

"XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR"

Konferensiyasi

Research Science and
Innovation House

BIZNING YO'NALISHLARIMIZ:

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisodiyot
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy va gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

INDEKSLAYMIZ:

OpenAIRE

zenodo

Google
Scholar

[HTTP://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM](http://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM)

+998 88 808 21 07

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi:

29.02.2024-yil.

Ushbu to'plamda **«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi 2024-yil 2-soni 2-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo**, **Open Aire**, **Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasini mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasini dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrasini dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O'zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O'zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O'zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo'rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo'qon davlat pedagogika instituti. Qo'qon, O'zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o'qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug'bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrası mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

2-TOM, 2-SON

NEGATIVE POISSON'S RATIO BASED ON WEFT KNITTED FABRIC WITH
DIFFERENT LOOP LENGTH

Nada Osman¹, Ramadan Mohamed ^{*2}

¹ Textile Department, Collage of Engineering and Technology of Industries (SUST),
Sudan

^{*2} Textile Department, Collage of Engineering and Technology of Industries (SUST),
Sudan *

Corresponding Author: drmadan79@gmail.com

Abstract: Auxetic textile materials have become a point of developed knitted structures produced using high performance yarns and showing strong auxetic effects. The Negative Poisson Ratio based on Weft knitted fabric have huge potential for applications, especially in personal protection materials like bulletproof vest, and many industries application such as airspace, automobile, and so on. The present work reports auxetic structures using polypropylene filament yarn through weft knitted technology. The polypropylene filament yarn were knitted on a 5-gauge flat knitting machine (Passap Deumatic 80), using a 2-cam system with a pattern based on a (rib knitting) structure on the face and back loops. Three types of different loop length with same structural (fisherman's rib) are used (LL3, LL4, and LL5). The effected of different Loop length on negative Poisson's ratio (NPR) was investigated in the wale and courses direction. The results show that all knitted fabrics have the NPR effect, for the both direction (wale and course). It was observed that NPR improved strongly with the increase in loop length of knitted structures.

Keywords: Negative Poisson Ratio, Weft Knitted, Loop Length, wale and course)

1. INTRODUCTION

Auxetic textiles are materials which possess negative Poisson's ratio, this implies that in contrast to conventional textile materials if they are stretched in longitudinal direction, a marginal expansion will results in transversal direction. Auxetic textile materials have become a point of focus for many researchers in recent past years. There are achievements in the area of auxetic textile materials including fibers, yarns, fabrics and textile reinforcements for composite applications [1,2].

2-TOM, 2-SON

Conventional fabrics usually exhibit a positive Poisson's ratio (ν), (they laterally shrink when stretched and laterally expand when compressed). Auxetic fabrics exhibit a negative (ν), (they laterally expand when stretched or laterally shrink when compressed) [3].

The NPR effect of a material normally comes from its special structural arrangement. To date, a variety of special geometrical structures have been discovered for making NPR materials from the macroscopic level down to the molecular level. Among the most important classes of these NPR structures, it is possible to cite re-entrant structures [4], chiral structures [5], rotating units [6], angle-ply laminates [7], hard molecules [8], micro porous polymers [9], and free rod liquid crystalline polymers [10].

Bertoldi, K., et al. [11] produced large negative Poisson's ratio (ν) from ultra-high molecular weight polyethylene (UHMWPE) because of its complex microstructure. It was found that the presence of a negative Poisson's ratio resulted in enhancements of the hardness by up to a factor of two over conventional UHMWPE. Alderson, A et al. [12] produced polymeric monofilaments displaying auxetic behavior. The structure and deformation mechanisms at the micro scale, rather than at the molecular level (as compared to conventional filaments) are responsible for enhanced mechanical properties, including the auxetic effect. In another study produced auxetic polypropylene fibers by using thermal processing technique [13]. A large value of Poisson's ratio ($\nu = -0.6$) was obtained when measured by using video extensometer.

Ugbo et al in the present paper fabricate knit structures made of conventional yarns by using chain and filling yarn inlays. They combined the principles of geometry, fabric structural characteristics and conventional elastic yarn to engineer hexagonal knit structures with negative Poisson's ratio [14].

A new kind of negative Poisson's ratio weft-knitted fabric was firstly designed and fabricated on a computerized flat-knitting machine. Then the NPR values of these fabrics were evaluated and compared with those from the theoretical calculations. The results show that all knitted fabrics have the NPR effect, which decreases with increased strain in the course direction [15].

Flat knitting technology was exploited to fabricate auxetic fabrics which laterally expand when stretched. Hu, H et al, [16] investigated three kinds of geometrical structures, i.e. foldable structure [17], rotating rectangle [18] and re-entrant hexagon [19].

www.ijeais.org

2-TOM, 2-SON

The results reveal that except the folded fabric formed with the face loops and reverse loops in a rectangular arrangement, of which the auxetic effect firstly increases and then decreases with the axial strain.

The aims of this article to fabricate Negative Poisson ratio based on Weft knitting fabric (by different loop length) with polypropylene yarn to evaluate and compared the value of the Poisson Ratio.

2. MATERIALS AND METHODS

Knitted fabrics with auxetic behavior were produced from high tenacity and ductile polypropylene (PP) yarn (100 Tex, 72 monofilaments), supplied by Guangzhou Lanjing Chemical Fiber Co., Ltd. Table I shown the main properties of the PP monofilament yarn used in this study. As observed that the extension of PP yarn was very high (ductile).

Table 1: PP yarn properties.

properties	PP
Linear density [tex]	100
Number of filaments	72
Tensile strength [N]	35.40
Extension [%]	176.9

2.1 Fabric Knitted Structures

Auxetic weft-knitted textile structures were manufactured on flat knitting machine (Passap Deumatic 80), using a 2-cam system with a pattern based on a (rib knitting) structure on the face and back loops, knit fabric structure was produced using 120 needles (60 in front-60 at back and 5 per/inch), as it shown in Figure (1). The equipment allows controlling the needle selection, cam setting, and supporting the production of specimen structures. Three different loops length knitting fabric was produced as illustrated in Figure(2).

2-TOM, 2-SON

Figure 1. Flat knitting machine (Passap Deumatic 80).

www.ijeais.org

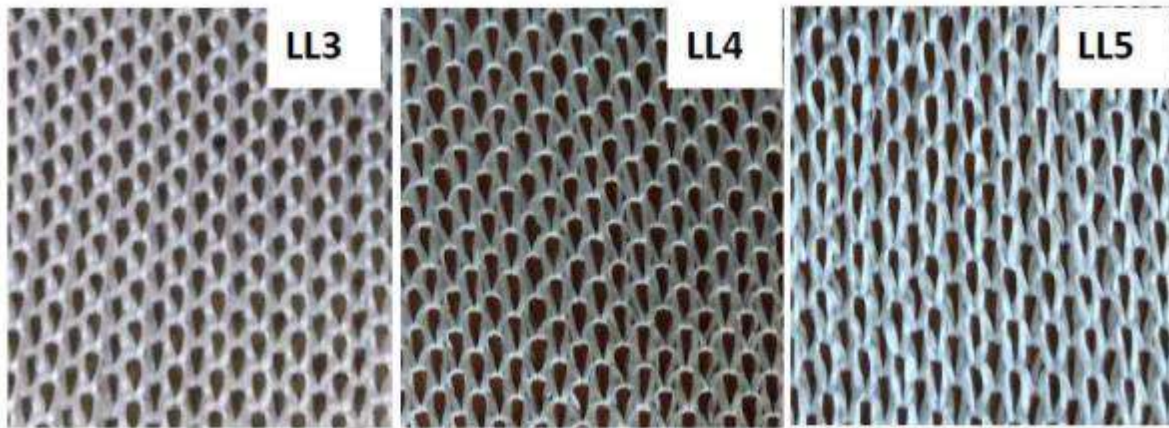

Figure 2. Three different loops length knitting fabric.

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

3.1 EVALUATION OF THE POISSON, SRATIO

In the literature, it was possible to find the different ways to evaluate the deformation of auxetic specimens produced from knitted fabrics. For the evaluation of NPR of the knitted structures, the specimens were clamped at their two ends in the testing device and extended manually along the course and wale direction. The distance between the reference points along the course and wale directions was 80 mm and the change was observed in the specimen form as shown in figure (3).

The strains in the course and wale direction were calculated for three samples. The following equations was used:

$$e_x = \Delta L / L \quad (1)$$

$$e_y = \Delta w / w \quad (2)$$

The values of e_x and e_y were determined by using Eq 1 and 2 that as shown in table (2). The Poisson's ratio is calculated through the relation between the strain in the transverse direction and the strain in the longitudinal direction using Eq (3).

$$\nu_{xy} = e_y / e_x \quad (3)$$

3.2 POISSON, SRATIO

Figure 3 show that the change in length for the different loop length under stretched state for both direction wale and course under Fryma Dual Extensimeter instrument. It was shown that the length increases as the length loop decreases, and the width changes

2-TOM, 2-SON

increases as the loop length increases for the three different structures in the both direction wale and course.

The strain in the longitudinal and transverse direction was inversely and directly proportionate with the loop length, respectively. Due to the negative Poisson ratio knitted fabric.

The shorter loop length need longer elongation until a significant change in the transfer direction occurs.

www.ijeais.org

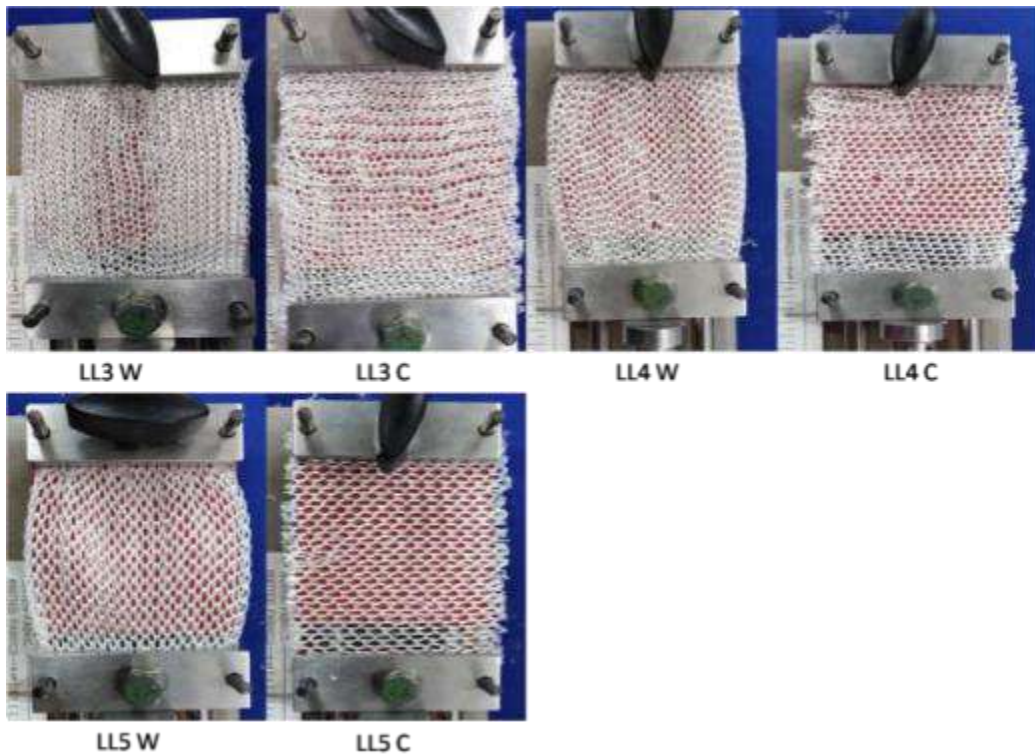

Figure 3. Different loop length under stretched state for both directions

Table 2. The change in length and width of the three loop length in the wale

LL	L	ΔL	W	ΔW	E_x	E_y
LL 3	8	+ 0.8	8	0	0.1	0
LL 4	8	+ 1.5	8	+ 0.5	0.187	0.0620
LL 5	8	+ 1.5	8	+ 0.7	0.187	0.087

Table 3. The change in length and width of the three loop length in the course

2-TOM, 2-SON

LL	L	ΔL	W	ΔW	E_x	E_y
LL 3	8	+ 2.6	8	+ 0.2	0.325	0.025
LL 4	8	+ 2.0	8	+ 0.3	0.25	0.0375
LL 5	8	+ 1	8	+ 0.4	0.125	0.05

The Negative Poisson's ratio of the knitted fabrics for three different loop lengths was measured. The values found were -0.076, - 0.2 and -0.4 for the LL3, LL4 and LL5 knitted fabrics respectively. Which shows the auxetic behavior of the samples that illustrates in Table (4). The kind of loop length used, it can be observed that the maximum NPR obtained was for LL5 knitted fabrics and, the NPR in the wale direction was highest than course direction for the three different structures as show in table (4).

These results indicate that the fiber type in the construction of the knitted fabric also demonstrated significant influence on the auxetic behavior.

The use of high-tenacity and ductile yarn like PP and loop length provided the highest NPR value.

www.ijeais.org

Table 4. Negative Poisson ratio for wale and course direction

LL	NPR (wale direction)	NPR (course direction)
LL3	0	-0.076
LL4	-0.33	-0.2
LL5	-0.46	-0.4

4. CONCLUSIONS

In this paper, auxetic fabrics using knitting technology has been developed using polypropylene yarns. From this study it can be concluded that, weft knitted fabrics with auxetic behavior were produced by using different loop length to evaluate the Negative Poisson Ratio. From tensile behavior the shorter loop length need longer elongation until a significant change in the transfer direction occurs. The results show that all knitted fabrics have the NPR effect, for the both direction (wale and course). It was observed that the NPR increase when the loop length increase, the LL5 has highest NPR and the LL3 have Lowest NPR.

5. ACKNOWLEDGMENT

We would like to thank the Textile College of Donghua University China for Support of this research.

2-TOM, 2-SON

6. REFERENCES.

- [1] V. H. Carneiro, J. Meireles, and H. Puga, "Auxetic materials—A review," *Materials Science-Poland*, vol. 31, pp. 561-571, 2013.
- [2] F. Steffens, S. Rana, and R. Figueiro, "Development of novel auxetic textile structures using high performance fibres," *Materials & Design*, vol. 106, pp. 81-89, 2016/09/15/ 2016.
- [3] Z. Wang and H. Hu, "3D auxetic warp-knitted spacer fabrics," *physica status solidi (b)*, vol. 251, pp. 281-288, 2014.
- [4] J. N. Grima, R. Gatt, A. Alderson, and K. Evans, "On the potential of connected stars as auxetic systems," *Molecular Simulation*, vol. 31, pp. 925-935, 2005.
- [5] A. Spadoni, M. Ruzzene, and F. Scarpa, "Global and local linear buckling behavior of a chiral cellular structure," *physica status solidi (b)*, vol. 242, pp. 695-709, 2005.
- [6] J. N. Grima, V. Zammit, R. Gatt, A. Alderson, and K. Evans, "Auxetic behaviour from rotating semi-rigid units," *physica status solidi (b)*, vol. 244, pp. 866-882, 2007.
- [7] G. W. Milton, "Composite materials with Poisson's ratios close to—1," *Journal of the Mechanics and Physics of Solids*, vol. 40, pp. 1105-1137, 1992.
- [8] K. V. Tretyakov and K. W. Wojciechowski, "Poisson's ratio of simple planar 'isotropic' solids in two dimensions," *physica status solidi (b)*, vol. 244, pp. 1038-1046, 2007.
- [9] K. Alderson, R. Webber, and K. Evans, "Microstructural evolution in the processing of auxetic microporous polymers," *physica status solidi (b)*, vol. 244, pp. 828-841, 2007.
- [10] C. He, P. Liu, P. J. McMullan, and A. C. Griffin, "Toward molecular auxetics: Main chain liquid crystalline polymers consisting of laterally attached para-*quaterphenyls*," *physica status solidi (b)*, vol. 242, pp. 576-584, 2005.
- [11] K. Bertoldi, P. M. Reis, S. Willshaw, and T. Mullin, "Negative Poisson's ratio behavior induced by an elastic instability," *Adv Mater*, vol. 22, pp. 361-6, Jan 19 2010.
- www.ijeais.org
- [12] A. Alderson and K. Alderson, "Expanding materials and applications: exploiting auxetic textiles," *Technical textiles international*, vol. 14, pp. 29-34, 2005.
- [13] A. Alderson and K. E. Evans, "Molecular origin of auxetic behavior in tetrahedral framework silicates," *Physical review letters*, vol. 89, p. 225503, 2002.

2-TOM, 2-SON

[14] S. C. Ugbolue, Y. K. Kim, S. B. Warner, Q. Fan, C.-L. Yang, and O. Kyzymchuk, "Auxetic fabric structures and related fabrication methods," ed: Google Patents, 2014.

[15] L. H. Yanping, Hu Lam, Jimmy K. C. Su, Liu, "Negative Poisson's Ratio Weft-knitted Fabrics," Textile Research Journal, vol. 80, pp. 856-863, 2010/06/01 2009.

[16] H. Hu, Z. Wang, and S. Liu, "Development of auxetic fabrics using flat knitting technology," Textile Research Journal, vol. 81, pp. 1493-1502, 2011.

[17] R. Darja, R. Tatjana, and P.-Č. Alenka, "Auxetic textiles," Acta Chimica Slovenica, vol. 60, pp. 715-723, 2014.

[18] J. N. Grima, "Auxetic metamaterials," Strasbourg, France, 2010.

[19] M. Assidi and J.-F. Ganghoffer, "Composites with auxetic inclusions showing both an auxetic behavior and enhancement of their mechanical properties," Composite Structures, vol. 94, pp. 2373-2382, 2012/07/01/ 2012. www.ijeais.org

2-TOM, 2-SON

XIV-ASRDA IKKINCHI BOLGAR PODSHOLIGNING USMONIY TURKLAR
TOMONIDAN TUGATILISHI.

Toshkent shahar Bektemir tumani 337-Maktab Tarix fani o'qituvchisi

Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li

Annotatsiya

Ikkinchi Bolgar podsholigining Usmoniy Turklar tomonidan bosib olinishi va Bolqon yarimorolidagi hukmronligiga chek qo'yilishi va tinimsiz o'zaro ichki nizolar orqalik podsholikning tugatilishini tahlil etiladi.

Kalit so'z

Usmoniy turk, Yildirim, Tarnova, Frakiya, knyaz, Edirne, Bolqon, Kichik Osiyo, Kosova, yanichar.

XIV-asrda Bolgar podsholik yerlarida dahshatli va xavfli dushman paydo bo'ldi. Bir asrdan ortiq davom etgan Usmoniy turklar tomonidan Bolqon yarim orolini bosib olish va mustamlaka qilish davri boshlandi. XIV-asr Kichik Osiyodagi Vizantiya mulklarini egallab olgan Usmoniy turklar endi Bolqon yarim oroliga halokatli reydlar uyushtira boshladilar va 1352-yilda Bolqondagi birinchi qal'a Tsimpeni egallab oldilar. Kuzda turklar janubiy Bolgar podsholigi yerlarini vayron qilishdi. Usmoniy turklarga faqat Bolqon xristian hukmdorlarining tarqoq kuchlari qarshilik ko'rsatdi. Usmoniy turklarga qarshi birgalikda kurash olib borish uchun ittifoq tuzishga urinishlar muvaffaqiyatsizlikka uchradi. 1355-yilda Bolgariya va Vizantiya harbiy ittifoq tuzdilar. Shunga qaramay 1364-yilga kelib, Frakiyadagi Vizantiya va Bolgarlarning ko'p mulklari yo'qoldi. Ivan Aleksandr bundan foydalanib, Tarnovaning mudofaa istehkomlarini mustahkamladi. 1364-yilda Bolgariya va Vizantiya o'rtasidagi so'nggi to'qnashuv bo'lib o'tdi. Ittifoqni buzgan imperiya Bolgar podsholigidan Anchial va Nessebarni olishga harakat qildi. 1365-yilda Vengriya qiroli Layosh I ning dushmanlik harakati tufayli Bolgariyaning holati yanada murakkablashdi: uning qo'shinlari Vidinni egallab olishdi. O'shanda shaharda Ivan Aleksandrning o'g'li Ivan Sratsimir hukmronlik qilgan. Ikkinchi Bolgar podsholigining so'nggi podshosi Ivan Shishman (1371-1393) taxtga o'tirganida, birlashgan Bolgar podsholigi endi yo'q edi. Vidin podsholigi va Dobrudjon knyazligi butunlay mustaqil siyosat olib borar edi. Turklar bilan tinch munosabatlarni saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan Ivan Aleksandr (1371) vafotidan so'ng, ular Ikkinchi Bolgar podsholigini zabt etishga kirishdilar. Usmoniy turklar deyarli Bolgar podsholigining mulklarini egallab oldilar Sharqiy Frakiya Odrin shahri Edirne

2-TOM, 2-SON

(Adrianopol) ham usmoniy turklar qo'liga o'tdi. 1371-yilda Maritsa Chernomenda turklar ikki Makedoniya hukmdori akauka Vukashin va Uglesha qo'shinlarini mag'lub etishdi. Makedoniya, Serbiya va g'arbiy Bolgariya yerlariga yo'l ochiq edi. Ivan Shishman o'zini Sulton Murodning vassali deb tan olishga va hatto singlisi Tamarani Sulton haramiga berishga majbur bo'ldi. 1380-yilda Usmoniy turklar Sofiyani qamal qildilar, ikki yildan so'ng shahar taslim bo'ldi.

Shu bilan birga Bolqon tog'laridan janubda joylashgan Bolgariya yerlari turklar hukmronligi ostiga o'tdi. 1384-1386 yillarda Tarnovo qirolligiga qarshi, Dobrotitsa va Ivan Sratsimir bilan ittifoqda, bu urushda halok bo'lgan Valaxiya gubernatoriga qarshi kurashdilar. Usmoniy turklar Belgrad tomon yurgan edi; 1386-yilda ular Pirot va Nisni egallab olishdi. Sulton Murod I ning maqsadi Bolgar podsholigini Serbiyadan ajratib qo'yish edi. Darhaqiqat, Bolgariya Serbiya va Bosniya koalitsiyasiga qo'shilganida, Bolgariya podshosi endi ittifoqchilarga yordam bera olmadi. Bolgariyaning Bosniya va Serbiya bilan ittifoq tuzganligi sultonga itoatsiz vassalni jazolash uchun asos bo'ldi. 1388-yilda 30 ming kishilik turk qo'shini Bolgariyaga bostirib kirdi. Pali Ovech, Shumen, Madarani egallab Dobrotitsa merosxo'ri Ivanning mulkini talontaroj qiladilar. Usmoniy turklar Varnani bosib olgandan keyin Ivan Shishmanning qo'lida bo'lgan Nikopol uchun kurashdilar. Biroq podsho Nikopolni saqlab qolish huquqi uchun Silistrani sultonga berishga majbur bo'ldi. Dobrudjon knyazligi poytaxt Kaliakra va Varna qal'asi bo'lgan yerlarning faqat bir qismini, Tarnovo podsholigi esa faqat poytaxtni okrug, Nikopol va boshqa bir qator Dunay qal'alari bilan saqlab qoldi. Ivan Sratsimir Vengriya qirolining emas, balki sultonning vassaliga aylandi. Usmoniy turklar serblar va bosniyaliklar qo'shinlarini 1389-yil 15-iyundagi Kosovo dalasida mag'lubiyatga uchratgandan, Bolqonda Usmoniy turklar hujumini kechiktirishga qodir katta kuch qolmadi. Bu jangda sulton Murod I halok bo'ladi. Bolgar podsholigiga hujumni Sulton Boyazid davom ettirdi. Usmoniy turk otryadlarining Vengriyaga kirishga birinchi urinishlari samarsiz va Ivan Shishman Vengriya qiroli Zigmond bilan ittifoq tuzish bo'yicha muzokaralarni boshladi. Bunga javoban sulton Boyazid I 1393yil yozida katta qo'shin bilan Tarnovani qamal qildi. Ko'plab shahar aholisi o'ldirildi, tirik qolganlari qul qilindi yoki Kichik Osiyoga ko'chirildi. O'rta asr Bolgariyasining so'nggi patriarxi Yevfimi Tarnovskiy surgunga yuborildi. Bolgar podshosi Ivan Shishman o'sha paytda Nikopol shahrida bo'lib, u yerda qo'lga olinib, boshi kesilgan (1395). Dobrudja knyazligi usmoniy turklar tomonidan bosib olingandan keyin Varnaga hujum qilib qisqa vaqt ichida uni ham bo'yinsundirdi. Uning poytaxti Kaliakra, keyin Varna olingan. Sultonning to'g'ridan-to'g'ri vakolatidan tashqarida faqat vassal Vidin podsholigi qoldi. Ivan Sratsimir Usmoniy turk hukmdorining Dunaydan shimolga Valaxiyaga qarshi

2-TOM, 2-SON

hujumi Vengriya qiroli Zigmond boshchiligidagi 60-ming qo‘shinning Usmoniy turklarga qarshi salib yurishini tashkil qilish uchun turtki bo‘ldi. Ivan Sratsimir salibchilarni mamnuniyat bilan qabul qilib ularga yordam berdi. Ammo salibchilar qo‘shini 1396-yil 25-sentyabrda Nikopol yaqinida jangda mag‘lubiyatga uchradi. Ivan Sratsimirning taqdiri hal qilindi: tez orada Vidinga olib ketildi va Kichik Osiyoga surgun qilindi. Bolgariya to‘liq bosib olinib Bolqon yarimorolida Usmoniy turklar hukmronligi o‘rnatildi. So‘nggi 1396-yildagi jangdan keyin Vidin qirolligi tugatildi va Ikkinchi Bolgar podsholigi ham quladi.

FOYDANALINGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Василев А.А. Образование Второго болгарского царства, Федора Успенского. Одесса, 1879 // ЖМНП. 1879. Ч. 204. С. 144–348.
2. В. Гюзелев : Болгарское средневековье . В: Болгария. Очерк истории. И. Димитров (ред.). Варшава: книга и знания, 1986. С. 400.
3. Г. Г. Литаврин «Краткая история Болгарии (С древнейших времен до наших дней)», издательство «Наука», Москва, 1987. С. 650.
4. Державин, Н. С. История Болгарии: Болгария времен Первого и Второго царств (679-1393). — Изд-во Академии наук СССР, 1946. 650 Ст.

2-TOM, 2-SON

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV MASHG'ULOTLARINI
ZAMONAVIY TASHKIL ETISHDA IJTIMOIIY TARMOQLARNING O'RNI**

Djurayev Botir Abdusalyamovich

Samarqand davlat tibbiyot universiteti o'qituvchisi

e-mail: djbotir2017@gmail.com

Oliy o'quv yurtlarida o'quv faoliyatini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Ular o'qituvchilar va talabalar o'rtasida samarali ma'lumot almashish va hamkorlik qilish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, o'quv va tadqiqot materiallaridan foydalanishni soddalashtiradi.

Bulutli texnologiyalardan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri bu butun dunyo bo'ylab o'quv materiallarini taqdim etish imkoniyatidir. Talabalar ma'ruzalar, darsliklar, maqolalar va boshqa materiallardan, qaerda bo'lishidan qat'i nazar, osongina foydalanishlari mumkin. Bu, ayniqsa, talabalar darslarga shaxsan qatnasha olmasalar, masofaviy ta'lim uchun foydalidir. Bundan tashqari, bulutli texnologiyalar talabalarga real vaqtda loyihalar ustida ishlash va boshqa jamoa a'zolari bilan materiallarni almashish imkonini beradi. Bu faol hamkorlik va fikr almashishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi.

Ta'limda bulutli texnologiyalarning yana bir afzalligi - test sinovlarini tashkil etish va talabalar ishini tekshirishni soddalashtirishdir. O'qituvchilar onlayn testlar va topshiriqlarni yaratishlari va keyin ularning natijalarini avtomatik ravishda tekshirishlari mumkin. Bu o'qituvchilarning qog'ozlarni qo'lda tekshirishga sarflagan vaqt va kuchini tejashga yordam beradi. Shuni ham ta'kidlash joizki, bulutli texnologiyalardan foydalanish kompyuter texnikasi va dasturiy ta'minotini sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Bulutli xizmatlar odatda arzonroq narxga ega, chunki ular ijara yoki obuna asosida mavjud. Bundan tashqari, ta'lim muassasalari server uskunalarini saqlash va saqlash xarajatlaridan qochishlari mumkin.

Shu bilan birga, bulutli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq bir qator muammolar va xavflarni ham hisobga olish kerak. Bularga barqaror bo'lmagan Internet ulanishlari, ma'lumotlarning yo'qolishi va axborot xavfsizligi tahdidlari kiradi. Talabalar va o'qituvchilar ushbu muammolardan xabardor bo'lishlari va ma'lumotlarini himoya qilish choralarini ko'rishlari kerak.

Umuman olganda, oliy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifati va qulayligiga ijobiy ta'sir

2-TOM, 2-SON

ko'rsatmoqda. Ular axborot almashinuvi, hamkorlik va o'quv jarayonini tashkil etishni yaxshilashga yordam beradi. Biroq, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va xavflarni hisobga olish va tegishli himoya choralarini ishlab chiqish kerak.

O'quv jarayonida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning quyidagi ijobiy tomonlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Diqqatni talabalarga qaratish. Deyarli har bir talaba kundalik hayotda u yoki bu tarzda ijtimoiy tarmoqdan ko'ngilochar yoki muloqot maqsadlarida foydalanadi va endi u ta'lim uchun ham ishlatilishi mumkin.

2. Tez va qulay funkcionallik. Ijtimoiy tarmoqlarda bor talabalar va o'qituvchilarga istalgan formatdagi xabarlar va hujjatlarni tezda almashish imkonini beruvchi to'liq va ishonchli vositalar to'plami.

3. Arzon. Ko'pgina ta'lim muassasalari aloqani tashkil qilish, shuningdek, ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va saqlash uchun qimmat dasturiy ta'minotni sotib olishga qodir emas. Ijtimoiy tarmoqlar buning uchun mutlaqo bepul asosda barcha imkoniyatlarni taqdim etadi, bu ayniqsa moliyaviy keskin tanqislik sharoitida juda muhimdir. Shuningdek, o'quv jarayonida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish sarf materiallarini (qog'oz, bo'yoq va boshqalarni) tejash imkonini beradi, chunki ko'p hollarda materialni qog'ozga o'tkazish kerak emas.

4. Muloqot jarayonida ishtirok etish. Foydalanish ta'lim maqsadlaridagi ijtimoiy tarmoq, yoshlar muloqot ko'nikmalarini egallaydi, shuningdek, ma'lumotlarni tezkor qidirish, qayta ishlash va tahlil qilishni o'rganadi. Shuni ham ta'kidlash mumkinki, uyatchan o'quvchilar omma oldida nutq so'zlashdan qo'rqib, darsda o'zini yomon ko'rsatib, ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilishda o'zlarini qulay his qiladilar va faol ishtirokchilarga aylanadilar.

ta'lim jarayoni.

5. Ta'lim jarayoniga doimiy ravishda jalb qilish.

Ta'limda ijtimoiy tarmoqdan foydalanish u yoki bu sabablarga ko'ra sinf topshirig'iga bormagan o'quvchilarga o'quv jarayonini tark etmaslik, balki topshiriqlarni olish va bajarish uchun kursdosh talabalar va o'qituvchilar bilan masofadan muloqot qilish imkonini beradi. real vaqtda.

6. Talabalarining ijodiy faollik darajasini oshirish.

O'quv jarayonida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanib, talabalar endi nafaqat ma'lumotlarning iste'molchisi, balki uni yaratuvchisi hamdir.

7. Ta'lim jarayonining uzluksizligi. Ijtimoiy tarmoqlar o'qituvchilar va talabalar o'rtasida har bir kishi uchun qulay vaqtda onlayn rejimda doimiy muloqot qilish imkonini

2-TOM, 2-SON

beradi. Agar ta'lim muassasasida o'qituvchilar va talabalar asosan jadvalga muvofiq darslar paytida yoki maslahat soatlarida kesishsa, ijtimoiy tarmoqda buni har kuni qilish mumkin.

8. O'qituvchilarning muloqot tajribasini takomillashtirish. Ijtimoiy tarmoqlardan o'z ishlarida foydalanib, nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar ham o'zlarining muloqot ko'nikmalarini oshirib, nafaqat sinfda o'quvchilar bilan muloqot qilishni o'rganadilar. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot o'qituvchilarga o'quvchilarni nafaqat yuzi va ismi bilan yaxshiroq o'rganish va eslab qolish, balki har birining xarakterini, individual xususiyatlari va qiziqishlarini tushunishga imkon beradi, bu ham ularning o'zaro ta'siri natijalariga foydali ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot jarayoni o'qituvchilarga o'quvchilarga ko'proq bo'ysunmasdan ochiqroq va ijtimoiy jihatdan qulay bo'lishga imkon beradi.

9. Keng foydalanish. Tarmoqda to'plangan barcha ta'lim ma'lumotlari talabalar va o'qituvchilar uchun istalgan vaqtda va istalgan joyda Internetga kirish uchun ochiq.

10. Texnik imkoniyatlarni kengaytirish. Ta'lim muassasalarining moliyaviy yordami ko'pincha darslarda ko'rgazmali materiallarni namoyish etishga imkon bermaydi. Ijtimoiy tarmoqlarning funkcionalligi o'qituvchilarga o'quvchilarni darsdan oldin yoki keyin elektron shaklda ushbu materiallar bilan tanishtirish imkonini beradi.

11. Mashq vaqtini oshirish. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darsni odatdagi formatdan tashqari olib borish, uning muhokamasini darsdan tashqarida davom ettirish va shu bilan talabaning faol o'rganish vaqtini oshirish imkonini beradi.

12. Shuni ta'kidlash mumkinki, ijtimoiy tarmoqlardan ta'lim maqsadlarida foydalanish tufayli ularni faqat ko'ngilochar va norasmiy vositalar sifatidagi g'oya o'zgarmoqda.

Biroq, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish ma'lum kamchiliklardan xoli emas, ular orasida:

- 1) o'quv jarayonini kerakli darajada tashkil etish va saqlashning murakkabligi;
- 2) Ijtimoiy tarmoqlarda ko'ngilochar xarakterdagi juda ko'p miqdordagi begona kontentning mavjudligi va axborot va aloqa oqimining qizg'inligi;
- 3) Internetga qaramlik va kompyuter va gadjetlarga bog'lanish;
- 4) o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning odatiy mezonlari doirasida o'quvchilarning ishini baholashda o'qituvchilar uchun qiyinchilik;
- 5) talabalar va o'qituvchilar o'rtasida bevosita aloqaning yo'qligi;
- 6) netiket me'yorlari va qoidalariga e'tibor bermaslik;

2-TOM, 2-SON

7) o'z-o'zini tashkil etishning past darajasi va ish va bo'sh vaqtni oqilona taqsimlashning zaif ko'nikmalari.

Oliy o'quv yurtlarida o'quv faoliyatini zamonaviy tarzda tashkil etishda ijtimoiy tarmoqlar muhim o'rin tutadi. Mana ularning ba'zi xususiyatlari:

1. Muloqot va ma'lumot almashish: Talabalar va o'qituvchilar muloqot qilish, savollar berish, materiallar va ma'lumotlarni almashish uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlari mumkin. Bu ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi aloqani yaxshilashga, zarur ma'lumotlarga kirishni soddalashtirishga va o'quv jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

2. Virtual o'quv guruhlarini yaratish: Ijtimoiy tarmoqlar o'quvchilar va o'qituvchilar materiallar, topshiriqlar almashishlari va o'quv mavzularini muhokama qilishlari mumkin bo'lgan virtual guruhlar yaratish imkonini beradi. Bu masofaviy ta'lim uchun yoki talabalar ma'ruza yoki seminarlarga qatnasha olmaganda qulaydir.

3. Hamkorlik va loyihalar: Ijtimoiy tarmoqlar yordamida talabalar loyihalar ustida hamkorlik qilishlari va birgalikda ishlashlari mumkin. Ular fikr almashishlari, tafsilotlarni muhokama qilishlari va umumiy ishga hissa qo'shishlari mumkin. Bu jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va jamoaviy ta'limni rag'batlantirish imkonini beradi.

4. Fikr-mulohaza va baholash: Talabalar ijtimoiy tarmoqlar orqali o'qituvchilar va tengdoshlaridan fikr-mulohazalarini olishlari mumkin. Ular o'z ishlarini nashr etishlari, savollar berishlari va maslahat olishlari mumkin. Bu ularga o'zlarining muvaffaqiyatlari va zaif tomonlari haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lishlari va ko'nikma va malakalarini rivojlantirishlariga yordam beradi.

5. Axborotni tarqatish: Ijtimoiy tarmoqlar oliy ta'lim muassasalari tomonidan takliflar va tadbirlar to'g'risidagi ma'lumotlarni tarqatish uchun foydalanishi mumkin. Ular talabalar va o'qituvchilarga so'nggi yangiliklar va yangilanishlar, bo'lajak voqealar yoki jadval o'zgarishlari haqida bildirishnomalarni taqdim etishlari mumkin.

Albatta, ijtimoiy tarmoqlar Internet orqali o'rganishning yagona vositasi bo'la olmaydi, lekin ularning mahalliy mutaxassislar orasida ta'lim imkoniyatlari, G'arbnikidan farqli o'laroq, juda kam baholanadi. Ijtimoiy tarmoqlarning o'quv jarayoni uchun vosita sifatidagi ahamiyati noo'rin pasaymoqda. Ko'pgina o'qituvchilar ijtimoiy tarmoqlarni shunchaki ko'ngilochar manba va "vaqt qotili" sifatida ko'rib, ularga nafrat va shubha bilan munosabatda bo'lishadi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar ta'limning antagonisti sifatida qaraladi, bu faqat o'quvchilarni o'quv jarayonidan chalg'itadi va shuning uchun ulardan foydalanish qabul qilinishi mumkin emas.

2-TOM, 2-SON

Biroq, xorijiy didaktik tajriba shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlardan o'quv jamoasi ishini tashkil etish va uzluksiz ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash, individual va jamoaviy maslahatlashuvlar o'tkazish uchun muvaffaqiyatli foydalanish mumkin, bu faqat talabalarning intellektual va ijodiy salohiyatini oshiradi, shuningdek, o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi. guruhning hissiy muhiti.

Amalda ta'lim sohasi imkoniyatlardan unumli foydalanmoqda

Internet nafaqat talabalarga ma'lumot etkazish, balki boshqa sifat darajasida muloqot qilish imkonini beradi. Internetning jadal rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan "madaniyat shoki" yoki "kelajakdagi zarba" E. Toffler iborasi bilan aytganda, birinchi yozuvning ixtiro qilinishi va rivojlanishi bilan birga kelgan madaniyat asoslarining zarbalari bilan keng qiyoslanadi. matbaa va, nihoyat, televizor. Bundan tashqari, o'nlab va yuzlab millionlab odamlar Internet vositachiligidagi faoliyat bilan shug'ullanayotganiga ko'zimizni yummasligimiz kerak.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlar oliy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini zamonaviy tashkil etish, muloqot, axborot almashish, hamkorlik va qayta aloqani takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular o'quv jarayonini yanada qulay, samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Бодак, А.И. Использование облачных технологий при формировании электронных образовательных ресурсов [Текст] / А.И. Бодак // Ученые записки университета имени П.Ф.Лесгафта. — 2015. — № 1-2 (121-122). — С. 25-30.
2. Ванина, Л. Децентрализованные образовательные онлайн-контенты на облачных платформах [Текст] / Л. Ванина // Технологии обучения и непрерывного образования. — 2020. — Том 29. — № 6. — С. 47-55.
3. Васильева, А.С. Использование облачных технологий в образовательном процессе высшей школы [Текст] / А.С. Васильева, С.А. Клиновский // Администрирование сети Интернет. — 2018. — № 10(156). — С. 27-29.
4. Газизов, Т.Н. Эффективность использования облачных технологий в учебном процессе [Текст] / Т.Н. Газизов // Информационные и управляющие системы на транспорте. — 2018. — № 1(57). — С. 19-21.
5. Кабашкин, А.Н. Особенности использования облачных технологий в процессе обучения и преподавания [Текст] / А.Н. Кабашкин, А.С. Кабашкина, О.В. Казакова // Информатика и образование. — 2017. — № 1(313). — С. 82-86.
6. Эрناзаров, А. Э., & Аброров, Д. (2023). ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ МАСАЛАСИ ВА ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ

2-TOM, 2-SON

DIAGNOSIS AND TREATMENT METHODS OF DURING'S HERPETIFORM
DERMATITIS

Murodova Mexribonu Asrorovna

Student of the Faculty of Pediatrics of Samarkand State Medical University

mehribonumurodova@gmail.com

Hakimova Asilabonu Ikrom qizi

Student of the Faculty of Pediatrics of Samarkand State Medical University

hakimovaasilabonu@gmail.com

The purpose of the study: to study the diagnosis and treatment methods of Düring's dermatitis herpetiformis disease.

Research materials and methods: During's herpetiform dermatitis is a chronic children's disease, the symptoms of which cause both physical and mental discomfort to patients. The causes of the disease are different: it is observed in various pathological changes in the central and peripheral nervous systems, in mental diseases, when the activity of the endocrine glands is disturbed, in women, in pregnancy and in the subsequent period, in frequent occurrence of dermatosis, in allergotoxic, autoallergic conditions. In the clinical course of the disease, in particular, the appearance of rashes in clusters, compares this disease to simple blisters (herpes) and calls it herpetiform dermatitis. Dermatoses often occurs in people aged 25-50, sometimes in children and the elderly. Men are more prone to this disease. The disease is distinguished by its polymorphic rashes. First, the primary elements: erythema, vesicle, blister, nodule, pus, convexity, and then erosion, crusts and coins appear. The rash is characterized by a symmetrical lumpy arrangement (herpetiformity), as well as a chronic, relapsing course. The disease is accompanied by severe itching, burning, and sometimes pain. It continues with the appearance of erythematous nodules, bumps, and blisters and pus on the affected areas of the patient's body, legs, and arms. Sometimes blisters appear, and they look like pemphigus. Hemorrhagic fluid may also be present in blisters, vesicles, and pus. Later, as a result of hardening of the rash, erosions, scabs, crusts, etc. appear. Damage to the mucous membrane is very rare (10%), Nikolsky's symptom is negative. Eosinophilia is observed in the blood and blister fluid of patients, and the presence of immunoglobulin in the basement membrane is determined by means of immunofluorescence. As a result of gluten entropy, iron or folic acid deficiency anemia may develop. In addition, in diagnostics, skin biopsy is studied by direct immunofluorescence, which allows to identify granular deposits of Ig A in the papillary dermis; cytological examination of cystic fluid; histological examination of skin biopsy; such as the study of blood serum are used. The disease lasts a long time and flares up from time to time. When diagnosing the disease, it is necessary to take into account the

2-TOM, 2-SON

sensitivity of dermatosis to iodine. A 50% iodine ointment is applied to the skin or a 3-4% potassium or sodium iodine solution is drunk (Yaddason's test). When the iodine solution is drunk, the disease is very aggravated, and when the ointment is applied, the skin may turn red and new rashes may appear after 24-48 hours. But it is not appropriate to use such a method of diagnosis during the acute stage of the disease, otherwise bad consequences may occur. Instrumental diagnosis is not necessary. In some patients, it is recommended to consult a gastroenterologist to determine gluten enteropathy, which causes steatorrhea. Treatment should be started with a gluten-free diet, which eliminates enteropathy. In parallel, treatment with sulfones begins. Diaminodiphenylsulfone (DDS) is the main drug in the treatment of the disease. It is recommended to use this drug according to the course of treatment: it is prescribed to drink 0.1 g 2 times a day. The medicine is taken for 5 days and 3 days off. Sometimes DDS is also used as a trial treatment. A good result is obtained when sulfonamides are given. When the disease is severe, DDS is used together with corticosteroid drugs. Also, antihistamine drugs and vitamins are recommended, which increase the overall strength of the body, desensitizing. Hormonal ointments (flucinar, sinara, celestoderm, etc.) are used as local treatment. It is recommended to apply aerosol and aniline paints to erosions.

Results of the study: The causes, symptoms and effects of the drugs used in the treatment of dermatitis herpetiform disease were written.

Conclusion: The investigations showed that the first step in the treatment of dermatitis herpetiformis is to strictly follow a gluten-free diet. Usually this disease does not cause complications by itself, it is not related to another condition. But the complications of this condition come from the autoimmune nature of the disease, because the overreaction of the immune system is a sign that something is not working well and can cause problems in other parts of the body that are not related to the digestive system. If affected people follow a gluten-free diet, the risk of developing complications of dermatitis herpetiformis is significantly reduced.

2-TOM, 2-SON

References:

1. Freedberg et al. (2003). Fitzpatrick's Dermatology in General Medicine. (6th edition). McGraw-Hill. ISBN 0-07-138076-0.
2. "Perioral Dermatitis". Retrieved 2010-06-23.
3. "Dermatitis Herpetiformis". The HealthScout Network. Archived from the original on 2009-02-25. Retrieved 2009-07-22.
4. "Herpetiform dermatitis". National Digestive Diseases Information Clearinghouse. Archived from the original on 2009-07-20. Retrieved 2009-07-22.
5. Huma A. Mirza;Amani Gharbi;William Gossman.(2022)."Dermatitis Herpetiformis".StatPearls in National Center for Biotechnology Information. PMID 29630215. Last update: July 11, 2019.

2-TOM, 2-SON

**ЎСМИРЛИК ДАВРИДА ЎҚУВ МОТИВАЦИЯСИ ВА ЭМОЦИОНАЛ
МУНОСАБАТЛАР**

**Сирож Маҳмудов – Шахрисабз давлат педагогика институти мустақил
тадқиқотчиси**

Ҳозирги вақтда замонавий жамиятда сезиларли ўзгаришлар рўй бермоқда Нано-технологиянинг ривожланиши билан илм-фан ва технология, шубҳасиз, сезиларли даражада олдинга қадам ташлади. Ўз навбатида, технологик тараққиёт билан инсоннинг ўзи ҳам ўзгаради.

Жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар, айниқса, ёш ўсмир шахсининг шаклланишига таъсир қилади. Бир томондан, технологик тараққиёт ёш ўсмирларнинг интеллектуал ривожланишини рағбатлантирса, иккинчи томондан, у шахсининг барча соҳаларининг ривожланишига таъсир қилади.

Болалар ва ўсмирларни замонавий гаджетларга жалб қилиш, мактаб қизиқишларини бўш вақт билан алмаштириш, тенгдошлар билан шахсий мулоқотни ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлар орқали мулоқот қилиш билан алмаштириш таълим мотивациясининг пасайишига олиб келади ва ўқув жараёнининг ўзига бўлган ҳиссий муносабатни ўзгартиради.

Шу муносабат билан замонавий таълим тизимида таълим мотивациясини шакллантиришга янги ва самарали ёндашувларни қўллаш зарурати мавжуд.

Зеро, таълим нафақат билим, кўникма ва малакаларни ривожлантиришга, балки шахсининг яхлит қиёфасини, шу жумладан мотивацион эҳтиёжларни шакллантиришга ҳам асосланади [3].

Таълим фаолиятига муносабат келажакда касб танлашга бўлган муносабатни, балоғат ёшидаги фаол фаолиятни ҳам олдиндан белгилаб беради.

Шунинг учун эрта ўсмирлик даврида ўрганишга қизиқиш, таълим мотивацияси ва бутун ўқув жараёнига ижобий ҳиссий муносабатни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жуда муҳимдир [1].

Олинган натижаларни таҳлил қилиш натижасида таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси қанчалик юқори бўлса, когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси шунчалик юқори бўлади ва “ғазаб” ва “хавотирланиш” каби кўрсаткичлар камроқ намоён бўлади.

Шунга кўра, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси қанчалик паст бўлса, когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси ва “хавотирланиш” ва “ғазаб” каби аниқ кўрсаткичлар шунчалик паст бўлади.

2-TOM, 2-SON

Шундай қилиб, агар олинган натижаларни батафсилроқ кўриб чиқсак, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси ўртасида боғлиқлик мавжудлиги маълум бўлади:– юқори даражадаги таълим мотивациясига эга бўлган ёш ўсмирлар ҳам когнитив фаолликнинг юқори даражасига эга;

–аксинча, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст, когнитив фаоллиги паст бўлган ёш ўсмирлар;

–таълим мотивацияси ўртача ривожланиш даражасида акс эттирилган ёш ўсмирлар когнитив фаолликнинг ўртача ривожланиш даражасига эга.

Ёш ўсмирларнинг таълим мотивацияси ва уларнинг хавотирланишларининг ривожланиш даражаси ўртасидаги боғлиқлик тенденцияси ҳам аниқланди:

–таълим мотивацияси юқори даражада ривожланган ёш ўсмирлар хавотирланишларининг паст даражасини кўрсатади;

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст бўлган ёш ўсмирларда хавотирланишларининг даражаси юқори;

–таълим мотивациясининг ўртача ривожланиш даражасини кўрсатадиган ёш ўсмирлар хавотирланишларининг ўртача ривожланиш даражасига эга.

Ёш ўсмирларда таълим мотивацияси ва ғазабни ифода этишнинг яна бир тенденцияси аниқланди:–таълим мотивацияси юқори даражада ривожланган мактаб ўқувчиларида ғазабнинг ривожланиш даражаси паст;

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст бўлган мактаб ўқувчилари ғазабланишнинг юқори даражасига эга;

–Таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ўртача даражага тўғри келадиган мактаб ўқувчилари ғазаб ривожланишининг ўртача даражасини кўрсатади.

Маълумотларга математик ишлов бериш туфайли баъзи қонуниятлар ҳам аниқланди:

–таълим мотивацияси ва ғазабнинг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тесқари боғлиқликнинг мавжудлиги (ғазабнинг ривожланиш даражаси таълим мотивацияси даражасига таъсир қилади, ғазабнинг ривожланиш даражасининг ошиши билан таълим мотивацияси даражаси пасаяди);

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва хавотирланишнинг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тесқари боғлиқликнинг мавжудлиги (хавотирланишнинг ривожланиш даражаси хавотирланишнинг ривожланиш даражасининг ошиши билан таълим мотивациясининг ривожланиш даражасига таъсир қилади, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси пасаяди);

2-TOM, 2-SON

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва ёш ўсмирнинг когнитив фаоллигининг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжудлиги (таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражасига таъсир қилади).

Шундай қилиб, биз ўрганишга ҳиссий муносабат (ғазаб ва хавотирнинг намоён бўлиши ёки аксинча, уларнинг йўқлиги), шубҳасиз, ёш ўсмирларнинг таълим мотивациясининг ривожланиш даражасига таъсир қилишини кўрамиз.

Ўқув жараёнига нисбатан хавотирланиш ва ғазабнинг йўқлиги, аксинча, ўқув мотивациясининг шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Олинган натижалар ҳиссий ва мотивацион жараёнларнинг бирлиги мавжудлигини кўрсатадики, кичик ўсмир, биринчи навбатда, бу жараёнга нисбатан таълим жараёни унда уйғотадиган ҳис-туйғулар билан бошқарилади.

Келтирилган натижаларга кўра, хавотирланиш ҳолати кутиш, муваффақиятсизликларни кутиш, хавфни кутиш билан бирга келиши билан изоҳлаш мумкин.

Айнан ёш ўсмирлар учун бундай умидлар уларнинг ўзига ҳослиги билан чамбарчас боғлиқ - мактаб ўқувчилари ўзларига ишончлари комил бўлмаган, маълум бир ночорликни бошдан кечириб, улар олдида юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликлар кўламини бўрттириб кўрсатишга мойилдирлар.

Шунингдек, хавотирланишнинг таълим мотивациясига таъсири билан-одам аллақачон қийинчиликларга дош беролмаслигига ишонади.

Ижобий эмоциялар (бу ҳолда, хавотирланиш ва ғазаб ривожланишининг паст даражаси) шунга мос равишда таълим фаолиятининг боришига ва таълим мотивациясининг юқори даражадаги ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Таълим жараёнида когнитив фаолиятнинг мавжудлиги таълимга қизиқиш мавжудлигини кўрсатади, бу таълим мотивациясининг юқори даражада ривожланиши таъсир қилади.

Тегишли психологик ва педагогик адабиётларни таҳлил қилиш таълим мотивациясини оширишга, шунингдек, ўрганишга ижобий муносабатни шакллантиришга энг қулай ҳисса қўшадиган шароитларга оид асосий фикрларни ажратиб кўрсатишга имкон берди:

-турли таълим шароитларида ўқувчининг ижодий шахс сифатида намоён бўлишига ёрдам бериш;

- ўсмир ўзини муваффақиятли ҳис қилиши мумкин бўлган турли вазиятларни яратиш, ижтимоий тан олиниши;

2-TOM, 2-SON

–ўқув машғулотида ижобий, қулай муҳит яратиш;

–тахдид ва ҳақоратларни, ҳар қандай масхара, истехзо билан бўялган лаҳзаларни ва бошқаларни йўқ қилиш орқали мактаб ўқувчиларидаги хавотирланиш даражасини пасайтиришга ёрдам бериш;

–хато қилишдан, нотўғри жавоб беришдан, унутишдан ёки хижолат бўлишдан кўрқиши мумкин бўлган хавф ҳолатидан келиб чиқадиган ўсмирларда кўрқув ҳисси пайдо бўлишининг олдини олишга ҳисса қўшиш (ўқитувчи бола ҳам хато қилиши, унутиши, тушунмаслиги мумкин бўлган шахс эканлигини тушуниши керак);

–ўқувчиларда ишонч, қониқиш ҳисси, ўз кадр-қимматини объектив тушуниш, шунингдек, таълим жараёнида фаол иштирок этишдан хурсандчилик ҳисси каби ҳис-туйғуларни ривожлантирадиган ўқув вазиятларини моделлаштириш;

–синфда визуализация тамойилидан фаол фойдаланиш, шу билан ўқувчиларнинг ўқув мотивацияси ва қизиқишини ошириш (болалар материални яхшироқ идрок этадилар, агар у ёрқин бўлса, унга тегиши мумкин, унга қараш мумкин);

–ўқувчиларни дарсга жалб қилиш ва уларда зерикиш каби ҳис-туйғуларни ривожланишига йўл қўймаслик учун эмоционал рағбатлантиришга ҳисса қўшадиган, шунингдек, шахсий фаол, ҳиссий позицияни кўрсатадиган турли хил, кўнгилочар, янги фаолият турларини ўқув фаолиятига киритиш;

–ўқувчиларни ўрганиш жараёнига нисбатан оптимистик муносабатни, кийинчиликларни енгиш истагини, шубҳа туйғусини уйғотишга, ўз ҳаракатларига ишонч билдиришга, янги мақсадларга эришишга муносабат билдиришга ундаш;

–ўқувчини эмас, балки унинг ҳаракатларининг натижасини баҳоланг;

–мактаб ўқувчиларининг жорий ютуқларини, шунингдек, айрим соҳалардаги камчиликларни муҳокама қилиш учун мунтазам равишда болалар билан индивидуал ишларни олиб бориш, ўқувчи қандай натижалар кўрсатаётганига, шунингдек, ўқувчининг ўқув жараёнига қандай алоқаси борлигига қизиқиш билдириш;

ўқитувчининг ўзи хатоларга йўл қўйган ёки унинг иши этарлича яхши бажарилмаганлигини англаган ҳолатларда қўшма муҳокамаларни ташкил қилиш (болалар барча одамларнинг нотўғри эканлигини ва барча одамларнинг хатолари борлигини кўришлари керак, улар учун ўз-ўзини танқид қиладиган ва ўз хатолари учун жавобгар бўлган катталарнинг мисолини кўриш муҳимдир).

Худди шу мақсадда сиз мактаб ўқувчилари билан муваффақият ва муваффақиятсизликларини баҳам кўрадиган қизиқарли инсонлар билан турли хил учрашувлар ташкил қилишингиз мумкин [4];

2-TOM, 2-SON

–таълим жараёнига мулоҳаза юритиш лаҳзаларини киритиш (болалар қанча куч сарфлаганлари ва охир-оқибат қандай натижага эришганлари ўртасидаги боғлиқликни топишни ўрганишлари керак);

– ёш ўсмирларнинг когнитив қизиқишларини ривожлантиришга ёрдам бериш: ўқувчиларда ортиқча иш ва таълимнинг ҳаддан ташқари юкланишидан сақланинг;

ўқувчиларга тақдим этилаётган ўқув материалнинг сифати ва миқдори болаларнинг қобилиятлари ва имкониятларига мос келиши керак;

таълим мазмунининг ўзи орқали ўқувчи когнитив қизиқишни ривожлантиришни рағбатлантириш муҳим аҳамиятга эга [2];

турли усуллардан фойдаланиш (ҳазил топшириқлари, кроссвордлар, рангли расмлардан фойдаланиш, ўйинлар);

болалар билан ишлашда турли хил муаммоли ва вазиятларидан, муаммоли-изланувчи усулларидан фаол фойдаланинг, бу шубҳасиз болаларда қизиқишнинг пайдо бўлишига ёрдам беради, чунки бу ҳолда уларга тайёр материал тақдим этилмайди, лекин уни биргаликда олиш керак;

интеллектуал матнларга эга ўйинлар асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш.

Шундай қилиб, тадқиқотнинг амалий аҳамияти ёш ўсмирларда таълим мотивациясини ва ўқишга нисбатан ҳиссий муносабатини ошириш учун ўқув жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган ишончли натижалар ва хулосаларда ўз аксини топади. Айниқса, адабиётларни таҳлил қилиш натижасида ёш ўсмирларда ўқишга бўлган ҳиссий ижобий муносабатни шакллантиришга ёрдам берадиган шартлар аниқланди. Шунинг учун тадқиқотда олинган натижалар ёш ўсмирларни психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш амалиётида қўлланилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Алфеева Е. В. Изучение мотивов учения и отношения младших школьников к учебной деятельности /Е.В.Алфеева // Вестник Курганского государственного

2-TOM, 2-SON

университета. Серия: Физиология, психофизиология, психология и медицина. — 2014. — № 1(3). — С. 59–62.

2.Воронкова И. В., Лагутина Е. Н., Адаскина А. А. Особенности учебной мотивации и эмоционального отношения к учению обучающихся 4-х классов (на примере традиционного и развивающего обучения) // Психолого-педагогические исследования. — 2022. — Том 14. — № 1. — С. 32–48.

3.Жулина Г. Н. Проблема развития мотивации учения младших школьников / Г. Н. Жулина, В. Г. Хан // Всероссийская научно-практическая конференция Личность в культуре и образовании: психологическое сопровождение, развитие, социализация. — 2013. — № 1. — С. 285–288.

4.Кулагина И. Ю. Доминирующая мотивация школьников: возрастные тенденции и условия развития // Культурно-историческая психология. — 2015. — Т. 11. — № 3. — С. 100–109.

2-TOM, 2-SON

UDK: 619; 636.03

**NEKROBAKTERIOZ KASALLIGINING ETIOLOGIYASI, DAVOLASH
USULLARI VA PROFILAKTIKASI**

Safarov Madadjon Begmurod o'g'li

Abbosov Nurali Nosirovich

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi
chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali*

safarovmadad@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-0875-2897>

Anotatsiya: Ushbu maqolada chorvachilikga katta zarar berayotgan nekrobakterioz kasalligining etiologiyasi, patogenez, tarqalishi, klinik belgilari, diagnostika usullari, davolash va oldini olish bo'yicha tavsiyalar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Anotation: This article provides information on the etiology, pathogenesis, spread, clinical signs, diagnostic methods, recommendations for treatment and prevention of necrobacteriosis, a disease that causes great damage to livestock.

Аннотация: В статье представлены сведения об этиологии, патогенезе, распространении, клинических признаках, методах диагностики, рекомендации по лечению и профилактике некробактериоза – заболевания, наносящего большой ущерб животноводству.

Kalit so'zlar: Nekrobakterioz, spora, kapsula, etiologiya, patogenez, vaksina, dezinfeksiya, desmurgiya.

Kirish: Chorvachilik tarmog'ining rivojlanishi ko'p jihatdan chorva mollarining zotiga, mahsuldorligiga, eng muhimi sog'lom bo'lishiga bog'liq. Bugungi kunda veterinariya xodimlariga yangi vazifalar qo'yilmoqda, ya'ni ular qishloq xo'jaligi hayvonlaridagi turli kasalliklarni davolash va oldini olishda qo'llanilmoqda. Yangi dori vositalarini qo'llash va patologik jarayonlarni normallashtirishda yangi, zamonaviy usul va vositalardan foydalanishni talab qiladi. Adabiyot ma'lumotlari va shaxsiy kuzatishlar tahlilidan ma'lumki, qoramollar orasida yuqumsiz kasalliklarning salmog'i yuqori (66-88%), ulardan tuyoq kasalliklari 10-20% ni tashkil qiladi. Tuyoq kasalliklaridan keladigan zarar tufayli 70-80% mahsuldorlik ko'rsatkichlari kamayadi. Bundan tashqari, jarohatlar natijasida organizmning infeksiyaga chidamliligi pasayadi, natijasida yuqumli va invazion kasalliklarga tez chalinadi. Tuyoqning shikastlanishi natijasida nasldor buqalar nobud bo'ladi, ular tezda go'shtga topshiriladi. Bularning barchasi iqtisodiy samaradorlikning pasayishiga olib keladi.

2-TOM, 2-SON

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Nekrobakteriozning iqtisodiy zarari katta. Kasal hayvonlar vaznini yo'qotadi, o'lim darajasi 70-75% ga yetadi. Sog'in sigirlarning suti keskin kamayadi. Davolash va oldini olish katta miqdordagi mablag'ni talab qiladi. Kasallik barcha turdagi hayvonlarga, shu jumladan qoramollarga ta'sir qiladi. Barcha yoshdagi hayvonlar, asosan yosh hayvonlar ko'proq kasallanadi. Buning asosiy sababi yosh hayvonlarning terisi yupqa va bo'sh, shuning uchun ular shikastlanishga moyil bo'ladi. Qo'zg'atuvchining miqdori va virulentligi katta ahamiyatga ega. Kasallikning tarqalish manbai kasal va kasallikdan tuzalgan hayvonlardir. Kasallikning qo'zg'atuvchisi kavsh qaytaruvchi hayvonlar, yovvoyi hayvonlar, kemiruvchilar, qushlarning oshqozon-ichak yo'llarida yashaydi va tashqi muhitda (chorvachilik binolari, pichan o'ramlari, go'ng, tuproq, yaylovlar, suv havzalari) keng tarqaladi. Kasallik yilning yomg'irli oylarida, ya'ni kech kuzda, qishda va erta bahorda rivojlanadi. Sog'lom to'qimalar qon va kislorod bilan yaxshi ta'minlanganligi sababli ularda bu bakteriyalar rivojlanmaydi. Zararlangan to'qimalarning qon orqali kislorod bilan ta'minlanishi buzilganligi sababli bakteriya anaerob muhitda juda tez rivojlanadi. Ko'payish jarayonida ular zaharli moddalar chiqaradi, sog'lom hujayralarni zararlaydi va o'sha joyda kuchli yallig'lanish boshlanadi. Hujayralardan chiqarilgan fermentlar bu jarayonning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Qo'zg'atuvchi qonga kirib septik jarayonga olib keladi. Kasal hayvon qo'zg'atuvchisi ichki organlarga tarqalishi tufayli ulardagi nekroz jarayonlarining rivojlanishi natijasida nobud bo'ladi. Hayvon oyog'iga tushgan mikroorganizmlar yiringli ekssudat hosil qiladi hamda tuproq, loy va boshqa aralashmalar tufayli bu joyda qoplama hosil bo'ladi va anaerob muhit yaratiladi. Bunday sharoitda bakteriyalar osongina o'sishi va rivojlanishi mumkin.

Matirial va metodlar. Nekrobakterioz kasalligini kelib chiqish sababi, davolash va profilaktikasi Samarqand davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali, Toshkent viloyati veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish boshqarmasi, Toshkent viloyati hayvon kasalliklari diagnostikasi va oziq-ovqat xavfsizligi davlat markazi, chorva fermer xo'jaliklarida o'rganildi. Tuman veterinariya bo'limi mutaxasislari yordami bilan olingan ma'lumotlar asosida tumanda veterinariya tizimining xizmatini tashkil etish va uning nazorati, tuman profilaktik, epizootiyaga qarshi tadbirlar rejasi, tumanda epizootik holat va epizootik xaritalar o'rganildi. Hududda mavjud majburiy so'yilgan hayvonlar gavdasi veterinariya laboratoriyasining bakteriologik bo'limida mikrobiologik tekshiriladi. Laboratoriya mutaxassislari bilan birgalikda mikroskopik, bakteriologik, biosinov qo'yish usullarini qo'lladik. Fermer xo'jaliklarida mavjud tuyoq kasalliklari tahlil qilinib xo'jaliklardagi kasallanish holati o'rganildi davolash va profilaktika tadbirlari bajarildi.

2-TOM, 2-SON

Tadqiqot natijalari va tahlili. Kasallangan hayvonlar sog'lom hayvonlardan alohida ajratilib, yakka va guruhli davolanadi. Jarohat hayvonning oyog'ida bo'lsa, oyog'idagi o'lik to'qimalar va yiringlar kimyoviy vositalar bilan (1% kaliy permanganat, 3-5% mis sulfat, 1% tripoflavinning spirdagi eritmasi) yuvub tozalanadi, davolash maqsadida ASD-3 preparati qo'llanildi qo'zg'atuvchiga ta'sir qilish maqsadida antibiotikli malhamlardan qo'llanildi. Hayvon tuyog'idagi jarohat jiddiy bo'lganda, tarkibida 3-5% formalin, 2-3% kreolin, 2-3% rux va mis sulfat bo'lgan dezinfeksiyalovchi vannalardan o'tkazish yaxshi samara berdi. Antibiotik terapiya qilindi. Mushak ichiga 4 mg/kg dan 3 kun davomida yuborildi. Jarohat og'iz bo'shlig'ining shilliq qavatida joylashgan bo'lsa, uni davolash uchun 3-5% rux, mis sulfat eritmalari, 5% yod, 1% kaliy permanganat eritmasi qo'llanildi. Bundan tashqari yuqorida qayd etilgan preparatlardan tashqari yod-glitserin, sintomitsin, biomitsin yoki boshqa antibiotikli malham surtish yaxshi samara berdi. jarohat ochiq, bog'lamsiz davolandi

Jahon tajribasidan ma'lum bo'lishicha Rossiyalik olimlar (A.A. Sidorchuk va boshq.) tomonidan organizmda faol immunitet hosil qilish maqsadida yaratilgan qoramol nekrobakterioziga qarshi inaktivatsiyalangan Nekovak vaktsinasi bugungi kunda profilaktika uchun eng yaxshi samarali vositadir. Immunitet 15-20 kun ichida shakllanadi va 6 oy davom etadi. Epizootik vaziyatga qarab, revaktsinatsiya 6 oydan keyin amalga oshiriladi. Hayvonlar saqlanadigan binolar, go'ng va 3-5% formalindan tozalanadi, 5-10% issiq kaustik soda yoki 5% faol xlor ohaki bilan 1m²/10 l miqdorida dezinfeksiya qilinadi. Xo'jalikda qoramollar orasida nekrobakterioz aniqlanganda kasallikni davolash va oldini olish uchun maxsus dizabarerlar tashkil etiladi, bu yerda 1-hovuz oddiy suv, 2-hovuz 3-5% mis sulfat, 3-hovuz 2-3% kreolin eritmalari ishlatiladi

Amaliyot uchun tavsiyalar: Nekrobakterioz kasalligi hozirgi kunda ko'plab naslchilik va bo'rdoqichilik xo'jaliklarida uchraydi, sut mahsuldorligi keskin kamayib, hayvonlarning vazni sezilarli darajada kamayishi bilan katta iqtisodiy zarar keltiradi. Shuning uchun har bir xo'jalikda kasallikning oldini olish uchun quyidagi kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- yangi olib kirilayotgan tovarlarni 1 oy davomida profilaktik karantinda saqlash;
- hayvonlarning chidamliligini yuqori darajada saqlash
- normal zoogigienik saqlash sharoitlarini yaratish;
- turli zaharlanishlar va yuqumli bo'lmagan kasalliklardan himoya qilish;
- hayvonlar saqlanadigan binolarni, kasal hayvonlar saqlanadigan joylarni go'ngdan tozalash;

2-TOM, 2-SON

- Dezinfeksiya, dezinseksiya, deratizatsiya tadbirlari muntazam ravishda olib borilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. P. Parmanov va boshqalar. Epizootologiya. T. 2006 y.
2. M. P. Parmonov va boshqalar. Epizootologiya. T. 2007 y.
3. X. S. Salimov, A.A.Qambarov, Epizootologiya. Samarqand. 2016 y.
4. H. Q. Rustamov va boshqalar «Operativ xirurgiya», Samarqand 1997.
5. H. B. Niyozov «umumiy va xususiy xirurgiya» Samarqand, 2015-yil.
6. Safarov, M., Jalilov, F., Abbosov, N., & Mahbuba, S. (2023, October) O'ZBEKISTON VETERINARIYA FARMATSEVTIKASIDA QO'LLANILAYOTGAN INSEKTITSIDLAR VA AKARITSIDLARNI ASOSIY TASIR ETUVCHI MODDASI BO'YICHA TAHLILI. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 10, pp. 129-130).
7. Safarov, M., Normamatov, R., Abbosov, N., & Sayfullayeva, M. (2023). ANALYSIS OF INSECTICIDES AND ACARICIDES USED IN THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(8), 26-29.
8. Salimov, Y., Jalilov, F. S., Hamzayev, K. B., & Safarov, M. B. Veterinariya farmakologiyasi" fani bo'yicha o'quv uslubiy majmua. *Toshkent-2022*.
9. Salimov, Y., Jalilov, F. S., Hamzayev, K. B., & Safarov, M. B. Veterinariya farmakologiyasi va toksikologiyasi" fani bo'yicha o'quv uslubiy majmua. *Toshkent-2022*.
10. Shapulatova, Z., Safarov, M., & Jaxongirov, S. (2022). МЕРЫ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ СИБИРСКОЙ ЯЗВЫ И БОРЬБЕ С ЭПИЗООТИЯМИ. *Вестник ветеринарии и животноводства (ssuv. uz)*, 2(1).

2-TOM, 2-SON

State Conservatory of Uzbekistan

Makhmudova Aziza Azamatovna

Faculty of National Dress and Art, Termiz State University Organization of culture and art institutions and 2nd year management course student

Abstract: This article provides information about the history and development of the State Conservatory of Uzbekistan, its conditions, educational directions, scientists who worked in the conservatory, the meaning and origin of the word conservatory.

Key words: conservatory, Tashkent, center of knowledge, Central Asia, music, theater, classic, State Conservatory of Uzbekistan, scientists.

Uzbekistan Conservatory is the state institution of higher music education of the Republic of Uzbekistan, the oldest conservatory in Central Asia. Located in Tashkent. The conservatory is the leading educational institution in the field of musical art in the republic.

Tashkent State Conservatory was established in 1936 on the basis of the Higher School of Music, opened in 1934. Viktor Zuckerman, Lev Danilevich, Yuriy Fortunatov were among the famous teachers sent to Uzbekistan from the Moscow Conservatory in the early years. The second wave of Russian musicians came to Tashkent during the evacuation during the Great Patriotic War. This contributed to the establishment of the university and the development of music science in Uzbekistan. For a long time, the conservatory was the only such institution in Central Asia, which has been training highly qualified specialists for music institutions throughout the region. Graduates of the conservatory worked in the leading musical theaters of the neighboring Soviet republics - Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan.

One of the activities of the conservatory was the study of the musical heritage of Uzbekistan. Departments of the history and theory of national traditional music, and since 1972 a special department of Eastern music has been established. Since 1939, the Central Music Boarding School named after V. A. Uspensky, now transformed into an academic lyceum for gifted children. In 1976, the conservatory was named after Mukhtar Ashrafi, who was the rector of the conservatory in 1971-1975. In 2002, the Tashkent Conservatory was reorganized as the State Conservatory of Uzbekistan by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan.

For a long time, the conservatory was the only such institution in Central Asia, which has been training highly qualified specialists for music institutions throughout the region.

2-TOM, 2-SON

Graduates of the conservatory worked in the leading musical theaters of the neighboring Soviet republics - Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan.

One of the activities of the conservatory was the study of the musical heritage of Uzbekistan. Departments of the history and theory of national traditional music, and since 1972 a special department of Eastern music has been established. Since 1939, the Central Music Boarding School named after V. A. Uspensky, now transformed into an academic lyceum for gifted children. In 1976, the conservatory was named after Mukhtar Ashrafi, who was the rector of the conservatory in 1971-1975. In 2002, the Tashkent Conservatory was reorganized as the State Conservatory of Uzbekistan by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan.

An important stage of the educational process at the Uzbek conservatory is creative activity. The team of the conservatory holds more than 300 different concerts a year. 38 People's Artists of Uzbekistan, Honored Artist of Uzbekistan and other specialists with honorary titles, as well as more than 80 laureates of international and republican competitions will contribute to the performance of the concert. The scientific and methodological activity of the conservatory is mainly related to Uzbek classical and modern music, music creation of Central Asian and world nations, music theory and history, performance issues.

The new building built in 2002 on the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov (chief architect V. Spivak, architects A. Kalislomov, R. Shokirov and others, artists O. Khabibulin, V. Gan, R. Khudoyberganov and others) has the most modern equipment and provided with instruments. The total area is 35,180 sq.m., it includes 305 auditoriums, 4 concert halls, 4 recording studios, sports halls, etc.

Until 1939, the Tashkent Conservatory occupied the former building of the Higher School of Music, and later moved to the building of the ballet school built according to the project of architects V. Brilevich, N. Goloshanov and A. Sidorov. It was created in the style of "Stalin's Empire". In the 90s of the last century, by the order of the President of the Republic of Uzbekistan, Islam Karimov, the construction of a new building in the national style began on Batir Zakirov street. The old building was transferred to Hamza Music College and demolished in 2010.

The State Conservatory of Uzbekistan includes six faculties:

composition, musicology and piano;

2-TOM, 2-SON

- orchestral instruments;
- Eastern music;
- academic singing and choir conducting;
- pop art;
- training.

In 2020, Kamoliddin Orinboyev was appointed as the rector of the conservatory.

At the State Conservatory of Uzbekistan, the scientific-methodical magazine "MUSIC" is published 4 times a year, and the online version of the Eurasian music science magazine is published 2 times a year.

Conservatory (ital. conservatorio - shelter) is a special music school. It provides education in various fields of music performance, composition and musicology in a specific system. Originally, an asylum for orphans and neglected children in Italy was called K. (the first was in Naples, 1537), where music (mainly singing) was taught as well as various crafts. From the end of the 17th century, the Italian conservatories became institutions that trained professional musicians. As a modern educational institution, K.s began to be outsourced in Europe from the end of the 18th century (Royal High School of Music in Stockholm, 1771; Music and Declamation K.si in Paris, 1795, etc.). Some foreign higher educational institutions of music are also called academy, high school, institute (for example, the Academy of Fine Arts in Baghdad, the Institute of Arabic Music in Cairo, etc.). In most European and American universities, only performers (musicians, singers, conductors) and composers are educated. Musicologists are trained in music faculties of universities. In Uzbekistan, Turkestan People's College (1918), Higher Music School since 1934, Tashkent College since 1936, and Uzbekistan Conservatory since 2002 have been operating in Uzbekistan. Mazkur K. has made a significant contribution to the development of national art as the main center for training highly qualified specialists in the fields of music performance, composition and musicology.

REFERENCES

2-TOM, 2-SON

1. Archive.uz
2. Wikipedia en
3. History of the conservatory

2-TOM, 2-SON

ЎСМИРЛАРДА ЎҚУВ ФАОЛИЯТИГА БЎЛГАН ЭМОЦИОНАЛ
МУНОСАБАТНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Сирож Маҳмудов – Шахрисабз давлат педагогика институти мустақил
тадқиқотчиси

Эмоциялар шахснинг асосий хусусиятидир. Бу борада К.Д.Ушинский куйидаги фикрларни илгари суради: “ҳеч нарса — на сўз, на фикр, на ҳаракатларимиз ўзимизни ва дунёга бўлган муносабатимизни эмоцияларимиз каби аниқ ва тўғри ифода этмайди, уларда характер эшитилади... бизнинг қалбимизнинг барча мазмуни ва унинг тузилиши” акс этади [5, 117, 118] Эмоциялар фаолиятнинг мотиви ва натижаси ўртасидаги муносабатни акс эттирувчи ички сигналлар бўлиб хизмат қилади. А.Н.Леонтьев буни тугалланган (ўтмишда), давом этаётган (ҳозирги) ва келгуси (келажакда) фаолиятга ижобий ёки салбий рухсат бериш белгиси деб атади. Эмоциялар объектлар, вазиятлар, атроф-муҳит таъсирининг инсон учун мавжуд бўлган маъносини, шу жумладан ўқув жараёнидаги когнитив фаолиятнинг маъносини акс эттиради. Улар ўқувчининг билимга шахсий муносабатини ифодалайди; ҳис-туйғуларни ўзига хос умумлаштириш натижасида унга нисбатан барқарор ҳиссий муносабат шаклланади: когнитив фаолиятнинг аҳамиятини баҳолаш ва унга нисбатан шаклланган эмоционал муносабат асосида ҳис-туйғулар ёки ҳиссиётларни рағбатлантиради. Натижада ўқувчини ўрганишга, ёки аксинча, қайтаришга, ўрганишни истамасликка сабаб бўлади.

Олимлар бир неча бор инсон эмоцияларини ўрганишга мурожаат қилишган. Баъзи тадқиқотчилар бу ҳодисанинг психологик-педагогик моҳиятини, уларнинг инсон ҳаётидаги вазифалари ва ролини (В.Вунд, В.Жеймс, И.Изард, В.Вилиунас ва бошқалар), эмоцияларни ва ҳис-туйғуларни бошдан кечириш шакллари (Г.Селье, Г.А.Вартанян, Ф.Е.Васильюк ва бошқалар), уларнинг психофизиологик асослари (Л.М.Анаболин, В.П.Симонов ва бошқалар), ҳиссиётларнинг ривожланишини шахс тарбияси билан боғладилар (А.Е.Олшанникова, Т.П.Гаврилова, П.М.Якобсон ва бошқалар). Бирок, мактаб ўқувчиларининг таълимга эмоционал муносабати ва унинг когнитив позицияси билан боғлиқлиги қўшимча эътиборни талаб қилади. Ўқувчилар томонидан универсал ўқув ҳаракатларини ўзлаштириш, умуман шахсни ривожлантириш учун пойдевор қўйилади. Шунинг учун ўқувчининг билим позициясини шакллантириш ўқитувчининг асосий вазифасидир [3]. Таълимга эмоционал муносабат ўқувчининг когнитив позициясининг таркибий қисмидир.

2-TOM, 2-SON

Бунда биз ўқувчининг ўқишга бўлган барқарор шахсий муносабатини тушунамиз. Бу ривожланишнинг маълум даражаларига эга: салбий-салбий, нейтрал-бефарқликдан ижобий-ижобийгача (ўрганиш қувончи). Болаликда ижобий эмоцияларни бошдан кечириш тажрибаси ўқувчининг когнитив фаолиятга ижобий эмоционал муносабатини ривожлантириш учун зарур шартдир. Эмоционал муносабатнинг асосий бирлиги тажрибадир (Л.С.Виготский, Л.И.Божович). Бу инсон онгида акс эттирилган эмоционал ҳолат бўлиб, у содир бўлаётган воқеаларнинг шахсий маъносини англашнинг ички сигналидир, “субъект етакчи мотивларга эриша олмаганида юзага келадиган фаолият шакли” [4, 270]. Ўқувчининг тажрибасини тушуниш унинг когнитив фаолиятига эмоционал муносабат сабабларини аниқлашни англатади. Тажриба сифатида бизнинг бутун ҳаётимизни бошқарадиган “асосий ҳақиқат” дир (И.П.Павлов). У ўқувчининг когнитив фаолиятини ранглайди, уни маълум бир кайфиятга солади ва маълум бир фонни яратади. Когнитив эҳтиёжни қондириш ёки қониқтирмаслик когнитив фаолият мақсади ва унинг натижаси ўртасидаги муносабатдан келиб чиқадиган тегишли ҳиссий ҳолатни келтириб чиқаради. Бу содир бўлаётган нарсанинг субъектив рангланишида ифодаланади, бу эса ўқувчининг когнитив стратегиясини янада аниқлайди. Мактабда ўқиш бошланиши билан ўқувчиларда ўзига хос “боланинг у ёки бу воқелик вазиятига ички муносабати” шаклланади [2, 382]. “Ўз-ўзидан йўқолиши, тўғридан-тўғри тажриба ва тўғридан-тўғри ҳаракат ўртасида ўзини тутадиган интеллектуал дақиқанинг...ҳаракатларига киришни англатади” [1, 377].

Таълим олиш билан боғлиқ қувончли ҳолат мактаб ўқувчиларининг ўқув фаолиятига ижобий муносабатининг кўрсаткичидир. Ўқув материали осонроқ эгалланади ва унинг ўзлаштирилиши ҳиссий жиҳатдан рангланган ва ўқувчи томонидан сезилган бўлса, ўқувчи хотирасида узоқ вақт сақланиб қолади.

Бу фақат қуйидаги хусусиятларга эга бўлган эмоционал фаровонлик шароитида бўлиши мумкин.

1. Умуман мактабга ижобий муносабатда бўлиш (ўқувчи у ерда бўлишни яхши кўради, у завқ билан мактабга боради, у уйга боришни хоҳламайди).

2. Ўқувчи тенгдошлари (синфдошлари) ва ўқитувчи билан соғлом муносабатларни шакллантирди: ўқувчи ўқитувчидан кўркмайди (у дўст, хамфикр, ёрдамчи).

3. Ўқув фаолиятида рақобат (низоли ҳолатлар) мавжуд эмас, ўқув ишларида ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам муҳити ҳукм суради, ўқувчи синфдошлари билан эмас, балки ўз тараққиётидан хабардор бўлган “кечаги” ўзи билан таққослайди.

2-TOM, 2-SON

4. Ўрганиш жараёни ўқувчида ижобий ҳис-туйғуларни уйғотади, у қувончли рангларга бўялади, натижага эришиш эса янги билимларнинг субъектив кашфиёти сифатида қабул қилинади.

5. Хато қилиш ва бунинг учун оғзаки, ёмон баҳо шаклида ёки бошқа шаклда жазоланишдан кўрқишнинг йўқлиги сабабли руҳий озодликнинг мавжудлиги.

6. Ўқувчининг ўз имкониятларини англаши (“қўлимдан келади”, “қийин бўлса, менга ёрдам беришади”, “биргаликда қийинчиликларни енгамиз”), унинг интеллектуал ғалабалари қувончини ҳис қилиш. Ўқув дастурининг когнитив вазибалари ўқувчининг имкониятлари доирасида бўлиши ва “проксимал ривожланиш зонаси” (Л.С.Виготский) даги қийинчиликларни бартараф этиш билан боғлиқ бўлиши керак.

7. Когнитив фаолият билимни мустақил излашга интилишни уйғотади, бу эса ўқувчига қувонч бахш этади.

8. Эмоционал ҳолатнинг сабабини англаш, ўз тажрибасини тушуниш, унинг юзага келишини тушунтириш ва уни ҳаракатда енгил қобилиятини ўз ичига олган ҳис-туйғуларни акс эттиришнинг мавжудлиги. Саволларга жавоблар унга ёрдам беради: “мен қандай ҳис-туйғуларни ҳис қилиман?, Бу ҳис-туйғуларга нима сабаб бўлади?, ҳиссий ҳолатимни енгил учун нима қилишим керак? ва бошқалар.

9. Ички назорат локусини ривожлантириш, муваффақиятсизликлар сабабларини ўздан излаш қобилияти (меҳнатсеварликнинг намоён бўлмаслиги, дангасалик). Ўқитувчилар ва ота-оналар томонидан ўқувчининг когнитив фаолиятига бўлган мотивациялари, улар ўзларининг ҳиссий жиҳатдан қабул қилинган мотивларига айланганда ва ички шахсий маънога эга бўлганда, унинг хулқ-атворининг бошқарувчисига айланади, уларнинг мавжудлиги ўқувчининг фаол когнитив позициясини шакллантиришга ёрдам беради.

Ўқувчиларининг когнитив позицияси деганда биз ўқувчининг объектив дунё, инсоний муносабатлари ва ўзини ўзи таълим фаолияти ҳамда кундалик хулқ-атворларида билишга нисбатан муносабатини тушунамиз. Бу бир қатор асосий таркибий қисмларга эга: когнитив қизиқиш, жараёнига эмоционал муносабат, билиш, рефлексив компонент (ўқувчи ролига муносабат), шахснинг ахлоқий ва иродавий сифатларини ривожлантириш.

Биз ўқувчиларнинг билиш позициясини ривожлантиришнинг қуйидаги даражаларини аниқладик: жуда юқори, юқори, ўрта, паст. Ҳар бир даража кичик мактаб ўқувчиларининг ўқишга маълум бир ҳиссий муносабатига мос келади (салбий-салбийдан ижобий-ижобийгача - ўрганиш қувончи). Ривожланиш даражаси

2-TOM, 2-SON

юқори ва жуда юқори бўлган ўқувчиларнинг когнитив позициясини биз фаол деб атаймиз [3].

Когнитив позицияси жуда юқори даражада ривожланган ўқувчилар юқори когнитив фаоллик, умумлаштирилган ўқув ва когнитив қизиқиш, нотаниш ўқув материалида ҳаракат қилиш қобилияти ва қонунлар ҳамда сабаб-оқибат муносабатларини тушуниш истаги билан ажралиб туради. Улар билим олиш қувончи, ўқишга ижобий, масъулиятли, онгли ҳиссий муносабат, юқори меҳнатсеварлик, ечимларни излашда қатъиятлилик ва чидамлилик, ҳалол меҳнат билан ўқишда натижага эришиш истаги, билимларни тушуниш даражасида ўзлаштириш билан ажралиб туради. Ўқишда улар аҳамиятли эмас, балки билиш жараёнига жалб қилинади ва завқланади. Улар ўқувчи сифатида ўзларига бўлган муносабатни шакллантирадilar, бўш вақтларида интеллектуал машғулотларни афзал кўришади. Биз ушбу ўқувчиларнинг оилалари қулай вазият ва ота-оналарнинг когнитив фаолликни рағбатлантиришлари билан ажралиб туришини таъкидлаймиз.

Когнитив позициянинг юқори ривожланиш даражасига эга бўлган ўқувчилар барқарор ўқув ва когнитив қизиқиш, ўқишга ижобий, масъулиятли, онгли ҳиссий муносабат билан шаклланган когнитив фаолиятнинг юқори ривожланиш даражаси билан ажралиб туради ҳамда улар когнитив фаолиятдан хурсанд бўлишади. Улар таълим-тарбия натижаларига эришишда юксак меҳнатсеварлик ва ҳалоллик билан ажралиб туради. Улар ўз мақсадларига эришишда қатъиятли бўлиб, тушуниш даражасида билим оладилар. Ўқиш уларга қувонч бағишлайди, уларда мактаб ўқувчиси сифатида ўзларига нисбатан муносабат шаклланган. Мақсад қўйиш ва муаммони ҳал қилиш йўллари излашда улар бироз эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилишади ва ўқитувчининг иштироки ва ёрдамани талаб қиладилар. Бундай ўқувчилар билимларни эгаллашда таниш вазиятда ишончли тарзда қўллайдилар ва уларнинг оилаларида қулай вазият кузатилади. Когнитив позициянинг ўртача ривожланиш даражасига эга бўлган ўқувчилар когнитив фаолликнинг ўртача ёки ўртача (юқorigа яқин) ривожланиш даражасига, ситуацион ўрганишга қизиқишга эга. Баъзилари “қийинчиликлардан қутулишга қодир”, бошқаларида уларни енгиб ўтиш истаги мавжуд. Уларнинг аксарияти таълимга беқарор ижобий эмоционал муносабат билан ажралиб туради, ҳайрат ва қувонч ҳиссиётлари билан кўпроқ материалнинг ғайриоддийлиги, янгилиги ва қизиқарлилиги туфайли, ўрганишга ҳиссий муносабат ўзгарувчан ажралиб туради. Улар ўқитувчи томонидан қўйилган мақсадни тушуниш ва қабул қилиш, намуна бўйича таълим фаолиятини амалга ошириш ва мактабда ижобий ҳис-туйғулар билан ажралиб туради. Бундай мактаб ўқувчилари

2-TOM, 2-SON

Ўқитувчининг баҳосига қизиқишади, билимларни ўзлаштириш кўп жиҳатдан ёдлаш даражасида содир бўлади. Улар муайян мавзулар ёки мавзуларга танлаб қизиқиш билдирадilar. Когнитив ривожланиш даражаси ўртача бўлган ўқувчилар ўқувчи ролига турлича муносабатда бўлишади: а) мактаб дарсдан ташқари жиҳатларни кўпроқ ўзига жалб қилади ва ўқувчи кўп истаксиз ёки хоҳиш билан ўқийди, лекин унинг имкониятларини тўлиқ ишлатмайди; б) ўқувчи сифатида ўзига нисбатан муносабат шаклланган, лекин ўқиш осон эмас, ўқувчи жуда кўп ҳаракат қилади. Таълим фаолиятида ахлоқий ва иродавий фазилатларнинг ривожланиши (қатъиятлилик, меҳнатсеварлик, масъулият ва ростгўйлик) турлича: ўртача даражадан юқори даражагача. Бундай ўқувчиларнинг оилавий аҳволи бошқача, ота-оналар ўз талабларида айниқса қатъиятли эмаслар.

Когнитив позициянинг ривожланиш даражаси паст бўлган мактаб ўқувчилари паст когнитив фаоллик билан белгиланади. Уларнинг ўқув қизиқиши деярли топилмайди, улар салбий, аммо билимга нисбатан салбий ёки бефарқ ҳиссий муносабат билан ажралиб туради. Ўқиш уларга қувонч келтирмайди, аксинча, салбий тажрибаларни келтириб чиқаради. Билимларда камчиликлар мавжуд. Бундай ўқувчиларда интеллектуал дангасалик намоён бўлади. Уларнинг ахлоқий-иродавий сифатларини тарбиявий фаолиятда ривожланиш даражаси паст. Ўқувчининг ролига муносабат шаклланмаган: ўқувчи ўқишни хоҳламайди, лекин ота-онаси уни мажбурлайди. Дарсларни ўтказиб юбориш мумкин. Бундай ўқувчиларнинг оилавий аҳволи ҳар хил, кўпинча ноқулай ва эҳтимол девиант хулқ-атвор (тажовуз). Шундай қилиб, ўқишга бўлган ҳиссий муносабат ўқувчининг билим позициясининг таркибий қисми бўлиб, унинг шаклланиши ўқитувчининг асосий вазифаси бўлган билиш жараёнига шахсий муносабатини ифодалайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. Т. 4. М., 1984.
2. Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Психическое развитие дошкольника в свете идей Л.С. Выготского // Психологические проблемы воспитания и обучения. Минск, 1990.

2-TOM, 2-SON

3.Меньшикова Е.А. О психолого-педагогической природе активной познавательной позиции младших школьников // Начальная школа. 2009. № 10.

4. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М., 1990. 5. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. М., 1950.

2-TOM, 2-SON

TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI
TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH USULLARI

Aliqulov Ravshan Erkinovich

Jismoniy tarbiya rahbari

Bolalar jismoniy tarbiyasi o'qituvchisi

Oltinsoy pedagogika kolleji

Yosh avlodni ham jismoniy, ham aqliy jihatdan yetuk va komil etib tarbiyalash vazifasi qo'yilgan davrlarda ikki tarbiyaviy yo'nalishni uyg'un holda olib borish va samaradorligini ta'minlash bosh masala hisoblangan. O'quvchilar jismoniy tarbiyasi jarayonida umumiy va xususiy vazifalar hal qilinadi. Umumiy vazifalar – bilim berish, jisman tarbiyalash va sog'lomlashtirishdan iborat bo'lib, xususiylari esa jismoniy tarbiyadan

Davlat ta'lim standarti dasturidagi maxsus vazifalar tarzida hal qilinadi. xususiy vazifalarga quyidagilar kiradi:

- 1) o'quvchilar organizmning sog'ligini mustahkamlash, rivojlantirish va chiniqtirish;
- 2) turli xildagi mehnat faoliyatiga tayyor bo'lish uchun shu yoshga mos bo'lgan jismoniy sifatlarni rivojlantirish;
- 3) hayot uchun kerakli harakat malakalari va ko'nikmalarini rivojlantirish va Keyinchalik kerak bo'ladiganlari bilan qurollantirish;
- 4) o'quvchilarga jismoniy madaniyatga oid yangi bilimlarni berish;
- 5) o'quvchilarni jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanishiga qiziqtirish va unga odatni shakllantirish;
- 6) o'quvchilarni jismoniy madaniyat faollari qilib tarbiyalash va bu bilan ularda tashkilotchilik qobiliyatini tarbiyalashdek vazifalarni hal qiladi.

Bu vazifalar ma'naviy tarbiyaning elementlari hisoblangan axloqiy ruhiy estetik va mehnat tarbiyalarining vazifalari bilan birgalikda o'quvchilarni yoshini ulg'ayishi, jisman tayyorgarligiga qarab o'qitishning ayrim etaplarida aniqliklar kiritiladi va maktab yoshining quyidagi p xil guruhidagi ta'lim tarbiya ishlarida hal qilinadi.

Maktab yoshining 6 (7), (10) 11 yoshlilarda (1-4 sinflar) organizm tabiiy rivojlanishida bo'ladi. Biz uni garmonik rivojlanishini yo'lga qo'yishimiz kerak bo'ladi. Markaziy nerv tizimidagi boshqarish funktsiyasi, harakat tayanch apparati faoliyati ishini, yurak-tomir, nafas olish organlari ishini yanada rivojlantirishga e'tibor beriladi, bulardan tashqari qomatni to'g'ri tuta bilishga o'rgatiladi. Bu jarayonga shaxsiy gigiyena qoidalariga oid bilimlar qo'shib berish bilan tarbiya jarayoni yo'lga qo'yiladi. 12-15 yoshlilarda (5-9 sinflar) jismoniy mashqlar o'sayotgan yosh organizmga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun jismoniy sifatlarni rivojlanishiga qulay imkoniyatlar ochilgan bo'ladi.

2-TOM, 2-SON

Jismoniy tarbiyaning jismoniy bilimlar berish vazifasi hayotda uchraydigan harakat malakalarini ratsional texnikasi bilan tanishtirish (gimnastika, yengil atletika, sport o`yinlari, velosipedda yurish va sport taktikasi)ga oid oz bo`lsa ham nazariy tushuncha berishdir.

Jismoniy mashqlar bilan shug`ullanish natijasida sport mahoratini oshayotganligini, jismoniy madaniyatni jamiyatdagi roli va ahamiyatini tushuntirish jarayoni yo`lga qo`yiladi. Asta sekinlik bilan tashkilotchilik qobiliyati takomillashtiriladi, musobaqa qoidalari o`zlashtiriladi, hakamlik qilish malakalari rivojlantiriladi va chiniqtirish maqsadida tabiatning sog`lomlashtiruvchi kuchlaridan fo ydalanishga o`rgatish lozim bo`ladi.

16-18 yoshdagi umumta`lim maktabi, akademik litseylari va kasb-hunar kollejlarning o`quvchilari organizmi yoshi ulg`aygan sari baquvvatlashadi. Jismoniy tarbiya esa bu jarayonni yanada kuchaytirishga yo`naltiriladi. Jismoniy mashqlar bilan tizimli shug`ullanish ta`lim tizimining shu yoshdagilarida ish qobiliyatini yaxshilash, asosiy harakat faoliyatlari uchun chidamlilik zahiralari oshirish, o`z tanasini boshqara olish, kuch, tezkorlik, chaqqonlik va boshqa har kim jismonan garmonik tarbiya alomatlarini chuqurlashtirishga e`tiborni qaratadi.

Organizm o`sib borar ekan uning funksional imkoniyatlarini oshib borishi ham tabiiy. Oldin egallangan harakat malakalari zahirasi bazasida yangi, keyin egallanishi lozim bo`lgan harakat malakalari uchun poydevor yaratiladi. Bu yoshdagilarda ularning jismoniy madaniyat sohasidagi bilimlarni boyitish, spor trenirovkasi asoslari, sportchini o`zo`zini nazorat qilishi qoidalarga o`rgatish maqsadga muvofiq bo`ladi.

Jismoniy tarbiya vositalari. 6 (7) - (10) 11 yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasi uchun asosiy vosita qilib asosiy gimnastika, harakatli o`yinlar, rolikli konkida, velosipedda yurish, ekskursiya va sayohat hamda tabiat qo`ynida o`ynaladigan o`yinlar va jismoniy mashqlar olingan. Bu yoshdagilarda suzish, Tennis bo`yicha muntazam mashg`ulotlar uyushtirish mumkin. Sog`ligi yomonlashgan bolalarga maxsus mashg`ulotlar – davolash gimnastikasi tarzidagi yoki maxsus tibbiy guruhga ajratilgan bolalar uchun alohida mashg`ulotlar yo`lga qo`yiladi. 16-18 yoshdagilar uchun jismoniy tarbiya vositasi qilib asosiy gimnastika (kichik yoshdagilarga nisbatan og`irroq mashqlar bilan), tanani boshqarish mashqlari, to`siqlardan oshish, jamoa bo`lib o`ynaladigan harakatli o`yinlar (osonlashtirilgan qoidada) va boshqalar olinadi. Bu yoshda sport o`yinlariga, gimnastika, yengil atletika, rolikli konkida yurish, yugurishdek sport turlarida bolalar yuqori natijalariga erishishlari mumkin.

Bulardan tashqari ularda turistik poxodlar, piyoda yurish, krosslar hamda dalada o`ynaladigan va harbiylashtirilgan o`yinlar o`tkazilishi mumkin. 16-18 yoshdagilar uchun (litseylar) asosiy va sport gimnastikasi va boshqa sport turlari vosita bo`ladi.

2-TOM, 2-SON

2. Jismoniy tarbiya darsining pedagogik tuzilishi

Dars ham boshqa jismoniy mashg`ulotlari singari uch qismga: **tayyorgarlik, asosiy va yakuniy** qismlarga bo`linadi. So`ngra belgilangan qismlarning oldiga qo`yilgan vazifalarni hisobga olgan holda darsning aniq vazifalariga muvofiq uning detallashtirilgan tuzilishini ishlab chiqishga kirishiladi. Natijada, darsning quyidagicha tipik tuzilishi hosil bo`ladi. Tayyorgarlik qismiga avvalo o`quvchilarni dastlabki uyushtirish kiradi. Bu asosan qism xonalarda tartib o`rnatishdan, kiyim kechaklarni va foydalaniladigan asboblarni tayyorlab qo`yishdan, navbatchilar bilan qisqacha instruktaj o`tkazishdan, mashg`ulot o`tkaziladigan maydonchaga chiqishdan oldin o`quvchilarnin saflanishidan va shu kabilardan iborat bo`ladi.

Darsning boshlanishida vazifa qo`yish funksiyasini turli harakatlar ado etishi mumkin: dars oldidan bir qator saflanish, bildirgi berish, diqqat uchun maxsus mashqlar, darsning maqsadini e`lon qilish va boshqalar shular jumlasidandir. Ulardan alohida-alohida yoki kompleks tarzda foydalanish mumkin. Pedagogik jihatdan darsni dastlabki uyushtirish paytida hilma-xil masalalar hal etiladi: o`quvchilarni saflanishga o`rgatish, qomatni to`g`ri tutishga odatlantirish, buyruqni ijro etishda aniqlikka erishish va shu kabilar. Tushuntirish ishlari butun dars davomida uchrab turadi. Aslini olganda darsda har bir yirik masala hal etilishi oldidan va darsni umuman intihosiga yetkazish oldidan shunday bo`lishi kerak.

Darsning tashkiliy tomonlarini to`g`ri amalga oshirish o`qituvchining eng muhim vazifalaridan biridir. Shundagina o`quvchilar batartib harakat qiladigan, butun e`tiborlarini boshlanadigan ishga jalb etadigan bo`ladilar va hokazo. Darsning birinchi qismida boshlanadigan asosiy faoliyatga funksional tayyorgarlik markaziy o`rinni egallaydi. Bunga me`yorlash oson, tayyorlanish va bajarishga ko`p vaqt ketmaydigan mashqlar yordamida erishiladi. Yurish, sakrash, umumiy rivojlantirish mashqlari, oddiy raqs qadamlari, o`yinlar va o`tgan mashg`ulotlardan o`quvchilarga yaxshi tanish bo`lgan harakatlar shular jumlasidandir.

Bu harakatlarni bajarish vaqtida bilim va tarbiya berish vazifalari (tanishtirish, o`rgatish va takomillashtirish, tezlikni oshirish va h. k) hal etilishi mumkin. Biroq har safar bu vazifalarni shunday hal qilish kerakki, unda ishga psixologik va fiziologik kirisha borish keraklicha birin-ketinlikda mumkin qadar Tez, lekin darsning tayyorgarlik qismi doirasidan chiqib ketmay bajarilishi kerak. Darsning tayyorgarlik qismida hal etiladigan vazifalar orasida ham fiziologik omillarga, ham mashqlarning mazmunan birin-ketinligiga mos muayyan mantiqiy aloqadorlik bo`lishi ko`zda tutilishi kerak.

Masalan, umumiy rivojlantirish mashqlari kompleksini birin-ketinlik printsipligiga rioya qilgan holda ko`pincha quyidagi tartibda bajariladi:

2-TOM, 2-SON

- ✓ kerishish mashqlari;
- ✓ qo'l va yelka kamari uchun mashqlar;
- ✓ oyoqlar uchun mashqlar, cho'nqayishlar;
- ✓ gavda uchun mashqlar;
- ✓ sakrash;
- ✓ muskullarni bo'shashtirish mashqlari.

Darsning tayyorgarlik qismi undan keyingi qismlar bilan bog'liq bo'lishi kerak. Dars boshida koordinatsiya mexanizmlari va jismoniy nagruzkalarning harakteriga qarab tanlanadigan mashqlar boshlanadigan asosiy faoliyatning xususiyatlariga muvofiq bo'lmog'i zarur. Buning uchun maxsus yaqinlashtiruvchi mashqlar qo'shiladi,

Tayyorgarlik qismiga hammasi bo'lib umumiy vaqtning taxminan 10-15 foizi ajratiladi. Darsdagi eng murakkab vazifalar darsning asosiy qismida hal etiladi. Bu qism ham aniq mazmunga qarab bir yoki bir necha bo'limdan iborat bo'lishi mumkin. Ish qobiliyatining, ayniqsa, ruhiy ish qobiliyatining maksimal bo'lishi g'oyat qisqa muddat davom etadigan hodisadir.

Bu fakt ma'lum darajada darsning asosiy maqsadini hal etish tartibini belgilaydi. Odatda printsipial yangi materialni, Koordinatsion jihatdan juda murakkab harakatlarni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan eng murakkab vazifalar darsning asosiy qismi boshida hal etiladi. Bunda o'rgatish bosqichlari hisobga olinadi va vazifa qo'yishda quyidagi tartibga rioya qilinadi ya'ni, tanishtirish, o'rgatish, takomillashtirish.

Jismoniy qobiliyatlarni tarbiyalash odatda quyidagi tartibda rejalashtiriladi:

Tezkorlikni, kuchlilikni, chidamlilikni oshiruvchi mashqlar. Qobiliyatlarni kompleks tarbiyalashdagina shunday qilinadi. Sportning har xil turlari bo'yicha o'tkazilayotgan darslarda ish qobiliyatining eng yuksak paytidan maxsus qobiliyatlarni rivojlantirish uchun foydalaniladi. Masalan, shtangachilar bu paytdan kuch-quvvatlarini oshirish uchun foydalanadilar. Hayotda, amaliy faoliyatda u yoki bu harakat vazifalarini turli sharoitda hal etishga to'g'ri keladi. Shuning uchun bilim berish vazifasini hal etish bilan jismoniy qobiliyatlarni tarbiyalash ketma-ketligini shunday tanlash kerakki, unda o'quvchilar organizmning turli holatlarida yuksak ish qobiliyati namoyon etishga o'rgansinlar.

Darsning asosiy qismida mashqlarning tayyorlov, asosiy va boshqa turlari bo'ladi. Ularni o'tkazishda ham har safar ma'lum tartibni ko'zda tutish kerak. Zarur bo'lsa, biron asosiy pedagogik vazifani hal etishdan oldin tayyorlov mashqlari yordami bilan ishga kirisha borish mumkin. Masalan, yuqori razryadli gimnastikachilar shunday qiladilar. Darsda shug'ullanuvchilarning emotsional holatini ko'tarish va jismoniy qobiliyatlarni namoyon bo'lishini intensivlashtirish uchun musobaqa va o'yin metodlaridan keng

2-TOM, 2-SON

foydalaniladi. Dars asosiy qismining aniq qancha davom etishi mashqlarning intensivligiga, shug`ullanuvchilarning yoshi va jinsiga, darsni boshlash hamda tugatish uchun zarur bo`lgan vaqtning miqdoriga bog`liq.

Masalan, maktabdagi darsda asosiy qismga 25-30 daqiqa, sport mashg`ulotlarida esa 90 daqiqa va undan ortiq vaqt ajratiladi. Shunday qilib, asosiy qismning tuzilishi ham tayyorgarlik qismidagi singari g`oyatda murakkab bo`lishi mumkin. Darsni yakunlash ish qobiliyatini pasaytirish bilan bog`liq. Snaryadlarni yig`ishtirish, mashg`ulotlarni tugatish uchun qayta saflanishning o`ziyoq deyarli stixiyali ravishda shug`ullanuvchilarni bir qadar tinchlantiradi, nagruzkani kamaytirishga xizmat qiladi. Biroq o`quv-tarbiya vazifasining spetsifikasi hamda dars yakuniy qismining mazmuni shug`ullanuvchilardan intensiv harakat faoliyatini oqilona tugallay bilishni talab qiladi.

Darsning yakuniy qismi uchun quyidagi pedagogik vazifalar tipik hisoblanadi:

turli daraja kuchlanishdagi harakatlarni ixtiyoriy bajara bilishni, mashqlar kuchini, sur`atini, tezligi asta-sekin kamaytira bilishni o`rgatish;

bajarilgan ishni tahlil qila bilishni o`rgatish;

diqqatni o`qishga, mehnatga, dam olishga ko`chira bilishni o`rgatish.

Bu vazifalarni hal etmoq uchun me`yorlash oson bo`lgan yurish, yengil yugurish, oddiy harakatlar, raqs elementlari va boshqa shu singari mashqlar tanlanadi. Bu vazifalarning hal etilish tartibi bir vaqtning o`zida nagruzkani kamaytirishni ta`minlashi kerak.

Darsning yakuniy qismi mantiqan bir-biri bilan bog`liq bo`lgan bir necha bo`limdan iborat bo`lishi mumkin. Darslarda yakuniy qism vazifalarining didaktik jihatdan to`g`ri, ketma-ketligi nazarda tutilgan bo`lishi kerak. Uy vazifalariga alohida e`tibor berish kerak. Darslar jismoniy tarbiya jarayonining bir qismigina bo`lib, mustaqil mashqlar, musobaqa, o`yin va shu kabilarda ishtirok etish bilan to`ldiriladi. Uy vazifalariga e`tiborsizlik mashg`ulotlarning dars va darsdan tashqari formalari o`rtasidagi aloqani buzadi.

Biroq, qayd etilgan yutuqlar bilan birga, jismoniy tarbiya bo`yicha ta`lim tizimini yanada rivojlantirish uchun to`laqonli xizmat qilmayotgan sohalar ham mavjud. Jumladan, o`quvchilarning jismoniy tarbiya bo`yicha bilim va ko`nikmalarini dars jarayonida shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalar asosida mashg`ulotlarni tashkil qilishda tizimlilik, maqsadga yo`naltirilganlik yetarlicha o`z aksini topmay kelmoqda.

Mazkur muammo uzoq yillar davomida pedagog olimlar tomonidan Respublikada va xorijda keng tadqiq etilgan. Jumladan, Salomov S.R., Yunusova Yu.M., Kerimov F.A., Mahkamjanov K.M. va boshqalar muammoning Texnologik asoslari, jismoniy tarbiya darslarini, darsdan tashqari ishlarini hamda yoshlarning faoliyatini nazariy ta`lim bilan

2-TOM, 2-SON

bog`lab olib borish masalalarini o`z ilmiy tadqiqot ishlarida yoritganlar. O`quvchilarni jismoniy tayyorgarlikga yo`llash ishlarida ularning ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga egadir. Pedagog olimlarning fikrlarini tahlil qilish natijalariga ko`ra maktabda va darsdan tashqari mashg`ulotlarda o`quvchilarni jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishga yo`naltirishda texnik ijodkorlik va qishloq xo`jalik tajribachiligining rivojlanishi o`quvchilarning g`oyaviy-siyosiy, mehnat, ahloqiy, jismoniy va estetik tarbiyasi birligi asosida ularni milliy mafkuramiz asosida tarbiyalashga majmuaviy yondoshish g`oyalarini amalga oshirishda yordam beradi degan xulosaga keldik.

Jismoniy tarbiya o`qituvchisi o`quvchilarni jismoniy tarbiya va sport taraqqiyotidagi tarixiy kunlarga bag`ishlangan maktab kechalarini tayyorlash va o`tkazishga jalb qiladi. Demak, o`quvchilarni dars mashg`ulotlari va darsdan tashqari vaqtlarida jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishga yo`llash ishlarini uyushtirishda jismoniy tarbiya o`qituvchisi asosiy bo`g`in hisoblanadi. Albatta, u o`z faoliyatini dastlab ta`lim standartlari asosida olib borishi talab etiladi. Zero, jismoniy tarbiyaning vazifalari Davlat ta`lim standartlari (DTS) va o`quv dasturida ifodalangan. Ushbu hujjatlarda maktabdagi jismoniy tarbiya va tarbiyasining maqsadi izchil ta`riflanib, bu to`g`rida sportga muhabbat va sport ahliga hurmat tuyg`usini singdirishdan, o`quvchilarni hozirgi zamon sporti asoslari bilan tanishtirishdan ularda jismoniy tarbiya ko`nikmalari va mahoratini hosil qilishdan, ongli ravishda jismoniy tayyorgarlikga undashdan iboratligi ta`kidlangan. Jismoniy tarbiya mashg`ulotlari turli davrlarda turlicha tashkil etib kelingan. Uning maqsad va vazifalari ham xilma-xil bo`lgan. Bu holatlar o`z navbatida jismoniy tarbiya atamasini o`ziga xos tushunishni taqozo etgan. Jismoniy tarbiya tushunchasiga izoh berishdan oldin, umuman mazkur sohaga daxldor tushuncha va iboralarni sanab o`tish ma`qul bo`lar edi. Ularning asosiylariga quyidagilarni kiritish mumkin: jismoniy tarbiya, jismoniy ta`lim, jismoniy mashg`ulot, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy madaniyat, jismoniy ulg`ayish, jismoniy kamolot, jismoniy mahorat, jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar va boshqalar. Jismoniy tarbiya – inson hayotining boshidan oxirigacha davom etadigan, organizmni har tomonlama takomillashtiradigan, hayot uchun muhim bo`lgan harakat ko`nikma va malakalarini yosh davrlariga mos holda o`zgartirib boradigan Pedagogik jarayondir. Pedagogika fanida ta`lim va tarbiya tushunchalari o`zaro bir-biri bilan aloqada bo`lgan, biri ikkinchisini to`ldirib boradigan inson faoliyatining turlari deb hisoblanadi. Tarbiya ijtimoiy tajribani, insonlar tomonidan to`plangan ijobiy fazilatlarni yosh avlodga o`tkazish, singdirish jarayonidir. Ta`lim esa insonning aqlini, moddiy borliq haqidagi ma`lumotlarni, jamiyat va tabiat taraqqiyotining qonuniyatlarini, ilm-fan yutuqlari va ularning amaliyotga tadbqiqini o`rganish jarayonidir. Jismoniy tarbiya tushunchasiga berilgan ta`rifda ma`lum darajada tarbiyaning ta`lim bilan

2-TOM, 2-SON

uzviy bog'liqligi e'tiborga olingan. Biz o'rgangan pedagogik va psixologik adabiyotlarda insonning shaxs sifatidagi kamolotida aqliy va axloqiy tarbiyaga kuchli ahamiyat berilganligi alohida ajralib turgani sezildi. Ammo nazarimizda jismoniy tarbiya ikkinchi darajada turgandek his qilingan bo'lsada, jismoniy tarbiyasiz, aniqrog'i jismoniy tarbiyaning ta'sirisiz, na aqliy va na axloqiy tarbiya mukammal bo'lmasligi e'tirof etilgan. Jismoniy tarbiya inson organizmini morfologik va funktsional jihatlardan takomillashtiradi. Bu degani, tanadagi barcha a'zolari normal rivojlanishi, jumladan bosh miya va oliy nerv sistemasini to'g'ri shakllanishi hamda faoliyat yuritishini ma'lum normaga solishi deb tushunish mumkin.

Bosh miya, oliy nerv sistemasi, qon aylanish tizimlari aqliy va boshqa tarbiya yo'nalishlarining nerv-fiziologik asoslari bo'lishi mumkinligini e'tirof etganda, beixtiyor jismoniy tarbiya insonni komillikka olib boruvchi asosiy tarbiya turi ekanligi tan olinadi. Jismoniy tarbiya organizmni mukammal rivojlanishini yo'lga qo'yishi bilan birga, tananing sog'lom bo'lishini, har qanday tashqi yuklamaga chidamliligini ham ta'minlaydi. Insondagi irodaviy sifatlar jismoniy tarbiya bilan shug'ullanganda bir necha baravar ustun bo'lishi olimlar tomonidan isbotlangan. Jismoniy tarbiya kuch, chaqqonlik, tezkorlik kabi inson uchun hayot yo'lida doimiy kerak bo'ladigan sifatlarni tarkib toptiradi. Bu o'z navbatida mehnat faoliyatini samarali bo'lishiga hissa qo'shadi. Har qanday boshlagan ishni oxiriga etkazish, kutilgan natijalarni yo'lga kiritish ko'nikmalari tezroq tarkib topadi. Jismoniy tarbiya kishilarda insonparvarlik va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantiradi. Vatan manfaatlarini himoya qilish, zarur bo'lsa nafaqat kuchini, balki hayotini bag'ishlashga odatlantiradi. Jismoniy tarbiya ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan hodisadir. U insonning sihat-salomatligini yaxshilaydi, har taraflama rivojlanishini amalga oshiradi. O'zi, millati va xalqi uchun unumli mehnat qilishga, bozor iqtisodiyoti sharoitida erkin faoliyat yuritishga, o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etishga o'rgatadi. Vatanning shonu-shuhratini dunyoga yoyishga, zarur bo'lsa har qanday g'arazli kuchlardan ehtiyot qilishga, mardonavor himoya qilishga tayyorlaydi.

Qadim zamonlardan beri jismoniy tarbiyaning inson hayotidagi beqiyos o'rni to'g'ri tushunilgan holda, uni qanday qilib samarali bo'lishini ilmiy pedagogik muammo

2-TOM, 2-SON

sifatida o`rganib kelinadi. Xalq og`zaki ijodi namunalarida, dostonlarda, ertak va afsonalarda, maqol va matallarda jismoniy tarbiya yuksak baholanib kelingan. Diniy manbalarda; “Qur’on” va payg`ambarimizning hadislarida jismoniy etuklik nihoyatda qadrlangan. Yozma pedagogik adabiyotning paydo bo`lishi jismoniy tarbiyaning nazariy asoslarini tarkib topishi va rivojlanishiga zamin hozirladi. Ota-bobolarimizdan bebaho madaniy va ma`rifiy yodgorlik sifatida yaratilgan va bizgacha yetib kelgan “Avesto” kitobida jismoniy tarbiya haqida ko`p yaxshi fikrlar aytilgan. Kuchlilik, chaqqonlik, mardlik, chidamlilik, qora kuchlarga nisbatan mardonavor kurashish jismoniy tarbiyaning qirralari sifatida ulug`langan. Adolat, haqiqatgo`ylik, mehnatsevarlik alohida shakllantirilishi zarur bo`lgan fazilatlar qatoriga kiritilgan. Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Unsurul Maoliy

Kaykovus, Bahovuddin Naqshband, Amir Temur, Muhammad Tarag`ay Ulug`bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi buyuk alommlarimiz jismoniy tarbiya va shaxs kamolati haqida qimmatli fikrlar bildirganlar. Ayniqsa Abu Ali ibn Sino inson salomatligini saqlash, tibbiy yordam ko`rsatish haqidagi ta`limotlarini yaratganlarida birinchi o`ringa jismoniy tarbiyani qo`ygan. Uning fikricha xastalikni davolashdan ko`ra oldini olish afzal hisoblanadi. Buning uchun har bir kishi muntazam jismoniy mashg`ulotlar bilan shug`ullanishi, shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilishi kerakligi uqdirilgan. Abu Nasr Farobiy ham fozil odamlar yashaydigan shahar aholisi kuchli, chaqqon, mehnatsevar, o`quvli va sog`lom bo`lishi kerakligini aytgan. Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarida ta`rif-tavsif etgan kishilarning ko`pchiligidagi jismoniy sifatlarga yuqori baho bergan. O`zi ham shoh, sarkarda, olim va shoir bo`lishi bilan birga jismoniy mashqlar va chiniqishni o`ta qadrlagan inson ekanligi bayon etilgan. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yohud axloq” nomli asarida “badan tarbiyasi”ga alohida e`tibor qaratgan. Badan tarbiyasi boshqa barcha tarbiyalar uchun zamin hozirlaydi deb uqtirgan. Chet el olimlari ham jismoniy tarbiyaga katta e`tibor bergan. Arastu, Aflotun, Suqrot kabi antik davr olimlari quldorlarning farzandlariga jismoniy tarbiya berishning nazariy

2-TOM, 2-SON

asoslarini ishlab chiqishga harakat qilganlar. Ular har bir tarbiya ko`rgan shaxs jismonan kuchli bo`lishini, qilichbozlik, nayza uloqtirish, otda chopish, suvda suzish, qiyinchilikka chidash kabi jismoniy sifatlarga ega bo`lishi kerak deb hisoblaganlar.

2-TOM, 2-SON

PHILOSOPHY OF SECOND LANGUAGE TEACHING

Rakhmonkulova Yokutkhon Tukhtasin kizi

Place of Work: Termiz university of economics and service

E-mail: yrakhmonkulova684@gmail.com

Abstract: The methodology of teaching the learners to participate successfully in all areas of communication in foreign languages is the central concept of the pedagogical researches of recent years. This article demonstrates that philosophy of teaching is essential in second language acquisition, some important aspects of teaching and my own teaching philosophy and its effectiveness.

Key words: Communicative language teaching, classroom atmosphere, philosophy of teaching, SLA process, academic achievement, technology.

As an EFL (English as a foreign language) instructor at Higher Education, I consider that it is important for all language teachers to have their own teaching philosophy in their fields. Accordingly to this, EFL learners should be made to think critically like a builder or an economist in their learning process to achieve the language proficiency. Based on my teaching experience I highlight on more creating a supportive and friendly classroom atmosphere for my students as language learning and teaching process requires more fun, respectful, freedom, and creative classroom environment. Because language teaching is not about exact calculations like teaching mathematics.

Moreover, during the lessons I enjoy being asked different language learning and personal experience oriented questions as possible as I strongly believe that it undoubtedly helps me to create a friendly atmosphere and work collaboratively with my learners. It is inevitable that this process will end with great learning progress, engagement and active participation of my students in class. I try to give more attention on my students' academic advancement and give much effort to learn with great motivation, so accordingly to this, I expect my students also to reply to my dedication by gaining academic achievement and language progress.

Active participating students are unique for teachers and working with them gives great self-confidence and motivation, however what about passive students in classroom? According to my teaching philosophy, I always try to find what motivates them as a highly skilled teacher and in most cases I utilize more creative and memorable learning experience after identifying their motivations. In this context Gardner also mentioned his viewpoints on the importance of motivation by stating that it is a combination of effort and a desire to achieve the goal, plus it provides positive attitudes towards the language learning process.

2-TOM, 2-SON

According to Bada, if language learners are not aware of cultural aspects of the target language they will have significant difficulties in communicating with native speakers.

Another important aspect of teaching philosophy is to integrate and incorporate technology and classroom apps into my own classes as they provide great involvement and motivation for students to learn in an authentic way. Being a teacher does not mean that only teaching or instructing students but also learning as well. I also learn, seek, read and practice through the internet resources and books as a teacher in order to provide and make them aware of my students with modern teaching and learning techniques, holistic curriculum, approaches and news that happening in language learning process. Thus, this has already become my teaching philosophy and strongly believe that I will gain more achievements in my field in the future.

Furthermore, critical thinking skill and the integration of four language skills in the SLA classes help them to improve their willingness to learn. Every teacher has to make decisions about how to advance student learning. Beach says that these decisions are based on the beliefs on “what works”, and what we believe works. Beach means that these decisions reflect the teachers’ thoughts on what is important in teaching literature. The choices that we make, as educators, reflect our knowledge about the theories and our beliefs about teaching literature. My strong belief is to help my students to develop an interest in literature, not just send them to university and prepare them for future studies. But to help them grow and show them that reading literature could expand their general knowledge, expand their vocabulary, think critically and become more educated on everyday matters.

Introducing literature to today’s youth is not a simple task. Youth in today’s society have limited patience and are often busy with updating their Instagram accounts. As a new teacher, I will have high expectations. When coming into the classroom, my head is filled with ideas, theories I have learned in university. As an ambitious teacher, I would like to use this knowledge to my students. The reality in schools look different, teachers have to adjust to the students’ needs, abilities and difficulties. As a good teacher, I need to acknowledge these aspects and choose the right teaching method to achieve the expected results. In order to get the results, my strategy is to present the chosen piece of literature in shorter parts. The students will be able to familiarize themselves with the text. After each part of the text, the class will discuss the text together with the teacher. The reason for reading texts in this manner is to be able to go through the text and discuss the potential difficulties with the language or unfamiliar vocabulary. Each session with the text will require students to take notes. In addition, the students will be provided with shorter activities to complete after they have read the shorter part of the book.

2-TOM, 2-SON

The teacher's role should always be a supporting role. My aim as a teacher is to acknowledge the difficulties my students experience and create a well-balanced study material and tasks to help my students improve. Every classroom is unique; my role as a teacher will be to assist each student in developing their potential and learning styles. I will present a strategy where I will integrate different learning styles, as well as creating content relevant to students' study profile/program. In my literature strategy, I will include projects, themes, cooperative learning, individual projects, and hands-on activities. I believe that students need a variety in the studies to be able to expand their knowledge and grow. I want to bring an open mind and a positive attitude. Furthermore, I will bring my expectations high to the classroom each day. I believe that by bringing consistency, diligence and warmth to my job that ultimately, I will inspire and encourage these traits in my students as well.

How you believe students acquire their second language will likely impact how you teach English as a second language to your learners. It is essential for an English teacher as a second language instructor to integrate students' life objectives into English as a second language (ESL) teaching philosophy. It is the tutor's accountability to help learners define how they want to study and how they desire to reach their objectives. Juveniles' ESL learning is more organized than that of grownups; therefore, necessitating the usage of multiple teaching methods to teach learners so that no one is left behind. I am certain that the classroom is a living society and that everybody must contribute to maintaining a positive atmosphere. The texts, therefore, discuss the teaching philosophy for a teacher that would like to teach ESL students and how they can apply it.

My teaching philosophy is comprised of three main beliefs. First, I prefer to apply task-based activities approaches as they give learners a chance to run through their second language in settings they may counter while using their second language. Second, emphasize the role as well as the significance of meaning-bearing and understandable input in the classroom, allowing learners to make connections with what they have learned in class. Lastly, I believe in classes where educators create an environment that stimulates real-life experiences and circumstances that enable English language beginners to negotiate to mean and figure out how to function in a state surrounded by English speakers. Examples of the more outstanding aspects of my coaching philosophy consist of the following four strategies.

I am convinced that creativeness is one of the most vital features in the framework of language learning. I lay emphasis on my learners the importance of creativity as a feature of writing and speaking. It is vital in writing as an aspect of rephrasing, developing, and relating ideas. Creativity is an essential concern in oral creation because even with a partial vocabulary, creative usage of language aid facilitates learning of the second language.

2-TOM, 2-SON

Besides, I prefer to design activities that center on using the novel words and grammar philosophies needed to construct their language skills to reach the communicative goal eventually. The learners would also be allowed to take some classes in their first language, translate to English, and quickly acquire the second language.

Another teaching philosophy as a language teacher is totally student-centered. I believe that the learning process happens in every student's brain in a different way, but it is our job to evaluate how the students learn better to provide them with the right activities that make them meet their potentialities and embrace that potential to face the real world in the future. I don't teach just a language, I show the students a whole new world by using a target language. It is for that reason that I don't believe in the standardization of the education system. We should be able to assess students' progress in different ways and not just exams.

REFERENCES:

1. ChalkyPapers. (2023, July 25). English as a Second Language Teaching Philosophy.
2. Teaching Philosophy of the English Language Teacher. (2022, December 15). Edubirdie.
3. Beach, Richard, et al. Teaching Literature to Adolescents. 3. ed., Routledge, 2016.
4. Parker, Robert Dale. How to Interpret Literature: Critical Theory for Literary and Cultural Studies. Third ed., Oxford University Press, 2014.
5. ХАМРАЕВА, Р. Р. ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ НАУЧНОЙ ФАНТАСТИКИ XX ВЕКА АЙЗЕКА АЗИМОВА" Я, РОБОТ. *СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью "Интернаука"*, 30-32.
6. UMIDA T. Characteristics, Methods and Challenges of Translating Law Terminology //JournalNX. – Т. 6. – №. 11. – С. 312-316.
7. To'rayeva, U. (2023). TERMINLAR TARJIMASINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI. Scientific journal of the Fergana State University, (4), 64-64.
8. Хошимхуджаева, М. М. (2017). Мотивологический анализ английских, русских и узбекских фитонимов с компонентом-антропонимом. Проблемы истории, филологии, культуры, (1 (55)), 369-378.
9. Абдиназаров, У. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг

2-TOM, 2-SON

долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(9).

10. Raimov, L. (2023). THE BASIC BRANCHES OF LINGUISTICS. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11 Part 3), 178-180.

11. Jabborova, S. (2023). TIBBIYOTGA OID TERMINLARNING TARJIMASI VA LUG'ATLARDA BERILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11 Part 3), 174-177.

2-TOM, 2-SON

DEVELOPMENT OF ONEIROSPHERE IN TRADITIONAL CHINA

Allayev Zafar

Teacher of Foreign language department of
Termez University of Economics and Service

Abstract. Dreams have fascinated humankind since antiquity; the story-like events experienced during sleep have inspired countless efforts to make sense of their meaning. This article discusses the theories of dream interpretation in traditional China, and how the signs and messages in the dreams of Chinese people reflects the culture, worldview and traditions.

Key words: dream, symbols, oneirosphere, dream message, dream interpretation.

Oneiromancy, the interpretation of dreams in order to foretell the future, has featured prominently in virtually all ancient civilizations as well as contemporary small-scale, traditional societies¹. The universality of dreaming itself is not surprising. Contemporary research in neuroscience has shed light on the neurological mechanisms of dreaming and psychologists have proposed adaptive, evolutionary explanations for its occurrence. Anthropologically, considerable effort has been devoted to identifying universal features in dream content. Of course, the interpretation of dreams is almost certainly a culturally mediated practice. That is, how specific signs (what appears in one's dream) correspond to meaning (what the dream reveals about reality) is often heavily dependent on the cultural contexts.

What is perhaps more noteworthy is the ubiquity of using dreams as a valid source of information. Oneiromancy has been well-documented in the ethnographic literature and the cultural significance of dreaming has been thoroughly explored by anthropologists. Existing research, however, leaves an important and obvious question inadequately addressed: why do people believe in the validity of oneiromancy when modern neuroscience has shown that dreams do not necessarily have any bearings on future events? Typically, oneiromancy, like many other divinatory practices, is explained from functional perspectives which emphasize its social, political, and religious role in a society. It is undeniable that oneiromancy certainly serves these functions; for example, a general in a battleground may fabricate auspicious dreams to boost his troops' morale and a king may make up dreams to legitimize his political power. But the effectiveness of such deceptive techniques depends on the audience's confidence in the prophetic power of dreams. Therefore, we still need an account to explain why people believe in the validity of dreams in the first place.

¹ Ambuehl, S., & Li, S. (2018). Belief updating and the demand for information. *Games and Economic Behavior*. <https://doi.org/10.1016/j.geb.2017.11.009>

2-TOM, 2-SON

Historically, the art of dream interpretation was often viewed as a form of magic which has been subject to extensive anthropological theorizing. Briefly, early thinkers tend to treat magic as ineffective technology: that is, what we (modern readers) consider as “magical” activities were really instrumental efforts to achieve some desirable outcomes. As such, the “magicness” of these efforts stems from their ineffectiveness. Why would people engage in these ineffective activities? According to some early anthropological theories, this is because people in certain societies reason in a faulty fashion. Tylor, for example, offers some possible factors that lead to faulty reasoning of people in traditional² societies, such as successful outcome by natural means (chance), vague diagnosis, and under-appreciation of negative evidence. More recently, Horton has taken up this line of argument by suggesting that while traditional magic practices and western science share the same fundamental goals of explaining, predicting, and controlling worldly events, individuals in traditional societies differ from those in the West in their reasoning habits; specifically, when evaluating the effectiveness of some technology, people in traditional societies do not readily entertain alternative possibilities³ (e.g. the technology does not work) and do not engage in much reflective thinking.

The above view has gone out of fashion for quite some time, as later scholars in anthropology tended to focus on the symbolic function of magical, ritualistic activities. In the field of psychology and cognitive science, however, there has been a revival of interest in understanding these seemingly irrational beliefs and actions. Vyse, for instance, offers an excellent review of the psychological and cognitive explanations of why people hold irrational beliefs and engage in ineffective actions. The psychological literature on contemporary superstition and traditional divination/magic has grown substantially in recent years; in general, psychological theories tend to attribute these irrational beliefs and actions to some type of *intuition*. In other words, factually incorrect beliefs are held as a result of intuitive reasoning, and ineffective technologies are practiced because they are intuitively plausible with regard to achieving the alleged goals. In particular, cognitive psychologists and anthropologists often attribute the cultural success of certain magic/divination practices to their specific features that increases their perceived efficacy, and much progress has been made on this front. For example, Legare & Souza experimentally show that procedural features such as repetition and the presence of religious icons enhance the perceived efficacy of rituals; Nemeroff & Rozin suggest that magical principles of sympathy and contagion are

² The word “primitive” was often used to denote these societies in early anthropological writings.

³ To'rayeva, U. (2023). THE ORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF TRANSLATION OF TERMS. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(4), 64. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol29_iss4/a64

2-TOM, 2-SON

intuitively attractive and speculated the adaptive benefits it may have conferred in our evolutionary past (e.g. pathogen avoidance); Miton et al. contend that the popularity of bloodletting is due to the match between its form (releasing blood from the body) and folk intuitions on the nature of illness and how the body works; Singh proposes that specific aspects of shamanism such as inhumanness increases the plausibility of shamanistic practices which culturally evolved as a result of a selective retention process; Barrett and Boyer have argued that concepts (and by extension, cultural practices) that are “minimally counter-intuitive” are more memorable and enjoys an advantage in the transmission process.

There is no doubt that intuitive plausibility contributes to the overall explanation of the persistence of ineffective technologies such as oneiromancy. However, evolved intuitions are unlikely to provide the full story. Previously, we have offered extensive ethnographic and historical evidence showing that people often entertain considerable uncertainty regarding their efficacy in achieving explicit goals and at the same time often care a lot about whether technological practices indeed achieve the promised outcomes or not. In other words, the empirical side of magic/divination matters as well; though occasionally failures can be explained away rather easily, frequent failures would likely lead to a certain level of skepticism⁴. Indeed, despite the documented biases and errors in human reasoning and decision making, humans do probabilistically modify their beliefs and consequently actions as evidence accumulates.

Given such probabilistic understanding of the efficacy of technological practice, it may be useful to explore factors that contribute to the estimation of technological efficacy⁵. In addition to individual trial and error learning (more generally, reinforcement learning), humans obtain a tremendous amount of information culturally. As such, psychological and social factors may create population dynamics in which over-estimation of efficacy occurs. In (Hong & Henrich, forthcoming), we have formally modeled the interaction between individual cognition and social processes where individuals update their belief regarding the efficacy of some technology in a Bayesian fashion, and through biased information transmission individuals may end up believing the technology to be substantially more efficacious than it actually is. One key prediction of the model is that overestimation of the efficacy of some technology may be caused by under-reporting of negative instance which I have found in other magical activities such as rainmaking⁶ (Hong, Slingerland & Henrich,

⁴ Саггарова, Е. А. (2020). Несовместимость эвфемизмов русского и узбекского языков как основное препятствие для лингвокультурологического сопоставления. Проблемы современной науки и образования, (7 (152)), 63-67.

⁵ Barrett, D., & McNamara, P. (2007). The new science of dreaming (Vol. 3). Praeger Publishers Westport CT.

⁶ Boyd, R., & Richerson, P. J. (1985). Culture and the evolutionary process. University of Chicago Press.

2-TOM, 2-SON

submitted). In this paper, I aim to place the persistence of oneiromancy in a cultural evolutionary framework and examine the extent to which dream divination failures are under-reported as well as other psychological and social factors that may lead to the over-estimation of the predictive accuracy of dreams in a cultural evolutionary process.

A large literature in psychology and cognitive science has shown that many of our beliefs, attitudes, and behaviors are transmitted culturally rather than through individual learning. Often, the anthropological studies on dreams implicitly presume the role of cultural transmission but rarely discuss it explicitly. In an obvious sense, the way people treat and interpret dreams is influenced by others in the community. In most small-scale societies, the meaning of dreams is passed on through word of mouth, and in literate societies such as ancient Greece and ancient China, as written texts⁷. The importance of cultural transmission, however, extends beyond dream oneiromancy manuals. In addition to how to interpret dreams, people also culturally obtain actual cases of dreams accurately (or not) predicting future events, which affect their confidence in the validity of dreams as a reliable information source. This latter point is important because ample research in cognitive science and evolutionary anthropology has shown that humans possess some level of “epistemic vigilance” and do not accept transmitted information uncritically. Predictively accurate dreams thus serve as “data” to corroborate the “theory” that dreams are indeed prognosticative of future events.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 provides the essential background information of theories of dreams in ancient China, and section 3 shows the results of a comprehensive quantitative analysis of dream occurrences in Chinese historical records and offers a cultural evolutionary account of the persistence of dream interpretation⁸. Additionally, I present tentative evidence that although oneiromancy has always been considered a valid technique throughout Chinese history, the extent to which dreams were taken seriously may have declined over time. In the final section, I discuss the applicability and limitations of this account as well as the implications for divination/magic in modern societies. To preview, I argue that a theoretical commitment to the spiritual world, deliberate fabrication/retrospective inference of successful dream predictions, and the under-reporting of failed predictions collectively contribute to the persistence of oneiromancy. While the first factor can be largely attributed to evolved intuitions, the latter two factors crucially depend on our species’ reliance on social learning, as our evaluation of the efficacy of some technology is often significantly affected by the testimonies, opinions, and behaviors of others in the community. The declining importance of oneiromancy over time, on the other hand, may be attributed to the uniqueness of oneiromancy compared to other divination and

⁷ Абдиназаров, У. (2023). Ingliz va o‘zbek tillarida gippologik terminlarning lingvistik tadqiqi. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(9).

⁸ Turaeva, U. (2021). Comparative study of uzbek and english legal terms legal linguistics: historical foundations, basic concepts and aspects. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.6 Philological sciences).

2-TOM, 2-SON

magic practices, i.e. dreams are by nature subjective to manipulation, cannot be readily produced to solve practical problems, and may be explained by naturalistic (psychological) causes.

LIST OF USED REFERENCES:

1. Ambuehl, S., & Li, S. (2018). Belief updating and the demand for information. *Games and Economic Behavior*. <https://doi.org/10.1016/j.geb.2017.11.009>
2. Ayton, P., & Fischer, I. (2004). The hot hand fallacy and the gambler's fallacy: Two faces of subjective randomness? *Memory and Cognition*. <https://doi.org/10.3758/BF03206327>
3. To'rayeva, U. (2023). THE ORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF TRANSLATION OF TERMS. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(4), 64. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol29_iss4/a64
4. Саттарова, Е. А. (2020). Несовместимость эфемизмов русского и узбекского языков как основное препятствие для лингвокультурологического сопоставления. *Проблемы современной науки и образования*, (7 (152)), 63-67.
5. Barrett, D., & McNamara, P. (2007). *The new science of dreaming* (Vol. 3). Praeger Publishers Westport CT.
6. Boyd, R., & Richerson, P. J. (1985). *Culture and the evolutionary process*. University of Chicago Press.
7. Абдиназаров, У. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(9).
8. Turaeva, U. (2021). *COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND ENGLISH LEGAL TERMS LEGAL LINGUISTICS: HISTORICAL FOUNDATIONS, BASIC CONCEPTS AND ASPECTS*. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.6 Philological sciences).
9. Ch'en, K. K. S., & Ch'en, K. K. S. (1972). *Buddhism in China: A historical survey* (Vol. 1). Princeton University Press.
10. Dayan, P., & Balleine, B. W. (2002). Reward, motivation, and reinforcement learning. *In Neuron*. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(02\)00963-7](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(02)00963-7)

2-TOM, 2-SON

SEFALOSPORINLAR: TA'SIR MEXANIZMI, BARCHA AVLODLARI,
QO'LLANILISHI

Irmamatova Fotima Asrorjon qizi

SamDTU Pediatriya fakulteti 3-kurs talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqola antibiotiklarning beta-laktam halqa saqlovchi turiga kiruchi sefalosporinlar haqida. Maqola sefalosporinlarning tarixi ya'ni kashf etilishi, qo'llanilishi va yangi avlodlarining yaratilishi haqidagi mulohazalar bilan boshlangan. Maqolaning keyingi qismida sefalosporinlarning kimyoviy tuzilishi va uning ta'sir mexanizmi bilan bog'liqligi tushuntiriladi. Maqola sefalosporinlarning farmakodinamikasi va farmokokinetikasi kabi farmokologik xossalari haqida ma'lumotlar taqdim etadi. Maqola sefalosporinlarning barcha turlarini, ularning bir-biridan farqlarini va qo'llanilishini sharxlaydi. Maqolaning oxirgi qismida sefalosporinlarning nojo'ya ta'sirlari aytib o'tiladi. Umuman olganda, maqola tibbiyot sohasidagi xodimlar va talabalar uchun muhim va kerakli ma'lumotlar taqdim etishi mumkin.*

***Kalit so'zlar:** Sefalosporinlar, Beta-Laktam halqa, 7-aminosefalosporin kislota, Antibiotiklar, Bakteriyalar, Transpeptidaza, Sutkalik doza, Bakteritsid ta'sir.*

Kirish: Sefalosporinlar beta-laktam halqali antibiotiklar guruhiga kiradi. Bu guruhga penitsillinlar ham kiradi, umuman olganda sefalosporinlar tuzilishi jihatidan penitsillinlarga o'xshaydi. Sefalosporinlar asosi bo'lib Cephalosporium Acremonium ajratib chiqaruvchi sefalosporin C moddasi hisoblanadi. Zamburug' birinchi marta 1945-yilda sardiniyada kanalizatsiyaga yaqin dengiz suvidan topilgan. Keyinchalik 1960-yilda Oksford universiteti olimlari Gay Nyuton va Edvard Avraam sefalosporin C moddasi asosida 7-aminosefalosporin kislota(7-ACA)ni ajratib olishdi. 7-aminosefalosporin barcha sefalosporinlar uchun asos kimyoviy birikma sanaladi. Sefalosporinlar bakteriyalarning qobig'ni hosil bo'lishida ishtirok etuvchi transpeptidaza fermentini ingibirlaydi va bakteritsid ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda sefalosporinlarning 5 ta avlodi mavjud. Avlodlar bir biridan ta'sir doirasi va kimyoviy tuzilishidagi kichik o'zgarishlar bilan farq qiladi.

Asosiy qism: Sefalosporinlarning kimyoviy asosi 7-aminosefalosporin kislota bo'lib, bu kislota beta-laktam halqa tutadi. Shuningdek sefalosporinlar tarkibida 6 a'zoli digidrotiazin halqasi bor. Beta-laktam halqasidagi modifikatsiyalar sefalosporinlarning farmakokinetikasi va dinamikasiga ta'sir qilishi mumkin. Digidrotiazin halqasidagi o'zgarishlar esa sefalosporinlar farmakodinamikasiga, bakteriya devori oqsillari bilan bog'lanishiga va sefalosporin spektriga ta'sir qilishi mumkin. Sefalosporinlar bakteriya devoridagi penitsillinni bog'lovchi oqsillar(PBP) bilan bog'lanadi va transpeptidaza

2-TOM, 2-SON

fermentini ingibirlaydi. Natijada esa hujayra devorida peptidoglikanlar sintezi buziladi va bakteriya hujayra devori zaiflashib, oxir oqibat osmotik bosim natijasida lizisga uchraydi. Bakteriyalar sefalosporinlarga segirlicining pasayishi beta-laktamaza (Staphylococcus aureus, Enterococcus faecalis, Escherichia coli) va karbapenemaza (Klebsiella pneumonia, Enterobacteriaceae) ishlab chiqarilishi yoki penitsillini bog'lovchi oqsillarning o'zgartirish (Pseudomonas aeruginosa, Staphylococcus aureus) orqali ta'minlashlari mumkin. Sefalosporinlar asosan parenteral yo'llar orqali yuboriladi, oshqozon-ichak traktida yaxshi so'rilmaydi. Masalan, sefalotin, sefuroksim, sefotaksim, sefepim. Ammo yaxshi so'riluvchi turlar ham mavjud. Ularning biosinguvchanligi ancha yaxshi bo'lib 40-50% va xatto 95% tashkil etishi mumkin. Enteral yuboriluvchi turlarga sefeksim, sefaleksim, sefaklor kabilar kiradi. Sefalosporinlar turli organlar va ajralma suyuqliklarga yaxshi tarqaladi. Deyarli barchasi yo'ldosh baryeridan o'tadi. Sefataksim, seftraksion, seftazidim, sefepim kabi 3 va 4-avlod vakillari gematoensefalik to'siqdan yaxshi o'tadi. 1 va 2-avlod preparatlari gematoensefalik to'siqdan o'ta olishmaydi. Ammo sefaloridin va sefuroksim kabi ba'zi turlar meningitda baryer o'tkazuvchanligi ortganligi sababli o'tishlari mumkin. Sefalosporinlar absess kapsulalaridan yaxshi o'tishi sababli ularni infeksiya o'chog'iga bevosita yuborish mumkin. Sefalosporinlar juda ko'pchiligi jigarda o'zgarishga uchramaydi va buyraklar orqali chiqib ketadi. Ammo safro yo'llari orqali chiqadiga vakillar ham bor. Sefalosporinlarning yarim chiqarilish davri qisqa 2-4 ba'zan 7 soatgacha shu sababli kuniga 2-4 mahal buyurilishi mumkin. Hozirgi kunda sefalosporinlarning beshta avlodi mavjud sanaladi. Avlodlar bir-birida ta'sir doirasi, yon zanjirlar tuzilishi, farmakokinetikasi va farmakodinamikasi orqali farq qilishi mumkin. Barcha besh avlod hozirgi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan va ximioterapiyada qo'llaniladi.

Birinchi avlod vakillari yadrosi 7-aminosefalosporan kislota bo'lgan, nisbatan sodda tuzilishga ega. Yon zanjirlar o'zgartirilmagan yoki minimal o'zgartirilgan. Ular keying avlodlarga nisbatan yarim chiqarilish davri qisqaroq 1,5-2 soatni tashkil etadi va o'zgarmagan holda buyraklar orqali chiqib ketadi. Birinchi avlod vakillari penitsillinaza ishlab chiqaruvchi va metitsillinga sezgir stafilakokk, streptokokk, pnevmokokk kabi gramm musbatlarga qarshi faol ta'sir etadi. Ammo metitsillinga chidamli enterokokklarga ta'sir etmaydi. Shuningdek, gramm manfiy Escherichia coli, Klebsiella pneumonia, proteus mirabilis kabilarga qarshi faol hisoblanib, Enterobacter, Serratia, Indolga ijobiy protey kabilarga qarshi samarasiz. Bakteriyalarning ushbu avlod vakillariga nisbatan rezistentligi asosan beta-laktaza sintez qilish orqali sodir bo'ladi. Birinchi avlod vakillariga sefazolin, sefalotin, sefapirin, sefaloridin, sefradin va enteral yuboriluvchi sefaleksim, sefradinlar kiradi. Bu avlod vakillaridan sefazolin asosan operatsiyadan keying infeksiyalarni oldini

2-TOM, 2-SON

olishda ishlatiladi. Kattalar uchun sutkalik dozasi 1-6 grammni tashkil etsa bolalar uchun 50-100 mg/kg tashkil etadi. Sefaleksin asosan gramm musbat bakteriyalar keltirib chiqaradigan teri va yumshoq to'qimalar kasalliklari sellulit va follikulitlarda samarali. Sutkaik doza kattalar uchun 1-2 g, bolalar uchun 8-32 mg/kgni tashkil etadi.

Ikkinchi avlod vakillari o'tgan asr 60-70 yillarda kashf etilgan bo'lib, birinchi avlodga nisbatan murakkab tuzilishga ega. Yon zanjirlarda o'zgarishlar mavjud. Birinchi avlodga nisbatan yarim chiqarilish davri uzoqroq davom etadi. Ikkinchi avlod gramm manfiylarga kuchli ta'sir etadi va ta'sir spektri kengroq. Haemophilus influenzae, Enterobacteriaceae, Neisseria kabilarga samarali sanaladi. Ammo gramm musbatlarga ta'sir kuchi va spektri kamaygan. Bakteriyalar ikkinchi avlod vakillariga nisbatan beta-laktamaza ishlab chiqarish va PBP molekulari o'zgartirish orqali rezistentlik namoyish qilishadi. Ushbu avlod vakillariga sefuroksim, sefamandol, sefoksitin, sefonitsid, sefprozil, sefmetazol, sefotetan, seforanid va enteral yuboriluvchi sefaklor, sefprozil, lorakarbef kabilar kiradi. Bu avlod vakillaridan sefuroksim otit, sinusitlar(gaymorit, frontalit sfenoidealit)da, surunkali bronxitda qo'llaniladi. Sutkalik miqdori kattalar uchun 1.5-8 g, bolalar uchun 30-100 mg/kg hisoblanadi. Sefoksitin qorin bo'shlig'i infeksiyalari(peritonit) va tos bo'shlig'i a'zolari yallig'lanishlarida qo'llaniladi. Sutkalik doza kattalar uchun 4-12 g, bolalar uchun 40-120 mg/kgni tashkil etadi.

Uchinchi avlod preparatlari o'tgam asrning 80-yillarida ishlab chiqarilishi boshlangan. Ushbu avlod kimyoviy tuzilishida qo'shimchalarga ega bo'lib, ushbu qo'shimchalar beta-laktamazaga chidamlilik va gramm manfiylarga nisbatan faollikni oshirishga qaratilgan. Bu avlod vakillari yarim chiqarilish davrlari nisbatan uzun 3-7 soat bo'lib, gematoensefalik baryerdan o'ta oladi. Bu esa ularni meningitda qo'llash imkonini beradi. Ayrim turlari(sefotaksim) jigarda o'zgarishga uchrashi va safro orqali ham chiqarilishi mumkin. Ushbu avlod vakillari H. influenzae, E. coli, Pseudomonas aeruginosa va ayrim shifoxona ichki infeksiyalariga nisbatan faol tasir etadi. Shuningdek penvmokokk va meningokokklarga qarshi qo'llaniladi. Ammo gramm musbatlarga nisbatan 1 va 2-avlodlardan kuchsiz va spektri kam. Uchinchi avlod preparatlariga nisbatan bakteriyalar kengaytirilgan spektrli beta-laktamazalar ishlab chiqarishi boshlangan. Uchinchi avlod preparatlariga sefotaksim, seftriakson, seftrizoksime, sefoperazon, seftadizime, seftizoksime va enteral yuboriluvchi sefiksim, selfibuten, sefpodoksime-proksetil kabilar misol bo'ladi. Seftriakson meningit, pnevmoniya, siydik yo'llari infeksiyalarida buyuriladi. Sutkalik doza kattalar uchun 1-4 g, bolalar uchun 20-80 mg/kg tashkil etadi. Seftazidimga Pseudomonas aeruginosa sezgir hisoblanadi. Nozokomial pnevmoniya, bronxit, sinusitlarda, qorin

2-TOM, 2-SON

bo'shlig'i infeksiyalarida qo'llaniladi. Sutkalik dozasi kattalar uchun 1-3 g, bolalar uchun 30-50 mg/kgni tashkil etadi.

To'rtinchi avlod sefalosporinlari 1990-yillar boshlarida birinchi bo'lib GlaxoSmithKline va Bristol-meyers Squibb farmasevtik kompaniyalari tomonidan ishlab chiqarilgan. Kimyoviy tuzilishida qo'shimchalarga va yon zanjirlarida o'zgarishlarga ega. Bu o'zgarishlar beta-laktamazaga chidamlilikni yanada oshirish, PBP molekulari o'zgaruvchanligiga moslashtirish va gramm manfiylarga nisbatan ta'sir spektrini kengaytirishga qaratilgan. Ushbu avlod vakillari yarim chiqarilish davri oldingi avlodlarga nisbatan uzoqroq ekanligi 4-8 soat, organism to'qimalariga keng tarqalishi va kirib borishi bilan xarakterlanadi. Ular keng gramm musbat va gramm manfiy spektrga ega. Ko'pchilik shifoxona ichi infeksiyalari(ko'k yiring tayoqchasi) va antibiotiklarga chidamli bakteriyalarga(*Pseudomonas aeruginosa*) ta'sir etadi. Bakteriyalar rezistentligi keng spektrli beta-laktaza, karbapenemaza ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi. To'rtinchi avlod vakillariga sefepim, sefiderokol, sedpirom sefazopran kabi parenteral qo'llanuvchi preparatlar kiradi. Sefepim kasalxonada orttirilgan pnevmoniya, siydik yo'llari infeksiyalari va sepsisda qo'llaniladi. Sutkalik dozasi kattalar uchun 1-3 g, bolalar uchun 50-80 mg/kgni tashkil etadi. Sefazopran nafas olish yo'llari, teri va yumshoq to'qimalar infeksiyalarida hamda antibiotiklarga chidamli bakteriyalarga qarshi qo'llaniladi. Sutkalik dozasi kattalarga 1-4g, bolalar uchun 30-80 mg/kgni tashkil etadi.

Beshinchi avlod sefalosporinlari 2000-yillar boshlarida ishlab chiqarila boshlangan. Kimyoviy tuzilishi gen modifikatsiyalarga asoslangan bo'lib metitsillinga chidamli bo'lgan bakteriyalarga qarshi faol ta'sir etadi. Beshinchi avlod keng gramm musbat va gramm manfiy spektrga ega bo'lib, metitsillinga chidamli *Staphylacoccus aureus*, *Enterobacteriaceae* kabi bakteriyalarga ta'sir eta oladi. Organizmga faqat parenteral kiritiladi va yarim chiqarilish davri ancha uzunroq 4-9 soatni tashkil etadi. Bu avlod vakillariga nisbatan bakteriyalarning rezistentligi yaxshi o'rganilmagan. Ushbu avlod vakillariga seftarolin, seftolozan, seftabiprol kabilar kiradi. Ushbu avlod vakillaridan seftarolin ko'plab murakkab infeksiyalarda, sepsisda shifoxona ichki imfeksiyalarida qo'llaniladi. Sutkalik dozasi kattalar uchun 0,6-2 g, bolalar uchun 20-50 mg/kgni tashkil etadi. Sefalosporinlarning barcha avlodlari ximioterapiyaning muhim qismi sanaladi. Ammo sefalosporinlarni noto'g'ri qo'llash ayrim yon va nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Sefalosporinlarning nojo'ya ta'sirlariga allergik(eshakyemi, anafilaktik shok, zardob kasalligi); gematologik(leykopeniya, anemiya, trombositopeniya); Ovqat hazm qilish tizimidagi buzilishlar(dispepsiya, mikroflora buzilishi); mahalliy(flebitlar, infiltratlar)

2-TOM, 2-SON

kabilar kiradi. Shuningdek, uzoq muddat qo'llash kandidoz, kandidomikoz kabilarga sabab bo'lishi mumkin.

Xulosa: Sefalosporinlar ximiyaterapiyada qo'llaniluvchi muhim antibiotiklar sanaladi. Sefalosporinlar ko'plab yallig'lanish va infeksiyali kasalliklar uchun asosiy va tanlov preparati hisoblanadi. Sefalosporinlarning ta'sir mexanizmi yuqorida ta'kidlanganidek hujayra devori sintezini buzib bakteritsid ta'sir etadi. Shuningdek, organizmda qondagi konsentratsiyasining tez oshishi va yarim chiqarish davring boshqa guruh antibiotiklariga nisbatan kamligi uni turloj o'tkir va murakkab infeksiyalarni davolash uchun muhim ximiyaterapevtik preparatga aylantiradi. Ammo sefalosporinlar qo'llanilishi va biz yuqorida aytib o'tgan dozalar faqatgina shifokor ko'rsatmasiga binoan tayinlanishi kerak. Doza miqdori oshirib yuborilishi yoki noto'g'ri qo'llash nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday nojo'ya ta'sirlarga allergik, gemotologik va neyrogen reaksiyalar kuzatilishi mumkin. Umuman olganda sefalosporinlarning barcha beshta avlodi tibbiyotda keng qo'llaniladi va ahamiyati yuqori sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Hsieh WC, Ho SW. Evaluation of antibacterial activities of cephalosporin antibiotics: cefazolin, cephalexin, cephalothin, and cephalexin. Zhonghua Min Guo Wei Sheng Wu Xue Za Zhi. 1975 Mar;8(1):1-11.

2.Griffith RS. The pharmacology of cephalexin. Postgrad Med J. 1983;59 Suppl 5:16-27.

3.Bergeron MG, Bruschi JL, Barza M, Weinstein L. Bactericidal activity and pharmacology of cefazolin. Antimicrob Agents Chemother. 1973 Oct;4(4):396-401.

4.Tartaglione TA, Polk RE. Review of the new second-generation cephalosporins: cefonicid, ceforanide, and cefuroxime. Drug Intell Clin Pharm. 1985 Mar;19(3):188-98. [PubMed]

5.Klein NC, Cunha BA. Third-generation cephalosporins. Med Clin North Am. 1995 Jul;79(4):705-19. [PubMed]

6.Okamoto MP, Nakahiro RK, Chin A, Bedikian A, Gill MA. Cefepime: a new fourth-generation cephalosporin. Am J Hosp Pharm. 1994 Feb 15;51(4):463-77; quiz 541-2. [PubMed]

2-ТОМ, 2-СОН

ЎЗБЕКИСТОНДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ РИВОЖЛАНИШ
ИСТИҚБОЛЛАРИ

Шариф Рамазонович Баратов,

*Бухоро психология ва хорижий тиллар интситути ректори,
Халқаро Психология Фанлари Академиясининг ҳақиқий аъзоси (академиги)
Психология фанлари доктори, профессор*

Аннотация: *Мазкур мақола Хорижда ва Ўзбекистонда психологик хизматни такомиллаштиришнинг назарий жиҳатларини ёритишига қаратилган.*

Калим сўзлар: *психологик хизмат, ижтимоий психология, касбга йўналтириш, мотивация.*

Аннотация: *Данная статья направлена на освещение теоретических аспектов совершенствования психологической службы за рубежом и в Узбекистане.*

Ключевые слова: *Психологическая служба, социальная психология, ориентация на профессию, мотивация.*

Abstract: *This article is aimed at covering the theoretical aspects of improving psychological service abroad and Uzbekistan.*

Key words: *Psychological service, social psychology, orientation to the profession, motivation.*

Мавзунинг долзарблиги. Бу ёруғ оламда энг олий хилқат ҳисобланган Инсонни ўрганиш, уни тарбиялаш, унга алоҳида хизмат кўрсатиш муаммоси бутун инсоният пайдо бўлишининг ибтидосидан бошлаб интиҳосига қадар ўзига хос объектив ва субъектив имкониятлар кўлами билан боғлиқ равишда намоён бўлиб келаётганлигини бугунги ҳаётнинг ўзи тасдиқламоқда. Зеро, инсонни билиш ва унинг ташқи (реал) ва ички (идеал) оламига адекват таъсир кўрсатиш ва шу таъсирлар орқали уни бошқариш мумкинлиги аниқ бўлса-да, бу жараёнда турли хил ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, мафкуравий ва маънавий манфаатлар муштараклигига ҳам алоҳида эътибор беришга тўғри келади. Жаҳонда ижтимоий фаровонликни таъминлашга хизмат қиладиган, инновацион усуллар билан қуролланган психологик хизматнинг ташкил этилиши бўйича замонавий стратегияга асосланган технологиялар амалиётга татбиқ этилган. Жумладан, Халқаро психология фанлари академияси (Ярославль) талабларига мувофиқ психологик хизматни ташкил этиш ва ривожлантиришнинг илғор принциплари мунтазам равишда такомиллашиб бормоқда”. Шу жиҳатдан психологик хизмат ва уни бевосита амалга ошириш механизмларини такомиллаштириш, психологик хизматнинг шахс ижтимоийлашувига кўрсатадиган таъсири, психопрофилактик ишларнинг модели ва

2-TOM, 2-SON

тузилмасини ишлаб чиқиш ҳамда унинг ижтимоий-психологик истиқболларини назарий ва эмпирик жиҳатдан тадқиқ қилиш масалалари бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Хорижлик олимлар томонидан психологик хизмат бўйича қуйидаги йўналишларда илмий изланишлар олиб борилмоқда: таълим тизимида психологик хизмат (K.R.Reynolds, T.B.Gutkin), психологнинг профессионал функцияларини асослаш (Bardon, Bennet), ақлий тараққиётдан орқада қолган болалар учун дастур ва тест (Binet, Simon), психологик-педагогик ёрдам гуруҳлари (A.Vallon), ўқувчиларнинг психик соғломлиги (Luy Somin) шахсларнинг ўз ишидан қониқишини таъминлаш.

Психологик хизмат ва унинг ташкил қилиниши ҳамда ривожланишига таъсир этувчи психологик механизмлар ижтимоий психологиянинг методологик тамойилларини такомиллаштириш муаммоси А.Г.Асмолов, Ш.А.Надирашвили, Д.Н.Узнадзе, Г.М.Андреева, Ю.М.Забродин, К.А.Абулхонова-Славская, Е.А.Ануфриев, Л.П.Гримак, Б.Ф.Ломов, Н.С.Лейтес, Э.А.Голубева, Л.И.Божович, А.А.Братколар томонидан психологик хизматнинг шахс ва фаоллик тамойилига адекват ёндашув муаммоси билан боғлиқ тадқиқотлар олиб борилган.

Бугунги кунда бир қатор хорижий мамлакатлар, жумладан, АҚШ, БАА, Европа, Осиё ва МДХ олий таълим муассасалари тажрибаларини ўрганиш орқали уларнинг илғор тажрибаларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ, хусусан:

клиник психология, идрок ва хулқ-атвор психологияси (Cognition, Brain, & Behavior), хизмат психологияси (Психология служебной деятельности), суд эсперт психологияси (Судебно-психологическая экспертиза), криминология (Криминология), Юридик психология (Юридическая психология) соҳасидаги ютуқларни ўрганиш;

ривожланган Осиё ва Европа мамлакатларида Патапсихологияга (Abnormal Psychology) эътибор қаратилган ва алоҳида ўқув дастурларини ўрганиш ва мослаштирилган ҳолда амалиётга татбиқ этиш;

“Болаларни мактабгача бўлган давр ривожланишини”, “Идрок, Онг ва хулқ-атвор”, Когнитив ва ижтимоий неврология” соҳасидаги тажрибаларни ўзлаштириш;

“Аҳоли бахтлилик даражаси”, “Соғлиқни сақлаш хусусан ментал саломатлигини”, “Стрессдан ҳимояланиш” тадқиқотларини ўрганиш орқали мавжуд муаммоларни ҳал этиш ҳамда таълим йўналишларига янги фан, ўқув курслари жорий этилган;

2-TOM, 2-SON

Саломатлик психологияси бўйича жаҳоннинг етакчи олий таълим муассасалари ва илмий марказлари, жумладан, Санкт-Петербург Давлат университети (Россия), Россия фанлар академияси социология институти (Россия), University of California (Los Angeles, АҚШ), University of Leeds, University of Kent ва The University of Sheffield (Буюк Британия), University of Groningen (Нидерландия), Freie Universität Berlin (Германия), World Health Organization, The British Psychological Society (Буюк Британия), The European Health Psychology Society, American Psychological Association (АҚШ) томонидан изланишлар олиб борилмоқда;

АҚШ, Буюк Британия, Россия, Германия ва Исроил давлатларида психодиагностика, психопрофилактика ва консультация соҳаси билан боғлиқ хизматлар асосий ўринда туради;

Халқаро тест маркази (ИТС), Танлаш ва тараққиётни баҳолаш маркази (SVDAC) кадрларни саралаш ва психологик баҳолаш йўналишида, Иматон” (Россия), “Индиго” тест тузиш ва онлайн тестлаштиришни жорий этиш маркази (Россия) ва Питсбургск консультация фирмаси (АҚШ) психологик тадқиқотлар учун психологик тестларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш бўйича изланишлар олиб борилмоқда;

Ривожланган Осиё ва Европа мамлакатларида ҳаёт фаолиятида оғир психологик ҳолатларга тушиб қолган аёлларга алоҳида эътибор қаратилган ва тренинг-реабилитация дастурлари ишлаб чиқилган;

Халқаро тажрибаларга кўра жаҳоннинг етакчи мамлакатларида психологлар фаолиятининг тартибга солиш ва такомиллаштиришга хизмат қиладиган Америка психологлар ассоциацияси (АРА), Британия психологлар жамияти (BPS), Психологлар ассоциацияларининг Европа федерацияси (EFPA) каби етакчи ташкилотлар фаолият юритилмоқда;

Жаҳондаги олий таълим муассасалари рейтингида етакчилик қилаётган 50 та университетида психологлар тайёрлаш йўлга қўйилган бўлиб, улардан 21 таси АҚШ, 9 таси (Буюк Британия), 7 таси Австралия, Канадада 3 та, 3 таси Гонконгда, 2 таси Сингапурда, 2 таси Нидерландияда, 2 таси Янги Зеландия ва 1 таси Белгиядаги университетлар улушига тўғри келмоқда.

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики турли мамлакатлар психологик хизматлари ўзига хос ривожланган ва уларни мувоқлаштирган ҳолда ўрганиш ҳамда амалиётга татбиқ этилишини кўрсатмоқда.

Психологик хизмат йўналишининг назарий-илмий ва методологик асослари умумий психология фани шаклланиши билан боғлиқ узоқ тарихий илдизларга бориб

2-TOM, 2-SON

такалади. Қолаверса, психологик хизмат жараёни дастлабки психологик тушунчаларнинг пайдо бўлиш ва ривожланиш даврлари билан бевосита боғлиқдир.

Психологик хизмат йўналишлари турли давлатларда ўзига хос ташкил этилганлиги ва ҳар бир йўналишининг муайян мақсадларга қаратилганлигини алоҳида таъкидлаш мумкин. Бугунги кунда хорижда психологик хизмат фани алоҳида фан ва йўналиш сифатида Давлат таълим департаменти томонидан алоҳида назоратга олинмоқда. Чунки, ҳар бир давлатнинг ривожланиши бевосита шахс ва унинг ички салоҳиятига хос психологик имкониятлардан тўғри фойдалана олишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Хорижда психологик хизмат тарихига назар соладиган бўлсак, Америкада шахсни ўзини-ўзи тарбиялаш жараёнини такомиллаштиришга қаратилган бир қатор илмий тадқиқотлар олиб борилган ҳамда бунинг натижаси ўлароқ умумтаълим мактабларида психологик хизмат тизимини шакллантиришга эришилган. Шунингдек, ушбу мактаб вакиллари турли интеллектуал тестларни қўллаш орқали шахснинг ақлий тараққиёти билан боғлиқ интеллект коэффиенти (IQ) ни аниқлаш мумкинлигини илмий асослаб берганлар. Бу илмий изланишлар самараси натижасида, кейинчалик, Америкадаги “Гайденс” мактаби хизматининг шаклланишига асос бўлди. XX аср бошларида шахснинг касбий йўналганлигини аниқлашга қаратилган махсус хизмат мактаби жорий қилинган. Жумладан, даставвал Френк Парсон томонидан 1908 йил Американинг Бостон шаҳрида ёшларни касбий йўналганлигини мониторинг қилувчи Расмий Уюшма ташкил этилиб, бу Уюшма фаолияти “Гайденс”чилар фаолияти мисолида ривожлантирилган.

Американинг ҳар бир штатида “Гайденс” мактабининг мутахассислари кенг қўламда иш олиб бордилар. Улар психологик хизмат билан боғлиқ барча масалаларга атрофлича ёндашилишини бошқариб борадилар. “Гайденс” мактаби ҳар бир ҳудуд учун алоҳида дастур ишлаб чиқди ва бу дастурда ҳар бир ўқувчининг алоҳида имкониятларига ташхис қўйилди. Бунинг учун эса мактабларда алоҳида қўмиталар тузилиб, бу қўмита таркибига директор ўринбосари, хизматнинг бош мутахассиси-каунслер (маслаҳатчи) ва болалар учун энг обрўли бўлган педагоглар киритилди. Демак, ҳар бир масъул ходимга ўз вазифасини бажариш билан бирга “Гайденс” хизматининг самарадорлиги учун алоҳида жавобгарлик юклатилди. Шу тариқа Каунслинг хизмати жорий этилди. Каунслерга эса алоҳида масъулият юклатилиб, у Олий таълим дипломига эга бўлиши билан бирга икки йиллик “Гайденс” мутахассислиги бўйича алоҳида курсни ҳам тугатган бўлиши шартлиги белгилаб қўйилди.

2-TOM, 2-SON

“Гайденс” курсларига қабул қилиниши учун мактабда камида икки йиллик педагогик иш стажи, педагогика бўйича магистрлик дипломи, ақлий қобилият тести бўйича юқори кўрсаткичга эга бўлиши, ҳамда иш жойида ижобий тавсияномаси бўлиши талаб қилинади.

“Гайденс” хизмати қуйидаги 4 та хизмат тармоғини ўз ичига олганлиги билан аҳамиятлидир:

1. Ташхислаш хизмати – унинг асосий вазифаси бола ҳақидаги барча маълумотларни йиғиш, тизимлаштириш, баҳолаш ва ўрнатилган тартибда таҳлил қилиш.

2. Ахборот хизмати – барча йўналишлар бўйича мавжуд ахборотларни умумлаштириш, таҳлил қилиш ва тегишли тартибдаги мониторинг ишларини юритиш.

3. Каунслинг хизмати – ўқувчи ва каунслер (маслаҳатчи) ўртасида ўзига хос психологик омиллар ва шахс хулқ-атворидаги қонуниятлар ҳамда ўзгаришлар бўйича тавсияларни шакиллантириш.

4. Йўналтириш хизмати – ўқувчиларни у ёки бу ўқув юртига ёки меҳнат ташкилотига ўз қобилиятига қараб йўналтириш.

Умумий назорат хизмати – “Гайденс” дастури натижалари бўйича мактаб битирувчиларининг кейинги тақдири ва улар ҳаракатининг коррекцион хусусиятлари билан шуғулланувчи махсус тузилма.

Умуман, Америкадаги “Гайденс” хизмати ҳар бир ўқувчи шахси унинг психологик имкониятлари ва тараққиётига дахлдор барча жабҳаларни ўз ичига қамраб олганлиги билан алоҳида характерланади. Гап шундаки, кейинчалик бу мактаб тажрибаси Англия, Норвегия, Швеция, Швецария, Германия каби қатор мамлакатларда ҳам кенг тарқалди. Айниқса, 1977 йилдаёқ ЮНЕСКО ташаббуси билан Халқаро анжуман ташкил қилинди ва бу анжуманда йирик психологлар иштирок этиб, улар томонидан хорижда психологик хизматга оид алоҳида илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқилди. XX асрнинг 80-йилларида Америка кўшма штатларида мактаб психологларининг Миллий Ассоциацияси ташкил этилди. Бу Ассоциация ўзининг алоҳида “Низоми”ни ишлаб чиқди.

Америкалик психологлар Бардон ва Беннет психологик хизматнинг қуйидаги функционал даражаларини белгилаб берадилар:

- ❖ Шахсни турли хил гуруҳларга бўлиб, муайян мақсадга йўналтирилган тестлардан ўтказиш;
- ❖ Хулқ-атворидаги нуқсонларни коррекция қилиш;

2-TOM, 2-SON

❖ Психик ривожланишни тўлақонли назорат қилиш бўйича психологик ёрдам кўрсатиш.

Албатта, ушбу даражаларни белгилаш орқали Бардон ва Беннетлар психологнинг профессионал функцияларини асослаб беришга ҳаракат қиладилар. Америкадаги психологик хизмат амалиётининг истиқболли йўналишлари К.Р.Рейнолдс ва Т.Б.Гуткинлар томонидан олиб борилган тадқиқотларда ҳам ўз ифодасини топган. Муаллифлар раҳбарлигида Америкада қуйидаги психологик хизмат йўналишлари амалга оширилади:

❖ Болалар ва ўсмирларнинг мактаб таълимига лаёқатини айнан психологик ва педагогик талаблар асосида аниқлаш;

❖ Болаларнинг когнитив, аффектив (эмоционал) ва социал ривожланишини таъминлашда психологнинг фаол аралашувини таъминлаш;

❖ Касбий ва шахсий психологик муаммоларни ечишда профессионал психологлар ролини ошириш.

❖ Мазкур йўналишлар Америка мактабларида бугунги кунда ҳам алоҳида аҳамият касб этиб тобора ривожланиб бормоқда.

Кўпчилик Шарқий Европа мамлакатларида психологик хизмат туман ёки вилоят психологик марказлари шаклида ташкил этилган. Масалан, 1980 йилда Чехославакияда тарбия масалалари бўйича алоҳида ҳужжатлар мактаб тўғрисидаги қонунга киритилди. Психологик хизматнинг асосий мазмуни – соғлом шахснинг ўсишини таъминлаш, шахс ривожланишидаги турли қийинчиликларни коррекция қилиш, касб танлаш муаммолари билан ҳамоҳанг тарзда амалга оширилади.

Чехославакиядаги психолог маслаҳатчининг асосий вазифаси шахснинг психодиагностик фаолиятини тўғри йўлга қўйиш билан белгиланади ва баҳоланади.

Кейинги йилларда Чехославакияда ҳам психологик хизматга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу давлатда, айниқса, психодиагностик ва психокоррекцион ишларга алоҳида эътибор қаратилади. Ҳозирги кунда, мазкур давлатда 1000 дан ортиқ психологлар фаолият юритади.

Франция психологик хизмат тажрибаси ҳам, ўзининг қатор илмий-амалий ҳамда экспериментал тажрибалари билан бутун дунёда алоҳида ўрин тутади. Жумладан, француз мактаб психологиясининг йирик намояндаси, Альфред Бине ҳисобланади. У бу соҳада 1894 йилдан иш бошлаган. 1905 йилда Франция таълим вазирлиги Бинегга умумий дастур бўйича ўқий олмайдиган болаларни текшириш муаммоси билан мурожаат қилади ва шу тариқа ақлий тараққиётдан орқада қолган болалар учун Бине-Симон тести яратилган эди.

2-TOM, 2-SON

1909 йилда биринчилардан бўлиб, Францияда малакали мактаб психологик хизмати тизими Анри Валлон раҳбарлигида ташкил этилади. 1947 йилда ташкил этилган Францияда психологик-педагогик ёрдам гуруҳлари психологик хизматнинг асосий қисмини ташкил этади. Бундай гуруҳлар таълим психологияси ва психомотор ривожланиш бўйича алоҳида мутахассисларни ўз ичига олади. 1985 йилда Франция давлат департаменти томонидан Таълим тизимида хизмат юритувчи психологларнинг алоҳида вазифалари аниқлаб берилди. Шунингдек, Францияда бир қанча психология мактаблари мавжуд бўлиб, бу мактаблар нафақат таълим тизимида, балки барча хизмат тармоқларида ҳам муваффақиятли фаолият олиб бораётганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Хитойда психологик хизмат амалиёти, асосан, йигирманчи асрнинг 80-йилларидан бошлаб ривожлана бошлади. Унда дастлаб, шахснинг психологик жиҳатдан соғломлигига асосий урғу берилди. Шунингдек, бугунги кунда Хитойда психологик хизмат, асосан, иккита концепция асосида амалга оширилмоқда. Биринчи концепция – шахсга психологик ёрдам бериш сифатида психотерапевтик имкониятлар кўламидан фойдаланиш (шифокорлар билан бирга) бўлса, иккинчи концепция, бу ахлоқий, эстетик, хулқий жиҳатдан муайян меъёрларга амал қилган ҳолда психологик ёрдам кўрсатишни ўз ичига олади. Демак, бугунги кунда Хитой психологик хизмат амалиёти кенг кўламда ҳаётга кириб келаётганлиги билан аҳамиятлидир. Хитойда психологик хизмат муаммоси бўйича докторлик диссертациясини 2002 йилда ёзган олим Люсаомин бўлиб, у ўзининг “Мактабда психологик хизмат ва ўқувчиларнинг психик соғломлиги” (Хитой халқ республикаси материаллари асосида), деб номланган тадқиқот ишида Хитойдаги психологик хизматнинг ташкил этилиш тарихи, бугунги ҳолати ва келажакдаги истиқболларини назарий-илмий ва амалий-тадқиқот жиҳатдан батафсил асослаб беради.

Венгриялик психологлар Балинт ва М.Муранинг тадқиқотларида психологик хизмат вазифасини аниқлашга қаратилган шахсларнинг ўз ишидан қониқишини таъминлаш ва ўз ишидан (яъни ўз фаолиятидан) қониқмаслик ҳолатини бартараф этиш йўллари кўрсатилади. Шунингдек, бу олимларнинг илмий талқинича, ҳар бир ишчи-ходимнинг ўз ишидан қониқиши унинг кайфиятини, фаоллигини таъминласа, ишдан қониқмаслик эса корхонада юз берувчи айрим фавқулодда бахтсиз ҳодисаларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Дарҳақиқат, бугунги кунда деярли барча корхоналарда бахтсиз ҳодисалар жуда кўп учрамоқда. Уни камайтириш ва олдини олиш эса, ҳамиша ҳам муваффақиятли ҳал қилинаётгани йўқ. Бунинг учун эса, муаммонинг ижтимоий психологик илдизлари ҳақида чуқурроқ ўйланса, юзлаб,

2-TOM, 2-SON

балки минглаб одамлар ҳаёти, саломатлиги ва ижтимоий-руҳий мавқеи сақлаб қолиниши мумкин. Бу ўринда айтиш мумкинки, психологик хизматнинг ташкил этилиши энг биринчи навбатда корхоналарда юз берувчи бахтсиз ҳодисалардан сақланиш-ҳимояланиш воситаси сифатида ўта муҳим ижтимоий аҳамият касб этади. Афсуски, бундай хизматни ташкил этиш жуда кўпгина меҳнат муассасаларида ҳозиргача ижтимоий муаммо бўлиб келмоқда.

Психологик хизмат методологияси учун индивидуал психологик фарқланиш назариясининг яратилишини ва бу борада ўнлаб йирик тадқиқотларнинг мавжудлигини муҳим манбалардан бири сифатида, ҳеч муболағасиз, эътироф этиш мумкин. Дифференциал психологиянинг маҳсули бўлган бу йўналиш, даставвал, немис психологи В.Штерн номи билан бевосита боғлиқдир, у ўзининг 1901-йилда ёзган "Индивидуал фарқланиш психологияси ҳақида" номли асарида ҳар бир индивиднинг ўзига хос психологик олами мавжудлигини экспериментал тарзда тадқиқ қилади.

Ф. Гальтон, А. Бине, А.Ф. Лазурский, Д.Кэттелл каби олимлар бу соҳада янги бир йўналишни кашф қилдилар. Шундан сўнг, дифференциал психология ҳар бир индивид ёки гуруҳдаги қизиқишлар, установакалар, ҳиссий қўзғалишларни фарқлаш объекти сифатида майдонга чиқди ва унинг бугунги психологик хизмат методологияси учун аҳамиятли томони шундаки, ҳар бир индивид ёки шахснинг ўзигагина хос психологик имкониятларини аниқлаш ва тегишли илмий мулоҳаза юрита олишга хизмат қилувчи комплекс тестлар, усуллар ва методикалар мажмуаси яратилди. Бинобарин, чет эл илғор психологиясида психологик хизмат методологияси учун муҳим ўрин тутувчи йўналишларга асос солинди.

Б.М. Теплов, В.С. Мерлин, В.Д. Небылицын, Б.Р. Қодиров. ва уларнинг шогирдлари томонидан олиб борилган эмпирик тадқиқотлар мазмуни ижтимоий психология ва ижтимоий психологик хизмат учун муҳим бўлган ҳар бир шахснинг (индивиднинг) табиий ва туғма сифатларини, олий асаб фаолиятининг ўзига хос қобилият элементларини ва унга таъсир этувчи таълим-тарбия, ташқи муҳит ва фаолиятнинг нечоғлик ташкил этилиш жараёнини мукамал ўрганиш ва уни ижтимоий мақсадлар асосида ривожлантириш йўллари белгилаш учун катта имконият яратди. Мазкур имкониятлар инсондаги у ёки бу фаолиятни бажаришга бўлган иқтидор куртакларини ўрганишни ва шу асосда шахс фаоллигини камол топтириш учун асос сифатида хизмат қилиши мумкин. Шунга мувофиқ махсус тадқиқотлар шуни тасдиқлаётгани, фаолиятнинг муваффақиятли ташкил этилиши, аввало, индивидуал хусусиятлар, айниқса, ҳар бир шахс темпераменти ва индивидуал

2-TOM, 2-SON

услугига ҳам боғлиқ. Айти пайтда, меҳнат ва ўқув фаолияти жараёнида ушбу ҳолатни кузатиш, таҳлил қилиш ва ривожлантириш билан боғлиқ усуллар мажмуасининг ишлаб чиқилиши психологик хизматнинг муҳим вазифаси эканлигидан далолатдир.

Шундай қилиб, психологик хизматнинг методологик асослари сифатида талқин қилинган юқоридаги фикр-мулоҳазалар ижтимоий психология фанининг қуйидаги амалий-татбиқий йўналишларига бугунги куннинг энг долзарб муаммолари сифатида қарашни тақозо этади:

1. Психологик хизмат методологияси ҳар бир шахснинг у ёки бу фаолиятда ижтимоий ва ҳиссий қониқиш жараёнини таъминлашга қаратилган омилларни назарий ва эмпирик жиҳатдан асослаб беришга қаратилиши лозим.

2. Психологик хизмат шахснинг фаолият жараёнидаги ўз-ўзига, ўзгаларга ва фаолиятга бўлган муносабатларидаги иерархик тизим динамикасини тадқиқ қилиши ва шу тизим асосида ижтимоий психологик муҳитнинг яратилишига замин ҳозирлай олиши билан боғлиқ изланишлар кўламини ўз ичига олиши билан аҳамиятлидир.

3. Психологик хизмат жараёни билан боғлиқ ижтимоий муҳим кўрсаткичларнинг таҳлили ҳар бир шахс фаолияти учун характерли бўлган индивидуал фарқланиш, индивидуал услуб ва ижтимоий установканинг қарор топтирилишини ўрганиш асосида амалга оширилиши мумкин.

4. Психологик хизматнинг ташкил этилиши шу маҳаллада истиқомат қилувчи аҳолининг турли гуруҳларидаги психологик муаммоларни бартараф этиш тизимини ишлаб чиқиш ва уни амалиётда қўллаш билан баҳоланади.

5. Муаммонинг илмий адабиётларда ёритилиши ва методологик асослари билан боғлиқ юқоридаги таҳлилларнинг баён этилиши психологик хизматнинг илмий-амалий жиҳатдан асосланган вазифаларини ҳамда ўзига хос ижтимоий-психологик истиқболларини белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар:

1. Баротов, Ш. Р. (2023). НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УЗБЕКИСТАНЕ. *ЛКИИСИ РАН, МАПН, 2023–267 с.*, 13.

2. Баратов, Ш. Р., & Сабирова, Д. А. (2016). Социальный интеллект как необходимое качество педагога. *История российской психологии в лицах: Дайджест-ISSN 2415-7953 (РИИЦ)*, (6).

3. Баротов, Ш. Р. (2018). Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. *Т.: “Наврўз” нашриёти*, 344.

2-TOM, 2-SON

4. Баротов, Ш. Р. (2015). A role of social intellect and social competence in professional development of a teacher in the intense training system. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 3(4), 43-48.
5. Баротов, Ш. Р. (2012). Социальный Интеллект: Структура и Функции. *Психология XXI столетия*, 2, 153-158.
6. Баротов, Ш. Р. (1995). Ўқувчи шахсини ўрганиш усуллари. *Т.: Ўқитувчи*, 57.
7. Баратов, Ш. Р. (2021). Из опыта внедрения концепции психологической службы в Узбекистане. “XXI АСР ПСИХОЛОГИЯСИ” МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНИ МАҚОЛАЛАР ТЎПЛАМИ, 5.
8. Баротов, Ш. Р. (2017). Психологическая служба образования: от теории к практике. (Учебно-методическое пособие). *Бухара: Дурдона*.
9. Баротов, Ш. Р. (1999). Таълимда психологик хизмат асослари (Монография). *Т.: Маънавият*.
10. Baratov, S. R. (1991). Kul'tura skotovodov Severnoj Fergany v drevnosti I ranned srednevekov'je. *Avtoreferat Kandidatskoj Dissertacii. Institut arheologii, Samarkand*.
11. Баротов, Ш. Р., & Баротова, М. (2017). Психологическая служба образования: от теории к практике. *Учебно-методическое пособие-Бухара*, 90-98.
12. Баратов, Ш. Р. (2021). Методологические основы и стратегии развития психологической службы в Узбекистане. *Дифференциальная психология и психофизиология сегодня: способности, образование, профессионализм*, 1(1), 94-100.
13. Baratov, S. (2021). АКТУАЛЬНЫЕ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 22(22).
14. Baratov, S. (2020). ЎСМИРЛАР ОРАСИДА СУИЦИД ҲОЛАТЛАРИНИНГ СОДИР ЭТИЛИШИНИНГ САБАБЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
15. Баратов, Ш., Бафаев, М., Вержибок, Г., Головаха, Е., Костригин, А., Кроник, А., ... & Янакиева, Е. (2015). Подведение итогов или заключение. *РЕМ: Psychology. Educology. Medicine*, (3-4), 452-455.
16. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. *Journal of Universal Science Research*, 1(12), 834-838.
17. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. *Journal of Universal Science Research*, 1(12), 839-843.

2-ТОМ, 2-СОН

18. Баратов, Ш. Р., Мухтаров, М. Х., & Мухтаров, Э. М. (2008). Формирование психологической готовности школьников к труду на этапе учебно-трудовой деятельности. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 6, 345-349.

19. Баратов, Ш. Р. ВЫЯВЛЕНИЕ АКЦЕНТУАЦИИ ХАРАКТЕРА ПРИ АДАПТАЦИИ УЧАЩИХСЯ К УСЛОВИЯМ КОЛЛЕДЖА. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 26.

20. Баратов, Ш. Р. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ. *Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain)*, 3, 7-14.

21. Баратов, Ш. Р. (2023). ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА В ОБРАЗОВАНИИ УЗБЕКИСТАНА И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ УЧАЩИХСЯ. *ПСИХОЛОГИЯ XXI СТОЛЕТИЯ*.

22. Баратов, Ш. Р., & Абдуллаев, Ш. З. (2022). Психологические механизмы формирования карьерной мотивации у подростков. *Science and Education*, 3(5), 1583-1589.

23. Баротов, Ш. Р., Баротова, Д. Ш., & Исматова, Д. Т. (2021). ОИЛА ПСИХОЛОГИЯСИ ФАНИДАН МУЛЬТИМЕДИА МАҲСУЛОТИНИНГ ЯРАТИЛИШИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. *Psixologiya*, (1), 3-8.

24. Barotov, S., & Barotova, D. (2020). Scientific-Practical Basics of Creation of Psychological Service in Uzbekistan. *development*, 6(7), 8.

25. Baratov, S. (2020). ИЗ ОПЫТА ВНЕДРЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УЗБЕКИСТАНАНЕ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 2(2).

26. Baratov, S. (2020). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЧИЛАРИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ АМАЛИЙ ЖИҲАТДАН ЎРГАНИЛИШИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).

27. Баратов, Ш. Р. (2017). НОВЫЕ ЗАДАЧИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ. *Психология XXI столетия*, 40.

28. БАРОТОВ, Ш. (2016). СОЦИАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ. *Человеческий фактор: Социальный психолог*, (1), 17-23.

29. Баратов, Ш. Р., & Баротова, Д. Ш. (2014). МОДЕЛИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УЗБЕКИСТАНАНЕ. *Человеческий фактор: Социальный психолог*, (1), 46-51.

2-ТОМ, 2-СОН

30. Баратов, Ш. Р., & Мухтаров, Э. М. (2007). Некоторые результаты эмпирического исследования, проведенного психологической службой в учебных заведениях. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 5, 33-35.

31. Баратов, Ш. Р., & Баротова, М. (2017). Психологическая служба образования: от теории к практике. *Учебно-методическое пособие-Бухара*, 90-98.

32. Баратов, Ш. Р. (1990). *Психологические особенности воспитания активно положительного отношения младших школьников к труду* (Doctoral dissertation, НИИ общей и пед. психологии).

33. Баратов, Ш. Р. ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКАЯ РАБОТА ПСИХОЛОГА. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 51.

34. Баратов, Ш. Р. АКТУАЛЬНЫЕ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 20.

35. Баратов, Ш. Р. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 43.

36. Баратов, Ш. Р. ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА. *PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет*, (4), 3-8.

37. Баратов, Ш. Р., Мухтаров, М. Х., & Мухтаров, Э. М. ПРОБЛЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА.

38. Баратов, Ш. Р., Рашидов, М. М., & Тошев, Х. Х. МЕДИЦИНСКАЯ КУЛЬТУРА—ЗАЛОГ ЗДОРОВЬЕ. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 30.

39. Баратов, Ш. Р. (2013). Методология обучения прикладных психологов: психологические основы социального интеллекта в системе образования. *Вестник интегративной психологии*, 48-49.

40. Баратов, Ш. Р., Баротова, Д. Ш., & Усманова, М. Н. (2017). Психологическая служба образования: от теории к практике.

41. Баратов, Ш. Р. (1998). *Социально-психологические основы создания психологической службы в Узбекистане* (Doctoral dissertation, Автореф. дис.... докт. психол. наук).

42. Баратов, Ш. Р. (2023, December). НАУЧНОЕ ЗНАЧЕНИЕ СОЗДАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УЗБЕКИСТАНЕ. In *The Role of Technical*

2-TOM, 2-SON

Sciences in IV Industrial Civilization: International Scientific and Practical Conference (UK) (Vol. 4, pp. 46-53).

43. Ramazanovich, B. S., & Mustafievich, M. E. (2007). Results of empirical research carried out by psychologists in educational establishments. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 5, 17-19.

44. Чупров, Л. Ф., & Баратов, Ш. Р. 1.1. Voloshchuk Ivan, Rudyk Yaroslav. Special.

45. Березуцкий, В. И., & Баратов, Ш. (2016). СОЦИАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ. *ПСИХОЛОГИЯ XXI СТОЛЕТИЯ*, 61.

46. Babayarov, G. B., Baratov, S. R., Ilyasov, J. Y., Rogozhinskii, A. E., Smagulov, E. A., Tabaldyev, K. S., & Yatsenko, S. A. (2019). *Tamgas of Pre-Islamic Central Asia*. Международный институт Центральноазиатских исследований.

47. Chudakova, V. P., Sharipov, S. S., Chuprov, L. F., & Baratov, S. R. (2019). Psychological support of the educational process: psychological service at school-creation, current state and prospects. *Osvita and development of gifted specialties*, (2), 39-46.

48. Чудакова, В. П., Шарипов, Ш. С., Чупров, Л. Ф., & Баратов, Ш. Р. (2019). Психологическое обеспечение образовательного процесса: психологическая служба в школе— создание, современное состояние и перспективы. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, (2), 39-46.

*Умаров Ислом Алишерович
Фарғона вилоят ИИБ ЖХХ ЙҲБ
1-ТРЎва ИОБ бўлими бошлиғи*

Йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари таҳлили

Аннотация. Ушбу мақолада йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинган. Муаллифнинг фикрича, йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасига жиддий эътибор қаратиш лозим.

Муаллифнинг назаримизда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг учда муҳим таркибий қисми мавжуд: биринчиси – йўлларда ҳаракатланиш хавфсизлигининг техник жиҳатлари; иккинчиси – йўлларда хавфсиз ҳаракатланишнинг маъмурий жиҳатлари. Йўлларда хавфсиз ҳаракатланишнинг маъмурий жиҳатларининг институционал ва ҳуқуқий асослари мавжуд; учинчиси – йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси.

Калит сўзлар: йўл ҳаракати; йўл ҳаракати қоидалари; йўл ҳаракати хавфсизлиги; йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар йўл-транспорт ҳодисалари; ҳуқуқбузарликлар профилактикаси.

Особенности профилактики нарушений правил дорожного движения

Аннотация. В данной статье анализируются конкретные аспекты профилактики нарушений правил дорожного движения. По мнению автора, серьезное внимание следует уделить профилактике нарушений правил дорожного движения.

По мнению автора, существуют три важные составляющие профилактики нарушений правил дорожного движения: первая – технические аспекты безопасности дорожного движения; второй – административные аспекты безопасности дорожного движения. Существуют институциональные и правовые основы административных аспектов безопасности дорожного движения; третье – предупреждение нарушений правил дорожного движения.

Ключевые слова: трафик; правила дорожного движения; безопасность дорожного движения; нарушения правил дорожного движения, дорожно-транспортные происшествия; предотвращение преступления.

Features of the prevention of traffic violations

2-TOM, 2-SON

Annotation. This article analyzes specific aspects of the prevention of traffic violations. According to the author, serious attention should be paid to the prevention of traffic violations.

According to the author, there are three important components in the prevention of traffic violations: the first is the technical aspects of road safety; the second is the administrative aspects of road safety. There are institutional and legal frameworks for the administrative aspects of road safety; the third is the prevention of traffic violations.

Key words: traffic; Traffic Laws; road safety; traffic violations, traffic accidents; crime prevention.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ҳуқуқий асослари тизимида Ўзбекистон Республикасининг янги тарҳирдаги Конституцияси муҳим ўрин тутди. Айниқса Конституциянинг янгиланиши билан муносабати билан унда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қиладиган қатор янги нормалар жой олди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эгаллиги, тўғридан-тўғри амал қилиши ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этиши (15-м), Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ҳуқуқий тизимининг таркибий ҳисобланаши (15-м), Ўзбекистон Республикаси фуқароси ва давлат бир-бирига нисбатан ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан боғлиқлиги, инсоннинг Конституция ва қонунларда мустақкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсизлиги ҳамда улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмаслиги, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари бевосита амал қилиши, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятининг моҳияти ва мазмунини белгилаши, давлат органлари томонидан инсонга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқий таъсир чоралари мутаносиблик принципига асосланиши ва қонунларда назарда тутилган мақсадларга эришиш учун етарли бўлиши кераклиги, инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилиши (20-м) ва бошқа нормалар ҳуқуқ-тартибот фаолиятини, шу жумладан йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини ташкил этишда раҳбарий-ҳуқуқий аҳамиятга эга.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куйидаги икки таркибий қисмдан иборат:

2-TOM, 2-SON

биринчиси – йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашга оид муносабатлар;
иккинчиси – ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид муносабатлар.

Бироқ бугунги кунда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашга оид муносабатлар ҳам ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид муносабатлар ниҳоятда тарқоқ тартибга солинган бўлиб бу борада ягона ҳуқуқий макон ҳали тўла шаклланмаган. Жумладан, С.Б. Хўжакулов ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид қонунчилик ҳужжатларини тизимлаштириш лозимлиги юзасидан шундай таъкидлайди: “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид муносабатларни тартибга солувчи соҳага оид 4 та қонун, Президентимизнинг 4 та фармон ва 9 та қарорлари, Ҳукуматимизнинг 11 та қарорлари ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида олиб борилаётган ислохотларнинг турли даврларида қабул қилиниши, ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги баъзи нормалар маънан эскирган ва айримлари ўзаро номувофиқлигини, аксарият нормалар такрорланиш хусусиятига эга бўлиб қолганини ва баъзиларида ҳуқуқий бўшлиқлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Бу эса мазкур қонун нормаларини қўллаш ва улардан фойдаланишда муаммо ва камчиликларни келтириб чиқариб, фаолият самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Натижада, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир қонун ҳужжатларини тизимлаштириш, аниқроғи кодекслаштириш зарурати юзага келган”⁹

Шунингдек, К.М. Рахимов ҳам йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатларини тизимлаштириш зарурати ҳақида тўхталаб, Ўзбекистон Республикасида йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш соҳасини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари жуда кўп ва тарқоқлиги, ушбу муаммони ҳал этиш учун соҳага доир қонун ҳужжатларини тизимлаштириш, кодификациялаш лозимлигини таъкидлаб, ушбу масалани ҳал этишнинг 2 хил усули таклиф этилган. Биринчиси, йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасига доир барча қонунчилик ҳужжатларини мазмунан бирлаштириб, ягона Йўл ҳаракати хавфсизлиги кодексини ишлаб чиқиш, иккинчиси, Ҳукумат қарорларининг мазмунан яқин ва такрорланувчи турларини аниқлаб, бирлаштириш, ҳаволаки нормаларни чиқариб ташлаш ва Ички ишлар вазирининг ички идоравий

⁹ Хўжакулов С.Б. *Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: генезиси, назарияси ва амалиёти: юрид. фан. док. дисс. – Т. 2023. Б.52.*

2-TOM, 2-SON

хужжатларини юқори юридик кучга эга Хукумат қарори шаклида қайта қабул қилиш ёки бирлаштириш¹⁰.

Биз ҳам йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш ҳамда ҳукуқбузарликлар профилактикасига оид муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатларини тизимлаштириш лозим деб ҳисоблаймиз. Аммо бу борада алоҳида кодексларнинг қабул қилинишини ёқламаймиз. Чунки кодекслаштиришнинг ўз талаб ва меъёрлари борки ҳали таҳлил қилинаётган соҳаларни кодекслаштириш зарурати юзага келгани йўқ.

Шундай қилиб йўл ҳаракатига оид ҳукуқбузарликлар профилактикасининг ҳуқуқий тартибга солиниши қуйидагича амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари даражаси. Ўзбекистон Республикасининг “Автомобиль йўллари тўғрисида”ги 2007 йил 2 октябрдаги қонунига биноан йўл ҳаракатига оид ҳукуқбузарликлар профилактикасига оид муайян талаблар белгиланган. Хусусан, қонунда “автомобиль йўли” тушунчасига берилган таърифда автомобиль йўллари транспорт воситаларининг хавфсиз ҳаракатланишини таъминлаши кераклиги баён этилган. Шунингдек, йўл бўйи минтақаси ҳам ажратилган минтақага туташган, чегараларида аҳоли хавфсизлигини ва транспортнинг ҳаракатланиш хавфсизлигини таъминлайдиган ер участкаси эканлиги қайд этилган. Мазкур қонуннинг 18-моддасида автомобиль йўлларида фойдаланувчиларнинг мажбуриятларидан бири сифатида ҳам ҳаракат хавфсизлигини ва автомобиль йўлларида сақлашни таъминлай оладиган ҳолатдаги транспорт воситаларидан фойдаланишлари лозимлиги назарда тутилган¹¹.

Кўриниб турибдики, мазкур қонунда йўл ҳаракатига оид ҳукуқбузарликлар профилактикасининг асосан техник жиҳатлари назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикасининг «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида»ги 2013 йил 10 апрелдаги янги таҳрирдаги қонунида ҳам йўл ҳаракатига оид ҳукуқбузарликлар профилактикасининг техник жиҳатлари тартибга солинган. Хусусан қонуннинг 3-моддасида “йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш” тушунчаси “йўл-транспорт ҳодисалари юзага келиши сабабларининг олдини олишга, бундай ҳодисалар оқибатларининг оғирлигини камайтиришга қаратилган фаолият” сифатида таърифланган. Бироқ бу ерда ҳукуқбузарлик эмас, йўл-транспорт

¹⁰ Рахимов К.М. *Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш тизимининг назарий-ҳуқуқий жиҳатлари: юрид. фан. бўй. фалс. докт. дисс. Автореф.* – Т. – 2022. Б.13.

¹¹ *Ўзбекистон Республикасининг “Автомобиль йўллари тўғрисида”ги 2007 йил 2 октябрдаги қонуни* // <https://lex.uz/docs/1254490>.

2-TOM, 2-SON

ходисаларининг олдини олиш назарда тутилган. Йўл-транспорт ҳодисаси эса йўл ҳаракатига оид ҳамма ҳуқуқбузарликларни камраб олмайди, моддий оқибат келиб чиқмаган йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар йўл транспорт ҳодисаси ҳисобланмайди. Нега деганда, йўл транспорт ҳодисаси натижасида биринчидан, транспорт воситасининг йўлда ҳаракатланиши жараёнида рўй берган бўлиши керак (агар йўл ҳисобланмайдиган жойда юз берган бўлса йўл-транспорт ҳодисаси ҳисобланмайди), иккинчидан эса унинг оқибатида фуқароларнинг ҳалок бўлиши ёки соғлиғига зарар етиши, транспорт воситалари, иншоотлар, юкларнинг шикастланиши ёхуд бошқа моддий зарар етиши юз берган бўлиши лозим. Аммо йўл ҳаракатига оид шундай ҳуқуқбузарликлар борки уларнинг моддий оқибати бўлмайди, яъни бундай ҳуқуқбузарликлар формал таркибли ҳисобланади. Масалан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 128¹-моддасига биноан транспорт воситасини бошқариш вақтида ҳайдовчиларнинг телефондан фойдаланганлиги учун маъмурий жавобгарлик белгиланган¹². Аммо бу ерда моддий оқибат келиб чиқиши талаб этилмайди. Шунингдек, транспорт воситасини бошқариш вақтида теле-, видеодастурларни томоша қилиш мақсадида монитордан (дисплейдан) фойдаланиш (128²-м.), транспорт воситалари ҳайдовчиларининг белгиланган ҳаракат тезлигини ошириб юбориши (128³-), транспорт воситалари ҳайдовчиларининг светофорнинг тақиқловчи сигналига ёки йўл ҳаракатини тартибга солувчининг тақиқловчи ишорасига бўйсунмасдан тўхташ чизигини босиб кириши ва ўтиши (128⁴-м.) каби бир қатор ҳуқуқбузарликларнинг юз бериши (содир этилиши) учун моддий оқибат келиб чиқиши талаб этилмайди ва бундай ҳуқуқбузарликлар йўл-транспорт ҳодисаси ҳисобланмайди.

Демак, ҳар қандай йўл-транспорт ҳодисаси ҳуқуқбузарлик ҳисобланади, аммо ҳар қандай ҳуқуқбузарлик йўл-транспорт ҳодисаси ҳисобланмайди деган қоида келиб чиқади. Шу сабабли йўл йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашга оид қонунчилик ҳужжатлари фақатгина моддий оқибат келтириб чиқариши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг “Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида”ги қонуни моддий оқибат келтириб чиқарадиган йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилади. Қонунда асосан йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олишга қаратилган ташкилий ва техник масалалар ўзининг ифодасини топган. Назаримизда ушбу қонунга йўл ҳаракатига оид барча

¹² Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // <https://lex.uz/docs/2153411>.

2-TOM, 2-SON

хуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган ҳуқуқий нормаларни киритиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикасининг “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 2014 йил 14 майдаги қонуни хуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи асосий қонун ҳисобланади. Бироқ мазкур асосан қасдан содир эталадиган хуқуқбузарликларнинг олдини олишга оид муносабатларни тартибга солишга қаратилган. Умуман олганда мамлакатимизда хуқуқбузарликлар профилактикаси тизими асосан қасдан содир этилган хуқуқбузарликларга нисбатан қаратилган. Шунингдек, мазкур қонунда бевосита йўл ҳаракатига оид хуқуқбузарликлар профилактикасига оид ҳеч қандай норма мавжуд эмас ва шу билан бирга хуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирларининг аксарияти йўл ҳаракатига оид хуқуқбузарликларнинг олдини олишга мос келмайди. Профилактик ҳисобга олишнинг фақатгина битта асоси (131-модда. Транспорт воситаларини маст ҳолда бошқариш) йўл ҳаракатига оид хуқуқбузарлик ҳисобланади¹³.

Таҳлил қилинаётган қонунда хуқуқбузарликлар профилактикаси — хуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, хуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек хуқуқбузарликлар профилактикаси “ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизими”дан иборат эканлиги назарда тутилган. Аммо йўл ҳаракатига оид хуқуқбузарликларнинг аксариятининг олдини олишда техник чора-тадбирлар ҳам қўлланилади. Шу сабабли “хуқуқбузарликлар профилактикаси”га таъриф беришда унинг техник чора-тадбирлардан иборат эканлигини ҳам назарда тутиш лозим.

Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги 2014 йил 14 майдаги қонунига биноан ички ишлар органлари фаолиятининг асосий йўналишлари ва ваколатлари ҳам белгиланган бўлиб, унга кўра ички ишлар органлари “йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш” ички ишлар органларининг асосий вазифаларидан бири сифатида белгиланган. Шунингдек, мазкур қонунда ички ишлар органларининг асосий хуқуқлари сифатида ҳам “йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисидаги қонунчиликка риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш” ҳамда

¹³ Ўзбекистон Республикасининг “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 2014 йил 14 майдаги қонуни // <https://lex.uz/docs/2387357>.

2-TOM, 2-SON

“йўл ҳаракати хавфсизлиги стандартлари, қоидалари ва нормаларини ишлаб чиқиш” назарда тутилган¹⁴.

Бироқ “йўл ҳаракати хавфсизлиги” йўл ҳаракатига оид барча ҳуқуқбузарликларни қамраб олмайди. Чунки, Ўзбекистон Республикасининг «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида»ги 2013 йил 10 апрелдаги қонунда йўл ҳаракати хавфсизлиги тушунчасига “йўл ҳаракати қатнашчиларининг йўл-транспорт ҳодисалари ва уларнинг оқибатларидан ҳимояланганлик даражасини акс эттирувчи йўл ҳаракати ҳолати” сифатида таъриф берилган¹⁵. Демак ички ишлар органларининг йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасидаги фаолияти ҳам йўл-транспорт ҳодисалари билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган.

Ўзбекистон Республикасининг “Транспорт тўғрисида”ги 2021 йил 9 августдаги қонунида йўловчиларни, багажни, юк багажини, юкларни, почта ва курьерлик жўнатмаларини ташиш жараёнига оид муносабатлар тартиб солинган бўлиб, бу жараёндаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга оид маълум нормаларни ўзида ифодалайди. Хусусан, қонунда йўловчиларни, багажни, юк багажини, юкларни, почта ва курьерлик жўнатмаларини ташиш жараёнидаги техник хавфсизлик билан боғлиқ масалалар белгиланган¹⁶.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда ҳам йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид нормалар ўз ифодасини топган. Ушбу кодексда йўл ҳаракатига оид маъмурий ҳуқуқбузарликларни назарда тутиш ҳамда бундай турдаги ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритиш орқали тегишли профилактик чоралар амалга оширилади. Кодексининг XI бобида транспортдаги, йўл хўжалиги ва алоқа соҳаларидаги ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарлик назарда тутилган бўлиб, йўл ҳаракатига оид 28-моддада кўрсатилган ҳуқуқбузарликларнинг ва 2 тасида (133-модда. Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг йўл ҳаракати қоидаларини бузиши жабрланувчига енгил тан жароҳати ёки анча миқдорда моддий зарар етказилишига олиб келиши, 134-модда. Ҳайдовчиларнинг йўл ҳаракати қоидаларини бузиши транспорт воситаларининг ёки бошқа мол-мулкнинг шикастланишига олиб келиши) йўл-

¹⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги 2014 йил 14 майдаги қонуни // <https://lex.uz/docs/2387357>.

¹⁵ Ўзбекистон Республикасининг «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида»ги 2013 йил 10 апрелдаги қонун // <https://lex.uz/docs/2153411>.

¹⁶ Ўзбекистон Республикасининг “Транспорт тўғрисида”ги 2021 йил 9 августдаги қонуни // <https://lex.uz/docs/5563039>.

2-TOM, 2-SON

транспорт ҳодисалари билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик ҳисобланади. Қолган 26 та моддадаги ҳуқуқбузарликлар эса моддий таркибли ҳуқуқбузарлик ҳисобланади¹⁷.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари. Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари алоҳида ўрин тутди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 30 октябрдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш соҳасида инвестициявий лойиҳани амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3989-сон қарорида «ATLAS International» (Германия) компаниялар гуруҳи билан ҳамкорликда «Ўзбекистон Республикасида йўл ҳаракати қоидалари бузилишини фото-видео фиксация қилишнинг автоматлаштирилган тизими» инвестициявий лойиҳасини амалга ошириш масалалари маъқулланди.

Ушбу лойиҳа доирасида қуйидаги шартлар белгиланди:

йўл ҳаракати қоидалари бузилишини фото-видео фиксация қилишнинг автоматлаштирилган тизимини жорий этиш 2018 — 2025 йилларда Андижон, Наманган, Тошкент ва Фарғона вилоятлари ҳудудида амалга оширилади;

«ATLAS International» компаниялар гуруҳи томонидан Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги ҳузуридаги Ўзбекистон техник жиҳатдан тартибга солиш агентлиги билан ҳамкорликда фото-видео фиксация қилиш тизимининг техника ва жиҳозларини белгиланган стандарт ва талабларга мувофиқлигини ўлчаш бўйича лаборатория очилиши назарда тутилади;

лойиҳани амалга ошириш ва молиялаштириш давлат-хусусий шериклик шартлари асосида Инвестор томонидан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобидан лойиҳа ҳужжатларини босқичма-босқич ишлаб чиқиш орқали амалга оширилади;

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг «Хавфсиз шаҳар» тизимларини ривожлантириш маркази» давлат муассасаси лойиҳани амалга ошириш бўйича ишчи орган ҳисобланади;

инвестициявий харажатларни қайтариш учун лойиҳа буюртмачиси — Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги масъул ҳисобланиб, жорий қилинаётган автоматлаштирилган тизим Ички ишлар вазирлиги Жамоат хавфсизлиги департаменти Йўл ҳаракати хавфсизлиги хизмати балансига берилади¹⁸.

¹⁷ *Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // <https://www.lex.uz/acts/97664>.*

¹⁸ *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 30 октябрдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш соҳасида инвестициявий лойиҳани амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3989-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4031916>.*

2-TOM, 2-SON

Кўришиб турибдики, мазкур хужжатлар йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларга қарши курашишнинг техник жиҳатлари тартибга солинган. Қолаверса, биргина 2021-йилнинг ўзида жамоат жойларида содир этилган жиноятларнинг 30 фоизи видеокузатув тизимлари ёрдамида очилганлиги ҳам аҳоли орасида профилактик таъсирчанлигини янада ошишига хизмат қилади. Бугунги кунда ривожланган давлатларда ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш, хусусан уларни қайд этишнинг техник жиҳатларига алоҳида эътибор берилади. Шу боисдан ҳам, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикасида кузатув камераларидан фойдаланиш ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг назорат шаклларида бири (техник назорат) сифатида тан олинган¹⁹.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 4 апрелдаги “Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-190-сонли қарорида йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид бир қатор муҳим масалалар белгиланди. Хусусан, қуйидагилар мамлакатимизда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашнинг долзарб йўналишлари этиб белгиланган:

автомобиль йўллари инфратузилмасини такомиллаштириш ва уларнинг сифатини яхшилаш, йўл ҳаракати иштирокчиларининг “пиёда – жамоат транспорти – велотранспорт – автотранспорт” устуворлиги асосида хавфсиз ҳаракатланиши учун ишончли шарт-шароитлар яратиш;

ҳайдовчиларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида инновацион педагогик технологияларни жорий қилган ҳолда, ўқув жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш;

ҳайдовчи ва пиёдаларнинг йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиш маданиятини ошириш, ҳар қандай қоидабузарлик учун жазо муқаррарлигини таъминлаш;

йўл ҳаракати қоидалари асосларини болалиқдан сингдиришни йўлга қўйиш, ушбу амалиётни мактабгача таълим ташкилотлари ва умумтаълим мактабларида жорий этиш;

¹⁹ Эшназаров М.Ж. *Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида) // Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. – Т., 2022. – 344.*

2-TOM, 2-SON

йўл ҳаракатини ташкил этишни тўлиқ рақамлаштириш, илғор ахборот-коммуникация технологияларини жорий қилган ҳолда, янги бошқарув ва назорат тизимларини татбиқ қилиш²⁰.

Шунингдек, ушбу қарор билан йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича республика махсус комиссияси тўғрисидаги низом ҳамда унинг республика ва ҳудудий комиссияларининг таркиби тасдиқланди.

Қарорга мувофиқ туманлар (шаҳарлар)да йўл ҳаракатини самарали ташкил этиш ҳолатини баҳолаш бўйича «Хавфсиз йўл» индексининг индикаторлари ҳам жорий этилган бўлиб унга кўра ушбу индикаторлар икки гуруҳдан иборат: **I. йўл инфратузилмаси бўйича ҳамда II. йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиниши бўйича.**

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича қарорларини қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

Биринчиси – йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг техник жиҳатларига оид қарорлар. Хусусан, Ҳукуматнинг 1993 йил 17 февралдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 90-сон қарорида автотранспорт воситаларининг руль бошқаруви ўнг томонда жойлашган бўлса, 1993 йилнинг 1 мартдан рўйхатга олиншига, 1993 йилнинг 1 июлидан эса улардан фойдаланилишига йўл қўймаслиги бўйича талаблар белгиланди. Гап шундаки, мустақилликнинг дастлабки йилларида хориждан руль бошқаруви ўнг томонда бўлган автотранспорт воситаларини олиб келиш ҳолатлари кескин ортиши муносабати билан улар билан боғлиқ йўл-транспорт ҳодисалари сони ҳам ортди. Шу муносабат билан бу борада юқоридаги чекловлар ўрнатилди²¹. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 27 октябрдаги “Техноген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларнинг таснифи тўғрисида”ги 455-сон қарorigа асосан портлашларга, ёнғинларга, транспорт воситаларининг парчаланишига, ташилаётган КТКЗМларнинг зарарли хоссалари намоён бўлишига ва одамлар ўлими (жароҳатланиши, заҳарланиши)га сабаб бўладиган **автомобиль транспортининг**

²⁰ *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 4 апрелдаги “Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайитириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-190-сонли қарори // <https://lex.uz/docs/5937573>.*

²¹ *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 17 февралдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 90-сон қарори // <https://lex.uz/docs/562451?ONDATE=17.02.1993>.*

2-TOM, 2-SON

халокати ва авариялари, шу жумладан, йўл-транспорт ҳодисалари техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар тоифасига киритилган²².

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 30 мартдаги “Транспорт воситаларини мажбурий тарзда техник кўриқдан ўтказиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 272-сон қарори билан жисмоний шахсларга тегишли бўлган ва мажбурий техник кўриққа тақдим этилмаган автомобилотранспорт воситаларининг ҳисобини юритиш, уларнинг ҳолатини аниқлаш, шунингдек, жисмоний шахсларнинг фойдаланишга яроқсиз, утилизацияга топшириладиган ёки реализация қилиш мақсадида қисмларга бўлинадиган транспорт воситаларини ҳисобдан чиқариш тартибини назарда тутувчи махсус низом тасдиқланди²³.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 4 июндаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 460-сон қарори билан 2020 йил 1 январдан мамлакатда ишлаб чиқариладиган барча автомобилотранспорт воситалари ички бозорга ишлаб чиқарувчи томонидан автоматик ёниб турувчи кундузги сигнал чироқлари билан жиҳозланган ҳолда чиқарилиши, шунингдек республикага чет элдан импорт қилинадиган автомобилотранспорт воситаларида кундузги сигнал чироқларининг мавжудлиги сертификациядан ўтказиш учун мажбурий техник талаб сифатида белгиланди²⁴.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 21 августдаги “Транспорт воситаларида ташишда ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 406-сон қарорига асосан 2024 йил 1 январдан бошлаб шаҳарлараро, вилоятлараро ва халқаро йўналишларда йўловчи ташувчи автотранспорт воситалари ҳайдовчиларининг иш вақти табеллар, йўл

²² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 27 октябрдаги “Техноген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларнинг таснифи тўғрисида”ги 455-сон қарори // <https://lex.uz/docs/820617>.

²³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 30 мартдаги “Транспорт воситаларини мажбурий тарзда техник кўриқдан ўтказиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 272-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4263358>.

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 4 июндаги “Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 460-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4366594>.

2-TOM, 2-SON

варақлари, чиптани ҳисобга олиш варақлари тахограф кўрсаткичига асосан ҳисобга олиниши назарда тутилди²⁵.

Иккинчиси – йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишга оид қарорлар. Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 5 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси йўлларида ҳаракатланиш хавфсизлигини таъминлаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 539-сон қарорига биноан “Ўзбекистон Республикаси йўлларида ҳаракатланиш хавфсизлигини таъминлаш тўғрисида Низом” тасдиқланган бўлиб ушбу низомда Маҳаллий ҳокимият ва ижро этувчи органлар ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг Давлат автомобиль назорати хизматининг йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашдаги вазибалари ва ваколатлари белгилаб қўйилди. Ушбу низомда бевосита йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олиш бўйича айрим умумий масалалар белгиланган бўлиб бу борада аниқ ташкилий-ҳуқуқий механизмлар назарда тутилмаган²⁶.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Йўл-транспорт ҳодисаларини ҳисобга олиш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 2011 йил 15 ноябрдаги 303-сон қарорига асосан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида йўл-транспорт ҳодисаларини ҳисобга олиш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланган бўлиб унга кўра республика ҳудудида содир этилган йўл-транспорт ҳодисаларини ҳисобга олиш, уларни келтириб чиқарадиган шарт-шароитларни таҳлил қилиш ва бартараф этиш мақсадида йўл-транспорт ҳодисаларининг ҳисоби юритилади ва таҳлил қилинади²⁷. Йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олишда уларнинг тенденциялари, миқёсларини ўрганиш жуда муҳим. Аммо ушбу ҳисоботларга фақатгина Йўл-транспорт ҳодисаси бўйича статистик ҳисоботга фақат йўл-транспорт ҳодисалари оқибатида ҳалок бўлган ёки тан жароҳати олган шахслар мавжуд бўлган ҳодисалар тўғрисидаги маълумотлар киритилади. Бизнинг назаримизда йўл-ҳаракатига оид барча ҳуқуқбузарликлар жой ва макон ҳамда уни содир этган шахсларни кўрсатган ҳолда ҳисобга олиниши ва ягона маълумотлар базасига

²⁵ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 21 августдаги “Транспорт воситаларида ташишда ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 406-сон қарори // <https://lex.uz/docs/6577072>.

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 5 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси йўлларида ҳаракатланиш хавфсизлигини таъминлаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 539-сон қарори // <https://lex.uz/ru/docs/1015714>.

²⁷ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Йўл-транспорт ҳодисаларини ҳисобга олиш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 2011 йил 15 ноябрдаги 303-сон қарорига // <https://lex.uz/docs/1899292>.

2-TOM, 2-SON

киритилиши ҳамда ана шу маълумотлар базасидан келиб чиқиб йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ташкил этилиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 26 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги хизматининг йўл-патруль хизмати ходимларининг хизмат фаолияти натижаларини баҳолаш тартиби ва мезонлари тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 1044-сон қарорига биноан ҳар чораклик ишларни баҳолаш яқунларига кўра, фаолияти самарали деб топилган ДЙҲХХ ЙПХ ходимларига нисбатан лавозим маошининг 50 фоизигача миқдорда бир марталик пул мукофоти қўлланилади. Бунда баҳолаш мезонлари асосан бириктирилган ҳудуд (сектор)да одамлар ўлими ёки тан жароҳати билан боғлиқ йўл-транспорт ҳодисаларининг юз берган ёки бермаганлигидан келиб чиқиб баҳоланиши назарда тутилган²⁸. Бу ҳужжатда ҳам йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси моддий оқибатли ҳуқуқбузарликларга нисбатан тадқиб этилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 1 декабрдаги “Йўл-патруль хизмати ходимларининг йўл ҳаракати қатнашчилари билан ўзаро муносабатлари ҳамда махсус мосламалардан фойдаланиши тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 975-сон қарори билан тасдиқланган Йўл-патруль хизмати ходимларининг йўл ҳаракати қатнашчилари билан ўзаро муносабатлари ҳамда махсус мосламалардан фойдаланиши тартиби тўғрисидаги низомга кўра йўл-патруль хизмати ходимларининг йўл ҳаракати қатнашчилари билан ўзаро муносабатларини техник жиҳатдан қайд этиш масалалари белгиланди²⁹. Бу ўз навбатида йўл ҳаракати қоидаларига амал қилинишини назорат қилиш жараёнида қонунийликни таъминлашга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 сентябрдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасидаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 747-сон қарори билан йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасида кенг жамоатчиликнинг ролини оширишга оид қоидалар белгиланди. Жумладан, жисмоний

²⁸ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 26 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги хизматининг йўл-патруль хизмати ходимларининг хизмат фаолияти натижаларини баҳолаш тартиби ва мезонлари тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 1044-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4129938>

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 1 декабрдаги “Йўл-патруль хизмати ходимларининг йўл ҳаракати қатнашчилари билан ўзаро муносабатлари ҳамда махсус мосламалардан фойдаланиши тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 975-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4089917>.

2-TOM, 2-SON

ва юридик шахсларнинг автотранспорт воситаларига ўрнатилган видеорегистраторлар орқали қайд этилган ҳуқуқбузарлик ҳолатлари тўғрисидаги видеоёзувлар асосида ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритиш масалалари белгиланди. Шунингдек, ҳуқуқбузарлик ҳолатлари тўғрисидаги видеоёзувларни юборган шахслар ҳуқуқбузардан ундирилган жарима ҳисобидан базавий ҳисоблаш миқдорининг беш фоизи миқдоридagi пул мукофоти билан рағбатлантирилиши назарда тутилди³⁰.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиш ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 701-сон қарори билан «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тарғибот куни»ни ўтказиш бўйича дастур ҳамда «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тарғибот куни» доирасида тадбирларни ташкил этиш схемаси тасдиқланган бўлиб, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишнинг янги механизмларини жорий этди.

Жумладан, «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тарғибот куни»нида қуйидаги тадбирлар ўтказилишига эътибор қаратилади:

йўл ҳаракати иштирокчилари ўртасида йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиш маданиятини шакллантириш, уларнинг қонунга итоаткорлик хулқ-атворини оммалаштиришга қаратилган самарали тарғибот тадбирларини ўтказиш;

маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, бошқа давлат ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликда фуқаролар билан йўл ҳаракати қоидаларига сўзсиз риоя қилиш, шу жумладан, йўл-транспорт ҳодисалари энг кўп содир этиладиган ҳудудларда аҳоли ўртасида тарғибот-ташвиқот ишларини ташкил этиш орқали тизимли чора-тадбирларни амалга ошириш;

кенг жамоатчилик иштирокида жойларда йўл-транспорт ҳодисалари билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни содир этиш сабаблари ва бунга имконият яратаётган шарт-шароитлар ҳамда уларни бартараф этиш борасида кўрилаётган чораларни танқидий муҳокама қилиш;

республика ва маҳаллий теле - ва радиоканалларда махсус телекўрсатув ва радио эшиттиришларни ташкил этиш орқали йўл ҳаракати хавфсизлиги қоидаларига риоя қилмаслик оқибатлари, пиёдалар ва транспорт воситалари ҳайдовчиларининг айби билан юз берган йўл-транспорт ҳодисалари ҳамда бу борада уларнинг

³⁰ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 сентябрдаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасидаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашини самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 747-сон қарори // <https://lex.uz/docs/3913588>.

2-TOM, 2-SON

жавобгарлик масалаларини мунтазам ёритиб бориш орқали кенг жамоатчиликка профилактик таъсир кўрсатиш;

йўл ҳаракати хавфсизлиги ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикаси масалалари бўйича оммавий ахборот воситаларида, шу жумладан Интернет жаҳон ахборот тармоғида мақолалар, шарҳлар ва бошқа материаллар чоп этилишини ташкил этиш³¹.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги «Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 172-сон қарори билан Йўл ҳаракати қоидаларининг янги таҳрири тасдиқланди. Ушбу қарорда мазкур қоидаларда йўлларда хавфсиз ҳаракатланишни ташкил этишга оид муносабатлар билан бирга йўл ҳаракатининг аниқ қоидалари жорий этилди³². Аммо мазкур Йўл ҳаракати қоидалари ҳам ўз номидан «айтиб тургани»дек фақатгина йўлларда хавфсиз ҳаракатланишга оид масалаларни белгилайди. Йўллардан ташқари жойларда бу қоидалар амал қилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 26 апрелдаги «Таълим муассасаларида йўл ҳаракати қоидалари тарғиботини кучайтириш чоратадбирлари тўғрисида»ги 212-сон қарорида илк марта йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган тарғибот шаклидаги янги чоратадбирлар мажмуи жорий этилди. Хусусан, қарор билан йўл ҳаракати хавфсизлиги хизматининг ҳудудий бошқармаларида Умумий ўрта ва ўрта махсус таълим муассасалари билан ҳамкорликда хизмат олиб борадиган катта инспектори лавозимини жорий этилди, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим муассасаларида кўнгилли ёшлар иштирокида йўл ҳаракати қоидаларини фаол тарғиб қилувчи «Йўл ҳаракати қоидалари ёш тарғиботчиси» клубини ва «Яшил чироқ» мусобақасини ташкил этиш назарда тутилди.

Шунингдек, қарор билан «Яшил чироқ» мусобақасини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби ҳам тасдиқланди. Унга кўра Мусобақанинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

«Яшил чироқ» гуруҳлари фаолиятини такомиллаштириш;

³¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиш ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириш чоратадбирлари тўғрисида»ги 701-сон қарори // <https://lex.uz/docs/3888332>.

³² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги «Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 172-сон қарори // <https://lex.uz/docs/5953883>

2-TOM, 2-SON

«Яшил чироқ» гуруҳлари аъзоларининг билим ва малакаларини ошириш;
болаларга кўча ва йўлларда юриш қоидаларини кенг тарғиб қилишда энг яхши
иш тажрибаларини ўрганиш, тўлдириш ва оммалаштириш;
болалар онгида «Йўл ҳаракати қоидалари»га қатъи риоя қилиш ҳиссини
шакллантириш³³.

Учинчиси – йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг
институционал асосларини такомиллаштиришга қаратилган қарорлар. Ўзбекистон
Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 августдаги «Йўл-патруль хизмати
алоҳида батальонини ташкил қилиш ва тошкент шаҳрининг магистрал кўчаларида
ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 396-
сон қарорига асосан Тошкент шаҳрининг транспорт қатнови зич бўлган магистрал
кўчаларида ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш мақсадида Тошкент шаҳрининг Ички
ишлар бош бошқармаси Давлат автомобиль назорати бошқармасининг мавжуд йўл-
патруль ротаси негизида йўл-патруль хизмати алоҳида махсус батальони ташкил
этилган³⁴.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 19 майдаги
«Ўзбекистон Республикаси йўл хавфсизлигини таъминлаш тизимини янада
такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 377-сон қарорига асосан
туғатиладиган йўл-патруль хизматининг стационар постлари ва патруль пост хизмати
постлари ҳамда фаолиятни давом эттирадиган йўл-патруль хизматининг стационар

³³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 26 апрелдаги «Таълим муассасаларида йўл ҳаракати қоидалари тарғиботини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 212-сон қарори // <https://lex.uz/docs/5982655>.

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 августдаги «Йўл-патруль хизмати алоҳида батальонини ташкил қилиш ва тошкент шаҳрининг магистрал кўчаларида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 396-сон қарори // <https://lex.uz/docs/1653776>.

2-TOM, 2-SON

постлари ва патруль пост хизмати постлари рўйхатини тасдиқланган бўлиб, жами 59 та постларга ўз фаолиятини давом эттиришга рухсат берилди³⁵.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг институционал асослари турли қонунчилик ҳужжатларида тарқоқ ҳолда белгиланган ва асосан йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олишга қаратилган.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирлари тизимида йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид махсус чоралар белгиланмаган. Ҳозирги вақтда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси асосан пиёдалар ўртасидаги тарғибот чораларидан бўлиб қолмоқда.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасининг шакллари, усуллари ва мазмунига оид номалар миллий қонунчилигимизда мавжуд эмас.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Хўжакулов С.Б. *Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: генезеси, назарияси ва амалиёти: юрид. фан. док. дисс. – Т. 2023. Б.52.*
2. Рахимов К.М. *Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш тизимининг назарий-ҳуқуқий жиҳатлари: юрид. фан. бўй. фалс. докт. дисс. Автореф. – Т. – 2022. Б.13.*
3. *Ўзбекистон Республикасининг “Автомобиль йўллари тўғрисида”ги 2007 йил 2 октябрдаги қонуни // <https://lex.uz/docs/1254490>.*
4. *Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // <https://lex.uz/docs/2153411>.*

³⁵ *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 19 майдаги “Ўзбекистон Республикаси йўл хавфсизлигини таъминлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 377-сон қарори // <https://lex.uz/docs/3743453>.*

2-TOM, 2-SON

5. Ўзбекистон Республикасининг “Ўқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 2014 йил 14 майдаги қонуни // <https://lex.uz/docs/2387357>.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиши ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириши чора-тадбирлари тўғрисида”ги 701-сон қарори // <https://lex.uz/docs/3888332>.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги “Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 172-сон қарори // <https://lex.uz/docs/5953883>
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 сентябрдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасидаги ўқуқбузарликларга қарши курашиши самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 747-сон қарори // <https://lex.uz/docs/3913588>.

2-TOM, 2-SON

O'ZBEKISTON GEOGRAFIK O'RNINIG QULAYLIGI

Xolpo'latov Sahobiddin Yusuf O'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annostatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning geografik o'rni, relyefi baland nuqtasi, eng past nuqtasi haqida ma'lumot berilgan. Har bir mamlakat taraqqiyoti birinchidan, shu mamlakat geografik joylashuvi, tabiiy boylik va imkoniyatlari bilan, ikkinchidan shu mamlakat xalqining ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy ongi yuksalish darajasi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan xalqning mavjud imkoniyatlardan unumli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, munosib islohotlarni, yangiliklarni o'z vaqtida amalga oshirishga doir bilimlarini oshirishda geografiya va iqtisodiyot fanlarining o'rni beqiyosligi haqida ham qisqacha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'z. O'rta Osiyo, Amudaryo, Yevrosiyo, Hind okeani, Hind okeani, Turon, Pomir, Tyanshan, Hazrati sulton, Monblan, Chirchiq, Amudaryo, Sirdaryo.

УДОБСТВО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО РАСПОЛОЖЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В данной статье представлена информация о географическом положении Узбекистана, его высшей и низшей точке. Развитие каждой страны определяется, во-первых, ее географическим положением, природными ресурсами и возможностями, во-вторых, уровнем социально-экономического и правового сознания ее народа. С этой точки зрения также кратко обсуждалась роль географии и экономических наук в повышении знаний людей по эффективному использованию существующих возможностей, своевременному осуществлению соответствующих реформ и инноваций.

Ключевое слово. Средняя Азия, Амударья, Евразия, Индийский океан, Индийский океан, Туран, Памир, Тянь-Шань, Хазрат Султан, Монблан, Чирчик, Амударья, Сырдарья.

Kirish. O'zbekiston O'rta Osiyoning markaziy qismida, asosan, Amudaryo bilan Sirdaryo orasida joylashgan. O'zbekistonning eng shimoliy nuqtasi Ustyurt platosining shimoli sharqida bo'lib, $45^{\circ} 36'$ shimoliy kenglikdadir. Eng janubiy nuqtasi Termiz shahri yonida, Amudaryo qirg'og'ida bo'lib, $37^{\circ} 11'$ shimoliy kenglikda. Eng g'arbiy nuqtasi Ustyurt platosida bo'lib, $56^{\circ}00'$ sharqiy uzoqlikda, eng sharqiy nuqtasi esa Farg'ona

2-TOM, 2-SON

vodiysining sharqiy qismida, $73^{\circ} 10'$ sharqiy uzunlikdadir. O'zbekistonning eng shimoliy nuqtasi bilan janubiy nuqtasi orasidagi masofa 925 km ga, eng g'arbiy nuqtasi bilan sharqiy nuqtasi orasidagi masofa esa 1400 km ga teng. O'zbekiston geografik o'rniga ko'ra O'rta dengiz bo'yidagi Ispaniya, Italiya, Gretsiya kabi mamlakatlar bilan taxminan bir geografik kenglikda joylashgan. Lekin O'zbekiston Yevrosiyo materigining ichki qismida okean va dengizlardan uzoqda joylashganligi tufayli subtropik okrugdan farq qiladi. Buning ustiga Hind okeanidan kirib keladigan nam va iliq havo oqimlarini tog'lar to'sib turadi. Aksincha, shimoliy qismi ochiq bo'lganligi tufayli sovuq havo oqimi bimalol kirib keladi. Natijada, O'zbekiston subtropik mintaqada joylashsa-da, cho'lga xos bo'lgan tabiiy sharoit (yozi bulutsiz, serquyosh, jazirama issiq va quruq, qishi esa nisbatan sovuq) vujudga keladi. O'zbekiston chegarasining ko'p qismi tekisliklar, ozroq qismi adir va tog'lar orqali o'tadi. Respublikamiz shimol va shimoli-g'arbda Qozog'iston bilan, sharqda Qirg'iziston bilan, janubi sharqda Tojikiston bilan, janubi g'arbda Turkmaniston bilan chegaradosh. Janubda O'zbekiston Surxon-Sherobod vodiysida Afg'oniston bilan (Amudaryo orqali) chegaradoshdir.

Asosiy qism. O'zbekistonning eng baland nuqtasi Surxondaryo viloyatida joylashgan Hazrat Sulton cho'qqisidir. Uning balandligi dengiz sathidan hisoblaganda **4688** metrni tashkil etadi. Ushbu cho'qqi Hisor tog' tizmasidagi suvayirg'ichning janubiy qismida, Kishtut daryosining boshlanish qismida joylashgan. Cho'qqi atrofdagi hududlardan tik qurumli qoyalar hosil qilib ko'tarilgan. Cho'qqining yonidan oqib o'tuvchi va shu hududdan boshlanuvchi daryolar havzasida abadiy qor va muzliklar yastanib yotibdi. Hazrati Sulton cho'qqisi Evropadagi eng baland Monlban cho'qqisidan **120** metr pastroq.

O'zbekiston maydoni 448,9 ming kv.km bo'lib, kattaligi jihatidan O'rta Osiyoda Qozog'iston va Turkmanistondan keyingi o'rinda turadi. O'zbekiston maydoni Yevropadagi Buyuk Britaniya va Italiya kabi davlatlar hududidan katta. O'zbekiston hududi Belgiya, Niderlandiya va Daniya kabi davlatlarning yer maydonini qo'shib hisoblasak ham, ulardan 4 marta, Shveysariyadan 10 marta, Belgiyadan 14 marta katta. U maydonining kattaligi boyicha jahondagi 165 dan ortiq mamlakatdan oldinda turadi. Poytaxti Toshkent shahri.

2-TOM, 2-SON

1-rasm. O'zbekiston Respublikasining geografik joylashishi.

Toshkent - Markaziy Osiyoning eng yirik qadimiy shaharlaridan biri - O'zbekiston Respublikasining poytaxtidir. O'rta Osiyoning yirik sanoat-transport chorraxasi va madaniyat markazlaridan biri. Mamlakatning shimoli-sharqiy qismida, Tyanshan tog'lari etaklarida, 440–480 m teppalikda, Chirchiq daryosi vodiysida joylashgan.

Hozirda Ozbekiston Respublikasi hududi Qoraqalpogiston Respublikasi va 12 ta viloyat - Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Namangan, Samarqand, Sirdaryo, Toshkent, Fargona, Qashqadaryo va Xorazm viloyatlariga ajratilgan.

Viloyatlar har birining maydoni 4 ming kv.km.dan 111 ming kv.km.gacha kattalikka ega. Ozbekiston asosan Amudaryo bilan Sirdaryo oraligida joylashgan. Uning maydonini tabiiy sharoiti va boyliklariga kora, shuningdek xojalikdagi ahamiyatiga kora chol (tekislik), adir (tog oldi), tog va yaylov (baland tog)ga bolish mumkin. Ular iqlim, tuproq, osimlik va hayvonot olami hamda foydali qazilmalar turi va kolami jihatdan bir-biriga oxshamaydi. Chollar mintaqasida xilma-xil foydali qazilmalar topilgan. Jumladan, 50 dan ziyod neft koni, gaz, ozakerit, oltingugurt, oltin, uranning sanoatbop zaxiralari aniqlangan. Gazning aniqlangan zaxirasi 2 trillion mkub. dan ziyod. Zarafshon etagidagi Dengizkol va Toybekatonda kaliy tuzlarining yirik zaxiralari mavjud. Qoraqalpogiston Respublikasidagi Sulton Uvays tog'larida Surxandaryo vodiysida va Qizilqumda fosforit konlari bor. Oltingugurt, natriyli va magniyli tuz konlari kimyo sanoatining muhim xomashyosidir. Shagal, qum singari binokorlik material cholda juda kop uchraydi. Adirlardan oltin, neft, gaz, komir singari foydali qazilmalar topilgan. Namangan, Andijon, Fargona, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlaridagi neft konlari aksariyati adirlarda joylashgan. Tog'lardan koplak foydali qazilmalar topilgan. Ohangaron vodiysi atrofidagi tog'larda otga chidamli

2-TOM, 2-SON

ioy, toshkomir, mis rudasi , oltin konlari aniqlangan . Nurota tog'larida marmar (Gozgon marmari), volfram konlari bor .

Yangi hududlarni o'zlashtirishdan oldin ularga transport yo'llari o'tkaziladi. Hozirgi zamon shaharlari hayotini transportsiz tasavvur qilib bo'lmayd. Transportning mudofaa ahamiyati ham juda kattadir . Transport iqtisodiyotga xizmat qilish bilan birga ko'p miqdorda elektr energiya , yoqilg'I , metall , yog'och talab etadi . Bizning davrimizga kelib transportning quruqlik (temir yo'l , avtomobil transporti) , suv (dengiz va daryo) , havo , quvur va electron (elektr uzatish liniyalari) transporti turlari vujudga keldi . Mamlakatimizda hozirgi zamon transportining deyarli barcha turlari bor . O'zbekistonda barcha turdagi transportda har yili tashiladigan yuklarning asosiy qismini paxta tolasi , mineral o'g'itlar , har xil mashinalar , boyitilgan ruda, qora va rangli metallar , neft mahsulotlari , binokorlik materiallari va keng iste'mol mollari tashkil etadi. Temir yo'l transporti iqlimiy sharoitlar va yil fasllari qanday bo'lishiga qaramay hamma vaqt ishlataveradi. Uning tezligi katta, yuk tashish tan narxi nisbatan past.

Temir yo'l magistrallarini turli tomonga qurish mumkin. Hozirgi vaqtda mamlakatimiz temir yo'llarining umumiy uzunligi 3.8 ming km dan ortadi. Avtomobil transporti. Bu transport istalgan tomonga bora oladiga transportdir. U yuklarni bevosita iste'molchiga etkazib bera oladi. Avtomobil transporti sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalarini magistral transport bilan bog'laydi, shaharlardagi va shaharlar atrofidagi yuklarning asosiy qismini tashlaydi. Qisqa va uzoq masolarga yo'lovchi hamda yuk tashishda temir yo'llarga qaraganda avtomobil afzaldir. Mamlakatimizning tog'li rayonlarida avtomobil transportining ahamiyati ayniqsa katta. Havo transportining eng qimmat va shu bilan bizga eng tez harakatlanadigan hamda joy relefiga kam bog'liq bo'lgan turidir. O'zbekistonda havo transporti yo'lovchi (har yili 6mln. dan ortiq kishi) tashish jahatdangina emas, balki har xil yuk tashish jihatdan ham ahamiyatlidir. Mamlakat mahalliy havo yo'llarining uzunligi 60 000 km dan ortiq. Quvur transpotidan asosan gaz va qisman neft tashishda foydalaniladi. O'zbekistonning deyarli barcha viloyat markazlariga gaz quvurlari o'tkazilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alibekov L.A., Nishonov S.A. Tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan ratsional foydalanish. T. 1982
2. Arifxonova M. Rastitelnost Ferganskoy dolinO' T.1967.
3. Babushkin L.N., Kogay N.A. Sostoyanie voprosa o fiziko-geograficheskom Rayonirovanii Sredney Azii i Uzbekistana. Nauchno'e trudo' Vo'p. 231. Voproso' geograficheskogo Rayonirovaniya Sredney Azii i Uzbekistana. T. 1964.

2-TOM, 2-SON

4. Baratov P. O'zbekistondaryolari va ularning xo'jalikdagi ahamiyati. T. 1967.
5. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish. «O'qituvchi» nashri. T. 1991.
6. Baratov P. Sultanov YU. Tabiiy geografiyasidan laboratoriya mashg'ulotlari. T. 1984.
7. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. T. 1996.
8. Baratov P., M.Mamatqulov, A.Rafiqov. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. T.2002.
9. Balashova. E.N Klimaticheskie opisanie respublik Sredney Azii. Gidrometeoizdat. M. 1960.
10. Bogdanov O.P. JivotnO'e Uzbekistana. T. 1978.
11. Buro'gin V.A., Marininkovskaya M.I. O'zbekistonda tabiatni muhofaza qilish. T. 1980.
12. Sabirova Nasiba Ergashevna. (2023). THE GENESIS OF BAKHSH PERFORMANCE IN THE KHOREZM REGION. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 14, 134–138. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/616>
13. Gvozdetskiy N.A. Sredneaziatskaya gornaya strana. V.kn. Fizikogeograficheskoe Rayonirovanie 1968.
14. Genusov A.Z.. Pochvenno – klimaticheskoe Rayonirovanie Sredney Azii. T. 1965.
15. Сабирова, Н. Э. (2021). ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ИСКУССТВА ХАЛФА ХОРЕЗМА. In АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР (pp. 387-390).
16. Уктамов У.Ш. Факторы, влияющие на трансформацию ландшафтов центральной ферганской пустыни. "Экономика и социум" №7(98) 2022.-378 б.
17. Сабирова, Н. Э. (2018). ОСОБЕННОСТИ СИМВОЛОВ ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН, СВЯЗАННЫХ С ДРЕВНИМИ КУЛЬТАМИ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION (pp. 73-74).
18. Uktamov Urayimjon Shavkatjon o'g'li, & Xatamova Durдона Xatamjon qizi. (2023). Markaziy osiyo mintaqasida suv resurslaridan foydalanishning transchegaraviy masalalari. Golden brain, 1(2), 274–279.

2-TOM, 2-SON

NEYROSENSOR ESHITISH PASAYISHINI KONSERVATIV DAVOLASH
SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Davronova Gulrux Baxtiyorovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

1 son Otorinolaringologiya kafedrası v.b.b. docenti

Davronova.gulrux@mail.ru

Tashboev Qaxramon Jumaniyoz O'g'li

SamMU pediatriya fakulteti 5 kurs talabasi

toshboyevqahramon462@gmail.com

So'nggi 10 yil ichida sensonevral eshitish pasayishi tarkibida 50% gacha bo'lgan eng katta o'ziga xos tortishish eshitish qobiliyatini yo'qotishdir. Patogenezning bir bo'g'ini ichki quloqning mikrosirkulyatsiyasi, eshitish analizatorining kortikal uchidagi o'zgarishlar hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi: - qon tomir genezli I-II darajali SNEP bilan og'rigan bemorlarda koxleovestibulyar funktsiyalarning buzilishini davolashda kavinton yordamida tomir ichiga ozon terapiyasining samaradorligini o'rganish.

Materiallar va usullar: VBKTTM Lor bo'limida 24 ta ambulator ravishda davolanagan bemorlar kuzatildi. Bemorlarning o'rtacha yoshi 12 yoshdan 25 gacha. Bemorlarda kavinton bilan vena ichiga ozon terapiyasining samaradorligini klinik va neyrofiziologik o'rganish uchun otonevrologik va nevrologik holat, qisqa patentli eshitish sabablari miya potentsiallari (QPES), tonal audiometriya, kompyuter reoensefalografiyasi (KREG) o'tkazish orqali o'rganildi. Bemorlar davolanishni boshlashdan oldin, 2,0 ozonlangan kavintonni tomir ichiga yuborishdan 40-50 minut o'tgach tekshiriladi. Davolash samaradorligini oshirish uchun, umumiy qabul qilingan usullar bilan bir qatorda, kuniga 5-7 marta 1000 mkg/l konsentratsiyasida 400 ml vena ichiga OFR infuziyalaridan foydalanishni taklif etdik.

Bemorni qayta tekshirishning samaradorligini nazorat qilish va preparatning dozasini aniqlash uchun, uning nojo'ya ta'sirini istisno qilish uchun infuzion ozon terapiyasi + kavinton boshlanganidan 2 hafta o'tgach amalga oshirildi. Kuzatilganlarning barchasida umumiy holat yaxshilandi, 14 (58,3%) bemorda - quloq shovqinining intensivligi kamaydi, 3 (12,5%) bemorlar davolanish fonida quloq shovqinining o'ziga xos o'zgarishi aniqlandi. Bemorlar tomonidan sub'yektiv ravishda qabul qilingan shovqin oldin davolash boshlanishi monofonik sifatida, boshida biroz kuchaytirilgan, "bo'lingan" xarakterni (turli xil

2-TOM, 2-SON

tonalliklarni) qabul qilgan. Keyin, 1,5 - 2 haftadan so'ng, u asosan past chastotali komponent tufayli kamaydi va 3-4-haftaning oxiriga kelib u beqaror bo'lib qoldi, ertalab deyarli bezovta qilmadi, faqat tushdan keyin psixo-emotsional va jismoniy zo`riqishdan keyin kuchaydi. Bu, ehtimol, mikrosirkulyatsion kanal tomirlari darajasida VBHda miya qon aylanishining asta-sekin yaxshilanishi bilan bog'liq.

Kavinton yordamida infuzion ozon terapiyasining samaradorligi, eshitish analizatorining ildiz bo'limlari darajasida vertebro bazilar havzasida miya qon aylanishining yaxshilanishi bilan bog'liq. Kavintondan foydalangan holda infuzion ozon terapiyasining quloq shovqini va nutqning ravshanligi darajasiga ta'siri bemorlarning psixo - emotsional fonini, ularning ish faoliyatini va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga imkon berdi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR RO'YXATI:

- 1) A.M.Shamsiyev N.J.Xushvaqova “Otorinoloringiologiya” Toshkent 2019-yil
- 2) S.A.Xasanov N.X.Voxidov “Otorinoloringiologiyada zamonaviy tekshirish usullari” Toshkent 2019-yil
- 3) Q.Q.Qosimov “Otorinoloringiologiya” Toshkent 2019-yil

2-TOM, 2-SON

ORTTIRILGAN SENSONEVRAL ESHITISH PASAYISHINI KOMPLEKS
DAVOLASH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Davronova Gulrux Baxtiyorovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti 1 son Otorinolaringologiya kafedrası v.b.b.

docenti Davronova.gulrux@mail.ru

Tashboev Qaxramon Jumaniyoz o'g'li

SamDTU Pediatriya fakulteti 5 kurs talabasi toshboevqahramon462@gmail.com

Mavzuning dolzarbligi: So'nggi yillarda dunyoning ko'plab mamlakatlarida karlar va eshitish qobiliyati past bo'lgan odamlar soni doimiy ravishda oshib bormoqda.

Ushbu tadqiqodning **maqsadi** orttirilgan neyrosensor qattiqquloqlik aniqlangan bemorlarni kompleks davolashda sitoflavin preparatining ta'sirini baholash.

Material va tekshirish usullari: Samarqand davlat tibbiyot instituti 1-klinikasi va SVBKTTM LOR bo'limlarida 12-18 yoshgacha bo'lgan 32 nafar bolalar, 19-45 yoshgacha bo'lgan 57 nafar anamnezidan ototoksik dori vositalari olgan bemorlar va ularning tibbiy kasalliklar tarixi o'rganilgan.

Davolash rejasiga asosan bemorlar guruhlariga ajratildi: o'tkir neyrosensor eshitish pasayishi (O'NSEP) va surunkali neyrosensor eshitish pasayishi (SNSEP), har bir guruh tadqiqot va taqqosiy guruhlariga bo'lindi. O'NSEP bemorlarga GKS standart puls terapiya sutkada ≥ 250 mg dozada 5 kun davomida– xususan kattalar tana vazniga 2 mg/kg, hisob prednizolonga olib borildi. Neuroprotektor (antigipoksant va antioksidant) sifatida sitoflavin - 10 – 20 ml (0,15 ml/kg) hisobidan v/iga tomchilab, 0,9 % li natriy xlor eritmalarida sutkasiga ikki marta, 10 kun kurs bilan yuborildi. SNSEP bemorlarga elektroakustik korreksiya va **sitoflavin kombinirlangan vositasi ishlatildi**.

Shunday qilib, davolashdan keyingi tadqiqot tahlili O'NSEP mavjud bemorlarda o'tkazilgan davolash-tashxisotini olib borish kompleksining kasallik boshlanishidan keyin erta muddatlarda, tadqiqot guruhida 72,4% hollarda yaxshilanishi, qiyosiy guruhda esa 11,1% hollarda yaxshilanish holati kuzatildi. Bunda eshitish bo'sag'asining to'liq tiklanishi, uni bo'sag'alarining me'yorga kelishi taqqoslash guruhida 5,9 hollarda bo'lsa, tadqiqot guruhida 58,8% hollarni tashkil etdi.

Sitoflavinning qo'llanilishi surunkali NSEP bemorlarni davolashda, A1555G mitoxondrial genining mutatsiyasi bo'lmaganda, profilaktik davo uchun eshitish bo'sag'alari barqarorligini ushlab turish maqsadida samarali bo'lib hisoblanadi, A1555G mutatsiyasining mavjudligi eshitish pasayishining rivojlanish omili hisoblanadi, bu esa

2-TOM, 2-SON

elektroakustik korreksiyani o'tkazishni, keyinchalik esa kelajakda koxlear implantatsiyani rejalashtirishni talab etadi. Standart davolash o'tkazilgan guruhda ifodalangan statistik ahamiyatli o'zgarishlar aniqlanmagan, ammo, shuni hisobga olish lozimki, monoterapiya ham iqtisodiy jihatdan, ham tibbiy jihatdan afzal sanaladi, chunki bir necha vositalarni qo'llash xarajatli va qiyin jarayon bo'lib, hamma vaqt ham ijobiy natijaga erishib bo'lmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, orttirilgan neyrosensor eshitish pasayishining nafaqat klinik shakllarini, balki uning kelib chiqishi va etiopatogenetik rivojlanish tamoyillarini ham belgilaydigan davolash va tashxislash algoritmi davolash tadbirlarini va irsiyatga bog'liq shakllarida profilaktika usullarini aniqlash uchun samarali vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR RO'YXATI:

- 1) A.M.Shamsiyev N.J.Xushvaqova "Otorinoloringiologiya" Toshkent 2019-yil
- 2) S.A.Xasanov N.X.Voxidov "Otorinoloringiologiyada zamonaviy tekshirish usullari" Toshkent 2019-yil
- 3) Q.Q.Qosimov "Otorinoloringiologiya" Toshkent 2019-yil

2-TOM, 2-SON

COMPARATIVE DIAGNOSIS AND TREATMENT METHODS OF TYPE 1 AND
2 DIABETES

**Khamdamov Botirjon Nusratullo oqli, Khaydarov Ogabek Ulugbek oqli, Sanayeva
Sumbul Baxtiyorovna**

4th year students of the faculty of Pediatrics Samarkand State Medical University students

Gaybullayev Kamronbek Fakhriddin oqli

4th year student of the faculty of Folk Medicine

Qodirov Javokhir Jasurbek oqli

2nd year student of the faculty of Pediatrics

Farmonov Samandar Anvar oqli

3rd year student of the faculty of Treatment

Abstract. In this article, the causes and complications of diabetes mellitus and its 1st and 2nd types are described in detail, and the comparative diagnosis of these two types is written.

Key words: diabetes, diagnosis, analysis, diagnosis, treatment, initial symptoms, etc.

Diabetes mellitus (lat. diabetes mellitus, "sugar disease") is a group of endocrine diseases associated with impaired glucose absorption and resulting in a relative or absolute deficiency of the insulin hormone. As a result of this, hyperglycemia is observed - a steady increase in the amount of sugar in the blood. The disease is characterized by chronic delay, as well as carbohydrate, fat, protein, mineral and water-salt metabolism disorders. Diabetes is the most common chronic disease in developed countries today. The number of such patients is increasing every year in all countries of the world. Diabetic patients are mainly bothered by symptoms such as thirst, frequent urination, weight loss, lack of appetite, and fatigue. Patients with the above-mentioned complaints should be examined by an endocrinologist immediately. In modern medicine, the severity of the disease and the presence or absence of complications are taken into account when choosing drugs. For example, if the patient lacks insulin due to heredity at a young age, insulin is sent to replace it. Elderly and overweight people need to follow a diet according to the doctor's recommendation when there is a relative lack of insulin. Blood sugar lowering agents are used. A diet is often prescribed when the disease subsides. Carbohydrates are consumed less, instead of them you can eat meat, black bread and other products. The amount of fatty foods is limited.

2-TOM, 2-SON

When the disease worsens, the patient is not given butter and other fatty products. Almost 20 percent of food calories should consist of proteins. Food products consumed by a sick person should be rich in vitamins, especially vitamins of group C and B. The patient should eat food in portions. Patients who follow the doctor's strict supervision must strictly follow the recommendations regarding the daily routine and diet, and must come to the laboratory examination on time. Today, diabetes is considered a natural disease. According to experts of the World Health Organization, diabetes is a metabolic disorder. It is caused by observation of an irreversible condition in a certain part of the pancreas. The pancreas is located behind the stomach, in front of the 1st, 2nd lumbar vertebrae. Length 10-15 cm, thickness 2-3 cm, weight 70-100 grams. The pancreas consists of 3 parts: head, body, tail. The main part of the pancreas is the exocrine secretory apparatus, which mainly produces the main parts of the pancreatic juice. 1-3% of the gland is the endocrine part, that is, islets of Langerhans (up to 1-1.5 million). The diameter of each is 150 μm . There are 80 to 200 cells in one islet. There are several types of cells in the islets of Langerhans: A - glucagon makes up 25%; B - located in the center of insulin, makes up 60-70%; D - somatostatin makes up 10%, the rest makes up 5% and produces VIP (Visoactive interstitial polypeptide, gastrointerstitial polypeptide). Insulin is a highly active chemical substance (hormone) that accumulates and is grouped into islets. A person uses energy to live, move and work. It gets energy from food. Energy is produced as a result of metabolism. Carbohydrates and fats are the main source of energy. Bread, cereals, dairy products, fruits and vegetables contain a lot of carbohydrates. A part of the glucose entered through food is absorbed into the cells with the help of insulin. Insulin can be compared to a key that opens a cell lock. Part of the glucose used for energy production is converted into glycogen with the help of insulin and is stored in the liver and muscles as an energy reserve.

As a result of severe stress, a lot of stress, severe fear, these cells can be blocked and cannot be restored. As a result, insulin release decreases. This leads to an increase in the amount of sugar in the blood. The normal amount of sugar in the blood of a healthy person is 80-120 mg%. In case of diabetes, its amount can increase to 150-250 mg% and even more. When the amount of sugar in the blood is normal, it is not excreted through the kidneys with urine, that is, there is absolutely no sugar in the urine of a healthy person. When the amount of sugar in the blood exceeds 140 - 150 mg%, it starts to be excreted in the urine. At such a time, a person becomes thirsty quickly and consumes a lot of water. Carbohydrates in the eaten food are not absorbed by the cells and tissues, but are excreted in the urine. Otherwise, the fat reserves under the skin will break down and turn into glucose, and even the protein and fat substances in the cells and tissues will turn into glucose, pass into the blood and be

2-TOM, 2-SON

excreted with urine. As a result, the patient becomes weak, weak, and the ability to work decreases. Diabetes occurs in 15% of the population of our republic, they regularly eat diet food and drink drugs that reduce the amount of sugar in the blood. Regardless of the medications taken, a person with diabetes should follow a diet, follow a healthy lifestyle, give up harmful habits, engage in light physical work or physical education, observe personal hygiene, take care of himself. In order to be able to choose a profession, and most importantly, to receive reasonable treatment, to maintain his ability to work and health for a long time, he should have medical knowledge and culture about this disease. High blood sugar can lead to serious complications, which can sometimes take years to appear. These complications are called late complications and they damage vital organs such as eyes, nerves, kidneys, and blood vessels. Sometimes a late complication can be detected even in diabetes that is detected for the first time. Only normalization of blood sugar can prevent the development of late complications of diabetes. To determine the presence of complications of diabetes, it is necessary to undergo a full examination.

For this reason, body weight at the age of 25 was accepted as normal weight. Everyone should be able to maintain the weight of this age until the end of life. The pancreas, which is already adapted to deliver insulin to the weight of this age, naturally cannot deliver more than this. As a result, sugar metabolism goes out of control. Due to the lack of insulin, excess sugar that is not used or absorbed by the body accumulates in the blood. The amount of sugar in the blood increases and exceeds its normal limit and begins to be excreted through urine. The more sugar accumulates in the blood, the more water you drink and the more you urinate. Thus, the main symptoms of diabetes are known as drinking a lot of water (thirst) and urinating a lot. At the same time, poor absorption of sugar by the body due to low production or lack of insulin also causes the patient to feel hungry. But the patient cannot eat a lot of food, because the food cannot be digested due to the lack of insulin, the patient begins to lose weight. It is clear that all symptoms of diabetes mellitus are interconnected and mediated by a single pathophysiological chain. This chronic, long-lasting disease damages important organs, tissues and blood vessels and shows them its complications. First of all, this is seen in the activity of the nervous system. Limbs ache, ache or heat up. The perception of pain decreases, a complication of the disease called polyneuropathy develops. It destroys the kidney function, as a result, the kidneys are unable to perform their tasks. Eyesight decreases, as a result of a decrease in the body's immune system, purulent wounds on the skin, serious diseases (painless myocardial infarction, etc.), and blackheads develop on the legs. As you can see, diabetes is dangerous with its complications.

2-TOM, 2-SON

LITERATURES:

1. Бутрова С.А. От эпидемии ожирения к эпидемии сахарного диабета // Междунар. эндокринолог. журнал – 2013. № 2 (50)
2. Лолтарёв С.С., Курцина И.Т. Физиология пищеварения. Учебн. Пособие. М.: “Высшая школа”. 1984. –С. 87-100.
3. Мак-Мюррей У. Обмен веществ у человека. М.: “Мир”, 1980. –С. 35.
4. Матохина З.П. Основы физиологии питания, гигиены и санитарии. Учебник. Москва, 2002. –С. 198-233.
5. Ибрагимов Тахир «Можно ли побороть сахарный диабет» Ташкент-2019 148 б
6. Мамадалиева З. Р. Саидмуродова З. Значение микроэлементов в живых организмах. Самарканд-2015 год 34 б
7. Сабирова Р, А. Биологическая химия. Ташкент, Ижод печать. 2020

2-TOM, 2-SON

KO'P O'RAMLI FERROMAGNIT TOK O'ZGARTIRGICHLARINING
MINERAL XOM ASHYOLARNI QAZIB OLISH VA QAYTA ISHLASHDAGI
ROLI

Y.Yu. Shoyimov- TDTU OF PhD

A.S. Tog'ayev- TDTU OF Katta o'qituvchi

F.Z. Abduraxmonova- TDTU OF 5-23 KEM guruh talabasi

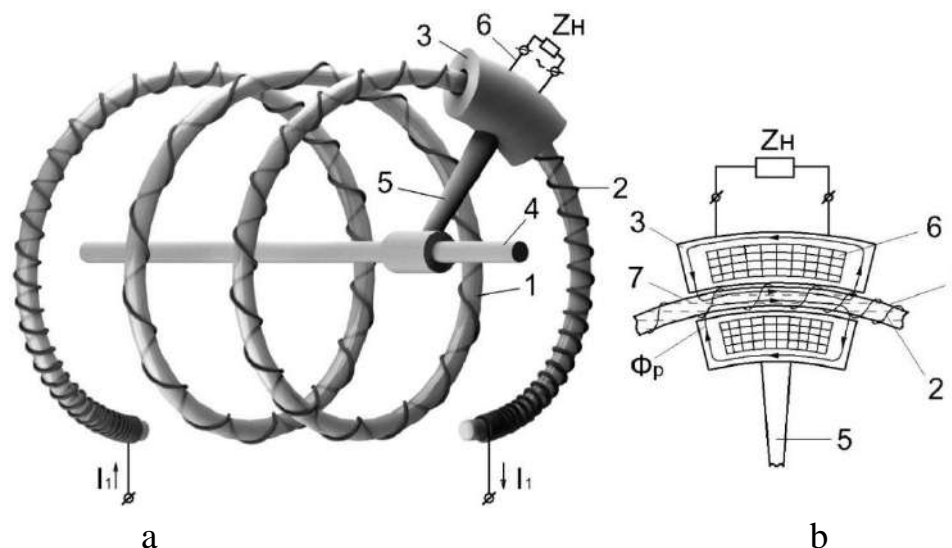
Qazib olish va qayta ishlash jarayonlarida CBIII -250 MHA burg'ulovchi qurilmalarning tok o'tkazuvchi va qabul qiluvchi elementlarini nazorat qilish va boshqarish jarayonlarida tok transformatorlari qo'llaniladi. Lekin bu tok transformatorlarini quyi va yuqori chegaralari bitta diapazonda o'lchash imkoniga ega, shu nuqtai nazardan biz taklif etayotgan ferromagnit tok o'zgartirgichlari (FMTO') quyi chegarasini o'zgartirish hisobiga o'lchash diapazonini roslash imkoniyatini yaratish, o'lchash qurilmalarining sezgirligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki transformator ferromagnit tok o'zgartirgich (FMTO') larida o'lchash chegaralarini roslash, asosan, chulg'amlar o'ramlar sonini roslash yoki birlamchi chulg'am zanjirida o'zaro qarama-qarshi yo'nalgan magnit yurituvchi kuch (MYuK) larni hosil qilish va ularning qiymatlarini roslash bilan amalga oshiriladi. Bu ikkala usulda ham birlamchi zanjir manbadan ajratilishi yoki kontaktli roslash (kommutatsiya yuz berishi bilan) amalga oshiriladi. Bu esa, tabiiyki, ishlab chiqarish sharoitida ma'lum noqulayliklarga olib keladi.

1-rasmda diapazoni birlamchi zanjirini elektr energiyasi ta'minotidan uzmasdan va kontaktsiz roslash imkoniyatiga ega bo'lgan yangi transformator FMTO' ning konstruktiv sxemasi keltirilgan [1]. FMTO' qo'zg'almas ko'p o'ramli quvur shaklida nomagnit va izolyatsion materialdan yasalgan o'zak 1, unga o'ramlarining soni ma'lum funksional qonuniyat bilan o'zgargan holda o'ralgan birlamchi chulg'am 2, qo'zg'aluvchan ferromagnit magnit o'tkazgich 3 dan tashkil topgan bo'lib, magnit o'tkazgich 3 umumiy o'q 4 atrofida shtanga 5 yordamida aylanish asosida o'zak 1 bo'ylab harakatlanish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, o'zgartirgich o'lchash chulg'ami 6 va quvur o'zak 1 ning qo'zg'aluvchan magnit o'tkazgich 3 joylashgan joyida magnit maydoni yordamida ushlab turiladigan ferromagnit suyuqlik 7 kabi elementlarni ham o'z ichiga oladi.

2-TOM, 2-SON

1-rasm. Diapazoni kontaktsiz rostlanadigan transformator FMTO‘ konstruktiv sxemasi:

a – umumiy ko‘rinishi; b – o‘lchash chulg‘amli qo‘zg‘aluvchan magnet o‘tkazgich tuzilishi

Birlamchi chulg‘am 2 ko‘p o‘ramli o‘zak 1 ga shunday o‘ralganki, undagi o‘ramlar sonining solishtirma qiymati o‘zakning bir uchidan uning ikkinchi uchiga tomon ortib boradi. Bu FMTO‘ kichik quvvatli va havo oralig‘iga ega bo‘lgan laboratoriya tok transformatorlari turkumiga mansub.

Yaratilgan ushbu FMTO‘ quyidagicha ishlaydi. Birlamchi chulg‘am 2 dan o‘zgartirilishi lozim bo‘lgan o‘zgaruvchan tok o‘tganda uning atrofida hosil bo‘lgan o‘zgaruvchan magnet oqimi ikkilamchi chulg‘am 6 da o‘zgaruvchan EYuK ni induksiyalaydi. Ikkilamchi chulg‘am yuklamaga ulangan bo‘lganligi sababli unda paydo bo‘ladigan ikkilamchi tok xuddi tok transformatorlaridek birlamchi tokga proporsional bo‘ladi.

Xulosa

1. Toki o‘lchanadigan birlamchi chulg‘am o‘ramlari sonini uzunlik (yoki burchak) bo‘ylab ma‘lum qonuniyat bilan funksional taqsimlangan, ikkilamchi chulg‘amni esa birlamchi chulg‘am bir qismini o‘rab olgan va siljish imkoniyatiga ega qilib yasash tok o‘zgartirgich quyi chegarasini o‘zgartirish hisobiga o‘lchash diapazonini rostlash imkoniyatini yaratishi aniqlandi.

2. Tokli o‘tkazgich(shina)ni o‘rab turuvchi magnet o‘tkazgichni o‘ramlarining soni rostlanadigan ko‘p o‘ramli ferromagnet o‘zak ko‘rinishida yasash ferromagnet tok o‘zgartirgich sezgiriligini oshirishi va uning quyi chegarasini o‘zgartirish hisobiga o‘lchash diapazonini rostlash imkoniyatini yaratishi aniqlandi

2-TOM, 2-SON

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Патент РУз. №03316. Многооборотный компенсатор переменного тока/Амиров С.Ф., Турдибеков К.Х., Шойимов Й.Ю., Саттаров Х.А., Хушбоков Б.Х.//Расмий ахборотнома. – 2007. – №3.

2. Шойимов Й.Ю. Анализ магнитных сепей датчиков тока с многовитковыми сердечниками//Журнал: «Ссиенсе Тиме». Казан, 2021, №3 (87). – С. 71-77.

3. Murotov G'.G'. , Shoyimov Y. Yu., Maxamadjanov R. K., Tog'ayev A.S. Monitoring the parameters of the operating mode of high voltage electrical networks. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology Vol. 7, Issue 11 , November 2020

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Aawp8i4AAAAJ&citation_for_view=Aawp8i4AAAAJ:u-x6o8ySG0sC

4. Шахноза Шухрат Кизи Маткасимова, Камолжон Эшниёз Угли Эшонкулов, Ахрор Саъдулло Угли Тогаев, Акмал Бекмуродович Пардаев. Технологические аспекты процесса бурения скважин трехшарошечными долотами в условиях разреза «Ангренский».

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Aawp8i4AAAAJ&citation_for_view=Aawp8i4AAAAJ:9yKSN-GCB0IC

5. Shoyimov Y.Yu., A.S.Tog'ayev, A.B.No'monov, O.A.Shodiyev. Konveyer transporti elektr yuritgichini himoyalashda tok datchiklarining ahamiyati.

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Aawp8i4AAAAJ&citation_for_view=Aawp8i4AAAAJ:IjCSPb-OGe4C

2-TOM, 2-SON

PRAGMATIK KOMPETENSIYANI KORPUSLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI MODELINI QURISH

Sakbaeva Vitaliya Vladimirovna

Head of the Uzbek language and literature department Termez institute of engineering and
technology

sakbaevavitavladimirovna@gmail.com

Annotatsiya Pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning samarali modelini qurish vazifalaridan biri hisoblangan ushbu tadqiqot doirasida o'zimizning ta'lim modelimizni yaratish uchun tadqiqotning metodologik asosi, dastlabki shart-sharoitlarni, hamda asosiy maqsadini aniqlab olish lozim.

Kalit so'zlar: korpusli texnologiyalar, pragmatik kompetensiyasini shakllantirish, metodik model, lisoniy-didaktik potensial, ijtimoiy-madaniy component.

Talabalarning pragmatik kompetensiyasini korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning metodik modelini yaratishning dastlabki/boshlang'ich shartlarini o'rganishga o'tamiz. Yuqorida ko'rsatilgan boshlang'ich shartlar sifatida quyidagi uch fikr, qoidani ajratamiz. Ularning birinchisi xorijiy tilda pragmatik ko'nikmalarni egallagan talabalarni tayyorlash uchun ijtimoiy buyurtma hisoblanadi. Ushbu metodik modelni yaratishga bo'lgan ikkinchi boshlang'ich shart bakalavriat darajasining OTDTS (oliy ta'lim uchun davlat ta'lim standartlari) talablariga rioya qilish zarurligi hisoblanadi. Korpusli texnologiyalarning lisoniy-didaktik potentsiali va ulardan pragmatik kopetensiyani shakllantirishda foydalanish orasidagi ziddiyatlarni mavjudligi uchinchi boshlang'ich/dastlabki shart deb hisoblash o'rinli.

Metodik modelni yaratishning navbatdagi bosqichi uning nazariy blokini qurishdan iborat. Ushbu element o'qitish jarayonida qo'llaniladigan tamoyillar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Tamoyil o'quv jarayonidagi qaysi bir/ma'lum bir ajralmas boshlang'ich punkt/nuqta hisoblanadi. Yondashuv esa turli tamoyillarni o'zida mujassam qiladi va bu bilan o'qitish jarayonini u yoki boshqa tomonga yo'naltiradi. Bu yerdan muayyan metodik modelda yondashuvlar va tamoyillarni saralab olishning muhimligi kelib chiqadi.

Demak, ushbu tadqiqot doirasida biz quyidagi yondashuvlarni kiritishni to'g'ri deb hisoblaymiz: a) kommunikativ-kognitiv; b) tizimlilik; v) shaxsiy-faoliyatga asoslangan va g) kompensator tamoyillari. O'Z tanlovimizni asoslash bilan har bir yondashuvni batafsil ko'rib chiqamiz.

2-TOM, 2-SON

Kommunikativ-kognitiv yondashuv (Shchepilova A.V., 2003) tahsil oluvchilarda o'rganilayotgan tildagi nutq ko'nikmalarini rivojlantirish va unda nazariy bilimlar olish orasida ma'lum bir (qandaydir bir) muvozanatning bo'lishini taqozo etadi. Ushbu yondashuv kommunikativ-kognitiv yo'naltirilganlikka ega va bu uning asosiy tamoyilidir. Ushbu tamoyilning kognitiv tarkibiy qismi lisoniy (lingvistik) tizimlar haqidagi bilimlarni tilni o'rganish jarayoni uchun ishga tushirish (ulardan foydalanish), unga tushunganlik/onglilik/ma'nodorlik xossasini berish uchun mo'ljallangan. Olimlarning hisoblashlaricha, lisoniy (lingvistik) tajribasidan foydalanish hisobiga bunday yo'naltirilganlik samarador hisoblanadi. Bu yerdan ona tili, adabiyoti, tilshunoslik, boshqa tillar va madaniyatlar haqidagi bilimlarni xorijiy tilga o'qitish jarayonida faollashtirishni taqozo etadigan filologiyazasiya (lisoniylashtirish) tamoyili kelib chiqadi. Nazariy aspekt til tizimini inson madaniyatining xorijiy tilga o'qitishga proeksiya qilinadigan qismi sifatida o'rganadi. Bu darajada filologizasiyani amalga oshirishning bir necha usuli mavjud. Birinchidan, tizim sifatida, tilni uning bir necha: tarixiy, grammatik, ijtimoiy va boshqa yo'nalishlarda rivojlanishini nuqtai nazarlaridan o'rganish mumkin. Ikkinchidan, xorijiy tilga o'qitishda ona tili va/yoki oldnn o'rganilgan tillar haqidagi bilimlardan ma'lum bir (qandaydir bir) tayanch sifatida foydalanish mumkin.

Uchinchidan, ijtimoiy-madaniy komponent xorijiy tilni o'rganayotgan shaxslarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda faol ishtirok etishi mumkin. Filologizasiyaning amaliy ahamiyatiga kelsak, u turli xil matnlardan foydalanishdan iborat. Demak, bizning taxminimizcha, kommunikativ va kogntiv yo'naltirilganlik jihatlarning birga kelishi (qo'llanilishi) pragmatik kompetensiyani shakllantirish uchun samarali modelni yaratar ekan.

O'qitishning har qanday tizim asosida ma'lum bir tizim yotadi. O'qitishning tizimsizligi tahsil oluvchilarning taraqqiyotini jiddiy qiyinlashtiradi, hamda ularning motivasiya darajasini pasaytiradi. Shuning uchun ham biz pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning biz taklif qilayotgan modelida tizimli yondashuvni kiritish zarur/majburiy deb qaraymiz. Mamlaktimiz pedagogikasida 1960 yillarda paydo bo'lgan tizimli yondashuv o'qitish metodikasini tashkillashtiradi va strukturalashtiradi. Tizimli yondashuvning tarafdolrlaridan biri hisoblangan olim I.V. Blauberg (1997) ushbu yondashuvning komponent tarkibini taklif etgan. Integrativlikni olim uning birinchi elementi deb taklif qilgan. Muallifning fikricha, ushbu parametr asosiy/kalit parametr hisoblanadi va tizimning maxlum bir yax'litligini taqozo etadi. Tizimli yondashuvning integrativlikdan boshqa tamoyillari ham ajratiladi. Ierarxiya(lashtirilganlik (ierarxiyaning mavjudligi) tamoyili tizim elementlarining strukturalashtirilgan

2-TOM, 2-SON

bog'liqligi/tobelashtirilganligini taqozo etadi. Bu yerdan navdatdagi tamoyil – strukturalashtirilganlik tamoyili kelib chiqadi. Bu tamoyil tizimni muayyan qoidalarga asosan tashkil etishni taqozo etadi. Ko'p sonlilik cho'nggi tamoyil hisoblanadi. Ushbu tamoyilning namoyish bo'lishi muayyan tizimni va uning alohida komponentlarini o'rganish uchun turli tuman modellarni (modellarning turli tumanligini) qo'llashdan iborat.

Shaxsga-faoliyatga asoslangan yondashuvni uning nomining ikki tarkibiy qismini tashkil etuvchi komponentlarining qo'llanishilish doirasida o'rganish qabul qilingan. Ulardan birinchisi – shaxsga asoslangan (qaratilgan) komponent har bir o'quvchini – barcha ijtimoiy (sotsiologik) va psixologik o'zgaruvchilarni hisobga olgan holda individullik sifatida o'rganishni taqozo etadi. Shubhasizki, bunday yondashuv o'qituvchiga o'qitish jarayonini tahsil oluvchilarning shaxsiy xislat/sifatlariga muvofiq qurishda yordam beradi.

Kompetentlikka asoslangan yondashuv xorijiy tilga o'qitishda eng ko'p, keng tarqalgan yondashuvlardan biri. Ushbu yondashuv turli darajadagi ta'lim faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlarga kiritilgan. Kompetentlikka asoslangan yondashuvning asosiy/kalit maqsadi tahsil oluvchilarda muayyan kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat (Zimnyaya I.A., 2003). Kompetentlikka asoslangan yondashuv tarkibiga kiritilgan kompetensiyalarning ko'plab turi mavjud. Kompetensiyalarning birinchi guruhi umummadaniy kompetensiyalar (UK) deb nomlangan. Umummadaniy kompetensiyalar – madaniyat ichida va madaniyatlararo o'zaro faoliyat doiralarida ko'nikmalar va malakalar to'plami hisoblanadi. Kompetensiyalarning ikkinchi guruhi umumkasbiy kompetensiyalardan iborat (UKK) . Ushbu kompetensiyalar o'quv jarayonida shakllantirilgan ko'nikmalar va malakalardan tashkil topadi va muayyan fan bo'yicha bilimlar hajmiga muvofiq/mos keladi. Kompetensiyalarning uchinchi turi kasbiy (professional) kompetensiyalar (KK) deb yuritiladi. Kompetensiyalarning bu turi mutaxassisga o'z kasbiy/professional faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lish imkonini beradi va bilimlar hamda tajribani o'z ichiga oladi.

Kompetentlikka asoslangan yondashuvning bir qator ustunlik/afzal tomonlari mavjud, shuning uchun qo'llashga jozibador hisoblanadi. Dastavval, u amaliy faoliyatning nazariy faoliyatdan ko'proq/ustun qo'llanilishidan iborat bo'lib, u (amaliy faoliyat) pirovard natijada kasbiy faoliyatda muhimroq hisoblanadi. Buning ustiga, kompetentlikka asoslangan yondashuv bitta vazifaning o'zini turli metodlar bilan yechish/bajarish imkonini beradi. Bu esa o'qitishda ijodiylik va individuallashtirishning darajasi yuqoriroq bo'lishini anglatadi (olib keladi). Bundan tashqari, ushbu yondashuv tahsil oluvchilarning muxtor/avtonom bo'lishini rag'batlantirdi, ularning izlanish ichki hissini va tadqiqotchilik

2-TOM, 2-SON

faoliyatini rivojlantiradi. Bu belgilarni pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishda biz o'ta muhim deb tushunamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Takkaç Tulgar, A. (2016). The role of pragmatic competence in foreign language education. Turkish Online Journal of English Language Teaching (TOJELT), 1(1), 10–19.
2. Зимняя И. А. 3-62. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. — М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. — 384 с.
3. *Blauberg I.V. (1997) The problem of integrity and a systematic approach. The series «Philosophers of Russia of the XX century».*

2-TOM, 2-SON

AZOTLI O'G'ITLAR SHAKLLARINING GIDROPONIKA USULIDA
O'STIRILGAN POMIDORNING QURUQ MODDA TO'PLASHIGA TA'SIRI

Nurullayev B., Qo'chqorov D., Ortikov T.

(ortikovt@mail.ru) ([https:// orcid.org/0009-0003-1370-3469](https://orcid.org/0009-0003-1370-3469))

Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada azotli o'g'itlar shakllarini issiqxona sharoitida kokos qipig'i asosida gidroponika usulida o'stirilgan tomat o'simligida quruq modda to'planish dinamikasiga ta'siri bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Bunda kaliy nitrat, ammoniy sulfat va karbamid shaklidagi azotli o'g'itlarni tomat o'simligida quruq modda miqdori dinamikasiga turlicha ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Pomidor o'simligidagi quruq modda miqdoriga eng kuchli ta'sirni kaliy nitrat shaklidagi azot saqllovchi o'g'it, eng kuchsiz ta'sirni ammoniy sulfat shaklidagi azotli o'g'it ko'rsatishi isbotlab berilgan. Ushbu ko'rsatkichga karbamidning ta'siri o'rtacha xarakterga ega bo'ldi.

Kalit so'zlar: azotli o'g'it shakllari, kaliy nitrat, karbamid, ammoniy sulfat, issiqxona, gidroponika, kokos qipig'i, pomidor, o'simlik, quruq modda.

Аннотация: В статье представлены данные о влиянии форм азотных удобрений на динамику накопления сухого вещества в растениях томата, выращиваемых гидропонным способом с использованием кокосовой стружки в теплице. В то же время установлено влияние различных форм азотных удобрений, таких как калийная селитра, сульфат аммония и мочевины, на динамику количества сухого вещества в растениях томата. Доказано, что наиболее сильное влияние на количество сухого вещества на растениях томата оказывает азотсодержащее удобрение калийная селитра, а самое слабое - азотное удобрение в форме сернокислого аммония. Влияние мочевины на этот показатель носило умеренный характер.

2-TOM, 2-SON

Ключевые слова: формы азотных удобрений, нитрат калия, карбамид, сульфат аммония, теплица, гидропоника, кокосовая стружка, помидор, растение, сухое вещество

Abstract: The article presents data on the influence of forms of nitrogen fertilizers on the dynamics of dry matter accumulation in tomato plants grown hydroponically using coconut shavings in a greenhouse. At the same time, the influence of different forms of nitrogen fertilizers, such as potassium nitrate, ammonium sulfate and urea on the dynamics of the amount of dry matter in tomato plants, has been established. It has been proven that the nitrogen-containing fertilizer potassium nitrate has the strongest effect on the amount of dry matter on tomato plants, and the weakest effect is nitrogen fertilizer in the form of ammonium sulfate. The effect of urea on this indicator was of a moderate nature.

Key words: forms of nitrogen fertilizers, potassium nitrate, urea, ammonium sulfate, greenhouse, hydroponics, coconut flakes, tomato, plant, dry matter

Kirish. O'simliklarni, jumladan pomidorni o'sishi, rivojlanishi va hosil to'plashi ko'p jihatdan quruq modda miqdori bilan bog'liq bo'ladi. O'simlik qancha ko'p miqdorda quruq modda to'plasa, shuncha yuqori massaga va katta gabaritga ega bo'ladi va bunda yuqori hosil olish ehtimoli katta bo'ladi. O'simlikda quruq modda to'planish darajasi unda kechadigan jarayonlarga, jumladan fotosintez jadalligi, fotosintezning sof mahsuldorligi bog'liq bo'ladi.

Demak, o'simliklarni quruq massasi fotosintez mahsuldorligini ko'rsatuvchi muhim ko'rsatgich hisoblanadi. Fotosintez jadallashishi va o'simliklarni ildizdan oziqlanishi yaxshilanishi bilan pomidor o'simligidagi quruq modda miqdori ortib boradi. Bunda ildizdan oziqlanish ham muhim ahamyatga ega bo'ladi. O'simlik oziqlanishida azot me'yorlari bilan birga uning shakllari ham muhim rol o'ynaydi[1;2;3;4]. Azot fotosintez jarayonida hosil bo'lgan uglevodlarni oqsilga aylanishida cheklovchi omil ham hisoblanadi. O'simliklar azot bilan optimal ta'minlanganda bu jarayonlar jadal kechib o'simlik o'sishi,

2-TOM, 2-SON

rivojlanishi va hosildorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu ayniqsa gidroponika usulda sun'iy oziqlantirish hisobiga ekinlar yetishtirilganda yanada dolzarb hisoblanadi. Bunda azotli o'g'itlarning nafaqat me'yori balki shakllari ham katta ahamiyatga ega. Chunki gidroponika usulda ekin parvarishlanganda eritmadagi kation va anionlar va ularning nisbati ham muhim o'rin tutadi. Bunda ionlar o'rtasidagi sinergizm va antagonizm jarayonlarini hisobga olish kerak bo'ladi. Issiqxona sharoitida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidor o'simligida ushbu masalalarni o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqot obyekti, o'tkazish sharoiti va uslublari. Tadqiqot issiqxona sharoitida kokos qipig'i asosida gidroponika usulida pomidor yetishtirish sharoitida azotli o'g'itlar shaklini o'simlikda quruq massani to'planishiga ta'sirini o'rganish bo'yicha olib borildi. Tadqiqotda issiqxonada kokos qipig'i asosida gidroponika usulida pomidor yetishtirishda azotli o'g'itlarning 3 ta shakli kaliy nitrat, ammoniy sulfat va karbamid o'rganildi.

Tadqiqot pomidorning Pink Paradise F1 duragay o'simliklarida o'tkazildi. Tajriba sxemasi 3 ta variantdan iborat bo'lib, bunda variantlar V bochkadagi azot shakllari bilan farq qildi. 1-variantda azotli o'g'it sifatida kaliy nitrat, ikkinchi variantda ammoniy sulfat va 3-variantda karbamid ishlatildi. Variantlar A bochkaning tarkibi bilan farq qilmadi. V bochkadagi kaliy miqdori barcha variantlarda bir xil qilib olindi. Buning uchun 2 va 3-variantlarda kaliy sulfatning me'yori oshirildi. Pomidor o'simliklarini oziqlantirish o'simlik fazalariga qarab uch xilda amalga oshirildi (1-jadval).

1-jadval

Pomidor o'simligini turli xil fazalarda o'g'itlash va oziqlantirish sxemalari

Pomidor ko'chati kakos substratiga ekilgandan 3-yarus gullari ochilgunga qadar beriladigan mineral o'g'itlar		
1-variant A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg	2-variant A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg	3-variant A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg

2-TOM, 2-SON

<p>Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 25kg Kaliy sulfat K_2SO_4 21kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 16.31 Kaliy sulfat K_2SO_4 42.52kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 7.52 Kaliy sulfat K_2SO_4 42.52kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar
1-Variant	2-Variant	3-Variant
<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 26kg Kaliy sulfat K_2SO_4 25kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 16.96 Kaliy sulfat K_2SO_4 47.38kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 7.82 Kaliy sulfat K_2SO_4 47.38kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
1-variant	2-variant	3-variant
Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar

2-TOM, 2-SON

<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 28kg Kaliy sulfat K_2SO_4 32kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 18.26kg Kaliy sulfat K_2SO_4 56.1kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 8.42kg Kaliy sulfat K_2SO_4 56.1kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi kislotasi H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
--	---	--

Tadqiqot natijalari. Tadqiqotda azotli o'g'itlarning shakillari gidroponika usulida yetishtirilgan bitta pomidor o'simligining quruq massasi miqdoriga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bu holat kakaos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidorning barcha rivojlanish fazalarida kuzatildi. Bitta pomidordagi quruq modda miqdori o'simlik o'suv davri bo'ylab ortib bordi va pishish fazasida eng katta qiymatga ega bo'ldi. Bu holat barcha variantlarda qaytarildi. Masalan, kokos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidorning shonlash fazasida azot manbayi sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda bitta o'simlikdagi quruq modda o'rtacha 18,48 grammi tashkil etdi, shundan poya quruq massasi 6,84 grammi tashkil etdi, barg quruq massasi 11.64gr bo'ldi (2-jadval). Ushbu ko'rsatgichlar azot manbayi sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan ikkinchi variantda yuqoridagi raqamlarga mos ravishda 17,56; 6,5;11,05 gramm, azot manbayi sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishlicha 17,99; 6,65;11,34 gramm bo'ldi (2-jadval). Pomidorning gullash fazasini boshlanishiga kelib poya, barg va bir butin o'simlikdagi quruq modda massasi barcha variantlarda ortdi. Ushbu fazada eng yuqori poya, barg va bir butin o'simlik quruq modda miqdori azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda kuzatildi. Karbamidning ta'siri (3-variant) ammoniy sulfatning ta'siridan (2-variant) kuchli bo'ldi, ya'ni eng kuchsiz ta'sirga ammoniy sulfat (2-variant) ega bo'ldi. Masalan, azot

2-TOM, 2-SON

manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda pomidor o'simligini gullash fazasining boshlanishida poya quruq modda massasi 17,6 gramm, barg quruq massasi 29,97 gramm, bir butun o'simlik quruq modda massasi 47,57 gramm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkichlar azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda yuqoridagi ko'rsatkichlarga mos ravishda 15,67; 26,84; 42,51 gramm, azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishlicha 17,33; 29,51; 46,84 grammni tashkil etdi(2-jadval). Bu qonuniyatli o'zgarishlar kokos qipig'i asosida gidroponika usulida o'stirilgan pomidor o'simligining meva hosil bo'lishini boshlanish davrida ham kuzatildi. Quruq moddaning eng yuqori miqdori pomidor o'simligining pishish fazasini boshlanishida qayd etildi. Ushbu fazada ham kaliy nitratning ta'siri ammoniy sulfat va karbamidnikidan yuqori bo'ldi. Eng kuchsiz ta'siriga ammoniy sulfat ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Masalan, azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda pomidor o'simligining pishish fazasini boshlanishida poya quruq moddasi massasi bitta o'simlikda o'rtacha 96,80 gramm, bitta o'simlikdagi barg quruq massasi 164,65 gramm, bir butun o'simlikdagi quruq modda miqdori 261,45 gramm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkichlar azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda yuqoridagi raqamlarga mos ravishda 91,60; 155,25; 246,85 gramm, azot manbai sifatida karbamid ishlatilgan 3-variantda tegishlicha 95,25; 164,00; 259,25 gramm bo'lishi aniqlandi(2-jadval). Demak, azotli o'g'itlar shakllari bo'lgan kaliy nitrat, ammoniy sulfat, karbamid bitta pomidor o'simligidagi quruq modda miqdoriga, jumladan barg va poya quruq modda massasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichga eng kuchli ta'siriga kaliy nitrat ega bo'lsa, eng kuchsiz ta'sirni ammoniy sulfat ko'rsatadi. Karbamid bu borada oraliq holatni egallaydi.

Azotli o'g'it shakllari bir gektar yerdan chiqadigan quruq modda miqdoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu holatda ham yuqoridagi qonuniyatlar kuzatildi. Azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan variantda bir gektar yerdan chiqadigan quruq modda miqdori eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'ldi. Karbamid qo'llangan variantda bir gektar yerdan chiqadigan quruq modda miqdori ammoniy sulfat qo'llanilgan variantdagidan yuqori bo'ldi.

2-TOM, 2-SON

Quruq modda miqdori bir gektar maydonga hisoblanganda ham pomidor o'suv davri boshidan keyingi rivojlanish fazalariga qarab ortib bordi, pomidorning pishish fazasiga kelib eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'ldi. Masalan, kokos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidorning shonalash fazasida azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda poya quruq massasi 150,48 kg/ga, barg massasi 256,08 kg/ga, bir butun o'simliklar quruq massasi 406,56 kg/ga bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkichlar azot manbai sifatida ammoniy sulfat ishlatilgan 2-variantda yuqoridagi ko'rsatkichlarga mos ravishda 143,22; 243,10; 386,32 kg/ga, azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishlicha 146,30; 249,48; 395,78; kg/ga bo'lishi kuzatildi (3-jadval). Xuddi shunday qonuniyatlar pishish fazasini boshlanishida ham kuzatildi. Masalan, kokos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidorning ushbu fazasida azot manbai sifatida kaliy nitrat ishlatilgan 1-variantda poya quruq massasi 2129,60 kg/ga, barg quruq massasi 3622,3 kg/ga, jami quruq massasi 5751,9 kg/ga bo'lgan bo'sa, bu ko'rsatkich azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda yuqoridagi raqamalarga mos ravishda 2015,20; 3415,50; 5430,70 kg/ga, azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishlicha 2095,50; 3608,0; 5703,5 kg/ga ni tashkil etdi (3-jadval). Pomidor o'simligining barcha fazalarida barg ququr massasi poya quruq massasidan yuqori bo'ldi. Demak, gidroponika usulida o'stirilayotgan pomidor ekinida turli xil azotli o'g'itlar shakllari bitta o'simlikdagi va bir gektar yerdan chiqadigan quruq modda massasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Azotli o'g'itlar shakllari pomidor o'simligida hosil bo'ladigan quruq modda massasiga ta'siri bo'yicha quyidagi ketma-ketlikni hosil qiladi: kaliy nitrat>karbamid>ammoniy sulfat.2-jadval

Gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidorni quruq massa to'planishiga azotli o'g'itlar shaklining ta'siri, g/o'simlik

2-TOM, 2-SON

NO	Shonalash fazasi			Gulash fazasi boshlanishi			Meva hosil bo'lishni boshlanishi			Pishish fazasini boshlanishi		
	poya	barg	jami	poya	barg	jami	poya	barg	jami	poya	barg	jami
1	6.84	11.64	18.48	17.6	29.97	47.57	48.63	82.83	131.46	96.80	164.65	261.45
2	6.51	11.05	17.56	15.67	26.84	42.51	44.85	76.05	120.90	91.60	155.25	246.85
3	6.65	11.34	17.99	17.33	29.51	46.84	47.40	77.31	124.71	95.25	164	259.25

3-jadval

Gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidorni quruq massa to'planishiga azotli o'g'itlar shaklining tasiri, kg/ga

NO	Shonalash fazasi			Gulash fazasi boshlanishi			Meva hosil bo'lishni boshlanishi			Pishish fazasini boshlanishi		
	poya	barg	jami	poya	barg	jami	poya	barg	jami	poya	barg	jami
1	150.48	256.08	406.56	387.2	659.34	1046.54	1070.3	1822.26	2892.56	2129.60	3622.3	5751.9
2	143.22	243.10	386.32	344.74	590.48	935.22	986.7	1673.10	2659.8	2015.20	3415.50	5430.7
3	146.30	249.48	395.78	381.26	649.22	1030.48	1042.8	1700.82	2743.62	2095.50	3608	5703.5

2-TOM, 2-SON

Xulosa. Issiqxona sharoitida kokos qipig'i asosida gidroponika usulida pomidor yetishtirishda azotli o'g'itlarning shakli muhim ahamiyatga ega. Azotli o'g'itlarning shakli pomidor o'simligi quruq modda massasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Hidroponika usulida pomidor yetishtirishda o'simlik quruq moddasini to'planishida eng yuqori samaraga kaliy nitrat ega. Eng past samara ammoniy sulfat qo'llanilganda kuzatiladi, karbimid bu borada oraliq holatga ega bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Фадькин Г.Н., Лупова Е.И., Виноградов Д.В., Ушаков Р.Н. Обоснование применения различных форм азотных удобрений под сельскохозяйственные культуры и их влияние на плодородие серой лесной почвы//Вестник Краснодарского ГАУ, 2020, №7. -С.63-71
2. Фадькин Г.Н., Костин Я.В. Влияние длительного применения форм азотных удобрений на фосфатный режим серой лесной тяжелосуглинистой почвы//Вестник ФГБОУ ВПО РГАТУ, №1(17), 2013. -С.31-35
3. Костин Я.В., Фадькин Г.Н., Гусев В.И., Пчелинцева С.А., Ушаков Р.Н., Зубец А.Н., Таланова Л.А. Агроэкологическая эффективность разных форм минеральных удобрений на серых лесных почвах//Вестник РГАТУ, №1, 2009. -С.38-41
4. Петров А.Ф., Коваль Ю.И., Листков В.Ю. Влияние различных форм азотных удобрений на урожайность томата. Инновации и продовольственная безопасность. 2019;(2):145-150. <https://doi.org/10.31677/2311-0651-2019-24-2-145-151>

2-TOM, 2-SON

THE IMPORTANCE OF FINANCING INNOVATIVE PROJECTS IN THE
DEVELOPMENT OF MICROECONOMICS

Akramov Sardor Zaxidovich

magister.akramov@gmail.com

Head of Youth Work, Acceleration and Incubation Department of Innovative Educational and Production Technopark "INNO" under the Ministry of Higher Education, Science and Innovation

Annotation. This article examines the role of intellectual capital in the development of the knowledge economy. Approaches to determining the essence of intellectual capital are explored, a classification of the types of its reproduction is given, and the role of the integration of science and education in increasing the return of intellectual capital is emphasized.

Key words: knowledge economy, intellectual capital, science, education. 142.

The formation of the knowledge economy has radically changed the patterns of economic development. The main source of the country's wealth and increasing its competitiveness is increasingly not natural resources and financial capital, but knowledge and information, embodied primarily in intellectual capital.

One of the most famous and authoritative experts in the field of intellectual capital, who received the prestigious "Intelligence of the Year" award for his research, L. Edvinsson understands its essence this way: "In my opinion, intellectual capital is a special combination of human capital (real and potential intellectual abilities, as well as the corresponding practical skills of the company's employees) and structural capital (components of the company's capital, determined by such specific factors as relationships with consumers, business processes, databases, brands and IT systems). This is the ability to transform knowledge and intangible assets - into factors (resources) that create wealth (and, accordingly, value) - due to the special effect of "multiplying" human capital with structural capital".

According to T. Stewart, editor of Fortune magazine, author of the famous article "Brain Power," "intellectual capital is intellectual material that includes knowledge, experience, information and intellectual property and is involved in the creation of values".

2-TOM, 2-SON

An in-depth analysis of the evolution of theoretical approaches to the study of the category “intellectual capital” led to the conclusion that intellectual capital is understood in both a narrow and broad sense.

In a narrow sense, it is a set of qualitative properties of an individual, which consist of knowledge, skills, ideas, objects of intellectual property belonging to him, as well as his potential abilities to independently reproduce all this in the future.

In a broad sense, the essence of intellectual capital as an economic category can be defined as a system of relations between various economic entities regarding the rational use of accumulated knowledge, experience, information and intellectual property for the purpose of innovative production of specific goods and services, improving the living standards of the population, and solving the problem of sustainable economic development countries.

Thus, understanding intellectual capital in a broad sense transforms the concept we are studying from the category of purely economic science into a socio-economic category: without entering into social relations, the full reproduction of intellectual capital is impossible.

In addition, in our opinion, it is important to differentiate the essence of intellectual capital depending on the level of functioning of the socio-economic system, namely, intellectual capital at the level of the individual, at the level of the economic entity and at the level of the state as a whole.

In addition, intellectual capital should be considered not just as an accumulated sum of knowledge, skills, intellectual property, but as a kind of system in which individual elements reinforce each other; Indeed, knowledge, skills, abilities are capable of forming the so-called “synergetic effect” of interaction, thereby intellectual capital, among other things, has the ability to integrate knowledge, skills and abilities to obtain a multiplying effect.

It is advisable to include in intellectual capital not only existing knowledge, skills and intellectual abilities, but also the potential for their reproduction in the future. Thus, if a person knows how to obtain new useful information or generate it, he will constantly replenish and improve his own intellectual capital throughout his life.

The economic literature does not sufficiently cover the issue of classifying the types of reproduction of intellectual capital. Meanwhile, in our opinion, this issue has important theoretical and applied significance: the choice of specific methods for increasing the efficiency of its use directly depends on the precise identification of the type of reproduction of intellectual capital. We have made an attempt to fill this theoretical gap.

2-TOM, 2-SON

Differentiation of types of reproduction process into simple, expanded and narrowed reproduction is traditional for the reproduction of any types of capital - fixed capital, financial resources, human. The reproduction of the category we are studying is simple when, within the framework of this process, intellectual capital is renewed on an unchanged scale: for example, an individual's outdated knowledge is replenished in approximately the same volume, without acquiring a fundamentally new quality.

LITERATURE:

1. Edvisson L. Corporate longitude. Navigating the knowledge-based economy. – M: INFRA, 2005. – 248 p.
2. Stuart Thomas A. Intellectual capital. A new source of wealth for organizations / Transl. from English V. Nozdrina. – M.: Generation, 2007. – 368 p.
3. European innovation scoreboard 2008. Comparative analysis of innovation performance (January, 2009). – URL: [http:// www. Proinno-europe. ue/metrics](http://www.Proinno-europe.ue/metrics).

2-TOM, 2-SON

MAKTABGACHA TA'LIMDA AXBOROT VA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Oltinsoy pedagogika kolleji Ishlab chiqarish ta'limi bo'yucha direktor o'rinbosari,
informatika va AT fani o'qituvchisi

Mirzayev Bahrom Mamatkarimovich

ANNOTATSIYA: Bugungi kunda axborot kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsiyalarsiz hech bir soha taraqqiyotini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ayniqsa yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishda zamonaviy axborot texnologiyari imkoniyatlaridan keng foydalanish, sohaga innovatsiyalarni joriy etish eng dolzarb vazifalardandir. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimini zamonaviy talablarga asoslangan holda tashkil etish, bolalarni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazishda ta'lim samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalarining ahamiyati to'g'risida fikr yuritilgan, shuningdek zamonaviy axborotlashgan jamiyat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari va tarbiyalanuvchilarning ota-onalari oldiga dolzarb vazifalarni qo'yanligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: bola, ta'lim, tarbiya, o'yin, axborot texnologiyalari, interfaol texnologiya, multimedia, audio, video, animatsiya, dastur.

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan axborotlashtirish tizimi jamiyatimizning barcha sohalari qatorida ta'lim sohasini ham qamrab olmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349 - sonli hamda 2020 yil 5 oktyabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlari shuningdek, "O'zbekiston Respublikasida Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 2018-yil 19-fevraldagi 3549-sonli Qaroriga muvofiq jamiyatimizning boshqa sohalarida bo'lganidek, maktabgacha ta'lim sohasida ham ta'lim jarayonlarida axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalaridan keng foydalanish ta'lim sifatini ta'minlovchi vositalardan biriga aylanmoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limning ilk bosqichi bo'lgan maktabgacha ta'lim sohasiga kiritilishi pedagog xodimlarning oldiga katta mas'uliyat qo'yilishi bilan birga, ularning o'z ustida ishlab, AKT buyicha bilim saviyasini oshirishni, shuningdek ularning izlanuvchanligi va ijodkorligini talab etadi. Maktabgacha ta'lim

2-TOM, 2-SON

tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishdan kutiladigan natijalar quyidagilarda yaqqol namoyon bo`ladi: birinchidan, maktabgacha ta`lim sohasida ta`lim sifati va bolalarni maktabga tayyorlash samaradorligining yaxshilanishi; ikkinchidan, bolalarning erkin fikrlashi doirasi va dunyoqarashining kengayishi; uchinchidan, bolalarning intellektual, ijtimoiy-hissiy va ijodiy rivojlanishi darajasining oshishi; ota-onalar bilan maktabgacha ta`lim tashkiloti hamkorligining yanad mustahkamlanishi va qulaylikni ta`minlashi bilan afzaldir.

Texnika vositalari bilan to`la jihozlangan, ko`rgazmalarga boy mashg`ulot, estaliklar, tadbirlar va chet tililarini o`rgatish bo`yicha to`garak mashg`uotlari boladagi qobiliyat va iqtidorni yuzaga chiqarishda, uni rivojlantirishda ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Ayniqsa axborot texnologiyalari va innovatsiyalarning imkoniyatlari bollarning aqliy intellektual rivojlanishiga o`zining ijobiy ta`sirini ko`rsatadi, shu jihatdan, maktabgacha yoshdagi bolalar bilimlariga qo`yiladigan Davlat talablari, "Ilk qadam" Davlat o`quv dasturi asosida bilim va ko`ikmalarni egallagan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari va ulardan to`g`ri foydalana oladigan 6-7 yoshli bola axborot zamonaviy, ilg`or texnologiyalar asosida ta`lim berayotgan maktab ta`limiga jismonan shay, yetarli intellektual ko`nikmalarga ega, psixologik tayyorlangan holda yo`llanadi.

Axborotlashtirish jarayonida maktabgacha ta`lim tashkilotidagi tayyorlov guruh xonalarini yetarlicha jihozlash, multimediya jihozlari uchun moslashtirish masalalarini hal etish, maktabgacha ta`lim tashkilotida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning AKT bo`yicha savodxonligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Maktabgacha ta`lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bir necha yo`nalishlarda o`z ifodasini topadi:

- a) axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan bolalar bilan bo`lgan masofaviy ta`lim-tarbiya jarayonida foydalanish;
- b) axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan masofaviy ta`limda pedagoglarning ota-onalar bilan hamkorlik jarayonida foydalanish;
- c) axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan metodik ishlarni tashkil etishda, ta`lim sifatini oshirishda tarbiyachilar bilan ishlash jarayonida foydalanish.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat maktabgacha ta`lim tashkiloti pedagoglari oldiga bir qator vazifalarni qo`yadi. Eng avvalo, pedagog kompyuter o`yinlarini va ta`lim dasturlarini tanlashda bolaga boshchilik qilishi kerak. Buning uchun tarbiyachi kompyuter savodxonligini egallagan bo`lishi zarur, shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilayotgan ta`lim-tarbiya faoliyatida bevosita global internet tarmog`i resurslaridan unumli foydalana olishi muhim.

2-TOM, 2-SON

Maktabgacha yoshdagi bola hayotida o`yin – bu eng asosiy faoliyat turi hisoblanib, u bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Gap kompyuter o`yinlari haqida borar ekan, tarbiyachi o`yinlarning bola yoshi va axloq me`yorlariga mos kelishini hisobga olishi kerak. Kompyuter o`yinlaridan foydalanish (multimediya vositasida) bolalarga ta'lim berish samaradorligini oshirish bilan birga bolaning aqliy va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda ijobiy natija beradi. Paint dasturida bola rasm chizish jarayonida tasvirlagan predmet yoki hayvon, tabiat manzarasi yoki odam rasmiga rang tanlashi, mavjud ranglarni farqlashi, ularni joy-joyida ishlatishi, natijada o`z ishini baholashi davomida uning individual shaxs xususiyatlari, qiziqishlari oddiy qog`ozga rasm chizgandan ko`ra yaqqolroq ifodalanadi.

Shu bilan birga AKT bolaga interfaol ta'lim berish vositasi sifatida bolaning yangi bilimlarni tez o`zlashtirishiga va dunyoqarashini kengayishiga imkon beradi. Bu interfaol kompyuter o`yinlari tarbiyachi tomonidan davlat talablariga mos ravishda Power Point dasturida va mashg`ulotda bolalar bilan birga o`ynash uchun yaratilgan bo`lishi zarur. Masalan, o`yin faoliyat markazida “Bino quramiz”, “Farqini top”, “Nima kam”, “Xatoni top”, “Qo`g`irchoqni kiyintiramiz”, “Shaklni joylashtir”, “Rasmni bo`ya” ta'limiy o`yinlarni animatsion tasvirlar yordamida o`ynasa mavzuga oid berilgan bilimlarni bola zo`r qiziqish bilan o`zlashtiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasida an'anaviy ta'lim shakllari bilan kompyuterlashtirilgan pedagogik texnologiyalarni taqqoslaydigan bo`lsak, kompyuterlashtirilgan texnologiyalarda samarali natijalar namoyon bo`ladi. Kompyuter ekranida axborotning o`yin shaklida aks etishi bolalarda shu faoliyat turiga nisbatan diqqat va qiziqishini uyg`otadi; harakat, tovush, multiplikatsiya tasvirlari bola xotirasida uzoq vaqt taassurot qoldiradi. Muammoli masalalarning qo`yilishi va ularning to`g`ri yechimini kompyuter orqali topilishi bolalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko`rsatadi. O`zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim konsepsiyasida ko`rsatilganidek, kompyuter bolaga alohida yondashuv imkonini yaratadi, bu jarayonda har bir bolada o`z intellektual darajasida va shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqib topshiriqni bajarishiga imkon bo`ladi. O`z navbatida, bolalarda kompyuter va smartfonlardan to`g`ri foydalanish ko`nikmasini shakllantirish, mazkur texnika vositalarining ijobiy imkoniyatlari bilan birga salbiy tomlari ham mavjudligini nazarda tutish zarur. U faqat ta'limning samaradorligini va zamonaviyligini ta'minlash uchun xizmat qilishi lozim.

AKTning maktabgacha ta'limga kiritishidagi dolzarb muammolardan yana biri zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog xodimlar kompetentligining yetarli

2-TOM, 2-SON

emasligidir. Bugungi kun pedagoglari zmon bilan hamnafas ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil oshirib borishlari zarur.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, axborot kommunikatsiya texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik jarayonni tashkil etishda, uzluksiz metodik xizmat ko'rsatishda, metodik faoliyatni rejalashtirishda, pedagoglar, tibbiy xodimlar va boshqa mutaxassislar faoliyatini nazorat qilishda, butun bir tizimning aniq monitoringini olib borishda qulaylik yaratadi. Shu bilan birga ulardan noto'g'ri foydalanish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Mazkur jarayon pedagoglar va ota-onalardan katta mas'uliyatni talab qiladi. Ular hamkorlikda bolaning har tomonlama riojlanishi uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi. Zero, bugungi kunning eng dolzarb vazifasi ham kelajak egalari bo'lgan yosh avlodga maktabgacha ta'lim bosqichidanoq sifatli ta'lim va tarbiya berishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasini Presidentining Qarori PQ-3261 — “Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 09.09.2017.
2. UNESCO, Montoya S. Defining literacy. GAML fifth meeting, Germany, 2018.
3. Barnett, W. Preschool education for economically disadvantaged children: Effects on reading achievement and related outcomes. In S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Eds.), Handbook of early literacy research, Vol. 1, pp. 421-443. New York: Guilford Press, 2001
4. To'raqulov X.A. Pedagogik tadqiqotlarda axborot tizimlari va texnologiyalari.- T.;Fan, 2007.
5. www.gov.karelia.ru/Leader/Gossovet/d14.html.
6. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2018.

– 192

O`ZBEK FOLKLORINING PAYDO BO`LISHI VA UNING NAZARIY ASOSLARI

Ashurova Mohinabonu Ravshan qizi

Oltinsoy Pedagogika kolleji Musiqa ta`lim fani o`qituvchisi

ANNOTATSIYA: Maqolada folklor atamasi va uning o`ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Xususan, o`zbekfolklori, uning turlari ilmiy jihatdan tavsiflangan.

Kalit so`zlar: Folklor, ertakmaqol, matal, topishmoq, askiya, qo`shiq, marsiya.

АННОТАЦИЯ: В статье раскрывается термин фольклор и его характеристика. В частности, научно описаны узбекский фольклор и его виды.

Ключевые слова: фольклор, пословица, мatal, загадка, аския, песня, панихида.

ABSTRACT: The article describes the term folklore and its peculiarities. In particular, Uzbek folklore and its types are scientifically described.

Keywords: Folklore, fairy tale, proverb, riddle, askiya, song, marsiya.

KIRISH Folklor asarlari o`zining hayotiyliigi, ijtimoiy tabiati, g`oyaviy mohiyati hamda o`ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xalqning mehnati, urf-odati, turmush sharoiti, orzu-istagi, kurash va g`alabalarining temasi va g`oyaviy mazmunida ham aks etadi.

Folklor asarlarining xalqchillik xususiyatularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyo qarashni himoya qilishi bilan bog`lanadi. Bu xususiyat, asosan, folklor asarlarida mavjud bo`lgan bosh g`oyaning mohiyatidan kelib chiqadi. Folklor asarlari o`ziga xos badiiy qolip-andozaga ham egadir. Ayniqsa, ertak va dostonlarda mavjud syujet va kompozitsiya hikoya qilish uslubi xarakterli bo`lib, har ikki janrga xos syujet voqelari doimo o`ziga xos boshlanma va tugallanmaga ega bo`ladi. Bunday xususiyat yozma adabiyotda uchramaydi.

Fanga 1846-yilda ingliz arxeologi U.J.Tomsolibkirgan. 1880-90-yillarda "Folklor" termini ko`plab mamlakatlarda, jumladan, Rossiyada ham qo`llana boshlagan.

O`zbekistonda dastlab, "og`zaki adabiyot", "og`iz adabiyoti" atamaları qo`llangan. "Folklor" termini 30-yillarning o`rtalaridan ishlatila boshlagan. 1939-yilda Hodi Zarifning "O`zbek folklori" xrestomatiyasi nashr etilgach, bu termin o`zbek folklorshunosligida mustahkam o`rin oldi.

Xalq ijodi-xalq ommasining badiiy, ijodiy-amaliy va havaskorlik faoliyati, an'anaviy moddiy va nomoddiy madaniyatning xalq og`zaki badiiy ijodi (*folklor*), xalq

2-TOM, 2-SON

musiqasi (*musiqa folklori*) xalq teatri (*tomosha san'ati*), xalq o'yinlari (*raqs*), qo'g'irchoqbozlik, xalq tasviriy va amaliy bezak san'ati hamda texnikaviy va badiiy havaskorlik kabi bo'lgan, jonli ijro sharoitlari va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan.

Folklorshunoslik – xalq ijodi haqidagi fan. Folklorshunoslik turli davrlarda va turli mamlakatlarda etnografiya, adabiyotshunoslik, musiqashunoslik, antropologiya va sotsiologiyaning bir qismi sifatida qaralib kelgan. Keyinchalik xalq san'atini (*xalq og'zaki ijodi, musiqa folklori, raqsi, teatri, sirki kabi*) o'rganuvchi mustaqil va maxsus fan sifatida rivojlanadi.

Musiqa folklori.

O'zbek musiqa san'atida dostonning ikki ijrochilik uslubi mavjud: Xorazm doston ijrochiligi va Surxondaryo – Qashqadaryo ijrochilik uslublari. Xorazm doston ijrochiligida dostonning ma'lum qismi so'z bilan ifodalanib, ma'lum bir bo'laklari qo'shiq ko'rinishida kuyga solib aytiladi. Ijro jarayonida dostonchilar tor, garmon, dutor, doyra, bulamon cholg'ularidan foydalanadilar. Aynipaytda, Bola baxshi taxallusi bilan mashhur bo'lgan Qurbonnazar Abdullayevning ijodi va ijro uslubi keng ommalashgan.

Surxon vohasi doston ijrochiligi qadimiy uslubga asoslangan bo'lib, do'mbira jo'rligida ijro etiladi. Ushbu vohaning asosiy musiqiy janrlaridan hisoblangan dostonlar ayni paytda bir qator ijro yo'llariga ega. Har bir yo'nalishning o'ziga xos ijro an'analari shakllangan va shunga munosib davomchilariga ham egadir. Xalqimizning mashhur dostonchilaridan Ergash Jumanbulbul o'g'li, Po'Ikan shoir, Islom shoir, Abdulla Nuraliyev va boshqalar barakali ijod qilishgan.

MAROSIM deb, insonga sihat-salomatlik tilash, uning turmushida to'kin-sochinlik, kundalik hayotida omad keltirish yoki inson hayotining muhim nuqtalarini qayd etish, nishonlash maqsadida maxsus o'tkaziladigan, xalq orasida qat'iy ananaga kirib qolgan xatti-harakatlarga aytiladi.

MAROSIM FOLKLORI deb, marosimni o'tkazish paytida ijro etiladigan qo'shiq va aytimlar, o'qiladigan afsun va duolarga aytiladi.

O'tkazilish vaqti, o'rni va tarzi, funksiyalari va ishtirokchilar tarkibi bilan marosim folklori ikki qismga bo'linadi. **Bular:**

1. Mavsumiy marosimlar folklori.
2. Oilaviy-maishiy marosimlar folklori.

Oilaviy-maishiy marosimlar rang-barang bo'lib, shartli ravishda uch guruhga bo'linadi:

1. To'y marosimlari.

2-TOM, 2-SON

2. Motam marosimlari.

3. Soʻzning sehr-jodu qudratiga asoslangan marosimlar.

Toʻy marosimlari: “Beshik toʻy”, “Xatna toʻy”, “Nikoh toʻylari”.

Motam marosimlari: “Yigʻi-yoʻqlovlar”, “Motam yor-yorlari”.

Soʻzning sehr-jodu qudratiga asoslangan marosimlar: “Xalq afsunlari”, “Ruhiiy xastaliklarda oʻqiladigan afsunlar”, “Badik” va “Kinna” lar kiradi.

Xulosa sifatida shuni alohida taʼkidlash joizki, millatning turmush tarzi, milliy qadriyatlari va anʼanalari xalq ogʻzaki ijodida oʻz aksini topadi. Xalq ogʻzaki ijodi xalqning kim ekanligini koʻrsatadigan oinayi jahondir.

Qolaversa, xalq ogʻzaki ijodining oʻz ijodiy metodi mavjud boʻlib, uni shartli ravishda romantizm tipidagi ijodiy metod deyish mumkin, chunki folklor asarlarida fantastika, badiiy uydirmalar, hayotiy asos boʻlishi, yoʻgʻrilgan xayoliy voqea va hodisalar hayotni tasvirlashning oʻziga xos uslubi sifatida namoyon boʻladi.

Xalq ogʻzaki poetic ijodining asosiy xususiyati ijodiy jarayon-yaratuvchilik va ijrochilik jarayonining kollektivlik xarakteriga egadir. Uning ogʻzakilik, variantlilik, ommaviylik, traditsionlik, anonimlik kabi belgilarini kollektivlik tomonidan yaratilgan poetika elementlari, anʼanaviy uslub vositalari asosida yuzaga keladi. U muayyan eshituvchilar guruhiga moʻljallangan boʻlishi va kollektiv tomonidan eʼtirof etilgandagina ijtimoiy va tarixiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. K.Imomov va boshqalar “Oʻzbek xalq poetic ogʻzaki ijodi” T. 1990.
2. T. Mirzayev va boshqalar “Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi xrestomatiyasi” Toshkent. 2008.
3. M.Murodova “Folklor va Etnografiya” T.2008.
4. B.Sarimsoqov “Oʻzbek marosim folklori” T. 1986.
5. M.Alaviya “Oʻzbek xalq marosim qoʻshiqlari” T. 1974.

2-TOM, 2-SON

ISSUES OF WRITING ARTICLES ON ENVIRONMENTAL TOPICS IN THE
FOREIGN PRESS

Abdazova A'loxon Rivojiddin qizi

Uzbekistan State World Language University Internaional Journalism faculty

gg0786320@gmail.com +998908170620, +99899226450

Anotatsiya: Bugun ekologik muammolar tobora ko'payib borayotgan davrda, ular haqida nafaqat TV, radio, ijtimoiy tarmoqlarda balki yozma matbuotda batafsil ma'lumot berish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada aynan xorijiy matbuot ekologik mavzuda maqolalar yozish masalasi haqida so'z yuritiladi.

Abstract: Today, as ecological issues are escalating, providing detailed information not only on TV, radio, and social media but also in written press gains significant importance. This article specifically discusses the issue of writing articles on ecological topics in foreign press.

Kalit so'zlar: ekologiya, iqlim o'zgarishlari, atrof-muhit, jurnalistika, media, yozma matbuot, gazeta, jurnal

Key words: ecology, climate change, environment, journalism, media, print media, newspaper, journal

Introduction: Today, almost all countries of the world are informed about environmental problems through all types of media. But we can read their most complete form in written press, i.e. newspapers and magazines. Print media tends to cover a topic more widely than other media. One of the most significant ways that writing can have an impact on environmental and sustainability issues is by shaping public opinion. When people read articles, books, or [social media posts](#) about environmental topics, they are exposed to new ideas and perspectives that can influence how they think and feel about these issues. For example, a well-written piece about the impact of plastic waste on marine ecosystems can raise awareness and create a sense of urgency around the need to reduce plastic consumption, this could likewise invoke the need for some companies to hire [Plastics Consultants](#). This Similarly, a compelling article on the benefits of [renewable](#) energy can help shift public opinion towards cleaner and more sustainable sources of power. [1]

Several norms or conventions exist in the journalism field that help to identify what type of article a journalist will publish. These norms include: the company the journalist works for, the objectivity versus subjectivity of the journalist, and whether or not the journalist is a guardian or messenger. A spectrum exists in the journalism field, whereby newspaper and magazines can be liberal, conservative, or "in-between". For instance, The

2-TOM, 2-SON

Washington Post was judged the most liberal of the major U.S. news organizations, and The New York Times was placed on the right. Therefore, left-of-center and right-of-center journalists have exhibited different tendencies in their news decisions (Graber, McQuail, and Norris, 1998). For example, in a story involving reduction of carbon dioxide to offset global warming, the left-of-center journalists are more likely to emphasize the resultant improvements (but may be a little more conservative if the topic affects the shareholders of the company) whereas the right-of-center journalists are more likely to focus on the costs to business due to these standards. Objectivity is the defining norm in journalism today. [2]

In media, newspaper editorials are considered a more influential genre as they possess more potential to impact (1) public opinion, (2) internal news agendas, (3) other news media agendas, and (4) policy agendas (Firmstone, 2019). Despite carrying this strong merit, editorials have historically been ignored by media scholars to study environmental issues (Das, 2019). Based on this rationale, we examined the editorial journalism coverage of environmental issues in mainstream English newspapers of four majority world countries amid the COVID-19 pandemic by using quantitative and qualitative content analysis. This study considers majority world to countries where most of the population lives, including Africa, Asia, Latin America, and the Middle East (Cheruiyot & Ferrer-Conill, 2021). Along with establishing editorials as essential and regular features of contemporary newspaper journalism, Firmstone (2019) highlighted some of their main objectives as editorials represent the collective opinion or the public voice of a newspaper. Editorials allow newspapers to make allegiances known, support and oppose individuals, speak on behalf of their readers, speak to readers, and speak to politicians, parties, and other organizations. For the sake of distinguishing editorials from other forms of opinion-based writings, Pimentel, Marques, and Santos (2021) assert that editorials are different from columns and enjoy a noble place in the opinion section of a newspaper. Firmstone (2019) further emphasized this distinction and noted that editorials are the primary format for the expression of a newspaper's partisan views. Contrarily, opinions in comment and analysis pieces represent the views of individual journalists or guest commentators and meet different goals. Editorials are usually published on a specifically devoted space on the editorial page of a newspaper and are published without the name of the writer. On a given day, the number of published editorials in a newspaper may differ from country to country. While revealing different editorial writing practices around the globe, Firmstone (2019) added that: Editorials are written by specialist journalists known as leader writers (in the United Kingdom) who occupy senior positions within newspapers and/or by members of the editorial board (in the United States), and by high profile named journalists (Greece). In the most common format in the United Kingdom, a daily leader column consists of three

2-TOM, 2-SON

editorial articles, usually of diminishing length and with the first article indicating prominence. Editorials vary in length according to the traditional newspapers' formats (broadsheet/quality/tabloid) and are rarely over five hundred words (p. 3). Having colonial pasts, Indian, Pakistani, and Bangladeshi editorial journalism seems strongly influenced by the British editorial writing model (i.e., by publishing daily two to three editorials of varying lengths with up to 500–600 words and the first article, with the highest length, indicating prominence). Interestingly, Chinese newspapers follow the same editorial practice. [3]

We analyzed coverage in countries from the Global North and South according to scholarly definitions of the Global South (Koch, 2020, Nguyen and Tran, 2019) with varying levels of vulnerability according to the Climate Risk Index (Eckstein et al., 2020). We only chose countries for which coverage was available across longer periods of time. Based on these criteria, we selected ten countries: Australia, Canada, Germany, New Zealand, the United Kingdom (UK), and the United States (USA) (representing the Global North) and India, Namibia, South Africa, and Thailand (representing the Global South). For each country, we retrieved all climate change-related articles from two leading national quality newspapers, as such legacy media amplify public attention (Langer and Gruber, 2020). Articles were retrieved from newspaper databases (e.g., Nexis Uni) or archives of outlets if they featured the following, previously validated search terms (Supplementary Material, Appendix A) at least twice:

for English language outlets: “*climate change* OR global warming* OR greenhouse effect**”

for German language outlets: “*Klimawandel* OR (global* AND Erwärmung*) OR Treibhauseffekt**”

We focused on the time period from 2006 to 2018 as full coverage for at least one outlet per country was only available throughout these years. Only English and German language newspapers were included. We sampled English language coverage in countries where English is not the (only) official language (India, Thailand) for two reasons: For analysis, we translated texts into English using the Google Translate API, an approach that delivers robust results for coverage of climate change (Reber, 2019) and beyond (de Vries et al., 2018, Windsor et al., 2019). The applicability of using machine-translated texts for automated analyses has been tested for German (Reber, 2019, Windsor et al., 2019), but not for Central Thai or Hindi. Our decision also enables us to compare our results to existing studies including the same English language outlets for the Global South (Schmidt et al., 2013, Wozniak et al., 2021).

Concerning corpus construction, Grundmann (2021) argues that computational analyses often introduce noise by not eliminating duplicate or irrelevant texts, i.e., articles that do not deal with climate change as their main topic. Thus, we removed duplicates and texts where climate change was not the main topic during corpus construction via manual validation (Supplementary Material, Appendix A). Our final corpus consists of $N = 71,674$ articles (Table 2).

2-TOM, 2-SON

Table 2. Corpus ($N = 71,674$).

Country	Newspapers	Categorization	Articles
Australia	<i>The Australian</i>	Global North	8,886
	<i>Sydney Morning Herald</i>		5,509
Canada	<i>Globe & Mail</i>	Global North	4,286
	<i>Toronto Star</i>		4,361
Germany	<i>Süddeutsche Zeitung</i>	Global North	3,853
	<i>Frankfurter Allgemeine Zeitung</i>		2,477
India	<i>Hindu</i>	Global South	4,625
	<i>Times of India</i>		3,321
Namibia	<i>Allgemeine Zeitung</i>	Global South	129
	<i>The Namibian</i>		177
New Zealand	<i>NZ Herald</i>	Global North	3,436
	<i>The Press</i>		1,482
South Africa	<i>Sunday Times</i>	Global South	288
	<i>The Star</i>		1,075
Thailand	<i>Bangkok Post</i>	Global South	1,181
	<i>The Nation</i>		1,511
UK	<i>The Guardian</i>	Global North	11,013
	<i>The Times</i>		3,869

2-TOM, 2-SON

Country	Newspapers	Categorization	Articles
USA	<i>The New York Times</i>	Global North	6,086
	<i>The Washington Post</i>		4,109

All the opinions and studies given above are the opinions of foreign journalists and scientists. Now I want to give my views.

Writing articles on environmental topics for foreign press outlets can present a variety of challenges and opportunities. Here are some key issues to consider when tackling this task:

1. **Language Barrier:** One of the primary challenges is the language barrier. Ensuring that your article is not only grammatically correct but also culturally appropriate and engaging for the target audience in a foreign country is crucial. It may be necessary to work with translators or editors who are proficient in the language to ensure the article's quality.

2. **Cultural Sensitivity:** Understanding the cultural nuances and sensitivities of the target audience is essential. Different countries may have varying perspectives on environmental issues, and being culturally sensitive can help ensure that your message is well-received.

3. **Local Context:** It's important to research and understand the local environmental issues and concerns of the country you are targeting. Tailoring your article to address topics that are relevant and significant to the local population will increase its impact and relevance.

4. **Global Perspective:** Providing a global perspective on environmental issues can be beneficial. Connecting local issues to broader global trends and implications can make your article more insightful and engaging for an international audience.

5. **Accuracy and Credibility:** Ensuring that your article is factually accurate and supported by credible sources is essential. Environmental topics are often complex and can be subject to misinformation, so it's crucial to provide reliable information to maintain credibility with the readers.

6. **Call to Action:** Including a call to action in your article can encourage readers to engage with the topic further or take concrete steps to support environmental causes. Whether it's raising awareness, urging policy changes, or promoting sustainable practices, a clear call to action can inspire positive change.

7. **Visual Content:** In the age of digital media, incorporating high-quality visual content such as images, infographics, or videos can enhance the appeal and readability of

2-TOM, 2-SON

your article. Visual elements can help convey complex information more effectively and attract readers' attention.

In conclusion, writing articles on environmental topics for foreign press outlets requires a thoughtful approach that takes into account language, culture, local context, accuracy, and engagement. By addressing these key issues, you can craft compelling and impactful content that resonates with a global audience.

REFERNCES:

1. <https://aicontentfy.com/en/blog/power-of-writing-for-environmental-and-sustainability-movement>
2. https://www.researchgate.net/publication/242022207_Media's_Social_Construction_of_Environmental_Issues_Focus_on_Global_Warming-A_Comparative_Study
3. [file:///C:/Users/HP/Downloads/18128-64522-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/18128-64522-1-PB%20(1).pdf)
4. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378021001321>

2-TOM, 2-SON

MIKROORGANIZMLARGA QARSHI SINTETIK MODDALAR

Sultonbayeva Ruxsora Xudayshukur qizi

Shermamatova Sevinch Jo'rabek qizi

Sayfulloyeva Sevinch Erkinovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

+998886511416, +998948428212 , +998935811205

sayfullayevasevinch18@gmail.com

Tadqiqot maqsadi: Mikroorganizmlarga qarshi sintetik moddalarning turlari va ularning ishlatilishi

Tadqiqot materiallari va metodlari: Mikroorganizmlarga qarshi sintetik moddalarga nitrofuran , 8-oksixinolin , xinolin va ftorxinolon unumlari kiradi .

Nitrofuran unumlariga furatsilin , furazolidon , furadonin va furagin dori vositalari kiradi . Bu dori moddalari miqdoriga qarab baktereosid yoki statik ta'sir ko'rsatadi (gram musbat yoki manfiy bakteriyalar , viruslar , trixomanada , lyamblyaga qarshi).

- Furatsilin – yiringli yaralarda , jarohatlarda mahalliy dezinfeksiya uchun , bakterial dizenteriyada ichishga buyuriladi .

- Furazolidon – dizinteriya , qorin tifi , paratif , lyamblyaga qarshi ishlatiladi. (tarkibida tirozin aminokislota ko'p oziq – ovqat iste'mol qilganda qo'llanilsa qon bosimi oshishi kuzatiladi)

- Furadonin – pielit , sistit , uretilda ishlatiladi .

- Furagin – oftalmologiya , akusherlik va ginekologiyada ishlatiladi.

8- oksixinolin unumlariga quyidagilar kiradi : 1 Qonga yaxshi so'riladigan – nitrooksolin (5-NOK) ; 2 Qonga yaxshi so'rilmaydigan – intestopan , meksaform , meksaza . Bu dori vositalari oshqozon ichak tizimi kasalliklarida , urogenital infeksiyalarda qo'llaniladi .

Xinolin unumlariga nalidixsin kislota (negram , nevgramon) kiradi . Bu dori vositalari sistit , pielit , pielonefritlarda qo'llaniladi .

Ftorxinolin unumlariga oksolin kislota , oflaksatsin , siproflaksatsin kabi dori vositalari kiradi . Ular bakterial infeksiyalarda qo'llaniladi.

Tadqiqot natijalari: mikroorganizmga qarshi sintetik vositalarning farmakokinetikasi , farmakodinamikasi , ta'sir davomiyligi , ko'rsatmalar va haqida yozildi.

2-TOM, 2-SON

Xulosa: O'tkazilgan tajriba shuni ko'rsatdiki : mikroorganizmlarga qarshi sintetik moddalar guruhlari ularning qaysi infeksiyalarda qo'llanilishi o'rganildi . Dori vositalarining nojo'ya ta'sirlari ko'p bo'lganligi sababli ularni qo'llashda mutaxassis bilan maslahatlashish lozim .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dialektika 2006 S.496
2. S.S.Azizova - farmakalogiya “ Sulfanilamidlar, mikroorganizmga qarshi vositalar” Toshkent “Yangi asr avlodi”2006
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi ma'lumotlaridan foydalanilgan 2000-2005-yil

2-TOM, 2-SON

ONA TILINI FANINI O`QITISHNING UMUMDIDAKTIK VA O`ZIGA XOS
PRINSIPLARI

Alixanova Sarvinozxon Shuxratxon qizi

Samarqand kasb hunar maktabi

Annotatsiya: O`quvchilarning o`zaro hamkorligi asosida dars samaradorligini oshirishi, mustaqil fikrlash, fikr-mulohaza yuritish, munosabat bildirish ko`nikmasini shakllantirish, ya`ni interfaol tushunchasini yuzaga keltirishi kerak. Bu usulda o`quvchi o`zi faol ishtirok etgan holda, yakka juftlikda, guruhlarda muammo va savollarga javob topishga harakat qiladi, fikrlaydi, baholaydi, yozadi, so`zga chiqadi, dalil hamda asoslar orqali qo`yilgan masalani yoritib berishga harakat qiladi. Bu esa o`quvchilarning xotirasida uzoq saqlanadi. Yangi mavzuni o`zlashtirishda tanqidiy, tahliliy yondosha oladi. O`qituvchi faqat yorug` ko`rsatuvchi, kuzatuvchi vazifasini bajaradi, xolos.

Kalit so`zlar: ona tili, ta`lim, prinsip, tarbiyaviy, "O`qitish prinsipi", fonetika, leksika.

Modomiki, maktab ta`limida ona tili eng asosiy va etakchi o`quv fanlardan ekan, oily ta`limning bakalavr tizimida "Ona tili o`qitish metodikasi" ham huddi shunday mavqega ega.

KIRISH Ta`lim prinsiplari jamiyatimizning maktab oldiga qo`ygan talablaridan kelib chiqadi. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, o`qitish prinsiplarini amalda qo`llash bilan chambarchas bog`langan. O`qitish prinsipi nima? "Prinsip" lotincha so`z bo`lib, asos, qoida, talab singari ma`nolarni ifodalaydi.

"O`qitish prinsipi" deganda dars samaradorligini ta`minlash, qoidalar tushuniladi. O`qituvchi ta`lim ishini tashkil etar ekan, ana shu qoida va talablardan kelib chiqadi va ular o`rtasidagi uzviy bo`g`liqlikni ta`minlagan holda amalda tadbiiq etish orqali ko`zlangan maqsadga erishadi.

Ta`lim jarayonida darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda o`quvchi va o`qituvchi faoliyatiga qo`yiladigan talablar, didaktik qoidalar ta`lim prinsiplaridir. Mazkur prinsiplar har bir o`quv predmetida o`ziga xos tatbiq etiladi.

Ta`limning tarbiyaviyligi prinsipi.

2-TOM, 2-SON

Ta'limning tarbiyaviyligi prinsipi yosh avlodni har tomonlama kamolotga etkazishni nazarda tutadi. Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarga milliy g'oya, ona Vatanga sadoqat, tabiatga muhabbat, kishilarga hurmat, ehtirom, yaxshilik, adolatli bo'lish kabi ijobiy xususiyatlar singdiriladi.

Ona tili darslarida yoshlarni tarbiyalash yo'llari ko'p:

- har bir mavzu va bo'limning ta'limiy imkoniyatlarini to'la ishga solish;
- tanlangan matnlarning o'rganilayotgan til hodisasiga va sharqona tarbiya yunalishlariga to'la moslashtirish;
- darslikda berilayotgan ma'rifiy matnlar ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishini ta'minlash shular jumlasidandir.

Ona tilini o'qitishda ta'lim, tarbiya va rivojlantirishning uyg'unligi prinsipi. Maktabda o'quvchilar ona tilining fonetikasi, leksikasi va grammatikasi yuzasidan o'ta zarur bo'lgan ilmiy bilimlar silsilasi bilan qurollantiriladi. Ular ona tili imlosi, talaffo'zi, yozma nutqda tinish belgilarni to'g'ri ishlatish yuzasidan zarur ko'nikma va malakalar bilan taminlanadi. Ayni vaqtda ona tili mashg'ulotlari o'quvchi shaxsini tarbiyalash va uni rivojlantirish vositasi hamdir.

Ona tilini o'qitishda ilmiylik va tushunarlilik prinsipi. Ta'limning ilmiyligini va bolalar uchun tushunarli bo'lishi prinsiplari o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiradigan didaktik kategoriyalardir.

Ona tilini o'qitishda sistemativiylik va izchillik prinsipi. Ma'lumki, ona tili o'quv predmeti sifatida ma'lum sistemadan iborat. Bu sistema o'zbek tilining fonetik, leksik, grammatik, tomonlarini o'z ichiga oladi. Ana shu til tizimini tashkil qilgan unsurlarning har bir o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi bilan bir qatorda, ular bir-biri bilan uzviy va chambarchas bog'langan. Maktabda tilning fonetikasini o'rganmasdan uning grammatikasini o'rganish mumkin emasligi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Fonetika va grafikani etarli darajada o'zlashtirgan o'quvchigina leksikani puxta o'zlashtiradi. Leksika puxta o'rganilgach, so'z turkumlarini o'rganish osonlashadi. Shuning uchun til hodisalarini o'zaro uzviy aloqadorlikda o'rganish uning samaradorligini ta'minlovchi asosiy vosita sanaladi.

Ta'limda izchillik prinsipi sistemalilik prinsipi bilan uzviy bog'lanan. Kishining kundalik faoliyatida ham, o'quv ishlarida ham mustaqillik muntazamlilik bo'lishi shart. Akademik I.T. Pavlov: "Ishning boshlanishidayoq o'zingizni fan asoslarini izchil egallashga o'rgating. Fanning eng yuksak cho'qqilarini egallashdan oldin uning ibtidosini o'rganing. Oldingilarini o'zlashtirmasdan turib, keyingilarini o'rganishga utmang", -deb o'quvchilarga maslahat beradi.

2-TOM, 2-SON

Ona tilini o'qitishda nazariyani amaliyot bilan bog'lash prinsipi. Ona tili o'qitishda nazariyani amaliyotga bog'lash daganda o'quvchilardan tildan egallayotgan ilmiy-nazariy bilimlarini amalda qo'llashini ta'minlash, ularni mustaqil turmush uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalar bilan qurollantirishni tushunamiz. Nazariyani amaliyotga bog'lash ona tilini o'qitishni foydali maqsadlarga burish. Urganilayotgan til hodisalarini o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga buysundirish, til ta'limini hayot bilan, kundalik turmush bilan, odamlarning mehnat faoliyati bilan bog'lash demakdir.

Ona tili o'qitishning o'ziga xos prinsiplari.

Tilshunoslik fanida o'rganiladigan bilimlarning asoslari, ularning o'ziga xos xususiyatlari batafsil bayon etiladi.

Tilda nimani qanday, qancha, o'rganish, o'zlashtiriladigan bilimlar hajmi va mazmuni kabi masalalar bilan metodika fani shug'ullanadi.

XULOSA

Demak, til o'qitishning metodik prinsiplari ham tilshunoslik, ham uslubshunoslikning o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra belgilanadi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish

Ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish mustaqil fikrlash orqali rivojlanadi.

Natijada:

- o'quvchidagi noma'lum bo'lgan til hodisalarini bilish jarayoni faollashadi;
- egallangan bilimlarning puxtaligi va qiziqarliligi ta'minlanadi.
- Til materillarini qilishga qiziqish ortadi.

Demak, tafakkurni o'stirish til mashg'ulotlarida til hodisalarini kuzatish, takrorlash, tasnif qilish, umumlashtirish, uxlash vositalardan eng qulayini to'g'ri tanlay olish ko'nikmalarini shakllantirish asosida yuzaga keladi.

Til ta'limi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri nutq madaniyatini rivojlantirishdir. Nutqning ifodaliligi va ta'sirchanligini (so'z urg'usi va mantiqiy u'rg'u, pauza va ovoz tembri, nutq sur'ati, tovush, bug'un, so'z, gaplarni ravon aytish, gap mazmuniga ko'ra darak, so'roq, buyruq, undov ohangi bilan ayta olish) ta'minlashda ko'nikma va malakalar ham ona tili mashg'ulotlarida shakllanadi.

Tilning barcha bo'limlari ham nutqiy rivojlantirishda keng imkoniyatga ega.

Masalan: "Fonetika" ni o'rganishda so'zdagi ma'lum bir tovushni uzgartirib, tovushdosh, so'zlar hosil qilish, shuningdek, o'zakdosh, qo'shimchadan qofiyadosh, ohangdosh so'zlar yasash, ularning lug'aviy ma'nolari hamda ma'no guruhlari ustida ishlash o'quvchi so'z boyligini oshiradi, nutqiy malakalarini shakllantiradi.

2-TOM, 2-SON

REFERENCES

1. “O‘zbek tilining imlo lug‘ati”, Toshkent-1995-yil, “O‘qituvchi” nashriyoti.
2. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, V.Qodirov, Z.Jo‘raboyeva. “Ona tili”, 5-sinf darsligi. Toshkent-2012-yil, “Ma’naviyat” nashriyoti.
3. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, D.Nabiyeva. “Ona tili”, 6-sinf darsligi. Toshkent-2013-yil, “Tasvir” nashriyoti.
4. “O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim”. Umumta’lim maktablari o‘qituvchilari uchun o‘quv modullari, 1-modul, Toshkent-2013-yil.
5. Abdullayeva Q. Nutq o‘stirish. - T.:O‘qituvchi, 1980.66-bet
6. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboyeva R.N. Mustaqil fikrlash. -T.:Sharq, 2000. 110-bet
7. Muhiddinov A.G‘. O‘quv jarayonida nutq faoliyati. - T.: O‘qituvchi, 1995. 78-bet

2-TOM, 2-SON

**VIRUSLI GEPATITLAR B VA D ETIOLOGIYASI EPIDEMIOLOGIYASI.
PATOGENEZ BOSQICHLARI. O'XSHASH VA FARQLI BELGILARI
KLINIKASI VA TASNIFI. TASHHISOT. DAVOLASH VA PROFILAKTIKASI**

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakuteti 4-kurs talabalari

Boliyev Islomjon Baxtiyarovich
Abdukarimova Mohinur Abdialim qizi
Abdisalomova Vazira A'zam qizi
Sanaeva Sumbul Baxtiyorovna
To'layev Bobur Zoyir o'g'li

Annotatsiya. Ushbu maqolada gepatit B va D kasalligi haqida atroflicha ma'lumot berilib, uning patogenezi, klassifikatsiyasi, klinikasi, diagnostikasi va davolash usullari, kasallik bosqichlari va farqli belgilari haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: gepatit, jigar, Hbs antigeni, klinikasi, fulminat, diagnostikasi, davolash usullari va h.k.

Virusli gepatit bu o'tkir jigar infeksiyasi hisoblanib jigar strukturasi keskin buzilishi va faoliyatining izdan chiqishi bilan birga boradigan kasallik hisoblanadi. Virusli gepatit B va D haqida batafsil ma'lumot keltiramiz chunki ushbu virusli kasallik bir biriga yaqin va juda o'xshash .

VIRUSLI GEPATIT «B»

Gepatit B - gepatit B virusi (HBV) keltirib chiqaradigan jiddiy jigar infeksiyasi. Ko'pgina odamlar uchun gepatit B qisqa muddatli, o'tkir deb ham ataladi va olti oydan kamroq davom etadi. Ammo boshqalar uchun infeksiya surunkali holga keladi, ya'ni u olti oydan ortiq davom etadi. Surunkali gepatit B bilan og'rikan bo'lsangiz, jigar etishmovchiligi, jigar saratoni yoki siroz rivojlanish xavfini oshiradi - bu jigarda doimiy iz qoldiradigan holat.

Virusli gepatit B - gepadnoviruslar oilasiga mansub viruslar oilasi tomonidan chaqiruvchi, asosan parenteral va jinsiy yo'l bilan yuquvchi klinik jigar bioximizmi buzilish belgilari bilan tavsiflanadigan kasallik bo'lib, ayrim hollarda O'JE bilan asoratlanadigan, surunkali tus oladigan yuqumli kasallikdir. Ayrim hollarda jigar o'smasi kassaligi asosida yotadigan o'tkir kassalik hisoblanadi Virusli gepatit B qo'zg'atuvchisini birinchi bo'lib 1965 yil B.S. Blumberg Avstraliya aborigeni qonidan ilk bor noaniq oqsil ajratib oldi, unga "Avstraliya antigeni" deb nom berdi. 1970 yilda D.Dane va hamkasabalari immuno –

2-TOM, 2-SON

elektron mikroskopda birinchi bo'lib virusli gepatit B vibrionini to'liq ta'riflab berdi, Deyn qismi nomini oldi, 1971 yilda Alteida va boshqalar uning strukturasi ochib berdi, ichki va tashqi qobig'larni ko'rsatib o'tdi.

Virusli gepatitning boshqa virusli gepatit qo'zg'atuvchilardan farqi: o'zida RNK emas, balki DNK saqlaydi. SHuning uchun ushbu virusli gepatit boshqa gepatitlardan farq qiladi. Virusli gepati to'zining ultratizimi bilan biron bir va boshqa taksomonik DNK guruhli viruslar (poksiviruslar, adenovirus, apovaviruslar) ga to'g'ri kelmaydi.

Gepatit B virusining HBsAg, HBeAg, HBcAg, HBxAg, HBpol, PreS1, PreS2, antiHBs, antiHBc, antiHBe, IgM anti HBc, IgG anti HBc, antiHBx, anti HBpol, anti PreS1, anti PreS2 markyori tafovut qilinidi. Bu antigen va antitelolar Virusli gepatitning spesifik kompleksli markyori hisoblanib, bular diagnostik, epidemiologik, prognostik ahamiyatga ega. Bunda anti HBV va anti HBpol to'liq o'rganilmagan

Virusli gepatit E Kasallik qo'zg'atuvchisini surunkali B gepatiti bilan og'rigan bemorlar jigarlari biopatlardan immunoflyuoretsensiya uslubi yordamida topilgan. Virusli gepatit E klinikasi tomonidan B ga juda o'xshash lekin bazi bir tomonlama farq qiladi. Dastlab gepatit E ni B virusining antigeni sifatida qaralgan keyinchalik boshqa virus ekanligi aniqlandi.

Virusli gepatit B parentral va jinsiy yo'l bilan yuqadi bazi hollarda vertical yo'l bilan yuqish ham mumkin lekin bu isbotlanmagan. Kasallik tarqatuvchi bo'lib bemor odam hisoblanadi. Ko'pincha bemor odam kasallik o'zida belgilari hali chiqmagan payti atrofdagilarni zararlaydi. Asosan ularning qonidan Hbs antigeni yashirin davirda aniqlanmaydi.

Kasallik klinik kechishida turli xil bosqichlarni o'z ichiga oladi.

1. Kasallikning yashirin davri-latent faza
2. Kasallikning boshlang'ich davri.
3. Kasallikning belgilarning avj olish davri.
4. Sog'ayish davri.

Kasallikning avj olgan davrida bemorda belgilar juda og'ir kechadi Kasallikning boshlang'ich davri. Virusli gepatit B da kasallik belgilari asta-sekin rivojlanib boradi, D gepatitga nisbatan B gepatitda xastalik ko'proq dispeptik va asteno-vegetativ sindromlar bilan rivojlanadi va bu belgilar kuchliroq namoyon bo'ladi. Taxminan 20-30 % bemorlarda kasallik bo'g'imlardagi og'riq (ko'proq yirik bo'g'imlarda), teri rangi sarg'ayishi holsizlik bilan boshlanadi. Og'riq ko'pincha tunda, tong paytida bezovta qiladi va haftalab, ba'zan esa sariqlik davrida ham davom etishi mumkin. Ko'pincha Yoshi katta kishilar chalinadi.

Gepatit B belgilari va belgilari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

2-TOM, 2-SON

Qorin og'riq

Qorong'i siydik

Isitma

Qo'shma og'riq

Ishtahaning yo'qolishi

Ko'ngil aynishi va qayt qilish

Zaiflik va charchoq

Teri va ko'z oqlarining sarg'ayishi, shuningdek, sariqlik deb ataladi.

Virusli gepatit D da esa kasallik yuqori harorat bilan o'tkir boshlanadi. Sariqlik paydo bo'lishi bilan umumiy zaharlanish belgilari kuchayadi, subfebrilitet saqlanadi. Kasallikning asosiy xususiyatlaridan biri uning 2–3 xaftasida zo'riqish (klinik yoki fermentativ) kuzatilishi mumkin. Ko'pchilik hollarda kasallik siklik kechib sog'ayish bilan tugaydi. O'tkir D gepatiti superinfeksiyada o'tkir D gepatiti surunkalidek qayd kilinadi. Agar vaqtlari aniqlanganda, o'tkir D gepatitining quyidagi xususiyatlarini: qisqa turg'unlik davri, isitma, qusish, o'ng qovurg'a ostida og'riq belgilari bilan kechadigan qisqa sariqlik oldi davri, sariqlik kuchli namoyon bo'lishi va kuchli umumiy zaharlanish belgilarini kuzatish mumkin. Kasallikda asosan Fulminat shakilda boshlanib o'lim bilan tugashi mumkin. Fulminat shakil bu superinfeksiya deyilib bir gepatit D emas balki boshqa turdagi infeksiyalar qo'shilishi hisoblanadi.

Virusli gepatit B da asosan sariqlik davrida klinik belgilar zo'rayadi va bemorda teri qichishish holatlari uchraydi. Virusli gepatitning mudatiga qarab 3 ga bo'lib olish mumkin.

O'tkir mudati 3 oygacha davom etadi .

O'tkir osti 3 oydan 6 oygacha .

Surunkali 6 oydan ziyod vaqt davom etadi

Bazan surunkali davri bo'lmasligi mumkin bu ertaroq tashxis qo'yilib davolanishga bog'liq.

Kasallik avj olgan davirda bemorda teri rangi sarg'ayadi va qichidi dastlab shilliq qavatlar keyin teri. Ko'ngil aynishi va bosh og'rishi kuzatiladi, ishtaxa pasayishi qorin og'rishi kuzatiladi. Bemorlarda jigar kattalashadi bu o'ng qovurg'a yoyidan paypaslanganda bilini turadi. Taloqni katalashishi juda kam uchraydi. Umumiy zaharlanish belgilari bemorda dastlab paydo bo'lishi mumkin lekin bu saqlanib qolmaydi 3-4 kunda yo'qolib ketadi. Ammo bemorda quvatsilik saqlanib qoladi.

Homilador ayollarda bu bosqich og'irroq kechib bola o'limi bilan tugashi mumkin.

2-TOM, 2-SON

Bemorda qonida asosan Hbs antigeni paydo bo'lishi bilan kassalik belgilari pasayishi mumkin.

Surunkali gepatit B da jigar serozi rivojlanib qaytmas o'zgarishlar paydo bo'lishi mumkin.

Tashxisot asosan bemorni qonidan olinadi IFA va PSR amaliyoti qo'llaniladi .

IFA bu qondagi antitelalarga qaratilgan bolib immunoglobulin G va M baxolanadi .

PSR da qonda antigen topilishiga qaratilgan HBs antigeni PSR bizga aniq tashxisni qoyib beradi lekin bu bemorlar uchun qimmat shu sababli IFA amaliyoti qolaniladi .Qonda leykopeniya, limfotsitoz,monositoz va ECHT Pasayishi kuzatiladi

Davolash bemorda parhez stol 5 tayinlanadi .

Jismoniy mashqlar cheklanadi va yotoq rejim joriy etiladi.

Jigar va jigar o't almashinuviga qarshi preparatlar beriladi.

Interferon preparatlari o'z natijalari bo'yicha keng ko'llamda qo'llanila boshlanadi.

Neovir 12,5%li eritma holida teri ostida 3 kun 250 mg dan keyinchalik 3-4 xafta mobaynida shu dozada davom ettiriladi. HB – infeksiyaning cho'zilgan shaklida preparat dozasi 500 mg gacha ko'paytiriladi va 2-3 oy mobaynida davolash davom ettiriladi. Amiksin esa 250 mg dan og'iz orqali 3 kun, so'ngra shu dozada kunaro buyuriladi. Davolash davomiyligi 3-4 haftani tashkil qiladi. Interferonogenlar yaxshi o'zlashtirib nojo'ya ta'sirlar kuzatilmaydi.

Xulosa shuki;Virusli gepatit B va D bilan kasallangan bemorlar to'liq tuzalib ketishi mumkin faqat shifokor muolajalariga amal qilib to'g'ri davolansa.Bu kasalik surunkali turida assit paydo bo'lsa davolash juda qiyin .Biz maqoladan shuni aytmoqchimizki bu gapatit sizning hayotingizda uchrashi mumkin lekin bu hayot tugadi degani emas.Vaksina olish bemorlar uchun juda yaxshi profilaktika hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. Richards A, Guzman Cottrill JA. 2010. Conjunctivitis, *Pediatr Review*, 31(5):196–208
2. Yuqumli kasalliklar A.Zakirxodjayev 2011
3. Bolalar yuqumli kasalliklar T.A.Daminov B.T Xalmatova
4. Internet adabiyotlari.
5. Google Mayo clinic.

2-TOM, 2-SON

Oliy ta'lim tizimida tyutorlik faoliyati istiqbollari

Nosirov Amirxon Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti
tyutori

Annotatsiya

Mazkur maqolada bugungi kunda oliy ta'lim tizimida tyutorlik faoliyati istiqbollari, sohada olib borilayotgan islohotlar, tyutorlik faoliyatining maqsadi hamda tyutorlik faoliyati funksional vazifalari mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: tyutor, tyutorlik faoliyati istiqbollari, funktsiyalari.

Hozirgi globallashuv sharoitida barcha sohalarning tayanchi, fundamenti ta'limga borib taqaladi. Chunki aynan ta'lim dargohlaridan jamiyat uchun kerakli va uni boshqaradigan yetuk mutaxassislar yetishib chiqmoqda. Shu jihatdan, zamon talablariga mos, irodali, har tomonlama mulohazali, manfaatlari bunyodkorlik g'oyasiga qaratilgan yosh kadrlarni tarbiyalash bugungi kun ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb vazifalardan sanaladi. Prezidentimizning 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni hamda shu asosida qabul qilingan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021-yil 30-sentyabrdagi buyrug'i va Nizomi yangicha tizimga asos bo'lgan edi.

Tyutor lavozimi 2021-yil 1-sentyabrdan boshlab talabalar bilan ishlash bo'yicha "guruh murabbiyi" instituti bekor qilingach, uning o'rniga talaba-yoshlar bilan ishlovchilar – tyutorlar sifatida tashkil etildi. Mazkur lavozim egasi, tom ma'noda, talabani o'qitish tizimi bilan uzviy bog'lanishini ta'minlovchi; talabada o'quv jarayoni davomida o'z salohiyatini namoyon qilish, o'zini, o'zligini, intilishu dunyoqarashini teran anglash, o'z faoliyatini ongli ravishda nazorat qilish, xatti-harakatlarini tizimli boshqarish borasida to'g'ri qarorlar qabul qila olish malaka va ko'nikmalarini rivojlantiruvchi shaxs sanaladi.

2-TOM, 2-SON

U talabaga har bir faoliyat va harakatlarining oqibatlarini ongli ravishda anglashga, hayotda o'z orzulari ro'yobini ta'minlash yo'llarini topishga ko'maklashadi.

Tyutorning faoliyati samarasi talabaning o'qib o'rganishga bo'lgan ichki intilishi kuchayishi va ta'limning samarali jarayonga aylanishi bilan o'lchanadi. Tom ma'noda, oliy ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi "professor-o'qituvchi – talaba – tyutor" hamkorligida ta'minlanadi. Bugungi kun ma'lumotlariga qaraganda, zamonaviy Oksfordda 90 foiz, Kembrijda esa 75 foiz tyutorlar 1 yoki 2 talaba bilan ish olib boradi. Ular maxsus ma'lumotga ega bo'lmasalarda, talabalarga ham o'qish davomida, ham ta'til paytida rahbarlik qilish, ma'nan ustozlik qilish kabi vazifalarga mas'ul. Aniqrog'i, tyutor ishining asosiy shakli talaba bilan individual va jamoada ishlash yoki unga ta'lim-tarbiya maslahatchisi bo'lishdan iborat. Tyutorga yetakchilik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, intiluvchanlik, notiqlik mahorati, muloqatga kirishish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha malakaga ega bo'lish, ta'lim-tarbiya jarayoniga doir normativ-huquqiy hujjatlarni bilish kabi bir qator umumiy talablar qo'yiladi.

Tyutor – bu oliy ta'lim muassasasida faoliyat yuritadigan, tegishli malaka talablariga javob beradigan, yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan xodim bo'lib, o'ziga birlashtirilgan guruh talabalarining ta'lim olishlarida, shuningdek, darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishlarida ko'maklashadi, ularni insonparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, beshta muhim tashabbus doirasida tashkil etilgan to'garak va klublarga jalb etish, ta'lim olish jarayonida yuzaga keladigan barcha masala va muammoni o'rnatilgan tartibda bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni olib boradi.

Tyutorlarning pedagogik mahorati deganda o'z fanini puxta bilish, psixologik-pedagogik nazariyani va ta'lim va tarbiya mahorati tizimini, shuningdek, yetarli darajada rivojlangan kasbiy va malakali bilimlarni o'z ichiga olgan kasbiy mahorat darajasi tushunilishi kerak.

Tyutorlik faoliyatida eng muhim funktsiyalarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, o'ziga birlashtirilgan akademik guruhlarining o'zini o'zi boshqarishini faol ravishda targ'ib qilish, talbalarning havaskorlik chiqishlarini rivojlantirishdan iborat: ta'lim (shaxs va jamoani shakllantirish), kommunikativ (muloqotni tashkil etish); muvofiqlashtirish (barcha ta'sirlarni muvofiqlashtirish, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida o'zaro munosabatlarni o'rnatish); tuzatish (o'zgartirish, shaxsiyatni o'zgartirish); ekologik (bolani salbiy ta'sirlardan himoya qilish); ma'muriy (talabalarning shaxsiy ishlari va boshqa rasmiy hujjatlarni yuritish)

2-TOM, 2-SON

Ushbu funktsiyalarni amalga oshirish tyutorlarga yuklatilgan bir qator vazifalarni bajarishi bilan bog'liq bo'lib, bularga quyidagilar kiradi:

- a) talabalarni har tomonlama o'rganish;
- b) talabalarning xulq-atvor qoidalarini aniqlashtirish va ularni odob axloq qoidalari hamda ichki tartib qoidalar bilan tanishtirish;
- v) talabalarning davomati va o'zlashtirishlarini har kuni nazorat qilish;
- d) guruhlarda tyutorlik axborot soatini davriy ravishda taqsimlab o'quv-yilining haftasiga teng taqsimlab o'tkazish;
- e) talabalarni to'garak va ilmiy klublarga jalb etish;
- f) ijara va xususiy xonadonlarida yashash sharoitlarini o'rganish;
- g) ixtiyoriy talabalar va yoshlar tashkilotlari va birlashmalari ishiga yordam ko'rsatish.

Tyutorlar faoliyatida alohida o'rinni tyutorlik axborot soatlari egallaydi. Tyutorlik axborot soatlari o'z navbatida tyutorlar va talabalar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri muloqot jarayonini tashkil etish shakli bo'lib, ushbu jarayon davomida talabalar faoliyatidagi muhim masala va muammolarni ko'tarish va hal qilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda bugun yurtimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarning zamirida tyutor, o'qituvchi va pedogok kadrlarning, tom ma'noda, ustoz darajasiga ko'tarilishi, shu mavqeni doimiy saqlab qolishi, hozirgi kunda dunyo standartlari talablariga javob beradigan shogirdlar tayyorlashi va buning uchun uning o'zi ham tinimsiz o'z ustida ishlashi lozim. Ayni paytda ular davlat, jamiyat hayotida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarning tashabbuskori, targ'ibotchisi, amaliyotchisi bo'lishi zarurligi nazarda tutilmoqda.

2-TOM, 2-SON

Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili – Yoshlar uchun ulkan imkoniyatlar yili

Ixtiyor Abdurazzakov

Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik
fakulteti tyutori

Mamlakatimizda 2024 yil – Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili deb e'lon qilindi. Bu yurtimiz aholisini 65 foizini tashkil qiluvchi yoshlarimiz uchun juda keng imkoniyatlar yili bo'lishi kutilmoqda.

So'nggi yillarda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, ularni mamlakatda amalga oshirilayotgan siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarning faol va bevosita ishtirokchisi, jamiyatning haqiqiy tayanchi va suyanchiga aylantirish mamlakatimizning ustuvor va strategik vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Yoshlarga oid davlat siyosatini huquqiy bazasini takomillashtirish borasida ham katta ishlar amalga oshirildi. Xususan, keyingi 7 yilda yoshlar siyosati samaradorligiga oid jami 100 ga yaqin qonun va qonunosti hujjatlari, jumladan, 2016-yil 14-sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi qonuni qabul qilinganligi buning yaqqol isboti deyishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasida yoshlarning eng katta tashkiloti bo'lgan O'zbekiston yoshlar ittifoqi 2017-yil 30-iyunda tashkil etilib, uning asosiy maqsadi yoshlarning barcha tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va amalga oshirishga qaratildi. Prezident taklifiga ko'ra, "O'zbekiston Respublikasida yoshlar kunini belgilash to'g'risida" gi qonun bilan 30 iyun – "Yoshlar kuni" deb e'lon qilindi.

Quvonarlisi shundaki, hukumat darajasida yoshlarga e'tibor berilib, ular uchun zamonaviy shart-sharoitlar yaratib berilayotgan bir vaqtda onli ravishda o'z maqsadi sari ildam qadamlar tashlab yurtimiz sha'nini yuksaklarga ko'tarayotgan yoshlar ko'payib bormoqda.

Joriy yilning – Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili, deb e'lon qilinishi ham yurtimizda amalga oshirilib kelinayotgan islohotlarning uzviy va mantiqiy davomi bo'ldi. "Taraqqiyot strategiyasi" markazi tomonidan "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi O'zbekiston prezidenti farmoni loyihasi keng jamoatchilik muhokamasi uchun e'lon qilindi.

Davlat dasturi to'g'risidagi O'zbekiston prezidenti farmoni quyidagi 7 ta blokdan iborat bo'lib, 36 ta bandni o'z ichiga oladi:

- Yoshlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlar;
- Biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha islohotlar;
- Strategiyaning ijtimoiy siyosat yo'nalishidagi islohotlar;
- Strategiyaning iqtisodiyot yo'nalishidagi islohotlar;
- Strategiyaning suv resurslarini tejash va ekologiya yo'nalishidagi islohotlar;

2-TOM, 2-SON

Strategiyaning davlat boshqaruvi va sud-huquq yo'nalishidagi islohotlar;

Strategiyaning xavfsizlik va tashqi siyosat yo'nalishidagi islohotlar.

Davlat dasturi loyihasi esa 5 ta qism va 100 ta maqsaddan iborat.

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasining yoshlarga va tadbirkorlikka oid maqsadlariga aynan uyg‘undir. Quvonarli tomoni shundaki, zamon talablari va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida bugungi yoshlarning talab va ehtiyojlarini o‘rganib, yangidan-yangi imtiyoz va imkoniyatlar eshigi ochib berilmoqda.

Xususan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida yoshlarning zamonaviy kasblar bilan mashg‘ul bo‘lishini ta’minlash uchun:

- ✓ har bir viloyatda bittadan “Kreativ park”lar faoliyatini tashkil etish, ularga yiliga kamida 40 ming nafar yoshlarni jalb qilish;

- ✓ har yili 500 nafar iste’dodli yoshlarni xorijning nufuzli oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga yuborish;

- ✓ maktab bitiruvchilarining kamida 2 ta xorijiy til va 1 ta kasb egallashini ta’minlash, kitobxon yoshlar sonini 5 million nafarga yetkazish;

- ✓ “Top-500” ga kiradigan xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda kamida 50 ta qo‘shma ta’lim dasturi asosida “ikki diplomli tizim”ni joriy etish kabi maqsadlar o‘rin olgan.

Yangi O‘zbekistonda yoshlar siyosatini zamon talabidan kelib chiqib takomillashtirishda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslarini alohida ta’kidlash lozim. Davlatimiz rahbarining yoshlar kamolotiga qarayotgan doimiy e’tibori, ayniqsa, ta’lim islohotlarida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Bu islohotlarning yutug‘i esa yoshlarning davlat va qonunlarga ishonchini kuchaytiradi.

Ixtiyor Abdurazzakov

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti tyutori

2-TOM, 2-SON

MINI PATISSONLARNING AJOYIB XUSUSIYATLARI

Kenjayeva T.R.

*Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik
ilmiy-tadqiqot instituti, 2-bosqich tayanch doktoranti*

Tel. +99-899-572-91-33

Nurmatov N. J. q.x.f.d.

Ilmiy maslahatchi

Xudoyberdiyev S.

*Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion
rivojlanish instituti,*

*Agrokimyo va agrotuproqshunoslik ta'lim
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Insonlarning sog'lom turmush tarzini yaratishda qovoqdosh o'simliklarning o'ziga xos o'rni bo'lib, u shifobaxshligi, vitaminlarga boyligi bilan qadimdan ma'lum. Patisson yetishtirish uchun sho'r bosmagan ser hosil yerlar zarur. Bir yilda ikki marta ekiladi. Kulcha qovoq uchun mo'ljallangan yerni kuzda yumshatib kuzgi shudgor qilinadi. Yerga ekishdan oldin ishlov berish ekish muddatiga qarab belgilanadi. Bahorgi ekish paytida u erta bahorgi baronalash, chizellash yoki baronalash bilan bir paytda ag'darmasdan haydaladi. Patissonga qulay sharoit bo'lsa jadal o'sadi, 4-8 barg chiqarganda yon novdalar paydo bo'ladi. Eng qulay harorat patisson uchun 25-30 gradus. Bunday haroratda nihol 4-6 kundan keyin o'sib chiqadi. O'simlikning normal o'sishi uchun zarur harorat 25-27 gradus

bo'lishi kerak. Harorat 15 gradusdan past bo'lganda rivojlanishi sekinlashadi, 8-10 gradusda kasallanadi, 3-4 gradusda esa 3-4 kundan keyin halok bo'ladi.

Kalit so'zlar. Ko'p urug'li. Soxta rezavor meva. Bargi va mevasi kichik. Mevasining diametri 3-5 sm. Qurg'oqchilikka chidamli.

Mini patissonlar –oziq-ovqat tayyorlashda, konservalashda, qovurishda qulay sabzavotlardir. Ilgari faqat oq patissonlarni iste'mol qilishgan. Endilikda sariq rangli va turli rangli patissonlarni iste'mol qilish mumkin. Patissonchalarning chiroyli mevalari shirin ta'mli va foydali. Tibbiyot xodimlari bu sabzavotni gipertoniya va qon-tomir kasalliklari va buyrak yetishmovchiligi kasalliklaridan azob chekayotgan bemorlarga tavsiya etadilar.

1-rasm. Minikroshka

2-TOM, 2-SON

Mini kroschka. Mevasi – ko'p urug'li soxta rezavor meva, ya'ni qovoqcha bo'lib, ularning og'irligi bir necha 10 gr dan 80 gr gacha bo'ladi. Patisson issiq va iliq havoda yaxshi o'sadi. Salqin havoda o'zgarib qoladi. Harorat 0⁰-10⁰ C gradusda

nobud bo'lishi mumkin. Patissonning gullashi va meva tugishi davrida talab qilinadigan harorat 28⁰-32⁰ C gradusni tashkil qiladi. Harorat 12⁰-15⁰ C gradusgacha pasaysa, guli to'kilib ketadi, o'sishdan to'xtab, sekin-asta qurib qoladi. Qurg'oqchilikka chidamli.

Ularning ushbu xususiyati faqat suvning kam sarflanishiga emas, balki ildizlari orqali tuproqdan o'zlashtirilib olayotgan suv miqdoriga ham bog'liq. Patissonning bu turi kichikroq meva beradi. Konservlashda mevalar butunligicha solinadi. Uning kattaligi bor yo'g'i 3-5 sm, og'irligi 70 gr, mazasi boshqa patissonlar singari. Bu nav hamma patissonlar singari parvarishlanadi. Mevasi katta bo'lib ketmasidan uziladi. Mini kroschka buta shaklida o'sadi. Barglari va mevasi kichik bo'ladi. Unib chiqqandan keyin 50 kunda yig'ib olinadi. Meva tugishi bir necha hafta davom etadi. Ildizidan suv berish maqsadga muvofiqdir.

Patisson kopeyka -manzarali patissonlar orasida tez pishar nav hisoblanadi, 37 kunda pishib yetiladi. *Shakli chiroyli. Mevasining og'irligi 50-60 gr. Tup hosil qiladi. Issiqlikni yaxshi ko'radi. Aprel oyining 2-10 kunligida ekiladi. Plyonka ostiga fevral oyida ekiladi. Urug'lar kasetalarga yoki stakanchalarga qadaladi.*

Patisson arbuzinka-F1. Bu asl nav hisoblanadi.

Kasallikka chidamli. Butasimon o'simlik arbuzinkada shoxlanish unchalik Patissonchalarni og'irligi 75-80 gramm. rangi sariq-yashil tarvuzga o'xshash yo'li disksimon. Eti suvli, juda shirin ta'mli. ochiq dalaga ekiladi. Urug' ekiladigan

3-rasm. Patisson arbuzinka sm

unimdor bo'lishi kerak. Agar tuproq sho'r bo'lsa kuzda o'g'it solish lozim bo'ladi. Sug'orilganda faqat ildizidan suv maqsadga muvofiqdir.

2-rasm. Patisson kopeyka

yaxshimas.

Mevalarning

bor, shakli

Aprel oyida

chuqurcha 3-5

bo'lishi kerak.

Tuproq

suvsiz joy

berish

2-TOM, 2-SON

Patisson groshik lotincha Cucurbita pepo L.Groshik erta pishar nav, 35-38 kunda pishib yetiladi. Patissonning bu turi ochiq maydonda va issiqxonalarida yetishtiriladi.

4-rasm. Patisson groshik

Hosildorligi 10 kg/m². Hasharotlar yordamida hamda shamol yordamida changlanadi. Sun'iy changlatish ishlari kunning 1-yarmida amalga oshiriladi. Groshik –buta hosil qilib o'sadi. Bargi va mevasi kichik. Bargi dog'larsiz, sezilar-sezilmas tukchali. 20x30 sm oralig'ida va qator oralig'i 30 sm masofada ekiladi. Shakli tarelkasimon. Massasi 16-18 gr. Rangi sariq.eti suvli. Oziq-ovqat sifatida ishlatiladi. Konservalashda mevalar butunligicha solinadi. Kasallikka chidamli. Chidamlilik darajasi 0,4 ball. BOM 1-1,6 ball.

Soha mutaxassislari oldida O'zbekistonda poliz ekinlari ichida yangi duragay ekin patissonning yangi navlarini O'zbekiston janubida ekishga moslashtirish hamda undan mo'l hosil olish, uni foydali xususiyatlarini aholiga tushuntirib yetkazish, undan olinadigan potensial hosilini yanada oshirish, aholini poliz mevalari bilan mumkin qadar uzoqroq vaqt ta'minlash, buning uchun esa ertapishar, kasallikka chidamli va uzoq vaqt saqlanuvchan navlar yaratishdek muhim masala turibdi. Patissonning 2 ta navi (Oq-13, Zarkokil) 1988-yilda O'zbekistonda yaratildi,ularning agrotexnikasi ishlab chiqildi, fan sohasida erishilgan yutuqlarni amalda qo'llash natijasida hosildorlik bir muncha ko'tarildi.Patissonning Evropa davlatlarida ekiladigan sifatli nav namunalarini O'zbekiston janubiy mintaqalarida ekishga moslashtirish va ularni duragaylash tufayli yangi issiq iqlimga moslashgan, serhosil, kasallik va noqulay sharoitlarga chidamli navlarni yaratish va urug'chilik texnologiyasi elementlarini ishlab chiqish dissertatsiyaning asosiy maqsadidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bo'riyev X.Ch, Zuyev V.I., Qodirxo'jaev O.Q.,Muhamedov M.M. «Ochiq joyda sabzavot ekinlari yetishtirishning progressiv texnologiyalari» (darslik) O'zbekiston milliy ensiklopediyasi DIN. Toshkent 2002y.
2. Буриев Х.Ч., Зуев Б.И. Межидов С.М., Состояние, проблема, и перспективна и развития картофеловодство, овощеводства и бахчеводства Узбекистана М.С.Б.Х Р.У.З. ТАШ, Т-2003г
3. Zuyev V.I, Umarov A.A., Qodirxo'jaev O.Q.- «Intensivnaya texnologiya vozdelo'vaniya ovoshe-baxchevix kultur i kartofelya » (o'quv qo'llanma). Toshkent, «Mehnat»,1987.
4. Леунов И.И., Бакулев Л.С. и другие. «Единая система перспективных технологий производства овощных культур в открытом грунте» (тавсиянома). Москва «Агропромиздат», 1989.

2-TOM, 2-SON

5. «Asosiy qishloq xo'jalik ekinlarini yetishtirish bo'yicha namunaviy texnologik kartalar 2000-2005 yy. II- qism». O'zb. Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi. Toshkent, 2000.

6. A. Jumanov, S. Khasanov, A. Tabayev, G. Goziev, U. Uzbekov, E. Malikov, In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 614(1), 012150 (2020)

7. I. Aslanov, S. Khasanov, Y. Khudaybergenov, M. Groll, Ch. Opp, F. Li, E. Ramirez Del-Valle, In E3S Web of Conferences, 227, 02005 (2021) E3S Web of Conferences 258, 04024 (2021) UESF-2021

<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125804024>

2-ТОМ, 2-СОН

СТРУКТУРА СТАТОДИНАМИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ У ПОЖИЛЫХ
ПАЦИЕНТОВ

О.Х. Парманов

Исследователь

Бухарский медицинский институт,

М.Б. Уринов,

Исследователь

Медицинское объединение Карманинский район, Навоийской области.

Аннотация: Головокружение и неустойчивость является третьей по частоте встречаемости жалобой на приеме невролога и врача общей практики, уступая лишь жалобам на боль и общую слабость (2,4). Согласно данным эпидемиологических исследований, ощущение неустойчивости хотя бы 1 раз в течение жизни испытывают 20-30% респондентов, а ежегодно жалобы на расстройства равновесия беспокоят 4,9% людей (1,3).

Ключевые слова: преимущественно женщин, персистирующее течение, персистирующее постуральное- перцептуальное головокружение, Вестибулярный нейронит.

Материал и методы исследования.

Обследовано 115 пожилых больных с нарушением равновесия, соответствующих критериям включения/исключения в исследование, проходивших амбулаторное и стационарное лечение с 2021-2023 гг. в Центральную больницы города Навои. Как следует из анализа данных, приведенных в таблице, нарушения равновесия чаще всего встречались у пациентов молодого и среднего возраста (71,5%), преимущественно женщин (м:ж=1:1,7). При этом средний возраст больных, включенных в исследования составил 42,2 [34,2; 52,5] года.

На основании анализа субъективных жалоб больные были стратифицированы на две группы по типу головокружения: системное 26,9%(31 человека) и несистемное 73,1% (84 человека). В зависимости от длительности и характера (персиситрующие, эпизодические или рецидивирующие нарушения) беспокоящих жалоб всех обследованных больных целесообразно было разделить на несколько групп .

Клиническое обследование включало стандартный неврологический и соматический осмотр, а также опрос пациента по специально разработанному краткому опроснику. Результаты исследований анализировались с использованием статистической программы IBM SPSS Statistics 23

2-TOM, 2-SON

Результаты исследования. Исходя из выше представленных данных, у большинства больных (79/68,7%) отмечались длительно существующие (более 1 месяца) жалобы на нарушение равновесия без тенденции к периодическим обострениям (персистирующее течение). Общая структура нозологических форм, по поводу которых проводилось обследование и лечение.

У большинства из обследованных пациентов, предъявляющих жалобы на неустойчивость и головокружение, было диагностировано состояние, относящее к категории психогенных заболеваний – персистирующее постурально-перцептуальное головокружение (n=27/23,5%). На втором месте по частоте встречаемости оказалась хроническая недостаточность мозгового кровообращения (n=20 /17,4%), далее – расстройство периферического вестибулярного анализатора: доброкачественное пароксизмальное позиционное головокружение (n=17/14,8%).

С целью получения нормативных значений показателей, которые были в дальнейшем использованы при анализе морфометрических параметров отдельных зон головного мозга, дополнительно была обследована группа из 19 здоровых человек (7 мужчин и 12 женщин), средний возраст которых составил 37,8 [33,8; 41,1] лет. Также в исследовании по оценке эффективности комбинированной терапии хронической ишемии мозга (ХИМ) в качестве контрольной группы приняли участие 70 пациентов (64,4±5,0 лет), которые не вошли в общую категорию обследуемых больных.

Структура нозологических форм обследованных пациентов составила следующий спектр заболеваний (заболевание/абс/%) : персистирующее постурально-перцептуальное головокружение (ПППГ)/27/23,4% ; ХИМ- 79/68,7%; доброкачественное пароксизмальное позиционное головокружение (ДППГ) 17 /14,7%; Диабетическая полиневропатия 8/7,0%; вестибулярная мигрень 9 /7,8%; Посткоммоционный синдром 7/6,1%; Вестибулярный нейронит 6 /5,2%; Болезнь Меньера 5 /4,3; транзиторная ишемическая атака (ТИА) 4 /3,4%;

Вывод. У пациентов пожилого возраста чаще встречается несистемное головокружение (73,1% случаев) в рамках хронической ишемии мозга.

2-TOM, 2-SON

Литература.

1. Замерград М. В., Парфенов В. А., Мельников О. А. Лечение вестибулярного головокружения // Журнал неврологии и психиатрии имени С.С. Корсакова. — 2008. — Т. 108, № 11. — С. 86-92.
2. Штульман Д.Р. Головокружение и нарушение равновесия // Болезни нервной системы / Под ред. Н.Н. Яхно. — М.: Медицина, 2005. — С. 125-30.
3. Baloh R.W., Kerber K. Clinical Neurophysiology of the Vestibular System. Oxford University Press, 2011;353—66.

2-TOM, 2-SON

THE IMPORTANCE OF SCHOLARSHIPS CREATED FOR FEMALE
STUDENTS

Sobirova Asilabonu Aziz kizi

Student of the 3rd English faculty, UzSWLU

Tashkent/Uzbekistan

+998973112503

Annotation: This article is about the activity of women and girls in the field of science and different opportunities created for them. Women scholars who are educators of the nation's future plays an important role in forming the foundations of the third renaissance in New Uzbekistan.

Keywords: president scholarship, state scholarships named after Alisher Navai and Islam Karimov, special scholarship named after Alexander Feinberg, Rector's scholarship, Uzbekistan State World Languages University.

In connection with the declaration of 2024 as the “Year of Youth and Business Support,” many doors are opening for the young people of Uzbekistan. Based on the the state policy on youth No. 361 of 2016, a plethora of golden opportunities are being created for the future generation. Today, the educational opportunities available to young people, particularly for women, are incomparable, as women scientists are educators of the nation's future. Besides, a knowledgeable woman is considered a mirror of society. Suppose we pay considerable attention to the education of females, which in turn leads to advances in the development of science in new Uzbekistan. At the beginning of the 20th century, the enlightener of our nation, Abdulla Avlani, wrote: “Girls should strive for education more than anyone else because with this knowledge they will educate the next generation” [2].

In the resolution “Science, technology and innovation for development” adopted by the UN General Assembly on December 22, 2015, February 11 was announced as International Women's Day in the field of science. Since 2016, this day has been widely celebrated in the world. This decision was aimed at creating equal conditions for the full use of science by women and girls, as well as expanding the rights and opportunities of women. Its main ideas are the introduction of innovations, demonstration, aspiring to the top, encouragement, and support.

Today, the participation of women in scientific research is recorded in different numbers across multinational countries. For example, according to the data of the UNESCO Institute of Statistics, as of 2020, the share of scientists engaged in science worldwide is 30% (in particular, this indicator is 63% in Bolivia, 26% in France, and 8% in Ethiopia). The fact that this indicator has approached 39% in Uzbekistan is gratifying for us. This occasion

2-TOM, 2-SON

stems from the available chances for females in our country and the wise usage at the right time. As a vivid example, we can cite the state paying the contract fees of women who want to continue their master's degree after the bachelor's degree. In addition, it is another gratifying fact that students of higher educational establishments in the field of pedagogy can get a job in educational institutions and improve their skills from the 2nd grade of university.

Moreover, one of the basic conveniences for the young generation is the total compensation of the examination expenses of applicants under 30 years of age who have achieved high results in the exams determining the level of the international language. Due to the focus on learning foreign languages, applicants are admitted to the institution of higher education without entrance exams through language certificates; students are continuing their master's and doctoral studies. Two hundred students with the highest scores in full-time undergraduate entrance exams starting from the 2021-2022 academic year by the measures to support young people recommended for students in higher education institutions of the Republic according to the presidential decrees dated July 6, 2021, I think that the introduction of the Presidential Grant of the Republic of Uzbekistan for young people, financed from the state budget, is one of the most outstanding achievements of young people [3].

Awarding talented young people of the Cabinet of Ministers and according to Decision No. 226 on financial incentives, undergraduate education of higher education institutions to the students at universities following scholarships were introduced: President Scholarship of the Republic of Uzbekistan, state scholarships, and special scholarships named after famous writers and the regulations on their appointment were approved. These scholarships are accessible in most universities of our country. We can take Uzbekistan State World Languages University as an example. One of the top universities in the country is Uzbekistan State University of World Languages, which provides a wide range of academic programs, including master's, Ph.D., undergraduate, graduate, and certificate programs, including national and international scholarships for both professor-teachers and students. The educational options connected to Uzbekistan State University of World Languages are shown below, giving you access to gain:

➤ **President Scholarship of the Republic of Uzbekistan;**

The President scholarship is awarded to only one student from undergraduate students of the Higher Education Institution. This scholarship is intended for the university's Ph.D., graduate, and bachelor's students of the university. Candidates to gain the scholarship must study with excellent grades, have at least two published works (articles, theses, or works),

2-TOM, 2-SON

actively participating in conferences (competitions) on the directions, know the history of Uzbekistan, information technologies, the state language, and one foreign language. The scholarship is awarded for one year starting September 1, strictly observing the specified amount (2 191 541 soum). Holders of the scholarship are accepted to study on the basis of an additional state grant without entrance exams for the master's degree in the relevant specialty within two years after completing the bachelor's degree [4].

➤ **State scholarships named after Alisher Navai and Islam Karimov;**

State scholarships are only for undergraduate students in the last two years of study. For example, 3-4 courses in 4-year education. In Uzbekistan State World Languages University, fifteen students for the Navai scholarship and one student for Islam Karimov scholarship can be candidates. Candidates to gain the scholarship must study with excellent grades, have at least two published works (articles, theses, or works), active participation in conferences (competitions) on the directions, know the history of Uzbekistan, the state language, and one foreign language. The scholarship is awarded for one year starting September 1, strictly observing the specified amount (1 461 028 soum). Holders of the scholarship are accepted to study on the basis of an additional state grant without entrance exams for the master's degree in the relevant specialty within a year after completing the bachelor's degree.

➤ **Special scholarship named after Alexander Feinberg;**

Special scholarship and badge Life of Alexander Feinberg at UzSWLU and research in the direction of studying his work, covering his activities, scientific research, and promotion in order to encourage teachers and students who have shown particular activity is established. The special scholarship quota is based on the number of faculties at UzSWLU, the faculty allocates each individually. The special scholarship is for full-time students of the 1st-3rd stage of bachelor's degree and 1st stage of master's degree at UzSWLU who meet the following criteria:

- Studying the life and work of Alexander Feinberg, covering his activities, scientific research, and conducting research in the direction of promotion;
- Show active participation in the direction of widespread promotion of literature and reading;
- Participating in conferences (competitions) on literature and reading;
- Existence of published articles (works).

Applicants to the faculty council for preliminary review by March 20 of each year submit the following documents:

- Extract from the test book (mastery indicator);
- letter of recommendation of the department;

2-TOM, 2-SON

- creative (scientific) work, its annotation and review (if available);
- tutor feedback;
- Alexander Feinberg's life and work and activities (in mass media, materials on promotion in social networks and others);
- Alexander Feinberg's life, work, and activities of the republic and scientific articles of individual authorship, published in international journals, were held a document confirming active participation in conferences (original copy);
- an international or republican exhibition, biennale, festival in one's field, participation and results in symposiums, competitions, and other prestigious events (available if any) a confirmation document.

The selection committee conducts a test and an interview with applicants until April 20 every year; by April 25, the final selection of candidates by secret ballot consists of the applicant and the commission that participated in voting for his work when two-thirds of its members vote in favor of this candidate, a special scholarship recommends for appointment; on a recommendation for the position of a special scholarship by April 27 submits the decision to the University Council. The scholarship is awarded for one year starting September 1, strictly observing the specified amount (1 461 028 soum).

➤ **Rector's Scholarship.**

Overall, there are 45 places to gain this scholarship for bachelor's and master's degree students. The scholarship is for students in the 2nd-4th stage of bachelor's degree and 2nd stage of master's degree at UzSWLU who meet the following criteria:

- Candidates must study specialization subjects with excellent grades or up to a maximum of 20% 4;
- Owing achievements and scientific publications in the field (two scientific articles and three theses);
- Having a national or international certificate of foreign language proficiency at the C1 level;
- Perfect knowledge of Uzbekistan's history and the state language.

All things considered, our President, Shavkat Mirziyoev pays considerable attention to women and their education, many normative legal acts aim to improve this field. Numerous chances we have enumerated above were a part of the opportunities at one university of Uzbekistan. Golden opportunities like these are a lot in our country, and we feel proud that our students are utilizing them, which in turn is leading youth to the degree of scholars and scientists.

REFERENCES:

2-TOM, 2-SON

1. Rustamov H. (2023). Davlat stipendiyalari: erishish omillari. O‘zbekiston talabasi, *10(11)*, 8-12.
2. <https://yuz.uz/uz/news/olima-ayol--millat-tarbiyachisi>
3. <https://lex.uz/docs/-5320582>
4. <https://lex.uz/acts/-1399382>
5. <https://yuz.uz/uz/news/olima-ayol--millat-tarbiyachisi>
6. <https://instat.uz/uz/>
7. <https://oliygoh.uz/post/prezident-stipendiyasi>

2-TOM, 2-SON

Максуд Шайхзода

Toshkent davlat Transport universiteti

AYM fakulteti talabasi

O'ralov Elbekjon Eminjon o'g'li

+998905880114

oralovelbekjon50@gmail.com

Аннотатсия: Шайхзода шеърятининг ўзига хослиги масаласига тўхталганимнинг сабаби шундаки, Шайхзода шундай изланишлари ва топилмалари туфайли “Биз ишчимиз, хизматчимиз...” ёки “Менинг икки онам бор, Иккиси ҳам меҳрибон...” сингари шеърлар билан китобхонлар эътиборини қозонган ўзбек шеърятини янги ва юксак бир босқичга олиб чиқди.

Калит суз: Шерлар тахли, Шайхзода хайоти ва ижоди, асарлар тахлили.

Кириш:

Шайхзода адабий меросининг катта қисми шундай таҳлил ва талқинларни талаб этадиган шеърлардан иборат. Улар шу хусусияти билан анъанавий шеъринг шакл ва услубларда ижод қилган аксар шоирларнинг, ҳатто ёш қаламкашларнинг шеъринг машқларидан кескин фарқ қилган. Туроб Тўланинг эслашича, бир куни Дўрмонда, липа тагидаги чорпояларда Шайхзода иштирокида қизгин суҳбат бўлиб ўтган. Бунга шоирнинг шу куни газетада босилган қайсидир бир шеъри сабаб бўлган.

Муҳокама ва натижалар:

“- Шеър – ҳаёт оҳанги, - деди домла шогирдларига, даврага қараб. – Шунинг учун унинг оҳангига қараб юрасиз. Унга бўйсунасиз, унинг деганини қиласиз. Қилмасангиз, у шеърни ҳеч ким ўқимайди. Оҳанг – ўзига яраша сўз, образ талаб қилади. Мен шунда агар у истаган сўзни тополмасам, ясайман. Ҳа, ўзимизнинг тилимиз оҳангидан келиб чиқиб, албатта, сўз ясайман. Эҳтимол, у сизнингча бўлмас. Эҳтимол янгилигидан шундай туюлар сизга, китобхонга. Кейин, барибир, киришиб кетади янги кўйлақдай. *Шоир соати, жуда бўлмаганда, бир соат олдинда юриши керак...* (таъкид бизники – Н.К.)”

Шу ерда донишманд шоирнинг сўзларини бўлиб, унинг юқорида келтирилган сатрларини яна бир бор эсласак. У ёзган эди:

...Неча ларзон сояларда излар
қолдирдим,

Неча ёзу, неча созу, сўзлар қолдирдим...

Ёки:

2-TOM, 2-SON

Яшар эди бўсаларнинг тўплами каби,
Севгиларнинг апрелдаги кўклами каби...

Агар шу сатрларни ўзбек тилининг қонун ва қоидалари асосида қайта тизиб чиқсак, улардаги бадий гўзалликдан асар ҳам қолмайди. Шунинг учун Шайхзода, ўзи эътироф этганидек, бу сатрларда тилдаги мавжуд сўзлар ёрдамида янги сўз ёки ифодалар ясаган. “Бўсаларнинг тўплами”, “Севгиларнинг апрелдаги кўклами” каби. Қаранг, қандай гўزل ясалмалар ва қандай гўзал топилмалар-а! Шрир давом этиб, деган: “Менинг услубимни баъзилар: “Китобхон ҳазм қилолмайди”, дейишади. Бу ҳам ана шу янгиликдан, бир соат олдинда юришдан, деб кулди охири домла, бу ибора ўзига ҳам таъсир қилиб. – Ҳақ гап, дўстлар, янги бадий тафаккурга янги бадий ифода керак, янги ифодалар маҳражига эса, янги шакл, янги, эҳтиросли мисралар керак! Уларни изласанг, баъзан келавермайди. Жаҳлинг чиқиб кетади-да, ундан кейин тўқиб ташлайсан. Қарабсанки, бир-икки кундан кейин ўзингга эриш кўринмай қолади. Ўн-ўн беш кундан кейин эса китобхонга. Кейин ўзи ҳам ишлата бошлайди бу сўз ё иборани”.

Уни жаҳон мумтоз ва замонавий шоирларининг бадий ютуқлари билан бойитди, ўзбек шеъриятидаги вазн ва қофиянинг бадий имкониятларини беҳад кенгайтди. Унинг ўзбек шеърияти тараққиёти йўлида олиб борган изланишлари Асқад Мухтор сингари хассос шоирларнинг майдонга келишида ҳосилдор замин бўлиб хизмат қилди. Театр ва драматургия, маълум сабабларга кўра, ўзбек маданиятига кечроқ кириб келган. Бу икки соҳа XX аср бошларида жадид адабиёти намояндаларининг саъй-ҳаракати билан майдонга келган ва ўзбек халқининг миллий уйғонишида муҳим роль ўйнаган бўлса-да, янги ижимоий-тарихий ўзгаришлар даври ўзбек адабиёти ва санъати олдида бу ҳар икки соҳани янада юксалтириш, Шекспир, Шиллер, Гоголь, Чехов драмалари даражасидаги сахна асарларини яратиш даражасига эришишдек оғир вазифани қўйди. Иккинчи жаҳон урушининг бошланиши эса адабиёт ва санъат арбобларидан янги тарихий давр талабларига жавоб берувчи, замирида кучли қаҳрамонлар ва мурасасиз тўқнашувлар ётган, халқ қалбига фидойилик, жасорат ва ватанпарварлик фазилатларини пайванд эта олувчи асарларни яратишни талаб қилди. Шу мушкул бир даврда ҳали драматургияда ҳатто “атак-чечак” қилмаган, аммо оташин шеърлари билан халқ ва армияга жанговар руҳ бағишлаётган Шайхзода Хоразм халқининг қаҳрамони Жалолиддин ҳақида сахна асарини ёзишга аҳд қилди. Шайхзода бу асарни ёзишдан аввал машҳур саркарда ҳақидаги тарихий манбаларни мутолаа қилиш билан бирга Шекспирнинг трагедия ва тарихий хроника жанрларида ёзган асарларини кунт билан ўрганди. У 1944 йил 26 декабрда илк бор сахна юзини

2-TOM, 2-SON

кўрган “Жалолиддин Мангуберди” трагедиясида ўзини мураккаб тарихий жараёнларни чуқур таҳлил қилувчи, бош қаҳрамон билан уни қуршаган чиркин муҳит ўртасидаги зиддиятларни кўра ва оча олувчи, бош салбий қаҳрамон - Чингизхонга нисбатан ўта мураккаб ва ночор аҳволда қолган бош ижобий қаҳрамон - Жалолиддиннинг темир иродаси ва руҳий қудратини маҳорат билан тасвирлай олувчи драматург сифатида намойиш этди.

Шу нарса ғаройибки, ўзбек халқининг аксар қисми ҳатто 30 – 40-йилларда ҳамолис ўтмишда яшаган буюк саркардалари, подшолари ва олимлари тўғрисида етарли маълумотга эга бўлмаган. Шайхзода халқнинг илмий-маърифий онги ва билимидаги ана шу кемтикни биртараф этиш мақсадида 1943 йил февралида “Қизил Ўзбекистон” газетасида “Улуғбек ким?” деган мақоласини эълон қилган ва шу мақола дқўлёмасининг охирига “Улуғбек ким?”, “Беруний ким?” деган сўзларни ёзиб қўйган экан. Бу икки сўз шунчаки ёзилган сўзлар эмас, балки Шайхзода ижодий ҳаётининг маъно ва моҳиятини белгилаши лозим бўлган кодлар эди. У яқин йиллар ичида бирининг туғилган кунига 575 йил, иккинчисининг таваллудига эса 1000 йил тўлиши муносабати билан улар ҳақида саҳна асарларини яратиш ва бундан ҳам муҳими республика рағбарларини мудроқ ҳолатдан уйғотиб, бу улуғ олимлари юбилей саналарининг ЮНЕСКО ёрдамида жаҳон миқёсида нишонланишиги эришиш эди. Адабиёт - дунёдаги энг антика мўъжизалардан бири. У ёш ва қари, эркақ ва аёл, бой ва камбағал кишилардан иборат инсониятни интеллектуал мулк оламига олиб кириб, улар орасидан давлат, фан ва маданият арбобларининг етишиб чиқишида ота-оналик қилади. Агар адабиёт бўлмаса, балки инсоният ўз тарихи давомида шунчалик маданий ва техник юкалишга кўтарилмаган бўлармиди... Адабиёт эса мавҳум бир олам эмас, балки қўлига қалам ушлаган, пешонасдан истеъдод нурлари таралиб турган, қалбида эса эзгу мақсад ва орзулар яшаган кишилардан иборат. Ким билади, балки мақоламиз “қаҳрамони” Мақсуд Шайхзода ҳам шундай кишилардан биридир.

Хулоса: Шу кунларда узоқ-яқиндан келаётган “миш-миш”ларга қараганда, ватандошларимиз ва пойтахтимиз меҳмонларининг эътиборини қозонган ва қозонаётган Адиблар хиёбонига яқин келажакда ўзбек адабиётининг яна бир неча машҳур намояндалари бугунги интеллектуал авлодлар билан доимий мулоқотда бўлиб туриш учун таклиф этилармиш. Агар шу гап чин бўлса, аминманки, Шайхзода азиз дўстлари Ойбек ва Ғафур Ғулом даврасига жон деб борган, улар ҳам озар дўстларини бағрларини очиб, кутиб олган бўлардилар.

Фойдаланилган адабиёт:

2-TOM, 2-SON

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. (Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъруза) // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2017 йил, 4 август.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи / Халқ сўзи. – Тошкент, 2020, 21 май, №106 (7608).
3. Каримов Н., Мамажонов С., Назаров Б., Норматов У., Шарафиддинов О. XXаср ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1999. – 544 б.
4. Каримов Н. XX аср ўзбек адабиёти манзаралари (Биринчи китоб). – Т.: Ўзбекистон, 2008. – 536 б. **1-SHO'BA**
5. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodining o'zbek milliy adabiyotidagi tutgan o'rnini T., 2022 y. - 1198 b. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences ISSN 2181-1784.
6. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda - Ikki xalq dilbandi, T., 2022 y. – 284 b. Academic Research in Educational Sciences Volume 3. Multidisciplinary Scientific Journal October, 2022

2-TOM, 2-SON

ZAMONAVIY YER TEKISLASH MASHINALARI

Yusupov Fuzayl Farxod o'g'li

“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyaalari instituti

Annotatsiya: Har bir qishloq xo'jalik mahsuloti yetishtirilar ekan biz dastlab bir nechta agrotexnik tadbirlarni amalga oshirishimiz kerak bo'ladi. Shunday ekan ushbu maqolada yerlarni tekislaydigan qishloq xo'jaligi mashinalari, ularning turlari va foydalanib kelinayotgan zamonaviy yer tekislash mashinalari haqida fikr yuritimiz.

Kalit so'zlar: Frasiya, lazer, nur, shudgor, agrotexnik, cho'mich, buldozer.

Kirish. Hozirda yerlarning tekislik darajasini yaxshilash, uning sifatli tekislash ishlarini amalga oshirish va bu ishlar uchun ish unumdorligi oshirish yuqori tekislagich agregatini yaratish dolzarb masala hisoblanadi. Fermer xo'jaliklari ekin maydonlarini joriy tekislash ishlarida qo'llanadigan texnikalarni modernizatsiyalash bazali tekislagichlarning ish sifatini yaxshilash traktor mashina agregatlarini ish unumiga bog'liqligi, yoqilg'i sarfini kamaytirishni va tekislash agregatlarini takomillashtirishni o'zlariga maqsad qilib olishgan. Shular jumlasidan sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va sifatli tekislash hozirda dolzarb muammolardan biridir.

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, mavjud ekin yerlarini meliorativ holatini yaxshilash va uni tekislash amalga oshiriladigan dehqonchilik texnologiyasiga bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki qishloq xo'jaligi mahsulotining 90% dan ortig'i sug'orish orqali amalga oshiriladigan dehqonchilik usulida ishlab chiqariladi. Mazkur holat qishloq xo'jaligida suv resurslari nihoyatda katta ahamiyatga egaligidan dalolat berib ularning tanqisligi nafaqat qishloq xo'jaligi mahsulotini ishlab chiqarishga, balki mamlakatning butun iqtisodiyotiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy qism. Yerdan yuqori hosil olishda yerning tekisligi va yerni tekislashda ishlatiladigan yer tekislash mashinalar katta rol o'ynaydi. Tuproqqa bir necha marta ishlov berilganda sug'orish davomida yerdagi notekisliklar vujudga keladi. Bu muammoni yerlarni joriy tekislash ishlari va mashinalari orqali meliorativ holatini yaxshilash tavsiya etiladi. Vaqtinchalik sug'orish tarmoqlari, yerlarga ishlov berish jarayonida hosil bo'lgan notekisliklar tekislanadi. Bunda osma greyder va uzun bazali yer tekislagichlar qo'llaniladi. Joriy va ekishdan oldingi yer tekislash ishlari rejalashtirilib har yili o'tkaziladi. Yer tekislashning ahamiyati-Yer qanchalik tekis bo'lsa qishloq xo'jalik mashinalari yuqori unumdorlik bilan ishlaydi, yerlarni sho'ri yaxshi yuviladi, urug'lar bir xil chuqurlikka tushadi, ularni unib chiqishi ham bir xil bo'ladi, 6-7% suv tejaladi. Dalalarda bir vaqtda

2-TOM, 2-SON

tekislash ishlari olib borib bo'lmaydi, shuning uchun bu ishlar yuqorida aytib o'tilganidek rejalashtirish asosida olib borilishi shart. Tekislangan dalada namlik bir tekisda tarqaladi, tuproq bir vaqtda yetiladi va g'oz qator oralariga sifatli ishlov beriladi.

Tekislanmagan yerda chuqur joyda namlik bo'lib baland joylari qurib ketadi. Bunday yerlarni kutivator orqali bir xil chuqurlikda yumshata olmaydi. Yerlar tekislangan tuproq zichlashib qoladi. Tekislash ishining birinchi bosqichida greyderlardan foydalanib tekislangan maqsadga muvofiq bo'ladi. Yer qanchalik tekis bo'lsa namlikni o'zida yaxshi saqlaydi va sug'orish normasi kamaydi. Tekislangan maydonlarda hosildorligi 40% gacha oshadi, sug'orishda suv sarfi 2 marta kamayadi.

Yer tekislagichlar-o'zlashtiriladigan yerlarni va ekin ekiladigan dalalarga ekin ekish va sug'orish uchun qulay holatga keltirib tekislaydigan qishloq xo'jaligi mashinalari; uzun ramali, cho'michli va ag'dargichli turlari mavjud. Uzun ramali Yer tekislash traktorlarga tirkab ishlatiladi. Cho'michli yer tekislash mashinalari dalalarni uzil-kesil tekislashda qo'llaniladi. Buldozer o'ziyurar, davriy harakatlanadigan yer kovlash-tashish mashinasi bo'lib, gruntning qatlam-qatlam kerakli joyga tashish va tekislash ishlarida ishlatiladi. Ayrim buldozerlar gruntning yumshatuvchi ish jihozlari bilan jihozlangan bo'lib, o'ta qattiq gruntni, so'ng qazish va ko'chirish ishlarini olib boradi.

Yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar samaradorligini ta'minlashda ilm-fan yutuqlari, olim va mutaxassislarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishini yaqqol namoyon etmoqda. Bu muammolarni bartaraf etishda yuqorida bayon etilgan izlanish natijalari va so'nggi yillarda qishloq xo'jaligida ham zamonaviy lazerli yer tekislash mashinalarini qo'llanilishi sug'oriladigan yer maydonlarini tekislash yerlarni meliorativ holatini yaxshilash bilan birga quyidagi afzalliklariga ega ekanligini ko'rsatib kelmoqda

- ✓ Jo'yaklab sug'orish unumdorligi an'anaviy usulga qaraganda 4 martaga oshadi;
- ✓ Sug'orilgan yerlar bir tekis suvi chadi va tuprog'i bir xil me'yor yetiladi;
- ✓ Tuproq sho'rlanishining oldi olinadi, chunki yer osti suvining ko'tarilishi sekinlashadi va natijada tuzlarning yer ustki qatlamiga chiqishi kamayadi;
- ✓ Qator oralariga sifatli ishlov berish ta'minlanadi;
- ✓ Barcha agrotexnik tadbirlarni sifatli va yuqori tezlikda bajarish imkoniyati yaratiladi;
- ✓ Ekinlar hosildorligi oshadi;
- ✓ Mexanizatorning ish sharoiti yaxshilanadi

2-TOM, 2-SON

Lazerli tekislash – bu lazer nuri va traktorga oʻrnatilgan maxsus osma uskuna hamda kovsh (skreper) yordamida yerni tekislashning mexanizatsiyalashgan texnologiyasidir. Lazer yordamida rejalashtirishda yagona gorizont boʻylab 3 sm va undan kam boʻlgan hajmdagi yer ustini tekislashga erishiladi. Rejalashtirgich bilan tekislanmagan maydon oʻrtasidagi farq koʻz qiri bilan tashlanganda ham bilinadi.

Ma'lumot o'rnida yurtimizda 2021-yilda 208904 gektar ekin yerlari lazer uskunalari tekislagichlar yordamida tekislanib ushbu maydondan sug'orish mavsumida 505 mln kub suv iqtisod qilinishiga erishildi. Shuningdek, so'nggi uch yilda respublikada 716 dona, shu jumladan, 2021-yilda 369 ta lazerli yer tekislagich xarid qilindi. Chuqurliklar va balandliklarsiz yer ustini tekislash orqali sug'orish suvi sarfi 20-25 foizga kamayadi. Bir xil namlik ekinlarning bir xil unishiga turtki beradi, bu esa hosilni 5-10 foizga oshiradi. Qolaversa sho'rlangan tuproqlarda maydonni to'g'ri rejalashtirish juda muhimdir. Ayniqsa, ularni yuvish zarurati tug'ilganda. Yer yuzida ko'tarilib chiqadigan ko'plab tuproq fraksiyalari yetarlicha yuvilmaydi va natijada u yerda sho'rlanishlar paydo bo'ladi, keyinchalik bunday joylarda siyrak ko'katlar bosh ko'tarib turadi. Lazer yordamida tekislanganidan so'ng, maydon bo'ylab suvning bir tekis taqsimlanishi tufayli dalalarni tuzlardan yaxshiroq yuvishga erishiladi.

Qishloq xo'jaligi dalalarini lazer yordamida tekislash agrotexnologiyasi O'zbekistonning bir qator hududlarida Xorazm, Buxoro, Qashqadaryo, Samarqand, Namangan viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Lazerli yer tekislash usuli, yuqori sifatli lazer qurilmalari va GPS navigatsiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Lazer qurilmalari yer sathiga nisbatan to'g'ri harakatni aniqlayadi va GPS tizimi yordamida tuproqlarni aniqlik bilan yo'naltirishni ta'minlaydi. Bu

2-TOM, 2-SON

usul orqali yer sathidagi balandlik, pastlik va tekislik farqlarni kamaytirish, suv sarfini optimallashtirish va o'simliklar uchun yaxshi muhit yaratish mumkin bo'ladi

Foydalaniladigan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 19 apreldagi No PF-4533 sonli farmoni

2. "Qishloq va suv xo'jaligining zamonaviy muammolari" mavzusida ilmiy amaliy anjuman materialari II-qism. Toshkent 2013 yil

3. Ulugbekovich, M. O., Sobirovich, K. B., Komiljonovna, S. M., & Nizomiy oqli, I. I. (2020). Smart irrigation of agricultural crops. Middle European Scientific Bulletin, 3, 1-3

4. Atamurodov, B. N., Ibodov, I. N., Najmiddinov, M. M., & Najimov, D. Q. The Effectiveness of Farming in the Method of Hydroponics. International Journal of Human Computing Studies, 3(4), 33-36

5. <https://www.agro.uz/11-0028/>

6. <https://azkurs.orgyer-tekislash-mashinalari-va-zamonaviy-yer-tekislagichla.html>

2-TOM, 2-SON

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ХАРАЖАТЛАРИНИ
МОЛИЯЛАШТИРИШДА “ХАРАЖАТЛАР ХАСТАЛИГИ” ОМИЛИ
ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ

Валиев Шамсиддин Эшпулатович,

Рақамли иқтисодиёт ва агротехнологиялар Университети Иқтисодий ишлар бўйича
проректори

телефон: + 998 91 135 21 88,

e-mail: sh.valiyev@udea.uz

Аннотация. Ушбу тадқиқот ишида Ўзбекистондаги давлат олий таълим муассасалари харажатларини молиялаштиришда ҳисобга олиниши керак бўлган асосий омилларни аниқлаш ва ушбу омиллардан ташқи омилларнинг ўрнини баҳолаш борасида фикрлар келтирилган. Ташқи омиллар мажмуини ифодаловчи “харажатлар хасталиги” омилини туркумлаш, истиқболлаш ва уларнинг таъсирини баҳолашга тегишли кўрсаткичларни таҳлил қилиш мақсад қилинган. Омилларни ҳисобга олинишига тегишли илмий-назарий қарашлар ва концептуал ёндашувлар ёритиб берилган. Олинган натижалар асосида асосий хулосалар олинган ва улар бўйича тегишли таклифлар шакллантирилган.

Асосий таянч тушунчалар. Меҳнат унумдорлиги, иш ҳақлари, нархлар ўзгариши, инфляция даражаси, даромадлар тақчиллиги, “харажатлар хасталиги” муаммоси, Баумол индекслари.

Кириш. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда олий таълим олишнинг янги оммавийлашув даври бошланди. Ушбу даврда олий таълим муассасалари харажатларини молиялаштириш амалиёти ва уларга таъсир этувчи омиллар ҳам ўзгача бўлади. Тармоқда олиб борилган ислохотлар ва ўзгаришлар натижасида харажатларнинг нисбатан ташқи макроиқтисодий омиллар ва бозор тамойилларига таъсирчанлиги кучаяди. Ушбу жараёнлар таъсирида олий таълим муассасалари харажатларининг ҳамда ОТМларда ишлаб чиқариш функциясининг намоён бўлиш хусусиятларини ўрганиш долзарб аҳамият касб этади. Шу мақсадда ОТМлар харажатларини ички ва ташқи омиллар ўзгаришига ҳамоҳанг равишда ўрганиш ва статистик кузатувлар асосида таҳлил қилиш муҳим ҳисобланади. Мамлакатимизда ҳам ОТМлардаги меҳнат унумдорлиги, иш ҳақлари динамикаси, нархлар ўзгариши ва даромадлар тақчиллиги кўрсаткичларининг ўрганиш ушбу тадқиқот ишида режалаштирилган.

2-TOM, 2-SON

Қисқача адабиётлар таҳлили. Ушбу мавзуда Р. Арчибалд ва Д.Фелдман³⁶, Р.Мартин³⁷, И.В. Абанкина, Т.В. Абанкина, П.В. Деркачев³⁸ кабилар тадқиқотлар олиб боришган. Уларда ОТМларнинг ташқи омиллар ҳисобланган макроиктисодий кўрсаткичларга нисбатан молиялаштиришда ҳисобга олиниши лозим бўлган кўрсаткичлари таҳлил қилинган. Тадқиқотларнинг асосида У.Баумолнинг “ҳаражатлар хасталиги” концепцияси асосида турли ўрганишлар олиб борилган. Хусусан, ОТМлар ҳам яқка хизматлар кўрсатиш соҳаси ҳисобланган бошқа тармоқлар каби меҳнат унумдорлиги ошмаган ёхуд турғун ҳолатда реал иш ҳақлари ошиб боровчи соҳа сифатида ўрганилиши таҳлил қилиб берилган. Олий таълим муассасаларининг харажатларининг тез суръатларда ошиши асосида “ҳаражатлар хасталиги”дан бошқа омиллар ҳам борми деган саволга Р. Арчибалд ва Д.Фелдманлар жавоб топишга ҳаракат қилишган. Уларнинг хулосасига кўра қуйидаги тўртта омил олий таълим харажатларининг тез суръатларда ошишига кучли таъсир кўрсатиши мумкин: а) олий таълим персонал хизмат кўрсатишга асосланган тармоқ ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида ишчи кучи-меҳнат унумдорлиги кўрсаткичини чекловчи энг муҳим омил ҳисобланади; б) олий таълим юқори малакали ишчи кучини талаб этувчи тармоқ. Ушбу талаб олий таълимдаги асосий ишчи кучининг илмий салоҳиятига қўйилган талаб билан изоҳланади; в) олий таълим хизматларини кўрсатиш соҳасидаги янги технологияларнинг жорий қилиниши янада юқорироқ малакага эга ишчи кучини талаб этади; г) юқори технологиялардан фойдаланиш ва капитал сифimini пасайтириш ушбу соҳада таннархни пасайтириш эмас сифатни кўтариш учун талаб этилади.

Таҳлиллар ва натижалар. 2010-2022 йиллар давомида мамлакатимизда давлат ОТМларини молиялаштиришда қуйидаги ташқи омилларнинг ҳисобга олиниши ва ўрганилиши талаб этилади:

Биринчидан, мамлакатимиз давлат ОТМлардаги меҳнат унумдорлиги кўрсаткичларининг пулдаги ифодасини умумиктисодий меҳнат унумдорлигига нисбатан ўзгариши таҳлил этилиши керак. Бунда меҳнат унумдорлиги кўрсаткичларининг иктисодиётдаги шундай кўрсаткичлардан ортда қолиши “ҳаражатлар хасталиги” ташхисига мойиллик мавжудлигини кўрсатади. Тескари ҳолат эса бундай омилнинг мавжуд эмаслигини билдиради.

³⁶ Archibald R. B., Feldman D. H. *Why do higher-education costs rise more rapidly than prices in general?* //Change: The Magazine of Higher Learning. – 2008. – Т. 40. – №. 3. – С. 25-31.

³⁷ Martin R. E., Hill R. C. *Measuring Baumol and Bowen effects in public research universities* //Unpublished manuscript. – 2012.

³⁸ Абанкина И. В., Абанкина Т. В., Деркачев П. В. *Исследование "болезни издержек" в российском высшем образовании* //Университетское управление: практика и анализ. – 2014. – №. 4-5 (92-93). – С. 52-65.

2-TOM, 2-SON

Иккинчидан, ОТМлардаги иш ҳақи кўрсаткичлари ўзгаришининг умумиктисодий иш ҳақлари динамикасига нисбатан ўзгаришлари таҳлил этилиши талаб этилади. Меҳнат унумдорлиги ошмаган ҳолда иш ҳақларининг кескин ўсиб бориши ОТМларда “харажатлар хасталиги” омилига мойилликнинг юқорилигини ифодаласа, унинг паст бўлиши бу омилнинг таъсири мавжуд эмаслигини кўрсатади.

Учинчидан, ОТМларда нархларнинг умумиктисодий инфляция даражасига нисбатан ўзгариши. Бунда ОТМларда нархларнинг тез суръатларда ошиши уларда Баумол хасталигига мойилликнинг ортишини ва тескари ҳолатда эса бундай боғлиқлик сустиги билдиради.

Тўртинчидан, юқоридаги учта омилларнинг мавжуд бўлгани ҳолда ОТМларда асосий молиявий кўрсаткич бўлган даромадлар тақчиллиги ёки ортиқлиги борасидаги ўзгаришларни таҳлил қилиш мумкин бўлади.

Айнан ОТМларда “харажатлар хасталиги” омилининг эмпирик кузатувларга мос бўлган кўрсаткичларини ташхислаш мақсадида махсус Баумол индекслари мажмуи ҳам ишлаб чиқилган бўлиб, улар орқали конкрет давр учун ташқи омилларнинг ОТМларни барқарор молиялаштирилишига нисбатан кузатувлар ташкил этилиши мумкин. Ушбу индексларда меҳнат унумдорлиги ўзгариши, иш ҳақлари ўзгариши ва нархлар ўзгариши омиллари экзоген яъни тушунтирувчи омиллар дея баҳоланади. Даромадлар тақчиллигини ифодаловчи индекс (жамловчи индекс) эса тушунтирилувчи, эндоген омил сифатида қабул қилинади. 1-жадвалда Баумол индекслари учун олинган кўрсаткичлар ҳолатлари тавсифи келтириб ўтилган. Ушбу индекслар асосида ОТМларнинг ташқи омилларга нисбатан таъсирлари баҳоланади. Ташқи омиллар таъсири бўйича олинган натижалар асосида ОТМларда “харажатлар хасталиги” муаммосининг мавжудлиги, даражаси ҳамда уларнинг ҳар бир ташқи омилга нисбатан таъсир кучини ташхислаш имкониятига эга бўлинади. Ушбу баҳоланган таъсирларга асосан ОТМларни барқарор молиялаштиришга тегишли хулосалар олиш ва ушбу муаммони самарали ҳал этишга тегишли бўлган турли чора-тадбирлар ишлаб чиқиш имкониятига эга бўлинади.

1-жадвал. Баумол индекслари учун олинган кўрсаткичлар ҳолатлари тавсифи³⁹

Кўрсаткичлар	Ҳолат	Тавсифи
--------------	-------	---------

³⁹ Рубинштейн А. Я. *Опекаемые Блага В Сфере Культуры: Признаки И Последствия "Болезни Цен"* [Patronized Goods in the Sphere of Culture: «Price Disease» Features and Effects] //Published Books. – 2012 асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

2-TOM, 2-SON

Меҳнат унумдорлиги ўзгариши	$B_1 > 0$	ОТМларда меҳнат унумдорлигининг умумиктисодиётдагидан юқори суръатда ошишини англатади.
	$B_1 < 0$	ОТМларда меҳнат унумдорлигининг умумиктисодиётдаги ошиш суръатидан ортда қолишини англатади.
Иш ҳақлари ўзгариши	$B_2 > 0$	ОТМларда иш ҳақларининг умумиктисодий иш ҳақи ошиш суръатларидан юқори бўлишини англатади.
	$B_2 < 0$	ОТМларда иш ҳақларининг умумиктисодий иш ҳақи ошиш суръатларидан ортда қолишини англатади.
Нархлар ўзгариши	$B_3 > 0$	ОТМларда шартнома нархларининг умумиктисодий нарх ўсиш суръатларидан юқори бўлишини англатади.
	$B_3 < 0$	ОТМларда шартнома нархларининг умумиктисодий нарх ўсишидан ортда қолишини англатади.
Даромадлар тақчиллиги	$B > 0$	Даромадлар тақчиллиги даражасининг камайишини англатади.
	$B < 0$	Даромадлар тақчиллиги даражасининг ортишини англатади.

Хулосалар. ОТМларда мавжуд харажатларни барқарор молиялаштиришда ташқи омилларнинг тўғри баҳоланиши жуда муҳим ҳисобланади. Чунки, бундай омилларнинг ҳисобга олинмаслиги ОТМларни молиялаштиришда таъсирчан чоралар кўришни қийинлаштириши мумкин. Бу эса уларнинг оқибати бўлган иш ҳақларини номутаносиб белгиланиши, нархларнинг музлатилиши ва меҳнат ресурсларидан ноўрин фойдаланиш каби тармоққа хос бўлган муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. ОТМларни молиялаштиришга тегишли ташқи омиллар бўйича аниқ инструментларнинг бўлиши эса бу борада нисбатан аниқроқ ва самаралироқ баҳолаш мезонларини қўллаш имкониятини пайдо қилади. ОТМлар харажатларини узоқ муддатда тўғри молиялаштиришда эса уларнинг ташқи омилларга нисбатан таъсирчанлиги мунтазам баҳоланиб бориши муҳим аҳамият касб этади. Бунда

2-TOM, 2-SON

эмпирик кузатувлар учун қўлланилиши лозим бўлган кўрсаткичлар мажмуининг бўлиши таҳлиллар ва ташхислаш жараёнини анча енгиллаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхати:

1. Archibald R. B., Feldman D. H. Why do higher-education costs rise more rapidly than prices in general? //Change: The Magazine of Higher Learning. – 2008. – Т. 40. – №. 3. – С. 25-31.
2. Martin R. E., Hill R. C. Measuring Baumol and Bowen effects in public research universities //Unpublished manuscript. – 2012.
3. Абанкина И. В., Абанкина Т. В., Деркачев П. В. Исследование " болезни издержек" в российском высшем образовании //Университетское управление: практика и анализ. – 2014. – №. 4-5 (92-93). – С. 52-65.
4. Рубинштейн А. Я. Опекаемые Блага В Сфере Культуры: Признаки И Последствия" Болезни Цен"[Patronized Goods in the Sphere of Culture:«Price Disease» Features and Effects] //Published Books. – 2012.

2-ТОМ, 2-СОН

РАСЧЕТ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Далиев Ахтам Шарафутдинович - Ответственный сотрудник Министерства высшего образования, науки и инноваций, кандидат экономических наук, доцент
Умаров Акбар Аълоевич – Ответственный сотрудник Агентства инновационного развития при Министерстве высшего образования, науки и инноваций
Жураева Гавхар Тошбобоевна – Институт макроэкономических и региональных исследований базовый докторант
e-mail: mastergavhar@gmail.com

Уровень инновационной активности предприятия во многом определяет его возможности повышения своего внутреннего разнообразия и гибкости производственной базы и отдельных бизнес-процессов, совершенствования выпускаемой продукции, увеличения доли рынка и сохранения лояльности потребителей в целом, поддержания высокого уровня конкурентоспособности и достижения устойчивого развития. Предприятия находятся в состоянии динамического равновесия с внешним конкурентным давлением, под влиянием которого формируются внешние и внутренние мотивации инновационной деятельности. Инновационная активность предприятия связана как с накопленным объёмом и качеством ресурсов для инновационной деятельности, так и с результативностью внедрения новшеств, достигнутой в предыдущие периоды работы. Необходимо в равной мере оценить усилия предприятия по созданию ресурсного обеспечения и уровень инновационных мероприятий, выражающийся в их совокупной эффективности и вкладе в увеличение устойчивости бизнеса.

Немаловажное значение играет показатель инновационного развития хозяйствующего субъекта при расчете инновационной активности региона.

Ниже приводится пример расчета показателей инновационной активности предприятия. На основании показателей, приведенных в нижеприведенной таблице, можно рассчитать инновационную активность предприятия.

Расчет показателя инновационной активности предприятия за последние два года осуществляется на основе данных, которые приведены в таблице (Таблица 1).

Расчет показателя инновационной активности предприятия

Таблица 1

№	Показатели	1-год	2-год
1	Количество новой или усовершенствованной продукции, произведенной предприятием, ед.	28	30

2-TOM, 2-SON

№	Показатели	1-год	2-год
2	Количество снятой с производства устаревшей продукции, ед.	35	31
3	Выручка от реализации новой или усовершенствованной продукции, млн. сум	12864,8	13012,7
4	Выручка от реализации произведенной продукции, млн. сум	156887	162064
5	Выручка от реализации экспортной продукции, млн. сум	3654,9	4058,7
6	Прибыль, полученная от реализации инновационной продукции, млн. сум	1029,3	864,5
7	Себестоимость инновационной продукции, млн. сум	11835,5	12148,2
8	Собственный капитал, направленный на финансирование инновационной деятельности, млн. сум	7364,5	8012,4
9	Общая сумма, направленная на финансирование инновационной деятельности, млн. сум	12064,7	11051,8
10	Заемный капитал, направленный на финансирование инновационной деятельности, млн. сум	4700,2	3039,4
11	Общая сумма заемного капитала предприятия, млн. сум	25037	23061
12	Затраты на НИР и ОКР, млн. сум	5648,7	6012,5
13	Общее количество инноваций, внедренных на предприятии, ед.	41	44
14	Количество приобретенных инноваций, ед.	5	3
15	Количество инновационных проектов, осуществленных совместно с другими организациями, ед.	3	4

2-TOM, 2-SON

№	Показатели	1-год	2-год
16	Количество инноваций, разработанных самим предприятием, ед.	36	41
17	Затраты, связанные с получением патентов, млн сум	2654,7	1859,2
18	Среднесписочная численность работников предприятия, чел.	82	81
19	Численность работников, занятых в инновационной сфере, чел.	29	32
20	Численность работников, прошедших переподготовку и повышение квалификации по инновационной деятельности, чел.	4	6
21	Численность менеджеров, занятых в инновационной сфере, чел.	8	11
22	Общая численность административно-управленческого персонала, чел.	15	16
23	Стоимость оборудования производственного назначения, млн. сум	13064,5	15081,9
24	Стоимость оборудования опытно-экспериментального назначения, млн. сум	3861,4	4021,5

Расчеты локальных коэффициентов инновационной активности предприятия осуществляются на основании следующих формул:

Коэффициент обновления продукции: $23/30=0,8$ (1-год) и $25/26=0,961$ (2-год);

Уровень новизны продукции: $12522,2/156544,4 = 0,079$; $12670,1 / 161721 = 0,078$;

Коэффициент экспорта продукции: $3312,3/12522,2 = 0,26$; $3716,1/12670,1 = 0,29$;

Рентабельность инновационной продукции: $(686.7/11492.9) * 100 = 5,97\%$;
 $(521.9/ 11805.6) *100 = 4,42\%$;

Коэффициент собственных средств, направленных на инновационную деятельность: $6679.3 / 11722.1 = 0,57$; $7669.8 / 10709.2 = 0,72$;

Коэффициент заемных средств, направленных на инновационную деятельность: $4357.6 / 24694.4 = 0,18$; $2696.8/22718.4 = 0,12$;

Уровень затрат на 1 сум инновационной продукции: $11492.9/12522.2 = 0,92$;
 $11805.6/12670.1 = 0,93$;

2-TOM, 2-SON

Удельный вес затрат на НИР и ОКР в общем объеме затрат:
 $(5303.1/156544.4)*100 = 3,39\%$; $(5669.9/161721.4) * 100 = 3,5\%$;

Коэффициент приобретенных инноваций: $9/36 = 0,25$; $7/39 = 0,18$;

Коэффициент совместных проектов: $7 / 36 = 0,19$; $8 / 39 = 0,21$;

Коэффициент собственных инноваций: $36 / 41 = 0,88$; $41 / 44 = 0,93$;

Коэффициент затрат на патенты: $2312,1 / 11722,1 = 0,19$; $1516,6 / 10709,2 = 0,14$;

Удельный вес персонала, занятого инновационной деятельностью:
 $(24/77)*100=31,2\%$; $(27/76) * 100 = 35,5\%$;

Удельный вес персонала прошедшего переподготовку и повышение квалификации по инновационной деятельности: $(8/77)*100=10,4\%$;
 $(10/76)*100=13,16\%$;

Удельный вес менеджеров, занятых в инновационной сфере: $(12/20) * 100 = 60,0\%$; $(15 / 21) * 100 = 71,4\%$;

Удельный вес имущества, предназначенного для разработки и внедрения инноваций: $(4204,1 / 13407,1) * 100 = 31,4\%$; $(4364,2/15424,5) * 100 = 28,3\%$.

По результатам проведенных расчетов можно сделать следующие выводы о динамике показателей инновационной активности предприятия.

Имеет место неблагоприятная динамика ряда показателей:

1. Уровень новизны продукции уменьшился с 0,079 до 0,078, т.е. на 1,27%. Следовательно, предприятию необходимо более активно продвигать инновационную продукцию на рынок и увеличивать выручку от ее реализации.

2. Рентабельность инновационной продукции уменьшилась с 5,97% до 4,42%, т.е. на 1,56 процентных пункта. Следовательно, предприятию необходимо снижать затраты на производство инновационной продукции.

3. Увеличился уровень затрат на 1 сум инновационной продукции с 0,92 сум до 0,93 сум, т.е. на 0,01 процентный пункт или на 1,1%. Следовательно, предприятию необходимо снижать затраты на производство инновационной продукции при одновременном увеличении объема ее производства и продаж.

4. Коэффициент затрат на патенты уменьшился с 0,19 до 0,14, т.е. на 26,3%. Следовательно, предприятию следует шире практиковать приобретение патентов с целью коммерциализации объектов интеллектуальной собственности.

5. Уменьшился удельный вес имущества, предназначенного для разработки и внедрения инноваций с 31,4% до 28,3%, т.е. на 3,1 процентных пункта. Следовательно, предприятию необходимо активизировать работу по развитию материально-технической базы, предназначенной для инновационной деятельности.

2-TOM, 2-SON

Инновационные возможности предприятия – это его потенциальные возможности по организации выпуска реализации инновационной продукции.

Подводя итоги, следует отметить, что в настоящее время отечественная экономика переживает кризисный период, когда особенно актуальным и значимым становится поиск эффективных моделей ведения хозяйственной деятельности и бизнеса, механизмов управления социально-экономическим развитием, производственной, инновационной сферой и т.д.

Эффективное и результативное управление инновационными факторами, направленное на достижение стабильного экономического роста, в первую очередь должно базироваться на объективной и комплексной оценке очереди взаимосвязанной системы показателей инновационной активности.

Список литературы

1. Навоева О.В. Механизм повышения инновационной активности организации. – Магадан: Кордис, 2010. – 135 с.
2. Гунин В.Н. Инновационная активность предприятий: сущность, содержание, формы: Монография – М.: ГУУ, 2000. – 103 с.
3. Яшин С.Н., Кулагова И.А., Лапшина Е.Н. Методика расчета показателей уровня инновационного развития предприятия, обеспечивающих принятие управленческих решений // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2020. – № 7-1. – С. 229-238;
URL: <https://vael.ru/ru/article/view?id=1231> (дата обращения: 21.02.2024).

2-TOM, 2-SON

Xorazm Xalq Sovet Respublikasida nazorat organlar faoliyati
(1920-1924) yillar.

O'zbekiston Milliyuniversitet Tarix fakulteti
O'zbekistonning yangi tarix kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi

Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li
Ilmiy rahbar: T.f.d., professor. A.A.Yermetov
Anotatsiya

Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tashkil topganidan keyin bevosita Xiva xoni taxtdan ag'darildi. XXSRning xavfsizlikni tashkil etish maqsadida Ichki ishlar nozirligi tarkibida militsiya bo'limi butun respublika bo'ylab aksilinqilobga qarshi kurash va mamlakat ichidagi jamoat tartibini himoya qilish maqsadida tashkil etildi.

Kalit so'z: Muvaqqat, Militsiya, Politsiya, Adliya, Otryad, Xazorasp, Qurultoy, Inqilobiy Harbiy kengash, Ichki ishlar, Nozirlik, MIQ.

Аннотация

Сразу после образования Хорезмской Народной Советской Республики Хивинский хан был свергнут. В целях организации безопасности СССР в составе Министерства внутренних дел было создано полицейское управление по борьбе с контрреволюцией и охране общественного порядка в стране.

Ключевые слова: Временный, Милиция, Полиция, Правосудие, Отряд, Хазорасп, Курултой, Реввоенсовет, Внутренние дела, Инспекция, МИК.

Muvaqqat inqilobiy hukumatning 1920-yil 8-apreldagi qarori bilan Adliya vazirligi qoshida Xiva shahrining mamlakat militsiya va xavfsizlik boshqarmasi tashkil etilgan⁴⁰. Bo'lim boshlig'i Sholikorov Nazir etib tayinlandi. Bo'limning asosiy vazifalari: aksilinqilobga qarshi kurash va mamlakat ichidagi jamoat tartibini himoya qilish, keyin harbiy nozirlikka bo'ysunish 1921-yil 26-mayda byuro boshqarmasi ichki ishlar xalq vazirligiga qarashli militsiya bo'limiga aylantirildi.

Xorazm Xalq Sovet Respublikasining ko'pgina aholi punktlarida politsiya (militsiya) qo'riqlash bo'limlari tashkil etilgan edi. Uning saflarida 1000 dan ortiq militsiya xodimlari bor edi. Ammo boshqarmaning ishlari tartibsiz, uyushmagan holda olib borilgan. Shunga

⁴⁰ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 11-ish, 7-varaq

2-TOM, 2-SON

qaramay, militsiyachilarning katta otryadi bosmachilarga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib borganlar. Yoz oyiga kelib ularning tarkibi 400 kishiga qisqardi. 1921-yil noyabr oyining oxiriga kelib, militsiyaning ma'muriy bo'limida 11-kishi ishlagan, shu jumladan, bo'lim boshliqlari ish yuritish bilan shug'ullangan, bo'limning moliyaviy va oziq-ovqat ishlarini olib borishgan⁴¹. 1922-yil 12-aprelda Ichki ishlar xalq nozirligining buyrug'i bilan "mahalliy militsiya bo'limlarini tashkil etish va bu bo'limlarning 440 kishidan iborat shtatlarini tasdiqlash to'g'risida" va Xalq Nozirlari Sovetining qaroriga muvofiq 25-mart kuni yosh sovet mahalliy hokimiyatlarining birinchi yordamchilari bo'lgan davlat jasoratli politsiya (militsiya) otryadi tuzildi⁴². Politsiya (militsiya) otryadi Qizil Armiyaning bosmachilik harakatni yo'q qilish uchun qahramonona kurashda jiddiy tayanch bo'ldi.

Respublikaning quyidagi 28-ta punktida ichki ishlar bo'limlari tashkil etilgan: Darg'on-Ota, Pitnak, Xazorasp, Beshariq, Xonqa, Yangi-Urganch, Qiyat, Qayat, Shanobod, Gurlan, Yangiariq, Kattey, Qipchoq, Mang'it, Kilyichboy, Kukchag'a, Porsa, Xo'jayli, Kuhna-Urganch, Shumanoy, Qo'ng'iroq, Ilyoliy, Tashhovuz, Manak, Gazmabod, Shayx, Qo'shko'prik va Taxtabozor⁴³. Har bir nuqtada 4 dan 25 gacha piyoda va otliq militsionerlar bor edi. 15-aprelda Qizil Armiyani kutib olish uchun aholi o'rtasida politsiyaga safarbarlik o'tkazildi, Har bir oilaning to'rt o'g'ildan biri safarbar qilindi. 1922-yil bahor va yoz oylaridan boshlab ingliz imperialistlari bosmachilik niqobi ostida Sovet hokimiyati va O'rta Osiyoga qarshi noroziliklarini kuchaytirdilar, Sovetlarning III Butun Xorazm Qurultoyi qarori bilan ko'ngilli militsiyalar soni ko'paytirildi. Ko'ngillilarga miltiqlar berildi va ular umumiy vazifalardan ozod qilindi. Ko'ngilli qo'shinlar Junayidxonning bosmachi va askarlarini cho'l qumlariga chuqur haydab yubordilar.

Ichki ishlar nozirligining 1922-yil 3-dekabrda buyrug'i bilan shahar qo'riqlash bo'limi Respublika militsiya boshqarmasi deb nomlandi va uning qisman shahar va hukumat binolarini qo'riqlash funksiyasi vaqtincha Xiva shahar harbiy komendanti ixtiyoriga o'tkazildi⁴⁴. 1923-yil yanvar oyida militsiya boshliqlari bo'limlarida 38 kishi ishlagan (6 nafari mahalliy 31 ta katta militsiya xodimlari boshqaruvida, 1 ta instruktor) iborat bo'lgan⁴⁵ va 500 ga yaqin oddiy militsionerlar bor edi; o'sha paytda bo'lib o'tgan Markaziy Ijroiya Qo'mitasining 11-sessiyasi qarori bilan yangi imtiyozlar berildi: politsiya maydoni kattaroq yer uchun soliq to'lamaganligi bilan birga tanaplarga o'zlariga tekin oziq-ovqat tarqatish va

⁴¹ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 3-ish, 14-varaq

⁴² O'zR MDA, 72-fond, 1-ro'yxat, 46-ish, 69-varaq

⁴³ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 17-ish, 4,8-varaq

⁴⁴ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq

⁴⁵ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 103-varaq

2-TOM, 2-SON

otlarini boqish uchun harbiy ta'minot hisobiga tashkil etishgan⁴⁶. Yangi yil boshlanishi bilan Junayidxon to'dalari yana respublikaning tinch qishloqlariga vahshiyona hujumlarini davom ettirdilar.

Xorazm Xalq Sovet Respublikasi Prezidiumining 1923-yil 4-fevraldagi qarori bilan politsiya otryadlari kaltamanlarni to'liq yo'q qilinmaguncha kurashishda davom etishlarini e'lon qildi⁴⁷. Ayniqsa, Xiva shahrini boshqa yo'nalishlarga kuchlarni safarbar qilish chog'ida kaltamonlarning tasodifiy hujumlaridan himoya qilish maqsadida Ichki ishlar vazirligining 15-fevraldagi buyrug'i bilan oliy jangchilar otryadi (Naukarok) tuzildi⁴⁸. Nozirlikning 29-martdagi yana bir buyrug'i bilan mamlakat ichkarisida josuslikni kamaytirish maqsadida Xorazm Xalq Sovet Respublikasiga kelgan va ketib qolgan xorijliklarni hisobga olish vazifasi militsiya boshliqlari bo'limiga yuklangan. 1923-yil aprelgacha Mamlakat politsiyasi 600 kishiga yetdi (400 dan ortiq otliq). Xivadan tashqari yana 27 ta punktda militsiya bo'limlari joylashgan bo'lib, ularga 30 nafar katta politsiyachi rahbarlik qilgan⁴⁹. Ammo mamlakatning og'ir iqtisodiy va moliyaviy ahvoli tufayli may oyining oxiriga qadar Xorazm xo'jalik kengashi muassasalarni qayta tashkil etish loyihasini ishlab chiqdi.

Respublika davlat organlarida esa xodimlarning qisqarishi va iqtisodiy kengash ichki ishlar xodimlari sonini 300 kishiga qisqartirish va ularni mahalliy jamg'armalarga o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. Ichki ishlar nozirligining buyrug'i bilan bu 250 ot va 50 piyoda militsionerlar barcha majburiy soliqlardan ozod qilingan. Mahalliy hokimiyat organlari ularga 20 rubl miqdorida oylik qarz berdi⁵⁰. Yana uyushqoqlik bilan ish olib borish uchun ushbu 27 ta mahalliy bo'linmalarining barchasi 3 ta: Xiva, Urganch va Porsi tumanlariga tarqatildi, bu tumanlarga vaqt o'tishi bilan ularning yordamchilari bo'lgan tuman boshliqlari boshchilik qildilar. Bu olti nafardan tashqari yana 9 nafar militsiya boshliqlari bo'limida 3 nafar instruktor va 1 nafar tergovchi ishlagan. Instruktorlar joylardagi bo'limlar faoliyatini tashkil etish va tekshirishda bevosita ishtirok etib, fuqarolardan kelib tushgan arizalar asosida tergovchi tomonidan tergov harakatlari olib borilgan.

1923-yil oktyabrda IV Butun Xorazm Kengashlar Qurultoyi ishtirokchilari hukumat boshlig'i Abdulla hoji boboning boshchilikning kuchayishiga va milliy adovatning

⁴⁶ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq

⁴⁷ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 25-ish, 292-varaq

⁴⁸ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 26-varaq

⁴⁹ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 25,28-varaq

⁵⁰ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 14-varaq

2-TOM, 2-SON

keskinlashuviga sabab bo'lgan xatti-harakatlarini ko'rsatdilar⁵¹. Xususan, barcha militsiya xodimlarining mahalliy jamg'armalarga o'tkazilishi ularning turmush farovonligining yomonlashishiga va natijada xizmatning yomonlashishiga, militsiya saflarining tartibsizlanishiga va huquqlarining suiiste'mol qilinishiga sabab bo'ldi⁵². Shuning uchun Qurultoy qarori va Markaziy saylov komissiyasining qarori bilan 28-oktabrda ichki ishlar organlarini qayta tashkil etish boshlandi va militsiya xodimlari soni 485 nafarga ko'paytirildi. Ular militsiyaga ishga kirishga ixtiyoriy ravishda, faqat 25-40 yoshlardagi dehqonlar va sobiq harbiylar safidan kelganlar qabul qilinishi va qurultoydan so'ng Xorazm Respublikasi 4 viloyatga bo'lingan: Xazoraplar (65 militsioner), Tashhovuz (130 militsioner), Yangi-Urganch (70 militsioner) va Xo'jayli (120 militsioner) ish o'rinlarini tashkil etildi. Xiva shahri alohida hisoblanib, o'z shahar ijroiya qo'mitasiga (90 nafar militsiya xodimi) ega bo'lgan. Barcha viloyatlarda 2 nafardan iborat hududiy ichki ishlar boshqarmalari tashkil etilgan bo'lib, tuman bo'limlarida jami 35 nafar yuqori lavozimli xodim faoliyat yuritgan.

Markaziy saylov komissiyasining 5-noyabrdagi buyrug'i bilan Ichki ishlar nozirligi barcha aholi punktlarini ichki muammolarni bartaraf etish va shaharlarni himoya qilishda militsiyaga yordam berish uchun o'z qo'riqlash otryadlarini tuzishni taklif qildi. Ushbu taklifga muvofiq, militsiya bo'limlarida majburiy ro'yxatdan o'tgan holda shaxsiy qurollarni olib yurishning to'liq erkinligi e'lon qilindi. Ko'ngilli qo'riqchilar otryadiga bepul o'q-dorilar berildi. Militsiya boshliqlari bo'limlarni qayta tashkil etish va qo'riqchilar otryadlarini yaratishda bevosita ishtirok etgan mahalliy instruktorlar va rahbarlar edi. 1924-yil boshida militsiya qayta har xil turdagi o'qotar qurollar o'rniga bir xil besh o'qli miltiqlar bilan qurollantirildi⁵³. 1924-yil 10-24-yanvarda Xiva qamalida Xorazm poytaxtini bosmachilar va aksilinqilobchilarning ko'plab bosqinlaridan himoya qilgan militsiya bo'linmalari qattiq tashkilotchilik, inqilob ishiga fidoyilik ko'rsatdilar va respublikada osoyishtalik o'rnatildi, bundan biroz fursat o'tib xorazmliklar katta tarixiy voqeaga: O'rta Osiyo Sovet respublikalarining chegaralarini belgilashga hozirlik ko'rayotgan edi. Shu munosabat bilan Sovet hokimiyati xodimlari qisqartirildi, xususan, militsiya boshliqlari bo'limining shtatlari aprel oyining oxiriga qadar 214 kishiga qisqartirilib, shu jumladan ma'muriy bo'limda, 10 nafar katta va 200 nafar oddiy militsiya xodimlari⁵⁴ xizmat qilayotgan edi. Yangi tashkil etilgan avtonom viloyatlarda (Turkman va Qoraqalpoq) hamda Yangi-Urganch viloyatida

⁵¹ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 39-ish, 84-varaq

⁵² O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 24-varaq

⁵³ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 1-varaq

⁵⁴ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 6-varaq

2-TOM, 2-SON

har biri 3 kishidan iborat viloyat ichki ishlar bo'limlari tashkil etildi. Ichki ishlar vazirligining 1924-yil 30-apreldagi buyrug'i. Politsiya boshliqlari bo'limi Militsiya bo'limi deb o'zgartirildi⁵⁵. 1924-yil 16-iyuldan Ichki ishlar nozirliqi tugatilishi munosabati bilan Militsiya bo'limi Xiva Harbiy kengash va boshqa viloyat inqilobiy qo'mitalariga bo'ysundirilgan⁵⁶. 1-avgustga qadar Xiva shahar inqilobiy qo'mitasining militsiya bo'limida bor-yo'g'i 33 kishi (bosh kotib, 2 nafar katta militsiya xodimi va 35 nafar oddiy askar shtabida ishlagan⁵⁷. Yangi-Urganch viloyat boshqarmasining umumiy soni 62 kishi tashkil etar edi. 1924-yil 30-noyabrda Xorazm Respublikasi hukumati o'z vakolatlarini iste'foga chiqargach, militsiya bo'limi unga bo'ysundi. Xorazm inqilobiy qo'mitasiga yangi tashkil etilgan Qoraqalpog'iston muxtoriyati Politsiya bo'limi viloyat ichki ishlar xalq komissarligi tasarrufiga o'tkazildi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati.

- 1.O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq
- 2.O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 25-ish, 292-varaq
- 3.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 26-varaq
- 4.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 25,28-varaq
- 5.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 14-varaq
- 6.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 1-varaq
- 7.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 6-varaq
- 8.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 18-varaq
- 9.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 97-varaq
- 10.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 98-varaq

⁵⁵ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 18-varaq

⁵⁶ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 97-varaq

⁵⁷ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 98-varaq

2-TOM, 2-SON

OLIV TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O'QUV JARAYONINI
BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Eshnazarov Zaurbek Baxtiyor o'g'li

Oriental universiteti ta'lim menejmenti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim muhitini yaratish bo'yicha mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning pedagogik qarashlari va o'quv jarayonini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish muhitini yaratishning hozirgi kundagi holati batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, raqamli texnologiyalar, elektron resurslar, axborotlashtirish, elektron baza, kompyuter.

ABSTRACT

This article describes in detail the pedagogical views of local and foreign researchers on creating a digital educational environment in higher education institutions and the current state of creating a digital educational environment in higher educational institutions.

Key words: digital education, digital technologies, electronic resources, information, electronic database, computer.

Mamlakatimizda yangi maktab muhitini yaratish, shuningdek maktabni raqamlashtirish yuzasidan jadal ishlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 17 martdagi PQ-4642-sonli qarori asosida olib borilmoqda. Qarorda 2020 yil 1-sentabrga qadar barcha umumta'lim maktablarida jurnal va o'quvchilarning kundaliklarini qog'oz shaklida yuritishni bekor qilish hamda ularni elektron tarzda yuritishga mo'ljallangan yagona axborot tizimini ishga tushirish asosiy vazifalardan biri etib belgilangan edi. Ushbu vazifani amalga oshirish maqsadida Kundalik.com platformasi ishlab chiqildi va qisqa vaqt maboynda bir qancha mavjud pedagogik muammolarning bartaraf etilishiga zamin yaratildi. Kundalik.com platformasida o'quvchilar uy vazifalari, dars jadvali, baholari haqida doimiy ravishda ma'lumot olishlari mumkin. Shuningdek, onlayn test va masofaviy ta'limdan foydalanish imkoniyati ham mavjud. O'qituvchilar esa jurnal, dars jadvali, o'quv rejasidan elektron tarzda foydalanishi, virtual konferensiyani amalga oshirib, e'lonlarni ham qulay tartibda berib borishi, o'z o'quvchilari va ularning ota-onalari bilan perativ muloqotni amalga oshirishlari mumkin. Ushbu raqamli platforma o'qituvchilarga ortiqcha qog'oz

2-TOM, 2-SON

hujjatlarini to'ldirishga vaqt sarflamaslikka va vaqtini ko'proq a'lim jarayoniga ajratishga, o'qitish ishlariga ijodiy yondashishga yordam beradi. Tizimda qo'shimcha foydali funksiyalar, xususan zarurat bo'lganida masofadan turib shug'ullanish imkoniyati ham mavjud. Umuman olganda, milliy loyiha muvofiqlashtirishni nazarda tutadi va ta'lim imkoniyatlaridan samarali foydalanishlari uchun o'quvchilarga sharoit yaratish hamda sifatli ta'lim olishdan teng foydalanishni ta'minlaydi. Raqamli maktab elektron ta'lim mazmuniga bepul kirishni nazarda tutadi va har bir o'quvchining qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini individuallashtirishga keng imkoniyatlarni yaratadi. Xozirda elektron kontent hajmi ortib bormoqda – darsliklar raqamlashtirilmoqda, onlayn kurslar ishlab chiqilmoqda.

Aksariyat tadqiqotlarda ta'lim tizimini axborotlashtirish va raqamlashtirishning dolzarbligi, ahamiyati, uni amalga oshirishga imkon beradigan omillar va to'siqlar o'rganilgan. Ular ko'rsatilishicha, ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash bir qator afzalliklarni namoyon qiladi. Xususan, o'qitishda tezkorlikka erishish (o'qitishning vaqti va joyini o'zgartirish); butun hayot davomida uzluksiz ta'lim olish imkoniyatining yuzaga kelishi; o'quvchi, talaba, tinglovchi (mutaxassis)larni avvaldan loyihalangan individual o'qitish asosida kasbiy qayta tayyorlash kurslari va dasturlari bo'yicha tayyorlash imkoniyatining yaratilishi.

Uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida bo'lgani kabi OTMda ham raqamli ta'lim muhitini shakllantirish turli shakllarda kechadi. Bu o'rinda E.V.Ustyujanina, S.G.Evsyukov quyidagi shakllarni keltirib o'tadi: mavjud o'quv materiallari, shu jumladan, ma'ruza, taqdimot, darslik, mustaqil ish topshiriqlari hamda bilimlarni nazorat qilish vositalarini elektron variantga o'tkazish; pedagog va talabalarning o'zaro hamkorligiga asoslangan interfaol elektron muhitni, xususan, pedagoglarning elektron kabinetlarini, vebinar, bahs-munozara, forumlar o'tkaziladigan auditoriyalarni shakllantirish; o'quv vositalari: elektron darsliklar, elektron masalalar to'plami, video ma'ruza, kvestlar, kompyuter o'yinlari kabi yangi tiplarini yaratish; elektron ta'lim muhitining imkoniyatlaridan foydalanish hisobiga o'qitishning mutlaqo yangi shakllarini yaratish – obrazli axborotlarni uzatish spektrini kengaytirish, rolli o'yinlarni tashkil etish orqali turli vaziyatlari modellashtirish, bellashuv o'yinlarini imitatsiyalash va hokazolar; sun'iy intellekt imkoniyatlarini o'qitish jarayoniga kiritish.

Bugungi kunda esa ta'lim muhiti innovatsion xarakter kasb etmoqda. Ta'lim muhitining innovatsion xarakterga ega bo'lishi tabiiy ravishda uni mazmunan yangilanishiga olib keldi. Shu sababli zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalarga asoslanishi ta'lim muhitini mazmunan yangilanishini ta'minladi.

2-TOM, 2-SON

Bizning fikrimizcha, raqamli ta'lim muhitida ham S.V.Tarasov aytib o'tganidek, mavjud komponentlarga ega va ular bir qadar to'ldiriladi. Xususan, raqamli ta'lim muhiti mazmunli, metodik va kommunikativ komponentlar bilan birgalikda texnologik komponent bilan ham to'ldiriladi. Binobarin, raqamli texnologiyalar, xususan, ta'limda qo'llanilayotgan texnologiyalar barchasi kompyuter qurilmasi, multimediya vositalaridan tarkib topgan.

A.B.Fedorov zamonaviy olamdagi mediata'limni ommaviy axborot bilan mulkot madaniyatini shakllantirish maqsadida ijodiy, kommunikativ salohiyatlar, tanqidiy tafakkur, media matnlarni to'laqonli idrok etish, talqin va tahlil qilish, baholash media texnika yordamida o'z-o'zini ifodalashning turli shakllariga o'qitish maqsadida ommaviy kommunikatsiya (media) vositalari va materiallari yordamida shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida ko'radi. Elektron darsliklar yarata olish va ular bilan erkin faoliyat olib borish ko'nikmasiga ega bo'lish; Zoom, Google meet, Google Disk, Camtasia studio kabi dasturlarda erkin ishlay olish; masofaviy ta'lim platformasini kreativ yangiliklar bilan boyitib borish va boshqalar.

OTMda raqamli ta'lim muhitini hosil qilish uchun, eng avvalo, o'quv muassasasining ichki jarayonlarini isloh qilish talab qilinadi. Uning "raqobatga bardoshligini saqlab qolish uchun o'quv jarayoniga o'z vaqtida yangi texnologiyalarni joriy qilish yangi avlodning kasbiy tayyorgarligini ta'minlash"[1, 45]da yuqori samaradorlikka erishishni kafolatlaydi.

D.P.Xashimova, R.A.Parpievaning Internet manbasiga tayanib ma'lum qilishicha, "bugungi kunda atigi o'nga yaqin davlatdagi talabalarning 95 foizida kompyuter bor. Indoneziyada esa 34 foiz yoshning internetdan foydalanishga sharoiti etarli. Qolgan davlatlarda bu ko'rsatkich ancha past. O'zbekiston Respublikasida ham bu ko'rsatkich yuqori darajada emas. Buning asosiy sababi chekka hududlarda Internet infratuzilmasining yaxshi rivojlanmaganligidir".

Mualliflar D.P.Xashimova, R.A.Parpieva oliy ta'lim tizimida AKTdan samarali foydalanish muammosini o'rganar ekan, bu borada hal qilinishi zarur bo'lgan muhim vazifalarni aniqlashga e'tiborni qaratadi. Ular tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalari ayni vaqtda oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni o'qitish sifatini oshirishda quyidagilarga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir: Internet infratuzilmasini yaxshilash; mobil operatorlar tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish; yoshlar, xususan, talabalar tomonidan zamonaviy AKTning so'ng yutuqlarini o'zlashtirishga shart-sharoitlar hamda imtiyozlar yaratib berish; o'quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari ko'lamini kengaytirish; axborot resurslari, o'qitish vositalari, masofaviy o'qitish texnologiyalarini rivojlantirish; ijodkor talabalarni universitetning raqamlashtirish

2-TOM, 2-SON

loyihalariga jalb qilish; OTM faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o'zgartirish kiritish bo'yicha vakolatli organlarga takliflar berish; yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o'quv xonalari, laboratoriyalar, media studiyalar va boshqalarni o'z ichiga olgan markazlarni tashkil etish hamda unda orttirilgan tajribani O'zbekistonning barcha oliy ta'lim muassasalarida qo'llash; zamonaviy AKT va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash; bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish; interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish, ma'ruza va seminar darslari uchun Internet bilan bog'liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish kabi mavzular bo'yicha o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurslarni tashkil qilish va o'tkazish; real vaqt rejimida interfaol taqdimot tizimlari, video konferensiya aloqa tizimlari, virtual zallar, elektron resurslardan foydalanib istalgan vaqtda masofaviy o'qitish jarayonini amalga oshirish; bulutli texnologiyalar, virtual voqelik, kengaytirilgan voqelikdan foydalanish hamda didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo'llash, raqamli didaktika va raqamli ta'lim modellarini qo'llash, o'qituvchilar va talabalar uchun loyihalar, diplom ishlari, ilmiy izlanishlar va boshqalarini muhokama qilish uchun ilmiy veb-saytlar ishlab chiqish; ta'lim sub'ektlarining media kompetentligini uzluksiz oshirib borish mexanizmini ishlab chiqish (Youtube va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda mavjud bo'lgan videodarslarini o'zbek tilida ham ko'paytirishni davlat darajasida qo'llab-quvvatlash); ta'lim muassasalari uchun zarur zamonaviy texnik jihozlar bilan ta'minlash jarayonini nazoratga olish va amaliy qo'llab-quvvatlash; chekka hududlarda ham Internet aloqasi, texnik jihozlarning tizimli faoliyatini yo'lga qo'yish; barcha ilmiy jurnallar va ishlanmalarni Veb-saytlarga muntazam joylab borish; elektron boshqarish tizimlarini amaliy faoliyatga keng joriy etish va keraksiz hujjatlar bilan ishlashni keskin kamaytirish; masofaviy ta'lim platformasi, shu bilan birga barcha ijtimoiy tarmoqlarda subektlar mas'uliyatini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish[11, 154]; ta'lim jarayonini boshqarish vositasi sifatida, ya'ni, ta'lim muassasasining barcha ish faoliyati, jumladan, o'quv, ma'naviy-ma'rifiy va ilmiy-tadqiqot ishlari samaradorligini oshirish uchun axborotlashtirish, tahlil va bashorat qilish tizimini yaratish; talabalar, pedagoglarning ilmiy-pedagogik izlanishlarini amalga oshirish vositasi sifatida o'quv muassasasida zamonaviy axborot tizimlarini yaratish va tatbiq etish.

U.M.Xalikova tomonidan olib borilgan tadqiqotda maktabgacha ta'lim tizimida elektron resurslardan foydalanish muammosi tadqiq etilgan. Tadqiqotchi bu borada soha oldida turgan vazifalardan kelib chiqqan holda ularni ijobiy hal qilish yo'llari,

2-TOM, 2-SON

maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'z faoliyatida elektron resurslardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganar ekan, bu jarayonning natijasi kafolatlaydigan samaralar xususida quyidagilarni aytib o'tadi: multimedia taqdimotlari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tushunarli bo'lgan majoziy malumot turiga ega bo'lganligi sababli ular o'rganilayotgan materialni yaxshiroq o'zlashtiradi va mustaqil ravishda o'z bilimlarini oshiradi; kompyuter va multimedia effektlarining jozibadorligi tufayli bolada o'qish uchun motivatsiya va matematikaga qiziqish kuchayadi; bolalarda olingan bilim uzoq vaqt davomida xotirada qoladi va ularni amaliy qo'llash uchun tiklash osonroq bo'ladi.

Bugungi kunda raqamli ta'limning mamlakatimiz ta'lim tizimida o'rni beqiyos bo'lib, bunda o'quvchilarning fanni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda, ular bir vaqtning o'zida qanday o'qiyotganini, fanlarni qanday o'rganayotganini, vazifalarga qiziqishi, o'z darajasidagi muammolarga fikr bildirishlarini kuzatish mumkin. Buning natijasida talabalarning mustaqil o'rganish, shaxsiy o'rganishga moslashish va o'z ustida ishlash kabi qobiliyatlari yanayam rivojlanadi. Dars jarayonlarini raqamli kontentda jonli olib borish va darslarda interfaol topshiriqlarni berish o'quvchilarning o'zlari qiziqqan sohada kompetensiyalarini rivojlanishiga ham yordam beradi.

Xulosa

Xulosa sifatida ta'limni raqamlashtirish jarayonini yanada rivojlantirish va umumta'lim maktablarida samaradorlikni oshirish uchun biz quyidagi maqsad va vazifalarni amalga oshirish zarur deb hisoblaymiz:

ta'lim subyektlarining mediakompetentligini uzluksiz oshirib borish mexanizmini ishlab chiqish;

AKTning turli mavjud dasturlaridan foydalanish, shuningdek videodarslar kontentini yanada boyitish;

ta'lim muassasalari uchun zarur zamonaviy texnik jihozlar bilan ta'minlash jarayonini amaliy qo'llab-quvvatlash;

ta'limni raqamlashtirishga oid barcha ilmiy jurnallar va ishlanmalarni web-saytlarga muntazam joylab borish;

yaratilgan elektron boshqarish tizimlarini faoliyatga keng joriy etish;

Ta'lim jarayonlarini raqamlashtirish maqsadlari:

- ta'lim faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash;
- ta'lim tizimida o'quv, ilmiy, ma'muriy va moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish;
- tahliliy ma'lumotlarni sahklantirish va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish va tezlashtirish;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini monitoring qilish;

2-TOM, 2-SON

- ta'lim jarayonini boshqaruvchi (ish beruvchi), o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida uzviylikni ta'minlash;
- ta'lim jarayonida byurokratik to'siqlar yuzaga kelishini oldini olish va moliyaviy xarajatlarni qisqartirish;
- boshqaruv jarayonlari uchun sarf qilinadigan vaqtni qisqartirish va mehnat samaradorligini oshirish masofaviy ta'lim platformasida, shuningdek barcha ijtimoiy tarmoqlarda ham ta'lim subyektlarining mas'uliyatligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR

1. Алюнова Т.И. Проблемы цифровизации в современном вузе. Педагогика и современное образование: традиции, опыт и инновации : сб. ст. VIII Междунар. науч.-практ. конф.,- Пенза : МЦНС «Наука и Просвещение», 2019. - С. 45.
2. Вайндорф-Сысоева М.Е., Субочева М.Л. “Цифровое образование” как системообразующая категория: подходы к определению // Ж. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика. – М.: 2018. - № 3. – С. 25-36;
3. Зайцева Ж.Н., Солдаткин В.И. Генезис виртуальной образовательной среды на основе интенсификации информационных процессов современного общества // Ж. Информационные технологии. – Киев: 2000. - № 3. – С. 44-48;
4. Касперская Н.И. Цифровая экономика и риски цифровой колонизации: информационный портал семейной политики (2019) // https://ivan4.ru/news/traditsionnye_semeynye_tsennosti.
5. Махмудов А.Х., Абдурахмонов З.Б. Таълимда замонавий рақамли технологияларидан фойдаланишнинг ютуқлари ва муаммолари // Ж. Academic research in educational sciences. – Чирчик: 2021. – 98-б.
6. Никулина Т.В., Е.Б.Стариченко. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление //Ж. Педагогическое образование в России. – Екатеринбург: 2018. - № 8. – С. 107;
7. Носирова Д.С. Рақамли технологиялар воситасида ўқув жараёнини ташкил этишнинг муаммолари ва истиқболлари // Models and methods in modern science:International scientific-online conference. - p. 87.
8. Тарасов С.В. Образовательная среда: понятие, структура, типология // Ж. Вестник Санкт-Петербургского ГУа им. А.С.Пушкина. – СПб.: 2011. - № 11. – С. 133-138.
9. Устюжанина Е.В., Евсюков С.Г. Цифровизация образовательной среды:

2-TOM, 2-SON

возможности и угрозы // Ж. Вестник РЭУ им. Г.В.Плеханова. – М.: 2018. - № 1 (97). – С. 3-12.

10. Халикова У.М. Рақамли технологиялар воситасида мактабгача ёшдаги болаларнинг элементар математик кўникмаларини шакллантириш // Ж. Scientific progress. – Chirchik: 2021. Vol.2. Ussue 4. – p. 39.

11. Хашимова Д.П., Парпиева Р.А. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истикболлари // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron j. – Т.: 2020. - № 3, may-iyun. – 151-152-б.

12. Электронные компоненты информационно-образовательной среды / В.А.Красильникова, П.В.Веденеев, А.С.Заварихин, Т.Н.Казарина // Ж. Открытое и дистанционное образование. – Томск: 2002. Выпуск 4 (8). – С. 54- 56.

13. Bakhromjan, D. (2023). Preparing Future Teachers for Innovative Activity is an Important Pedagogical Need. *World of Science: Journal on Modern Research Methodologies*, 2(6), 27-30.

14. Siddikov, B., & Djalalov, B. (2020, December). MODERNIZATION OF EDUCATION-THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION. In *Конференции*.

15. Xonqulov, S. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TA'LIM MUHITINI YARATISHNING KONSEPTUAL MAZMUNI. *Наука и инновация*, 1(4), 128-131.

16. Xonqulov, S. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TA'LIM MUHITINI YARATISHNING USTIVOR TAMOYILLARI. *Наука и инновация*, 1(4), 132-135.

17. Джалалов, Б. Б. (2022). ВО 'LAJAK O 'QITUVCHILARNING INNOVATSION KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA SMART-TA'LIMNING IMKONIYATLARI. *УЧИТЕЛЬ*, 3(4).

2-TOM, 2-SON

GULKARAMNING INSON SOG'LIGI UCHUN FOYDALI XUSUSIYATLARI

Pirimqulova Muhabbat Xayitovna

Muhabbatpirimqulova8@gmail.com

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

Annotatsiya: Maqolada gulkaramning vatani, qanday taomlarda iste'mol qilinishi, kaloriyasi, tarkibi, vitaminlari, inson tanasiga ta'siri, erkaklar, ayollar va bolalarda foydali tomonlari, Gulkaram haqida faktlar, energetik meva va sabzavotlar" ro'yxatida o'rni, bir qancha kasalliklarning oldini oluvchi sabzavot ekanligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: gulkaram, kibr karami, gulkaramning foydali xusisiyatlari, tarkibi, immunitet tizimi, ishemik hujumlar, kasallikning rivojlanish xavfi, vitaminlar, oqsillar, yurak kasalliklari, asab tizimi, stress, kaloriya.

Annotation: In the article, the homeland of cauliflower, in which dishes it is consumed, calories, composition, vitamins, effects on the human body, beneficial aspects for men, women and children, facts about cauliflower, its place in the list of "energetic fruits and vegetables", prevention of several diseases gives information that it is a vegetable.

Key words: Cauliflower, Cypriot cabbage, beneficial properties of cauliflower, composition, immune system, ischemic attacks, risk of disease development, vitamins, proteins, heart diseases, nervous system, stress, calories.

Gulkaramning vatani Kibr hisoblanadi, shuning uchun uni oldiniga "Kibr karami" deb atashgan. U 2500 yildan buyon iste'mol qilinadi. Gulkaram qadimiy Misr va Eronda yetishtirilgan. Keyin u Italiyada paydo bo'ladi, bu yerdan gulkaram XVI asrda butun Yevropa bo'ylab tarqaladi.

Hozirgi paytda sho'rvalar va sabzavotli taomlarning masallig'i sifatida ishlatiladi. Uni qaynatib pishirish va salatlarda pishirilmagan holda foydalanish mumkin.

Gulkaramning foydasi sog'lom ovqatlanish tarafdorlari uchun qiziq savol bo'ladi. Chiroyli va mazali sabzavotlardan to'g'ri foydalanish uchun siz uning xususiyatlarini va xususiyatlarini tushunishingiz kerak. Gulkaramning kaloriyasi juda past bo'lsa ham, to'yimlilik hissini beradi, shu tufayli uni semirishdan qo'rqmagan holda iste'mol qilish mumkin. Gulkaram tarkibida kaliy, magniy, kaltsiy, marganets, temir, mis, rux, ftor, karotinlar, C, K, B1, B2, B6 vitaminlari mavjud. Ushbu sabzavot saraton kasalliklari profilaktikasi uchun tavsiya etiladi.

2-TOM, 2-SON

Gulkaramdagi enzimlar organizmdan toksinlarni chiqarishga yordam beradi. O'z vaqtida chiqarib tashlanmagan toksik birikmalar hujayralarning shikastlanishiga olib kelishi mumkin. Bu esa o'z navbatida o'smalar paydo bo'lishiga sababchi bo'ladi. Enzimlar gulkaramdagi vitamin va minerallar bilan birikib, uning saratonga qarshi kurashish xususiyatini kuchaytiradi.

Albatta nima uchun gulkaram tanaga foydali degan savol barchaga birdek tug'ilishi mumkin. Gulkaram tarkibidagi vitaminlar inson tanasiga juda foydali ta'sir ko'rsatadi.

Xususan, mahsulot:

- yaxshi tabiiy antioksidant bo'lib, shish paydo bo'lish xavfini kamaytiradi;
- har qanday tabiatning yallig'lanishiga qarshi kurashishga yordam beradi;
- vitamin yetishmasligining boshlanishiga to'sqinlik qiladi va immunitetni mustahkamlaydi;
- to'plangan toksinlar va toksik moddalarni tanadan olib tashlaydi;
- qo'shimcha funtni yo'qotishga yordam beradi;
- gormonal va reproduktiv tizimga foydali ta'sir ko'rsatadi;
- ko'z sog'lig'ini himoya qiladi;
- qon tomirlarini kuchaytiradi va yurak kasalliklarini rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Gulkaram diuretik hisoblanadi va shish bilan kurashishda yordam beradi. Bundan tashqari, u asab tizimini kuchaytirish va kuchni oshirish uchun ishlatilishi mumkin. Ayol tanasi uchun bu sabzavot katta ahamiyatga ega. Avvalo menyuga gulkaram qo'shish og'riqli davrlar va menopauza paytida beqaror gormonal fon uchun tavsiya etiladi. Mahsulot noqulay his-tuyg'ulardan xalos bo'lishga yordam beradi, Asab tizimidagi buzilishlar uchun gulkaram sho'rva, garnitür va bu sabzavotli salatlar foydali bo'ladi. Mahsulot surunkali charchoqni yo'qotishga yordam beradi, kuchni oshiradi va kuch beradi, ayniqsa ertalab qabul qilinganda foydasi ko'proq bo'ladi. Agar odatdagi parhezga kiritilgan bo'lsa, terining salomatligi tezda yaxshilanadi, gulkaram kollagen moddalarini ishlab chiqarishda faol qatnashadi, husnbuzarlarning oldini oladi va yoshartiruvchi ta'sirga ega.

Gulkaramning erkaklar uchun bir qancha foydalari mavjud:

Gulkaram erkak tanasi uchun juda foydali sabzavot hisoblanadi. Mahsulot tarkibidagi qimmatli moddalar sog'lom jinsiy faoliyat uchun javobgardir va reproduktiv funksiyani qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, sabzavot 40 yildan keyin prostata saratoni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Mahsulot erkak sportchilar uchun foydalidir, u mushaklarga zarar bermasdan yog'massasidan xalos bo'lishga yordam beradi, chidamlilik va quvvatni oshiradi. Gulkaram soch

2-TOM, 2-SON

follikulalarini kuchaytiradi va qon tomir tizimini yaxshilaydi va jigarni tozalashga yordam beradi. Bu yoshligida ishemik hujumlar xavfini kamaytiradi.

Bolalarda gulkaramni muntazam iste'mol qilish juda ham foydali hisoblanadi: to'g'ri ishlatilsa, gulkaram bolaning immunitetini va uning ovqat hazm qilish tizimini mustahkamlaydi. Chaqaloqlar va katta yoshdagi bolalar uchun gulkaramning foydasi ich qotishi va sekin hazm qilish, dietada vitamin etishmasligi bilan namoyon bo'ladi. Gulkaramning foydali xususiyatlari kasalliklarni davolash uchun ishlatiladi. Sabzavot tanaga foydali ta'sir ko'rsatadi, nafaqat oziq-ovqat sifatida iste'mol qilinganda, balki uning asosida dorivor aralashmalar va ichimliklar tayyorlanadi.

Gulkaram tabiiy B vitaminlariga boy bo'lgan sabzavotdir. U ovqat hazm qilish va qon aylanishiga yordam berish kabi ko'plab sog'liq uchun foydali xususiyatlarga ega.

U saraton kasalligidan himoya qiladigan antioksidantlar va fitonutrientlar bilan ta'minlaydi. Shuningdek, u vazn yo'qotish va ovqat hazm qilishni yaxshilash uchun, o'qish va xotira uchun zarur bo'lib boshqa ko'plab muhim oziq moddalarni o'z ichiga oladi.

Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari (CDC) ning ma'lumot berishicha gulkaram 24-o'rinni "energetik meva va sabzavotlar" ro'yxatiga kiritadi.

Gulkaram haqida tezkor faktlar:

- Gulkaram vitaminlarning yaxshi manbai hisoblanadi.
- Uning tarkibiy qismlari suyaklarni mustahkamlashga, yurak-qon tomir tizimini mustahkamlashga va saraton kasalligini oldini olishga yordam beradi.
- Gulkaramni iste'mol qilishning mazali usullariga karam qobig'i pizza va gulkaram va pishloq sho'rva kiradi.
- Qonni suyultiruvchi vositalardan foydalanadigan odamlar to'satdan ko'p gulkaramni iste'mol qilmasliklari kerak, chunki K vitaminining yuqori miqdori dorilarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- Gulkaram ozuqa moddalari va vitaminlarga boy.

Amerika Qo'shma Shtatlari Qishloq xo'jaligi Departamenti (USDA) Milliy ozuqaviy ma'lumotlar bazasiga ko'ra, yarim dyuymli bo'laklarga bo'lingan va og'irligi taxminan 107 gramm bo'lgan tug'ralgan xom gulkaramning bir stakan ishonchli manbasida: 2 gramm (g) protein, 0,3 gramm yog', 5 g karbongidrat, shu jumladan 2 g shakar, 24 milligramm (mg) kaltsiy, 16 mg magniy, 47 mg fosfor, 320 mg kaliy, 51,6 mg S vitamin, 16,6 mikrogram (mkg) K vitamini, 0,197 mkg B6 vitamini, 61 mkg folat mavjud. Bir stakan xom gulkaram quyidagilarni ta'minlaydi: Kundalik C vitamini ehtiyojining 77 foizi, kundalik K vitamini ehtiyojining 20 foizi, B6 vitamini va folatga bo'lgan kunlik ehtiyojning 10 foizi yoki undan ko'prog'ini ta'minlab beradi.

2-TOM, 2-SON

Bundan tashqari, ozroq miqdorda tiamin, riboflavin, niatsin, pantotenik kislota, kaltsiy, temir, magniy, fosfor, kaliy va marganets mavjud. Barcha turdagi meva va sabzavotlarni iste'mol qilish ko'plab salbiy sog'liq sharoitlarini rivojlanish ehtimolini kamaytirishi aniqlandi.

Ko'proq o'simlik ovqatlarini iste'mol qilish, masalan, gulkaram, semizlik, diabet, yurak kasalliklari va umumiy o'lim xavfini kamaytiradi, shu bilan birga sog'lom terini, energiyani oshiradi va umumiy vaznni kamaytiradi.

Gulkaramda ozuqaviy moddalar va suv ko'p bo'ladi. Ikkala tarkib ham ich qotishining oldini olish, ovqat hazm qilish tizimini sog'lom saqlash va yo'g'on ichak saratoni xavfini kamaytirish uchun muhimdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, gulkaram immunitet tizimini va yallig'lanishni tartibga solishga yordam beradi. Natijada, buyurak qon-tomir kasalliklari, diabet, saraton kabi yallig'lanish bilan bog'liq holatlar xavfini kamaytirishga yordam beradi. Yuqori ravishda gulkaramni iste'mol qilish bir qancha kasallikning rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi:

- koroner yurak kasalligi;
- insult;
- gipertoniya;
- qandli diabet;
- semizlik;
- ba'zi oshqozon-ichak kasalliklari.

Bu sabzavotni ko'proq iste'mol qilish qon bosimi va xolesterin darajasini pasaytirishga, insulin sezgirlikini yaxshilashga va semirib ketgan odamlar uchun vazn yo'qotishga yordam beradi.

Gulkaram hujayra mutatsiyalarini oldini olishga va stressni kamaytirishga yordam beradigan antioksidantlarni o'z ichiga oladi.

2-TOM, 2-SON

Ushbu antioksidantlardan biri indol-3-karbinol yoki I3C bo'lib, odatda karam, brokkoli va gulkaram kabi sabzavotlarda mavjud. Bu erkaklar va ayollarda ko'krak va reproduktiv saraton xavfini kamaytirishi ko'rsatilgan

1-rasm. Turli xil karam mevalari

Hozirgi kunda olimlar gulkaramni sulforafan saraton kasalligini kechiktirishi yoki to'sqinlik qilishi mumkinligini aniqlash uchun o'rganishmoqda. Hozirgacha melanoma, qizilo'ngach, prostata va oshqozon osti bezi saratoni uchun umid beruvchi natijalar mavjud.

K vitaminini kam iste'mol qilish suyak sinishi va osteoporozning yuqori xavfi bilan bog'liq. K vitaminini iste'mol qilish suyak matritsasi oqsillarining modifikatori bo'lib, kaltsiyning so'rilishini yaxshilash va siydikda kaltsiyning chiqarilishini oldini olish orqali suyak sog'lig'ini yaxshilashi mumkin.

Ko'p miqdorda tola iste'mol qilish yurak-qon tomir muammolari xavfini kamaytirishi aniqlandi. Kaltsiy preparatlarini qabul qiladigan odamlar qon tomirlarida kaltsiy to'planishi xavfi ostida bo'lishi mumkin, ammo K vitaminini kaltsiy bilan birga qabul qilish bu sodir bo'lish ehtimolini kamaytirishi mumkin.

Bir so'z bilan aytganda, gulkaramni kundalik hayotda iste'mol qilish sog'lom hayot tarzi uchun juda katta ahamiyatga ega. Qolaversa, bir qancha kasalliklarning oldini olish yoki xavfini kamaytirishi bilan birgalikda immunitet tizimini ko'tarishi bilan barchaga birdek ma'qul kaladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ríos-Hoyo, A., & Gutiérrez-Salmeán, G. (2016). New dietary supplements for obesity: what we currently know. *Current obesity reports*, 5(2), 262-270.
2. Rizzo, G., Baroni, L., & Marzatico, F. (2018). Dietary oxalates and their role in human health. *European review for medical and pharmacological sciences*, 22(3), 823-835.
3. Li, Y., Zhang, J., Xu, J., Wang, H., Yeung, S., Liang, Y., ... & Zhang, W. (2017). Cruciferous vegetable consumption and the risk of female lung cancer: a prospective study and a meta-analysis. *Annals of Oncology*, 28(11), 2456-2464.
4. Yang L.Liu M.Wang F.Yuan J.Huang X.Li G.Cui X.Yu L.Wang X.Xiao W.Gao T.Zhu S.Lin Q.Zhao Y.Ou Z.Ye Y.Gu D.Zhou X.Cai L.(2019).Cauliflower: A cruciferous vegetable with multiple health benefits.Frontiers in Chemistry..7..doi:10.3389/fchem.2019.00009

2-TOM, 2-SON

5. Seo M.K.Jeong H.W.Choi H.S.Jeong I.H.Choi B.K.Jun S.H.Park K.G..(2020).Effects of Cauliflower Extracts on Adipogenesis and Lipolysis in 3T3-L1 Adipocytes.Molecules..25(14)..doi:10.3390/molecules25143231

6. Traka M.H.Mithen R.F.Brown J.E..(2009).Dietary Glucosinolates: Their Bioavailability and Importance to Health.International Journal of Molecular Sciences..10(4)..doi:10.3390/ijms10041690

2-TOM, 2-SON

GIPO TAKTIK QURILMALAR DERIVATSIYASI VA ULARNING
MONOPROPOZITIV STRUKTURALARI

Kurbanova Raxima Abdullayevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Tillar kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Gipotaktik qurilmalarning sintaktikasi va semantikasi parataktik qurilmalardan farqlangani bois ham gipotaktik qurilmaning predikativlik belgisi parataktik qurilmalarning predikativlik belgilaridan tubdan farqlanadi. Buning asosiy boisi murakkab sintaktik qurilmaning mazkur turida komponentlarning o'zaro bog'lanishi tobelik munosabatini taqozo etishidadir.

Kalit so'zlar: gap, jumla, propozitsiya, prisuppozitsiya, so'z, til, nutq, til va nutq birliklari, tema-rema, struktur, semantik va pragmatik faktorlar.

ВЫВОД ГИПОТАКТИЧЕСКИХ УСТРОЙСТВ И ИХ МОНО
ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНЫХ СТРУКТУР

Курбанова Рахима Абдуллаевна

Преподаватель кафедры языков Самаркандского государственного медицинского университета

Аннотация. Поскольку синтаксис и семантика гипотактических устройств отличаются от паратактических устройств, предикативный знак гипотактического устройства принципиально отличается от предикативных знаков паратактических устройств. Основная причина этого состоит в том, что взаимосвязь компонентов в этом типе сложного синтаксического аппарата требует отношения зависимости.

Ключевые слова: предложение, предложение, суждение, пресуппозиция, слово, язык, речь, языковые и речевые единицы, тема-rema, структурные, семантические и прагматические факторы.

DERIVATION OF HYPOTACTIC DEVICES AND THEIR
MONOPROPOSITIONAL STRUCTURES

Kurbanova Rakhima Abdullayevna

Teacher of the Department Languages of Samarkand State Medical University

Abstract. Since the syntax and semantics of hypotactic devices are different from paratactic devices, the predicative sign of hypotactic device is fundamentally different from

2-TOM, 2-SON

the predicative signs of paratactic devices. The main reason for this is that the interconnection of components in this type of complex syntactic device requires a relationship of dependence.

Key words: clause, sentence, proposition, presupposition, word, language, speech, language and speech units, theme-rhema, structural, semantic and pragmatic factors.

Gipotaktik qurilmalar, shubhasiz, polipredikativ sintaktik qurilmalarni taqozo etadi⁵⁸. Biroq mazkur polipredikativlik komponentlarining mavqei teng emas. Chunki, gipotaktik qurilma tarkibiy qismlaridan birida, ya'ni hokim operandda asosiy predikativ markaz shakllansa, ikkinchisida (tobe gapda) ikkinchi darajali predikativ markaz vujudga keladi:

1. *Kim eng qattiq baqirsa, o'sha qahramon sanalar ekan* (O'.Hoshimov. Qizil qarg'a).

2. *Onasi bir qo'lida choynak, bir qo'lida qand ko'tarib kirganida, Marat ikki bobni bitirgan edi* (O'.Hoshimov. Uzun kechalar).

Shuni alohida ta'kidlash joizki, voqelikka munosabat bildirishda so'zlovchining o'ziga xos o'rni bo'ladi. Derivatsion jarayonda shakllanuvchi gaplar va ularning turlari so'zlovchi tomonidan tanlanadi va voqelikka munosabat bildiruvchi omillarga aylanadi. Masalan, keltirilgan misollarning birinchisida so'zlovchining asosiy maqsadi kimning qahramon bo'lishini ko'rsatishdan iborat ekanligi shubhasizdir. Ammo buni yanada aniqroq ko'rsatish uchun so'zlovchi qo'shimcha tarzda ikkinchi jumladan ham foydalangan (eng qattiq baqirsa). Agar nutq muhitining talabiga ko'ra so'zlovchi quyidagi sintaktik qurilmadan foydalanganda edi, u holda monopredikativli sodda gap shakllangan bo'lardi: eng qattiq baqirgan qahramon sanaladi.

Berilgan misollarning ikkinchisida ham shunga o'xshash vaziyat kuzatiladi. Bunda xabar ifodasining markazida *Maratning ikki bobni bitirgani* tavsifi o'rin olgan, ikkinchi xabar, ya'ni *Onasining bir qo'lida choynak, bir qo'lida qand ko'tarib kirishi* ikkinchi darajali mavqega egadir. Mazkur gapdan so'zlovchi hokim operandda berilayotgan xabarning bajarilishi vaqtini ko'rsatish uchun foydalangan.

Ana shunga asoslangan holda, gipotaktik qurilmalarda asosiy predikativ markaz hokim operandda mavjud bo'ladi, degan xulosaga kelish mumkin.

Biroq, ba'zi tilshunoslik adabiyotlarida gipotaktik qurilma tarkibiy qismlarining har biri mazmunan nisbiy mustaqil, degan fikr ham uchraydi⁵⁹. Bizningcha, nisbiy mustaqillik

⁵⁸ *Predikativlik haqida qarang:: Романова Н.П. О понятии "Сложное предложение" // Починение в полипредикативных конструкциях. –Новосибирск, 1980. – С. 4-10.*

⁵⁹ *Qarang:: Ўзбек тили грамматикаси. II. -Тошкент, 1976. –Б3.56.*

2-TOM, 2-SON

bog'lovchili va bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibiy qismlari uchun xarakterlidir. gipotaktik qurilmaning faqat hokim operandi nisbiy mustaqil bo'lishi mumkin. Yuqorida ko'rib o'tilgan misollardagi natija tobe operandning mazmunan tugaldekk ko'rinishi uning mustaqilligini anglatmaydi. Chunki, mazmuni va sintaktik shakli qanday bo'lishidan qat'iy nazar, tobe operand hokim operandga tobe bo'ladi, uning predikativ salmog'ini oshirish uchun xizmat qiladi. G'.Abdurahmonovning ergashgan qo'shma gap haqidagi qarashlaridan kelib chiqilganida tobe operand, odatda, hokim operandni izohlash vazifasida keladigan izohlash orqali mazmunan hokim operandga tobe bo'lgan gipotaktik qurilmaning qismidir⁶⁰.

Tobe operandning voqelikka munosabat bildirishi, ya'ni predikativ ma'nosi ham hokim operandda ifodalanadigan asosiy predikativlik uchun xizmat qiladi. Buning tub mohiyatini bosh va tobe operandlarning propozitsional salmoqlari teng emasligida ko'ramiz. N.Mahmudov va A.Nurmonovlarning bu borada qayd etgan fikrlariga e'tibor qilinsa, yaxlit sintaktik o'rinlar tizimi sifatida gipotaktik qurilmalar sodda gaplardan deyarli farq qilmaydi. Gipotaktik qurilmalarda gapning grammatik "sinchi" asosini bevosita hokim operand tashkil qiladi. Tobe operand esa u yoki bu tarzda ana shu hokim operand tarkibiga muayyan bir bo'lak sifatida kiradi⁶¹. Biz bu fikrni derivatsion aspektda tatbiq etar ekanmiz, ilmiy jihatdan asosli ekanini alohida qayd etamiz.

Y.I.Shutova qo'shma gap haqida mulohaza bildirganida, gipotaktik qurilmalarni polipredikativ qurilmalar jumlasiga kiritish izohtalab ekanligini, polipredikativlik belgisi, asosan, bog'langan qo'shma gaplarda voqe bo'lishini ta'kidlaydi. Shuning uchun, gipotaktik qurilmalarni ikki predikativ munosabatning oddiy yig'indisi emas, balki voqelikka munosabat faqat hokim operand orqali bildiriladigan, tobe operand orqali esa hokim operandga munosabat bildiriladigan sintaktik qurilma deb tushunadi. Bunda hokim operand ham, tobe operand ham o'zining ohang butunligiga va shakliy tugalligiga ega bo'lgan predikativ sintagma tarzida izohlanadi⁶².

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «O'qituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b. 9 Mahmudov N., Nurmonov A. Uzbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «Ukituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b.)
2. Moskal'skaya O.I. Проблемы системного описания синтаксиса. -М., 1974, -С. 9-19; 2-е издание. -М., 1981, -С. 9-18; (Moskalskaya O.I. Problemi sistemnogo opisaniya sintaksisa. -М., 1974, -С. 9-19; 2-е издание. -М., 1981, -С. 9-18)

⁶⁰ Абдурахмонов Ф. Ко'rsatilgan grammatika, 185-bet.

⁶¹ Bu haqda qarang: Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. -Ташкент, 1995, -Б.170.

⁶² Qarang: Шутова Е.И. Вопросы теории синтаксиса. - М.: 1984. -С. 54-55..

2-TOM, 2-SON

3. Nurmonov A., Mahmudov N., Axmedov A., Solixoj'jaeva S. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. O'z FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28 (Nurmonov A., Mahmudov N., Axmedov A., Solixuj'jaeva S. Uzbek tilining mazmuniy sintaksisi. Uz FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28)

4. Paducheva, Ye. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazыke; semantika narrativa / Ye. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury», 1996. –465 s. (Paducheva, E. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazыke; semantika narrativa / E. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kul'turi», 1996. –465 s.)

5. Prokopovich N.N. Voprosы sintaksisa russkogo yazыka.–M.: Vysshaya shkola, 1974, 350 s. (Prokopovich N.N. Voprosi sintaksisa russkogo yazыka.–M.: Vysshaya shkola, 1974, 350 s.)

6. Abdullaevna, K. R. (2022, August). General interpretation of the predicity event: Kurbonova Rakhima Abdullaevna, Samarkand State Medical Institute, Department of Languages, Trainee teacher, e-mail: kurbonovarahimal@gmail.com. In *Научно-практическая конференция*.

7. Abdullaevna, K. R. trainee teacher, department of languages medicine and education faculty, Samarkand State Medical Institute. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 125.

8. Abdullaevna, K. R. (2022). SOME CONSIDERATIONS ABOUT PREDICATIVENESS AND ITS EXPRESSION. *Thematics Journal of Education*, 7(5).

9. Abdullaevna, K. R. (2022). Propositive Structure And Syntactic Devices Of Speech Derivation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 764-766.

10. Курбонова, Р. А. (2022). Предикативлик ва унинг ифодаси хусусида айрим мулоҳазалар. *Science and Education*, 3(11), 1376-1379.

11. Abdullaevna, K. R. GENERAL INTERPRETATION OF THE PREDICITY EVENT. In Конференция состоялась 5 марта 2022 года на базе Ташкентского государственного стоматологического института по адресу: Республика Узбекистан, 100047, г. Ташкент, ул. Махтумкули, 103. Цель конференции–знакомство и обмен опытом в обучении и в работе с цифровыми данными, технологиями их применения в гуманитарных (р. 274).

12. Abdullaevna, K. R. (2023). SENTENCE AND ITS SYNTACTIC STRUCTURE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 266-268.

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИДА БОШҚАРУВ СОҲАСИДА КАСБИЙ СТРЕСС МАСАЛАСИ

Ўзбекистон Республикаси ИИВ МОИ Бош психологи, майор

2-TOM, 2-SON

И.М.Хакимова

ИИББ полиграфологи

Н.Х.Ибрагимова

Аннотация. Global Firepower Index'нинг янгиланган рейтингида Ўзбекистон қуролли қучлари Марказий Осиёда биринчи, МДХ давлатлари орасида бешинчи ва дунёнинг 145 мамлакати орасида 62-ўринни эгаллади. Мамлакатнинг армияси рейтинги таҳлил қилинар экан, бунда мутахассислар имкониятларимизни олтишдан ортиқ параметрлар бўйича баҳолаган. Уларнинг асосийлари қаторида муҳофаага маблағ сарфланиши даражаси, техник таъминот, армия сони, давлатнинг географик хусусиятлари, ишлаб чиқариш ва баъзи ресурсларнинг истеъмоли, логистик имкониятлар каби мезонлар билан бирга бошқарув соҳаси ҳисобга олинган. Мазкур мақолада ички ишлар органларида раҳбарлар фаолиятида касбий стресс ва касбий чарчаш масаласи ёритилган.

Калит сўзлар. Касбий стресс, касбий чарчаш, эмоционал стресс, стрессоген вазиятлар, сурункали стресс, стрессли ҳис-туйғулар.

Қайси соҳа бўлишидан қатъий назар, унинг самарадорлигида аввало, тўғри бошқарув тизимига эга эканлиги муҳим ҳисобланади. Жумладан, ички ишлар тизимида ҳам. Вазирлик тизимидаги ички ишлар органлари фаолияти у ёки бу кўринишда стрессли вазиятларнинг мавжудлиги билан боғлиқ.

Мазкур мақоламизда, вазирликнинг юқори бўғин бошқаруви ва ҳудудий органлар раҳбарларининг хизмат фаолиятидаги касбий стресс ва касбий чарчоқ ҳолатларини кўриб чиқишни режалаштирдик.

Ички ишлар вазирлигининг ҳудудий органлари раҳбарлари, идора ходимларининг ўзаро, фуқаролар билан муносабатда, қуйи бўғин ходимлари ўртасида юзага келадиган манфаатлар тўқнашуви, ОАВ ва жамоатчилик назорати субъектлари ва яна бошқалар билан юзага келадиган зиддиятли, қалтис ҳолатларда вазиятни вазминлик билан ҳал қилишлари керак. Аммо, бу, раҳбарларнинг касбий вазифаларини бажариш учун стрессга чидамлилиқ зарурати билан боғлиқ бўлган ишларнинг кичик бир қисмидир. Уларнинг хизмат вазифаларининг асосий хусусияти қонунийлик ва давлат манфаатларини ҳимоя қилишда, жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар ҳуқуқларини поймол бўлишини олдини олиш, ваколатли органлар томонидан ўз вазифаларини амалга оширишнинг қонунийлигини таъминлаш ва бошқалар ҳисобланади. Бошқарув тизими ўта масъулият ва мажбуриятларни талаб

2-TOM, 2-SON

этар экан, раҳбарнинг бор ресурслари (вақтинчалик, меҳнат, моддий, молиявий ва бошқалар) чекланган бўлиб, бу улардан кўп энергия сарфлашни талаб қилади, натижада юқори руҳий зўриқиш ҳолатлари пайдо бўлади.

Стрессли вазиятлар ва салбий ҳис-туйғуларнинг мунтазам равишда пайдо бўлиши янада салбий ҳодисага, яъни сурункали стрессга олиб келиши мумкин. Сурункали стресс, ўз навбатида, раҳбарларда турли касалликларни пайдо бўлиши билан боғлиқ хавфларнинг кучайишига олиб келиши мумкин. Стресс этиологиясининг қуйидаги касалликлари: уйқусизлик, юрак-қон томир касалликлари, невротик ҳолатлар, дармонсизлик, қон босимининг ошиши, диабет кабилар юзага келиши мумкин. Натижада раҳбарнинг ишчанлик қобилиятида эффект пасаяди ва бу уларнинг ўзидан қоникмаслик ҳолатига олиб келиши мумкин.

Касбий стресс ва ҳиссий чарчаш тушунчаси.

Кўриб чиқиладиган тадқиқот мавзуси бўйича таниқли арбоблар ва олимларнинг қарашларига, илмий изланишларига мурожаат қилдик. Масалан, п.ф.д., профессор Б.Р.Билданованинг илмий асосланган позициясида стресс тушунчаси бу, жисмоний ёки психологик таъсирга нисбатан битта организмнинг ўзига хос бўлмаган жавоб реакциясидир деб айтади. Шу билан бирга, олим, бундай таъсир одамда гомеостазнинг шунингдек, асаб тизимининг бузилишига олиб келишини таъкидлайди [3, 5-бет].

Америкалик психологлар Р.С.Лазарус ва Р.Лоньеларнинг илмий асосланган нуқтаи назарига кўра, стресс ўзаро келиб чиқадиган тўртта босқични ўз ичига олган транзаксия жараёнини алмаштиради. Биринчи босқичда, стрессор ва уни баҳолаш тўғрисида оқилона хабардорлик юзага келади. Иккинчи босқичда стрессли ҳис-туйғулар аллақачон намоён бўлади. Учинчи босқичда адаптив реакциялар ёки енгиш деб аталадиган жараён содир бўлади. Тўртинчи босқичнинг охирида, вазиятни енгиш ва уни янги усулда баҳолаш, яъни мослашиш ҳамда стрессга чидамлилиқда пайдо бўлган ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда баҳолаш мумкин бўлади.

Ҳозирги вақтда касбий стресс тушунчасининг аниқ шакллантирилган таърифи мавжуд эмас, чунки шиддатли замонда инсон ҳиссий кечинмаларининг муқим кўриниши деб айтиш мумкин бўлган ҳолатлар йўқ.

Касбий чарчоқ ҳақида мулоҳаза юритар эканмиз, унинг қуйидаги белгиларини эътироф айтиш керак. Хусусан, касбий фаолиятга қизиқишнинг, ўзига берадиган баҳонинг кескин пасайиши, бошқаларга нисбатан танқидийликнинг ошиши, мулоқотдан чарчаш, мулоқотда ҳиссий хусусиятларнинг йўқолиши, ҳиссий чарчоқ, раҳбарнинг ноадекват хулқи кабилар тушунилиши керак [10].

2-TOM, 2-SON

Хорижий тадқиқотчиларнинг асарларида ҳиссий чарчаш тушунчаси кўпинча ҳиссий ёниш атамаси билан синонимланади. Ҳар иккала ҳолатда ҳам биз раҳбар фаолияти билан боғлиқ ҳолда унинг махсус руҳий муаммоларининг мавжудлиги ҳақида гапирамиз. [7].

Касбий стресс ва ҳиссий чарчашнинг хусусиятлари.

Касбий стресс ва ҳиссий чарчаш каби нохуш ҳодисаларнинг юқоридаги барча хусусиятлари касб соҳаси ва эгаллаб турган лавозимига қараб турли даражада намоён бўлади.

Шубҳасиз, вазирлик органларининг фаолияти, кўп жиҳатдан раҳбарларнинг иш сифатига боғлиқ. Шу билан бирга, катта хажмдаги расмий вазифалар, криминоген вазият, вақтнинг танқислиги, ҳокимият ваколатига эгаллиги, функционал мажбуриятларнинг масъулиятлилиги каби омиллар раҳбар кадрларнинг нейро-психологик зўриқишига олиб келади. Бошқарув соҳасида кўр йиллик тажрибага эга раҳбарлар бундай психоневрологик ҳолатларга нисбатан чидамлилиқ, мослашувчанлик сифатларини ўзларида шакллантириб борадилар. Бироқ, бундай ҳолатларнинг сурункали давом этиши, меҳнат таътилисиз иш бошқаруви ҳамда саломатлик билан боғлиқ шикоятларнинг ортиши қалтис ҳолатларга олиб келиши мумкин.

Раҳбар кадрларнинг касбий стресси ва ҳиссий чарчаш синдроми уларнинг касбий ва ахлоқий деформациясига, мафкуравий даражасида ахлоқий қадриятларнинг сустлашишига, шахс ва хизмат жамоасининг деградациясига олиб келиши мумкин.

Касбий стресс ва ҳиссий чарчаш ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Ушбу салбий ҳодисалар фақат маълум омиллар таъсири остида намоён бўлади.

Омиллар томонидан турли куч тузулмалари ташкилий тузилмаси бошқарувининг ўзига хос хусусиятларига асосланган омиллар аниқланган [14]:

- қарор қабул қилиш жараёнида аҳамиятсиз иштирок этиш (раҳбарнинг паст даражадаги иштироки);
- хулқ-атвор эркинлигини чеклаш (қатъий хулқ-атвор нормалари, ўз қарорларини мувофиқлаштириш мажбурияти, ташаббусни рағбатлантириш чораларини кўрмаслик ва ҳоказо);
- ички ишлар тизимига тегишли бўлиш ҳиссининг йўқлиги (садоқатнинг паст даражаси).

Бундан ташқари, ҳудудий органи раҳбари ишининг мазмуни билан боғлиқ бўлган омиллар ҳам мавжуд [8]:

2-TOM, 2-SON

- иш вақтининг давомийлиги, шунингдек иш кўлами билан боғлиқ миқдорий танглик (шу жумладан маълумотнинг кўплиги);
- фаолиятнинг мураккаблиги билан боғлиқ юклама (устуворликларни танлашда қийинчиликлар, ноаниқлик ва бошқалар);
- қийин вазиятларда бошқарув қарорларини қабул қилиш зарурати (вақт етишмаслиги, чекланган маълумотлар, оқибатларнинг ноаниқлиги ва бошқалар);
- ходимлар учун жавобгарлик, амалга оширилган фаолият учун молиявий жавобгарлик (шу билан бирга, ходимлар учун нафақат юқори, балки ҳаддан ташқари паст даражадаги жавобгарлик ҳам стрессли ҳисобланади).

Хизматдаги муносабатлар билан боғлиқ омилларга қуйидагилар киради [14]:

- юқори бўғин билан ўзаро муносабатлар (босим, ноўрин баҳолаш, танқид ва бошқалар);
- бўйсунувчилар билан муносабатлар (зиддиятли вазиятлар);
- ҳамкасблар билан муносабатлар (рақобат).

Раҳбарнинг позицияси ҳақида гапирганда, бошқарув карьерасининг ўзига хос хусусияти билан боғлиқ омилларни ҳам ҳисобга олиш керак [14]:

- карьера ўсишининг паст даражаси;
- бошқарувда раҳбарнинг қобилиятлари ва талабларига мос келадиган ташкилий иерархияда эркин лавозимларнинг йўқлиги;
- шахсий карьерада мақсад даражасига эришиш билан боғлиқ фрустрация;
- уйқунинг бузилиши ва унинг табиатидаги ўзгаришлар: уйқу билан боғлиқ қийинчиликлар (уйқусизлик ёки аксинча уйқучанлик);
- эротик табиатнинг турли муаммолари (шу жумладан жинсий заифлик).

Ички ишлар вазирлиги органлари раҳбар кадрлари хизмат фаолияти билан боғлиқ стресс омилларига қуйидагиларни киритиш мумкин [15]:

- хизмат мажбуриятларининг ноаниқлиги;
- жуда кўп масъулиятли қарорлар қабул қилиш зарурати;
- бошқарув фаолиятининг турли жиҳатларида бир-бирига мос келмайдиган шароитда юзага келадиган вазиятлар, қаршиликлар;
- мукамалликка интилишдаги қийинчиликлар;
- ходимларнинг раҳбар фикрига эътибор бермаслиги ёки беписандлик;
- ҳамкасблар билан горизонтал ўзаро муносабатларнинг хусусиятлари. идорада биринчи шахс бўлган раҳбар асосан юқори бўғин раҳбарларининг қарорларини сўзсиз ижросини таъминлашга мажбур. Бундай шароитда у ходимлар билан қарорни нафақат муҳокама қилишда, хатто маъқуллаш, қўллаб-қувватлаш, балки шарҳлар

2-TOM, 2-SON

бериш, баҳолаш, яъни фикр-мулоҳазалар билдиришда ҳам мавжуд чекловлар билан боғлиқ қийинчиликлар;

- ходимлар билан ўзаро муносабатларнинг хусусиятлари. Бошқарувда "қийин" бўйсунувчилар, улар билан юзага келадиган қарама-қаршиликлар, адолатсизликлар ва бошқалар ҳам стрессни келтириб чиқариши мумкин;

- пенсия истиқболи, шу жумладан эрта пенсия ва бошқаларни эътироф этиш мумкин.

Хулосалар.

Шундай қилиб, маҳаллий ва хорижий психологлар ўртасида стресс ва ҳиссий чарчаш тушунчасини ўрганиш ушбу атамаларнинг моҳиятини тушуниш бўйича жуда кўп қарашлар мавжуд деган хулосага келишимизга имкон беради. Шунини таъкидлаш керакки, касбий стресс ва ҳиссий чарчаш тушунчаларини ажратиш муҳимдир. Ушбу атамалар бўйича турли нуқтаи назарлар билан танишиб, биз уларнинг муаллифлик таърифларини шакллантирамиз:

- ички ишлар вазирлиги тизимидаги ҳудудий орган раҳбарларининг касбий стресси – бу, раҳбар ходим организмнинг, касбий фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ жисмоний ёки маънавий (ақлий) салбий, ҳиссий, психологик ҳамда ички ва ташқи муҳитнинг экстремал омиллари таъсирига нисбатан ўзига хос бўлмаган жавоб реакциясидир;

- ҳудудий орган раҳбарининг касбий чарчашини - бу раҳбар ходимнинг хизмат фаолияти билан боғлиқ касбий деформация, гипертрофияга нисбатан салбий ва ҳиссий кечинмаларининг мавжудлигида намоён бўладиган, касбий муҳим фазилатлар, ишлаш ёки уни сифатли бажариш истаги бўлмаслигидан юзага келадиган ва охир-оқибат унинг расмий фаолиятининг касбий ва ахлоқий самарадорлигига салбий таъсир қиладиган жараёндир;

- ҳудудий орган раҳбарининг ҳиссий чарчашини – бу, раҳбар ходимнинг ўз-ўзини ҳурмат қилишнинг пасайиши, атрофдагиларга нисбатан танқидийликнинг ошиши, мулоқотда чарчоқнинг пайдо бўлиши, мулоқотда ҳиссий хусусиятларнинг йўқолиши, салбий эмоционал кечинмаларнинг пайдо бўлиши, шунингдек, ноадекват хатти-ҳаракатларнинг намоён бўлиши билан боғлиқ жараёндир.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 15 апрелдаги “Ички ишлар органлари учун профессионал кадрларни тайёрлашнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги **ПҚ-5076-сонли Қарори.**

2-ТОМ, 2-СОН

2. Душанов Р.Х., Сирлиев Б.Н., Калонов И.Х., Сирлиев Э.Н., Нуруллаев У.К. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш хизмати фаолияти психологияси: маърузалар курси //Душанов Р.Х., Сирлиев Б.Н., Калонов И.Х., Сирлиев Э.Н., Нуруллаев У.К.; Масъул муҳаррир ИИВ Академияси бошлиғи генерал-майор Ш.Т. Икромов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. – 230 б.
3. Бойко В.В. Психоэнергетика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://bookap.info/okolopsy/boyko_psihoenergetika/ (дата обращения: 09.11.2020).
4. Водопьянова Н. Е. Стресс-менеджмент: учебник для вузов, 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт, 2020. - 283 с.
5. Ерошенков Н. В. Профилактика профессионально-нравственного выгорания личности сотрудника ОВД // Морально-психологическое обеспечение оперативно-служебной деятельности сотрудников ОВД: состояние, проблемы и пути совершенствования, 2016. – С. 49-52.
6. Кобозев И. Ю. Профессиональный стресс руководителей органов внутренних дел и его психопрофилактика: дисс. на соиск. уч. степ. канд. псих. наук – Спб.: СПУ МВД России, 2011. – 247 с.
7. Кобозев И. Ю., Пряхина М. В. Психопрофилактика профессионального стресса руководителей ОВД [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=16972989> (дата обращения: 09.11.2020).
8. Котова Е.В. Профилактика синдрома эмоционального выгорания: учебное пособие. – Красноярск: КГПУ им. В.П. Астафьева, 2013. – 76 с.
9. Кузнецова Е. В. Психология стресса и эмоционального выгорания: учебное пособие / Е. В. Кузнецова, В. Г. Петровская, С. А. Рязанцева. – Куйбышев: ГКУ, 2012. - 96 с.
10. Наличаева С.А. Психология стресса: учебно-методическое пособие. – Севастополь: Издательство, 2018. – 97 с.
11. Никифоров Г.С. Психология здоровья [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://klex.ru/9aw> (дата обращения: 09.11.2020).
12. Платонов Ю.П. Путь к лидерству [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://search.rsl.ru/ru/record/01002956274> (дата обращения: 09.11.2020).
13. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://mir-knig.com/read_230413-1 (дата обращения: 09.11.2020).
14. Karasek R. Healthy work, stress, productivity, and the reconstruction of the working life / R. Karasek, T. Theorell. - New York: Mc Graw-Hill, 1990. - 120 p.

2-TOM, 2-SON

15. Lazarus R.S. Stress - related transaction between person and environment / R.S. Lazarus, R. Launier // Plenum, 1978. - P. 278-327.
16. Levi L. Prevention of stress-related disorders on a population scale / L. Levi // Mental Health, 1981. - № 9. – P. 9-26.
17. Maslach C. The measurement of experienced burnout / C. Maslach, S. E. Jackson // Beh, 1981. - № 2. – P. 99-113.
18. Freudenberger H. Burn-out bei Frauen / H. Freudenberger, G. North // Frankfurt, 1992. – P. 20-24.

2-TOM, 2-SON

DETERMINATION OF INTRIGUING EFFICIENCY IN THE
ELECTROCHEMICAL METHOD, BASED ON MALEINE ANGIIRID

¹Choriev I.K., ²Turaev Kh. Kh., ³Normurodov B.A.

^{1,2,3}Faculty of Chemistry, Termez State University, st. Barkamol avlod, 43, Termez,
Uzbekistan, 190111

Corresponding author: Email: choriyevi@tersu.uz

Abstract. In this article, an electricity efficiency of the synthorids of Maleine Angiirid was identified 1M HCL + 200 mg / 1 naCl and 0.5 HCL + 200 mg / 1 naCl. The Inhibition Efficiency Was 93.15% and 92.86%, Respective.

Keywords: maleic anhydride, corrosion inhibitor, electrochemical method, monoethanolamine.

Introduction

Corrosion is a reversible process, which converts pure metal to different chemical compounds[1,2]. Nowadays, corrosion is turning into a major issue in many industries, building materials, infrastructure, tools, ships, trains, vehicles, machines, and appliances [3,4]. Carbon steel experiences extensive corrosion during the cleansing process with acids. The NACE 2016 reported shows that at the world level about 2.5 trillion U.S. dollars economic fall caused by corrosion every year total of 10% of total metal of world is lost due to corrosion which influences the economy of the nation [5,6]. In the following studies, corrosion inhibitors were obtained based on methyl methacrylate, poly(methyl methacrylate-maleic anhydride)P(MMA-MAH)s with different percentages methyl methacrylate and maleic anhydride were synthesized and the inhibitory potential of this inihitor on simple carbon steel in a 0.5 M HCl environment studied[7,8].

Experimental part

Materials. 1M HCl + 200 mg/l NaCl for aggressive environments were used. Steel composition: Fe 97.755-97.215%, C 0.17-0.24%, Si 0.17-0.37, Mn 0.35-0.65%, Ni 0.3%, S 0.04 %, P 0.035 %, Cr 0.25 %, Cu 0.3 %, As 0.08 %. 2×2.5 cm² samples of steel with this composition were taken, the surface was cleaned with sandpapers, washed several times in acetone and dried.

Methods. The obtained research results were analyzed by Electrochemical studies.

Electrochemical studies. One of the most reliable methods for determining the inhibition efficiency of corrosion inhibitors is the electrochemical method.

2-TOM, 2-SON

Electrochemical studies of these MMF-2 brand corrosion inhibitors were studied in Fon-1 corrosion environments at a temperature of 20 °C. Inhibition efficiency of Fon-1(1M HCl+200 mg/l NaCl) without inhibitor at different (50, 100, 150 and 200) concentrations of St2 steel o studied.

In general, when the Tafel curves are studied in the medium with and without the inhibitor, the amount of corrosion current is higher in the medium without the inhibitor, which increases the formation of hydrogen and chloride ions in the solution and stimulates the acceleration of the dissolution of the cathode and anode.

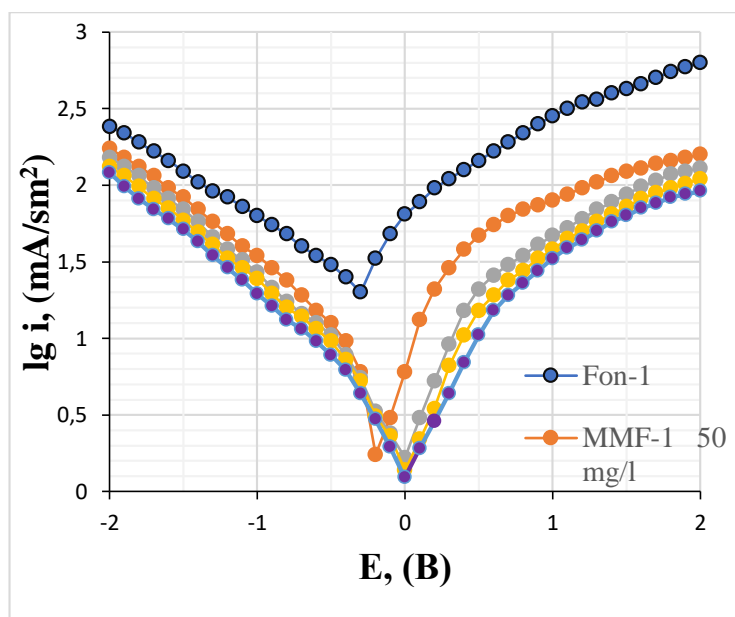

Figure 1. Polarization curves of the steel electrode in the Fon-1 solution in the presence of solutions without and with inhibitors.

Tafel curves (Fig. 3.12) of corrosion current density (i_{corr}), corrosion rate (CR_{PDP}), corrosion potential (E_{corr}), β_a and β_c slopes were obtained (Table 1).

Table-1.

The efficacy of the inhibitor is determined by the method of polarization curves in solution with inhibitor (MMF-1) and without inhibitor.

Inhibitor	C, (mg/l)	$i, (mA/cm^2)$	γ	θ	$\eta, (\%)$
Fon-1	-	56,1	-	-	-
MMF-1	50	8,63	5,06	0,821	82,1
	100	6,22	5,83	0,837	83,7
	150	4,13	7,24	0,861	86,1
	200	2,21	11,81	0,915	91,5

2-TOM, 2-SON

From Table 1, we can see that the amount of corrosion current is high (56.1 mA/cm^2) in solutions without inhibitor, but the amount of corrosion current decreases accordingly with the introduction of an inhibitor into the system and the increase of the concentration of the inhibitor. For example: 8.63 mA/cm^2 at 50 mg/l , 6.22 mA/cm^2 at 100 mg/l , 4.13 mA/cm^2 at 150 mg/l and 2.21 at 200 mg/l reduced to mA/cm^2 .

Conculusion

The inhibition efficiency of the obtained corrosion inhibitor was studied based on electrochemical methods. Due to the formation of a complex with Fe^{2+} ions, this MMF-1 brand corrosion inhibitor blocks cathodic reactions, reduces the release of hydrogen and prevents anode and cathode melting. Inhibition efficiency was 91.5% at 200 mg/l .

References

1. Verma, C.; Ebenso, E.; Bahadur, I.; Quraishi, M.: An overview on plant extracts as environmental sustainable and green corrosion inhibitors for metals and alloys in aggressive corrosive media. *J. Mol. Liq.* 2018, **266**, 577–590.
2. Umoren, S.; Solomon, M.; Obot, I.; Suleiman, R.: A critical review on the recent studies on plant biomaterials as corrosion inhibitors for industrial metals. *J. Indust. Eng. Chem.* 2019, **76**, 91–115.
3. Chigondo, M.; Chigondo, F.: Recent natural corrosion inhibitors for carbon steel : an overview. *J. Chem.* 2016. <https://doi.org/10.1155/2016/6208937>
4. Muthukrishnan, P.; Jeyaprabha, B.; Prakash, P.: Carbon steel corrosion inhibition by aqueous extract of Hyptis suaveolens leaves. *Int. J. Ind. Chem.* 2014. <https://doi.org/10.1007/s40090-014-0005-9>.
5. Kaur, J., Daksh, N. & Saxena, A. Corrosion Inhibition Applications of Natural and Eco-Friendly Corrosion Inhibitors on Steel in the Acidic Environment: An Overview. *Arab J Sci Eng.* 2022, **47**, 57–74. <https://doi.org/10.1007/s13369-021-05699-0>.
6. Kouache A, Khelifa A, Boutoumi H, Moulay S, Feghoul A, Idir B, Aoudj S. Experimental and theoretical studies of Inula viscosa extract as a novel eco-friendly corrosion inhibitor for carbon steel in 1 M HCl. *J Adhes Sci Technol.* 2021, <https://doi.org/10.1080/01694243.2021.195621>
7. Nurilloev Z., Beknazarov Kh., Nomozov A. Production of corrosion inhibitors based on crotonaldehyde and their inhibitory properties. *International Journal of Engineering Trends and Technology.* 2021, **70**, 423-434. <https://doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V70I8P243>.
8. Nomozov A.K et all. Study of processe of obtaining monopotassium phosphate based on monosodium phosphate and potassium chloride. *Chemical Problems.* 2023 no. 3 (21). [DOI: 10.32737/2221-8688-2023-3-279-293](https://doi.org/10.32737/2221-8688-2023-3-279-293).

2-TOM, 2-SON

THE USEGE OF METHODS THAT INCREASES THE LEVEL OF STUDENTS'
KNOWLEDGE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Axadova E'zoza Azimovna

ESP teacher of the department "Foreign Languages" at Tashkent Chemical-Technology
Institute, Uzbekistan

Abstract: In this article, students will be introduced to the English, innovative technologies and teaching through interactive methods and making them interested in learning this language. The opinions and scientific views of scientists and pedagogues regarding the scientific-theoretical aspects of the factors were analyzed and the subjective attitude towards them attitude expressed.

Key words: knowledge, English language, innovative technologies, interactive methods, learning.

In the current era of globalization, English is very important not only when you apply for a job, but also a good command of English is what you need in the world of education. English language test is one of the determining factors for admission to university. In addition, students must be able to pass an English language exam before graduation, even at University English language exams are taken before assigning thesis. In addition, in some secondary schools, students' English language skills are one of the things that are considered in the lyceum or university entrance exam. This means that student English language skill should be both passive and active.

Each English teacher creates conditions for English teaching formation, development, acquisition of knowledge. Students' conscious free communication, expressing opinions and independent thinking is done through English grammar. That is why English lessons are advanced and considered important in cultivation modern organizing a lesson using methods, interactive methods, innovative technologies in the development of their communicative competence, oral and written speech. To increase students' interest in learning English, to expand their existing opportunities, to carry out support work helps to learn the language faster. Therefore, students learn English it is necessary to carry out the following activities related to learning:

- providing various electronic resources;
- creation of methodological support for language learning in educational institutions;

2-TOM, 2-SON

- increasing the efficiency of using existing textbooks;
- attracting strong and qualified specialists to the teaching process;
- adequate introduction of new educational technologies into the educational process;
- focusing on and evaluate student motivation in teaching system quality control.

Controlling the quality and effectiveness of English language classes, received in the forms of speech in which they get the main part of information from everyday life it appears when he or she grows up. Using innovative technologies in the language is very effective way of teaching. Evaluation as a teaching and learning tool has many positive results and advantages helps to occur.

Method is applied to ensure teachers' willingness in covering the class during delivering the lesson to the pupils in the classroom. In other words, method is an overall plan in presenting a learning process based on the selected approach. Method is created and should be based on needs, so each method is formed as function with different implementations and different goals. Therefore, a teacher should know what the appropriate methods and strategies to apply in a classroom to help students. Moreover, teaching is also transferring the knowledge by applying some methods and techniques. teachers become easier to help students who face difficulties in getting the knowledge by using a method. Some methods that are commonly used in teaching grammar are Grammar Translation Method (GTM), Direct Method, Communicative Language Teaching (CLT), and Bilingual Method⁶³

Innovative educational methods have the potential to not only improve education, but also to empower people and strengthen governance. The most difficult task every teacher faces is grabbing pupils' attention and communicating information in a way that they remember long after they leave the classroom. In order for this to happen, the classroom experience must be redefined, and novel ideas for improving teaching and learning methods must be introduced. There are several strategies for attracting a student's attention: Audio and video tools; brainstorming; outside-of-the classroom sessions; role play; riddles and games; referring to literature on creativity; presenting lessons as a story Crossover learning, learning by argumentation, incidental learning, learning by practicing science, and other innovative learning methods are available. Using audio-visual resources, textbooks with models, filmstrips, movies, pictorial materials, and info graphics, as well as other mind

⁶³ *Dara fitria munzak. Teaching methods used by students of department of english language. Englisia november 2016 vol. 4, no. 1, 10-26*

2-TOM, 2-SON

mapping and brain mapping techniques in the session to enable learners' imaginations live and grow. These techniques will help kids improve their listening skills as well as their understanding of subjects. Brainstorming is another way of instruction. In the context of teaching, brainstorming is a tactic or instrument used by the teacher in which the majority of pupils, if not all, participate by reacting to or giving their opinions on a single topic. This strategy helps students to come up with new ideas that they would not have had otherwise. A small group of students is formed first. They are invited to sit in a group and are given materials to do.

We should teach young people to master foreign languages carefully, being worthy of the spirit of our generations. In order to speak English freely, it is necessary to increase the student's vocabulary. The use of various games in solving this task gives a positive result. If words are taught through games, students will learn new words quickly, and these words will remain in their memory for a lifetime. Such games can be taught with the whole class or divided into small groups

These types of games help students of all ages to improve their English vocabulary. English teachers can make the conditions of the game easy or complicated, taking into account the age characteristics and knowledge levels of English language learners.

In addition to teaching methods, there are many disputes among teachers regarding the selection of particular methods. For example, learning to read may begin with the study of letters and sounds, which then make up words. The latter is especially well applicable for creating a language environment. It helps to better memorize words, sentences, improves conversational speech. The choice of teaching aid also depends on the teaching methodology. In the modern world, this is not only a textbook, but also a workbook, CDs and DVDs, and training programs. A well-chosen learning tool is a help not only to the student, but also to the teacher. Ideally, the curriculum, textbook, teaching methods are selected individually for each student.

Learning process have meaning and understanding more broadly than understanding teaching. Learning goals are competency achievements learning. Finesse level someone language is not just influenced by age factors but also other factors, such as type programs and curriculum, duration learning, activity. Meanwhile, that's the goal English learning is so that students can communicate in English spoken or writing smoothly and smoothly in accordance with the social context.

REFERENCES:

1. Dara fitria munzak. Teaching methods used by students of department of english language. Englisia november 2016 vol. 4, no. 1, 10-26

2-TOM, 2-SON

2. Rakhmatullaeva F. Innovative educational methods of teaching english language. Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2 | issue 4/2
3. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – P. 9–15.
4. Barziyev, O, H. (2021) Traditional poetic series associated with the name of Fergana. Scientific journal of Fergana State University 3 (3), 108-114
5. Jumayeva, M. (2021). ORGANIZATION OF MODERN EDUCATIONAL PROCESSES IN THE EDUCATION SYSTEM. Янгиланаётган Ўзбекистонда фан, таълим ва инновация уйғунлиги мавзусидаги республика 9–сон кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференцияси 1-қисм.
6. Barziyev, O, H. (2021) Фарғона номи билан боғлиқ анъанавий поэтик туркумлар. НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ 3 (3), 108-114 7.
7. Xusanova Maʼrifat Axmadjonovna., Asomiddinova Gulruh Alijonovna. TIL ESTETIKASIGA DOIR. Analytical Journal of Education and Development Volume: 03 Issue: 03 | Mar-2023 ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz262-265
8. Rasulova, A. M., & Xusanova, M. R. A. (2022). POETIK NUTQDA SINONIMLARDAN FOYDALANISH MAHORATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 807-811
9. Mamatkadirovna A. K. et al. Translation as a Special Type of Language and Intercultural Communication //JournalNX. –С. 176-180
10. Jumayeva, M. B., & Shukhratovna, M. M. (2022). EFFECTIVE METHODS OF LEARNING ENGLISH GRAMMAR. Science and innovation, 1(Special Issue 2), 608-611.
11. Mamatkadirovna K. N. Pedagogical Conditions for the Development of Intercultural Communication Among Students //Czech Journal of Multidisciplinary Innovations. – 2022. – Т. 12. – С. 88-93.
12. Хидиров, X. H. (2019). Philosophical Analysis of the Role of the Media in Shaping Civic Culture in Uzbekistan. Молодой ученый, (15), 322-324.

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» NOMLI
KONFERENSIYANING 2-TOM, 2-SON (FEVRAL)
MUNDARIJA**

1	NEGATIVE POISSON'S RATIO BASED ON WEFT KNITTED FABRIC WITH DIFFERENT LOOP LENGTH Nada Osman, Ramadan Mohamed	5-12
2	XIV-ASRDA IKKINCHI BOLGAR PODSHOLIGNING USMONIY TURKLAR TOMONIDAN TUGATILISHI. Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li	13-15
3	OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV MASHG'ULOTLARINI ZAMONAVIY TASHKIL ETISHDA IJTIMOY TARMOQLARNING O'RNI Djurayev Botir Abdusalyamovich	16-21
4	DIAGNOSIS AND TREATMENT METHODS OF DURING'S HERPETIFORM DERMATITIS Murodova Mexribonu Asrorovna, Hakimova Asilabonu Ikrom qizi	22-24
5	ЎСМИРЛИК ДАВРИДА ЎҚУВ МОТИВАЦИЯСИ ВА ЭМОЦИОНАЛ МУНОСАБАТЛАР Сирож Махмудов	25-30
6	НЕКРОБАКТЕРИОЗ КАСАЛЛИГИНИНГ ЭТИОЛОГИЯСИ, ДАВОЛАШ USULLARI VA PROFILAKTIKASI Safarov Madadjon Begmurod o'g'li, Abbosov Nurali Nosirovich	31-34
7	STATE CONSERVATORY OF UZBEKISTAN Makhmudova Aziza Azamatovna	35-38
8	ЎСМИРЛАРДА ЎҚУВ ФАОЛИЯТИГА БЎЛГАН ЭМОЦИОНАЛ МУНОСАБАТНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ Сирож Махмудов	39-44
9	TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH USULLARI Aliqulov Ravshan Erkinovich	45-53
10	PHILOSOPHY OF SECOND LANGUAGE TEACHING Rakhmonkulova Yokutkhon Tukhtasin kizi	54-58
11	DEVELOPMENT OF ONEIROSPHERE IN TRADITIONAL CHINA Allayev Zafar	59-63
12	SEFALOSPORINLAR: TA'SIR MEKANIZMI, BARCHA AVLODLARI, QO'LLANILISHI Irmamatova Fotima Asrorjon qizi	64-68
13	ЎЗБЕКИСТОНДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ Шариф Рамазонович Баратов	69-81

14	ЙЎЛ ҲАРАКАТИГА ДОИР ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ Умаров Ислом Алишерович	82-99
15	O'ZBEKISTON GEOGRAFIK O'RNINIG QULAYLIGI Xolpo'latov Sahobiddin Yusuf O'g'li	100-104
16	NEYROSENSOR ESHITISH PASAYISHINI KONSERVATIV DAVOLASH SAMARADORLIGINI VAHOLASH Davronova Gulrux Baxtiyorovna, Tashboev Qaxramon Jumaniyoz O'g'li	105-106
17	ORTTIRILGAN SENSONEVRAL ESHITISH PASAYISHINI KOMPLEKS DAVOLASH SAMARADORLIGINI OSHIRISH Davronova Gulrux Baxtiyorovna, Tashboev Qaxramon Jumaniyoz o'g'li	107-108
18	COMPARATIVE DIAGNOSIS AND TREATMENT METHODS OF TYPE 1 AND 2 DIABETES Khamdamov Botirjon Nusratullo ogli, Khaydarov Ogabek Ulugbek ogli, Sanayeva Sumbul Baxtiyorovna, Gaybullayev Kamronbek Fakhridin ogli, Qodirov Javokhir Jasurbek ogli, Farmonov Samandar Anvar ogli	109-112
19	KO'P O'RAMLI FERROMAGNIT TOK O'ZGARTIRGICHLARINING MINERAL XOM ASHYOLARNI QAZIB OLISH VA QAYTA ISHLASHDAGI ROLI Y.Yu. Shoyimov, A.S. Tog'ayev, F.Z. Abduraxmonova	113-115
20	PRAGMATIK KOMPETENSIYANI KORPUSLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI MODELINI QURISH Sakbaeva Vitaliya Vladimirovna	116-119
21	AZOTLI O'G'ITLAR SHAKLLARINING GIDROPONIKA USULIDA O'STIRILGAN POMIDORNING QURUQ MODDA TO'PLASHIGA TA'SIRI Nurullayev B, Qo'chqorov D, Ortikov T	120-128
22	THE IMPORTANCE OF FINANCING INNOVATIVE PROJECTS IN THE DEVELOPMENT OF MICROECONOMICS Akramov Sardor Zaxidovich	129-131
23	MAKTABGACHA TA'LIMDA AXBOROT VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING O'RNINI Mirzayev Bahrom Mamatkarimovich	132-135
24	O'ZBEK FOLKLORINING PAYDO BO'LISHI VA UNING NAZARIY ASOSLARI Ashurova Mohinabonu Ravshan qizi	136-138
25	ISSUES OF WRITING ARTICLES ON ENVIRONMENTAL TOPICS IN THE FOREIGN PRESS Abdazova A'loxon Rivojiddin qizi	139-144
26	MIKROORGANIZMLARGA QARSHI SINTETIK MODDALAR Sul-tonbayeva Ruxsora Xudayshukur qizi, Shermamatova Sevinch Jo'rabek qizi, Sayfulloyeva Sevinch Erkinovna	145-146

27	ONA TILINI FANINI O`QITISHNING UMUMDIDAKTIK VA O`ZIGA XOS PRINSIPLARI Alixanova Sarvinozxon Shuxratxon qizi	147-150
28	VIRUSLI GEPATITLAR B VA D ETIOLOGIYASI EPIDEMIOLOGIYASI. PATOGENEZ BOSQICHLARI. O`XSHASH VA FARQLI BELGILARI KLINIKASI VA TASNIFI. TASHHISOT. DAVOLASH VA PROFILAKTIKASI Boliyev Islomjon Baxtiyarovich, Abdukarimova Mohinur Abdialim qizi, Abdisalomova Vazira A'zam qizi, Sanaeva Sumbul Baxtiyorovna, To'layev Bobur Zoyir o'g'li	151-154
29	OLIY TA'LIM TIZIMIDA TYUTORLIK FAOLIYATI ISTIQBOLLARI Nosirov Amirxon Bahodir o'g'li	155-157
30	YOSHLAR VA BIZNESNI QO`LLAB-QUVVATLASH YILI – YOSHLAR UCHUN ULKAN IMKONIYATLAR YILI Ixtiyor Abdurazzakov	158-159
31	MINI PATISSONLARNING AJOYIB XUSUSIYATLARI Kenjayeva T.R., Nurmatov N. J, Xudoyberdiyev S.	160-163
32	СТРУКТУРА СТАТОДИНАМИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ У ПОЖИЛЫХ ПАЦИЕНТОВ О.Х. Парманов, М.Б. Уринов	164-166
33	THE IMPORTANCE OF SCHOLARSHIPS CREATED FOR FEMALE STUDENTS Sobirova Asilabonu Aziz kizi	167-171
34	Максуд Шайхзода О'ralov Elbekjon Eminjon o'g'li	172-175
35	ZAMONAVIY YER TEKISLASH MASHINALARI Yusupov Fuzayl Farhod o'g'li	176-179
36	ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ХАРАЖАТЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА “ХАРАЖАТЛАР ХАСТАЛИГИ” ОМИЛИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ Валиев Шамсиддин Эшпулатович	180-184
37	РАСЧЕТ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ Далиев Ахтам Шарафутдинович, Умаров Акбар Аьлоевич, Жураева Гавхар Тошбобоевна	185-189
38	XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASIDA NAZORAT ORGANLAR FAOLIYATI (1920-1924) YILLAR. Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li, A.A.Yermetov	190-194
39	OLIY TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O'QUV JARAYONINI BOSHQARISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH Eshnazarov Zaurbek Baxtiyor o'g'li	195-201
40	GULKARAMNING INSON SOG'LIGI UCHUN FOYDALI XUSUSIYATLARI Pirimqulova Muhabbat Hayitovna	202-207

41	GIPO TAKTIK QURILMALAR DERIVATSIYASI VA ULARNING MONOPROPOZITIV STRUKTURALARI Kurbanova Raxima Abdullayevna	208-211
42	ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИДА БОШҚАРУВ СОҲАСИДА КАСБИЙ СТРЕСС МАСАЛАСИ И.М.Хакимова, Н.Х.Ибрагимова	212-218
43	DETERMINATION OF INTRIGUING EFFICIENCY IN THE ELECTROCHEMICAL METHOD, BASED ON MALEINE ANGIIRID Choriev I.K, Turaev Kh. Kh, Normurodov B.A	219-221
44	THE USEGE OF METHODS THAT INCREASES THE LEVEL OF STUDENTS' KNOWLEDGE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING Axadova E'zoza Azimovna	222-225
	MUNDARIJA	226-229

